

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
Τομέας Κλασικών Σπουδών

Διδακτορική Διατριβή

Τα επιφωνήματα στην ποίηση από την αρχαϊκή ως την
κλασική εποχή: η σημασία και η λειτουργία τους

ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΑΚΗ

Επόπτης Καθηγητής: Γιάννης Τζιφόπουλος
Μέλη: Αναστάσιος Νικολαΐδης
Αθηνά Καβουλάκη

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
Α. ΕΠΟΣ ΚΑΙ ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ	
1. Επιφωνηματικές φράσεις στην <i>Ιλιάδα</i> και στην <i>Οδύσσεια</i>	27
2. Επιφωνηματικές φράσεις στη Λυρική Ποίηση	40
3. Σύγκριση έπους-λυρικής ποίησης	45
Γ. ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ	47
1. Τραγωδία	
α. Επιφωνηματικές φράσεις στον Αισχύλο	48
β. Επιφωνηματικές φράσεις στον Σοφοκλή	71
γ. Επιφωνηματικές φράσεις στον Ευριπίδη	91
δ. Σύγκριση των τριών τραγικών ποιητών	127
2. Σατυρικό Δράμα - Επιφωνηματικές φράσεις στον <i>Κύκλωπα</i> του Ευριπίδη	136
3. Κωμωδία – Επιφωνηματικές φράσεις στον Αριστοφάνη	140
4. Σύγκριση των δραματικών ποιητών	170
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	178
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	186
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	194
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	202

Πρόλογος

Για την εκπόνηση της διδακτορικής μου διατριβής οφείλω θερμές ευχαριστίες στον επόπτη μου κ. Γιάννη Τζιφόπουλο, αναπληρωτή καθηγητή, για την πολύτιμη βοήθεια και την αμέριστη συμπαράστασή του, καθώς και στα άλλα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής, τον καθηγητή κ. Αναστάσιο Νικολαΐδη και τη λέκτορα κ. Αθηνά Καβουλάκη, για τις εύστοχες παρατηρήσεις τους. Επιπλέον, ευχαριστώ πολύ το Κοινοφελές Ίδρυμα Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης για τη χορήγηση υποτροφίας κατά τη διάρκεια του Β΄ κύκλου των μεταπτυχιακών μου σπουδών, η οικονομική στήριξη της οποίας συνέβαλε σημαντικά στην απερίσπαστη ασχολία μου με τη διατριβή και στην έγκαιρη ολοκλήρωσή της. Θα ήταν παράλειψη αν δεν εξέφραζα στο σημείο αυτό τη βαθιά ευγνωμοσύνη μου προς την οικογένειά μου, η οποία μου συμπαραστάθηκε με κάθε τρόπο στη μέχρι τώρα πορεία μου, και ιδιαίτερα τους γονείς μου, στους οποίους αφιερώνω τη διατριβή μου από καρδιάς.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το επιφώνημα ως μέρος του λόγου και η χρήση του στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία έχει μελετηθεί πλημμελώς και δεν έχει τύχει ιδιαίτερης προσοχής, λόγω της δυσκολίας που υπάρχει στη φύση του θέματος και στην αποσπασματικότητα των πηγών. Στην πεζογραφία απαντούν ελάχιστα επιφωνήματα, κυρίως σε διαλογικά έργα, ενώ τα ποιητικά έργα, κυρίως τα λυρικά, σώζονται αποσπασματικά. Στις σχολιασμένες εκδόσεις των αρχαιοελληνικών ποιητικών έργων τα επιφωνήματα είτε αναφέρονται με συντομία συνήθως ως προς την ετυμολογία τους, τη χειρόγραφη παράδοση ή τη μετρική τους θέση και πολύ σπάνια τη σημασία τους, είτε, τις περισσότερες φορές, προσπερνώνται και δεν σχολιάζονται καθόλου.

Οι περισσότεροι μελετητές αναφέρονται ακροθιγώς στα επιφωνήματα με αφορμή κάποιο άλλο θέμα, το οποίο αποτελεί και βασικό αντικείμενο της μελέτης τους και διατυπώνουν γενικές παρατηρήσεις, οι οποίες δεν έχουν πάντα καθολική ισχύ. Η Famee Shisler μελετά τα επιφωνήματα που δηλώνουν χαρά στην τραγωδία και οι παρατηρήσεις της είναι επικεντρωμένες σε συγκεκριμένα χωρία αναφερόμενη στα *ἰώ* (*Ιων* 1445), *ῶ* (*Φοίνισσες* 295), *φεῦ* (*Φιλοκτήτης* 234)¹. Ο William Stanford προβαίνει σε γενικές παρατηρήσεις, τις οποίες δεν στηρίζει σε συγκεκριμένα χωρία. Υποστηρίζει, για παράδειγμα, ότι το *παπαῖ* στην τραγωδία είναι συνώνυμο του *πόποι* και εκφράζει έκπληξη, θυμό ή πόνο, το *ὄτοτοῖ* εκφράζει λύπη, το *φεῦ* λύπη, θυμό, έκπληξη, θαυμασμό, αποτροπιασμό, ή όλα αυτά μαζί, το *ᾶ* εκφράζει οίκτο ή φθόνο, το *ἰώ* χαρά ή λύπη και πόνο και το *εὐοῖ* εκστατική χαρά². Ο Peter Stevens στη μελέτη του

¹ Βλ. Shisler 1942, 280.

² Βλ. Stanford 1983, 57-59.

αναφέρεται μόνο στο οἶμοι ως φράση της καθομιλουμένης (colloquial) στον Ευριπίδη σχολιάζοντας ότι εκφράζει θυμό και συγκεκριμένα στην τραγωδία θλίψη ή οίκτο³. Η Laura McLure εστιάζει στα επιφωνήματα τα οποία εκφέρουν γυναίκες στις τραγωδίες του Ευριπίδη, και σχολιάζει τη μετρική μορφή των επιφωνημάτων⁴. Συμπεραίνει ότι στην τραγωδία εντοπίζονται συγκεκριμένες φράσεις που συνδέονται με το φύλο από το οποίο εκφέρονται. Επιπλέον εκφράζει την υπόθεση ότι πολλά επιφωνήματα της τραγωδίας αντλούνται από τον θρήνο, είδος λόγου που προσιδιάζει κυρίως στις γυναίκες. Όλοι οι παραπάνω μελετητές αναφέρονται στο δράμα, κυρίως στην τραγωδία, καθώς εκεί απαντούν τα περισσότερα επιφωνήματα, ενώ δεν υπάρχει κάποια αναφορά στο έπος ή στη λυρική ποίηση.

Πρόσφατα η H  l  ne Perdicoyianni-Pal  ologue (2002) δημοσίευσε  να  ρθρο για τα επιφωνήματα στην τραγωδία, το οποίο αποτελεί τη μοναδική μέχρι στιγμής αυτοτελή μελέτη του θέματος και συμβάλλει σημαντικά στη συστηματοποίηση των επιφωνημάτων. Η Perdicoyianni-Pal  ologue εξετάζει με ποια επιφωνήματα εκφράζεται το κάθε συναίσθημα και με βάση συγκεκριμένα χωρία ταξινομεί ως κύρια και δευτερεύοντα τα διαφορετικά επιφωνήματα με τα οποία εκφέρεται το συγκεκριμένο συναίσθημα. Οι κατηγορίες  κφρασης συναισθημάτων που διακρίνει είναι περισσότερες από αυτές της παρούσας εργασίας:  ντονη επιθυμία κάποιου να δει κάτι,  κφραση δυστυχίας, μεταμέλειας, ικανοποίησης, ευχαρίστησης, οίκτου, φόβου ή τρόμου,  κπληξης, θυμού, θλίψης, ταραχής, οδυνηρών συναισθημάτων (φυσικός πόνος, ηθικός πόνος). Η συγκεκριμένη  μως συζήτηση τείνει να μην λαμβάνει υπόψη την εξάρτηση της σημασίας από το περιβάλλον, στο οποίο εντάσσονται τα επιφωνήματα. Τόσο η οπτική,  σο και τα συμπεράσματα της Perdicoyianni-Pal  ologue, τα οποία δε βασίζονται στο σύνολο των επιφωνημάτων της τραγωδίας, αλλά σε  να μέρος από

³ Βλ. Stevens 1976, 17.

αυτά, διαφέρουν από αυτά της συγκεκριμένης εργασίας. Τα συμπεράσματά της αφορούν κυρίως στη συχνότητα χρήσης των κύριων επιφωνημάτων, τα οποία στην πλειοψηφία τους εκφράζουν τα συναισθήματα του ομιλητή, και στις σημασίες των επιφωνημάτων, χωρίς ωστόσο να παρατηρεί διαφοροποιήσεις ως προς τη χρήση τους από τους τρεις τραγικούς⁵.

Τέλος μία εμπειριστατωμένη μελέτη για τα επιφωνήματα στην αριστοφανική κωμωδία εξέδωσε ο Labiano Pundain⁶, ο οποίος εξετάζει εκτενώς όλα τα χωρία των αριστοφανικών κωμωδιών, όπου απαντούν επιφωνήματα, αλλά και των τραγικών χωρίων τα οποία παρωδεί ο κωμικός ποιητής ως προς τη χρήση και τη σημασία «τραγικών» επιφωνημάτων. Η ολοκληρωμένη πραγμάτευση οδηγεί σε ουσιαστικές παρατηρήσεις και πειστικά συμπεράσματα, ενώ ιδιαίτερα χρήσιμοι είναι οι πίνακες σημασιών κάθε επιφωνήματος ανά κωμωδία και στίχο.

Όπως είναι φανερό, οι μέχρι τώρα μελέτες των επιφωνημάτων επικεντρώνονται σε κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, σε έναν συγγραφέα ή σε συγκεκριμένες σημασίες. Η αποσπασματική αυτή εικόνα αιτιολογείται εν μέρει από την ίδια τη φύση των επιφωνημάτων η οποία δυσκολεύει τη μελέτη τους. Ήδη στην αρχαιότητα εντοπίζονται προβλήματα ως προς τον ορισμό των επιφωνημάτων. Οι νεοελληνικοί όροι *επίρρημα* και *επιφώνημα* δεν έχουν την ίδια σημασία με τους αντίστοιχους αρχαιοελληνικούς. Στην αρχαιότητα οι όροι *επίρρημα*⁷ και *επιφώνημα* απαντούν σε έργα κριτικών της λογοτεχνίας, ρητόρων και γραμματικών, αλλά με σημασία διαφορετική από τη σημερινή.

Το *επίρρημα* χρησιμοποιείται από τους αρχαίους γραμματικούς, για να δηλώσει ένα από τα μέρη του λόγου, στο οποίο εντάσσεται και το *επιφώνημα*, σύμφωνα με τη

⁴ Βλ. McLure 1993, 40-45.

⁵ Βλ. Perdicoyianni-Paléologue 2002, 85-86.

⁶ Labiano Pundain 2000.

⁷ Στην κωμωδία ο όρος *επίρρημα* χαρακτηρίζει ένα από τα δομικά μέρη της κωμωδίας σε συνδυασμό με

σημερινή διάκριση των μερών του λόγου. Ο Διονύσιος Θραξ αναφέρει ρητά ότι το επιφώνημα εκφέρεται στο λόγο μαζί με το ρήμα και προβαίνει σε ταξινόμηση των επιφωνημάτων με βάση τη σημασία τους (*Τέχνη Γραμματική στο Grammatici Graeci*, τόμ.1, 19, 72):

Τοῦ δὲ λόγου μέρη ἐστὶν ὀκτώ· ὄνομα, ῥῆμα, μετοχή, ἄρθρον, ἀντωνυμία, πρόθεσις, ἐπίρρημα, σύνδεσμος· ἢ γὰρ προσηγορία ὡς εἶδος τῶ ὀνόματι ὑποβέβληται.

Ἐπίρρημά ἐστι μέρος λόγου ἄκλιτον, κατὰ ῥήματος λεγόμενον ἢ ἐπιλεγόμενον ῥήματι.

Τὰ δὲ σχετλιαστικά, οἷον παπαῖ ἰοῦ φεῦ.

Τὰ δὲ θαυμαστικά, οἷον βαβαῖ.

[...]

Τὰ δὲ θειασμοῦ, οἷον εὐοί εὐάν.

Ο Διονύσιος Θραξ διακρίνει οκτώ μέρη του λόγου μεταξύ των οποίων και το επίρρημα, το οποίο ορίζει ως άκλιτο μέρος του λόγου που προσδιορίζει το ρήμα. Στις υποκατηγορίες του επιρρήματος εντάσσει τα σχετλιαστικά, θαυμαστικά και εκθειαςτικά επιρρήματα, τα οποία βάσει των παραδειγμάτων του σήμερα χαρακτηρίζονται ως επιφωνήματα. Η ταξινόμηση αυτή εμπεριέχει γενικεύσεις και προϋποθέτει αντιστοιχία ένα προς ένα λέξεως και νοήματος, πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει στα επιφωνήματα, αφού κάθε επιφώνημα μπορεί να έχει περισσότερες από μία σημασίες, ανάλογα με τα συμφραζόμενα.

Ο Απολλώνιος Δύσκολος, όπως και ο Διονύσιος Θραξ, στην προσπάθεια ορισμού του επιφωνήματος, εντάσσει το επιφώνημα στην ευρύτερη κατηγορία του επιρρήματος και παρατηρεί ότι το ρήμα, και αν ακόμη δεν υπάρχει, εννοείται, όταν υπάρχει μόνο επιφώνημα (*Περὶ ἐπιρρημάτων στο Grammatici Graeci*, τόμ.2, 121):

το *ἀντεπίρρημα*. Για τους όρους αυτούς βλ. Newiger 1996, 284-294.

Οὐ μόνον δὲ ῥητοῖς οὔσι τοῖς ῥήμασι κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ λόγου τὸ ἐπίρρημα προσφέρεται, ἀλλὰ καὶ σιγωμένοις, εἶγε καὶ αἱ ἐπιφωνήσεις οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ ἐπιρρήματα τῶν ῥημάτων ἄουκ ἐπιγινομένων.

Σύμφωνα με τον Απολλώνιο Δύσκολο, το ἐπίρρημα προφέρεται ὄχι μόνο ὅταν αναφέρεται το ῥήμα ρητά στον λόγο, ἀλλὰ και ὅταν παραλείπεται, σχόλιο ὅμως το ὁποῖο ἀφορὰ κυρίως στη σύνταξη και ὄχι στη σημασία.

Στα Λεξικά του Ησύχιου και της Σούδας ἀπαντοῦν και οι δύο ὀροι πιθανόν με μία λεπτή σημασιολογική διαφοροποίηση⁸. Ο ὀρος *ἐπίρρημα* μάλλον αναφέρεται κυρίως στη σύνταξη, ἐνῶ ο ὀρος *ἐπιφώνημα* στη σημασία⁹.

Σε ρητορικά εγχειρίδια η λέξη *ἐπιφώνημα* ἀπαντὰ κυρίως ὡς τεχνικός ὀρος και συνεπῶς με ἐντελῶς διαφορετική σημασία ἀπὸ τη σημερινή. Ο Δημήτριος στο ἔργο του *Περὶ ὕφους*, 106-109, παρατηρεῖ: «Τὸ δὲ ἐπιφώνημα καλούμενον ὀρίζοιτο μὲν ἂν τις λέξιν ἐπικοσμοῦσαν, ἔστι δὲ τὸ μεγαλοπρεπέστατον ἐν τοῖς λόγοις»¹⁰. Παραθέτει παραδείγματα ἀπὸ την ποίηση και τα παραβάλλει με τα μέσα ἐπίδειξης των πλουσίων: ὀπως ο πλούτος ἀποτελεῖ μέσο ἐπίδειξης των πλουσίων, ἔτσι και το ἐπιφώνημα ἀποτελεῖ μέσο ἐπίδειξης του λόγου. Ὑποστηρίζει ὅτι κοσμεῖ τον λόγο και το διαφοροποιεῖ τόσο ἀπὸ το *ἐνθύμημα*, το ὀποῖο ἀποτελεῖ ἀπόδειξη, ὀσο και ἀπὸ τη *γνώμη*, η ὀποῖα μπορεί να τεθεῖ και στην ἀρχή του λόγου, ἐνῶ το ἐπιφώνημα τίθεται πάντα στο τέλος. Ο Ερμογένης στο ἔργο του *Περὶ εὐρέσεως* ἐπιγράφει ἕνα κεφάλαιο «Περὶ ἐπιφωνήματος»¹¹, ὀπου ἀκολουθεῖ την ἐρμηνεία του Δημητρίου, ἀλλὰ προσθέτει ὅτι και η μεταφορὰ ὡς σχῆμα λόγου ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος ἐπιφωνήματος.

⁸ Και στα δύο λεξικά οι δύο ὀροι ἀναφέρονται για να ἐπεξηγήσουν ἄλλα λήμματα, ἀλλὰ δεν ὑπάρχει σχετικό λήμμα ὀπου να ἐπεξηγῶνται οι παραπάνω ὀροι. Αναφέρεται μόνο το ἐπίρρημα, ἀλλὰ ὡς δομικό μέρος της κωμωδίας.

⁹ Ἴσως να ὑποδηλώνει ἀυτή τη διαφοροποίηση το ἀκόλουθο σχόλιο στον *Πλούτο* (1052) του Αριστοφάνη: ἄ ἄ, τὴν δᾶδα μή μοι πρόσφερ'.

ἄ ἄ: ἐπιφώνημα, ἐπίρρημα ἐκπλήξεως. Στα σχόλια των Αλεξανδρινῶν ἀπαντοῦν και οι δύο ὀροι, ὡρὶς διαφοροποίηση μεταξὺ τους.

Παρόμοια είναι και η άποψη του Διονυσίου Αλικαρνασσεά στη *Ρητορική Τέχνη* (10.1.11 και 10.18.3), όπου αναφέρεται στο επιφώνημα και τη χρήση του στη ρητορική και μάλιστα πριν από τον Ερμογένη. Ο Λατίνος Κοϊντιλιανός στο έργο του *Institutio Oratoria*, viii.5.11-14, ορίζει το επιφώνημα: *est enim epiphonema rei narratae vel probatae summa acclamatio*¹² (είναι λοιπόν το επιφώνημα η μεγαλύτερη επιφώνηση πραγμάτων που διηγούνται ή επιδεικνύονται). Εντάσσει επίσης τη μεταφορά ως σχήμα λόγου στην κατηγορία του επιφωνήματος, καθώς επίσης και την κατακλείδα, το συμπέρασμα, η οποία συχνά αποτελεί ένα σωστό και απαραίτητο τέχνασμα.

Από τις μαρτυρίες αυτές, οι οποίες είναι μεταγενέστερες της αρχαϊκής και κλασικής εποχής, προκύπτει ότι στα ρητορικά εγχειρίδια, τόσο των Ελλήνων, όσο και των Λατίνων, το *επιφώνημα* αποτελεί ένα είδος γνωμικού, το οποίο τίθεται στο τέλος της φράσης ή του λόγου, συγκεφαλαιώνοντας τα προηγούμενα και κοσμώντας τον λόγο. Δεν αποτελεί οργανικό μέρος του λόγου, αλλά στοιχείο ύφους και γι' αυτό εντάσσεται στα σχήματα λόγου, τα οποία χρησιμοποιεί ο ρήτορας, προκειμένου να εντυπωσιάσει και τελικά να πείσει το ακροατήριό του. Στη Λατινική γραμματεία, ωστόσο, η διάκριση των δύο όρων είναι σαφέστερη, καθώς το επιφώνημα στη γραμματική αποδίδεται με τον όρο *interiectio*¹³ (απ' όπου και το αγγλικό *interjection*, το γερμανικό *Interjektion*, το γαλλικό *interjection*, το ιταλικό *interiezione*, το ισπανικό *interjeccion*), δηλαδή «αυτό που τίθεται ανάμεσα, μεταξύ» (*inter* και *iacio*), ενώ στη ρητορική με την ελληνική λέξη *epiphonema*. Φαίνεται, επομένως, ότι αντλούν τον όρο «επιφώνημα» από τους Έλληνες γραμματικούς, ωστόσο οι Λατίνοι διακρίνουν με σαφήνεια τον ρητορικό από τον γραμματικό ορισμό. Κάποιοι Λατίνοι γραμματικοί ασχολούνται με τη θέση του επιφωνήματος (*interiectio*) στον λόγο, πράγμα που είναι

¹⁰ Το κείμενο βασίζεται στην έκδοση του Roberts.

¹¹ Στην έκδοση του Spengel 1966, τόμ. 2, 252, 9.

¹² Το κείμενο βασίζεται στην έκδοση του Winterbottom.

¹³ Ο Κοϊντιλιανός (*Institutio Oratoria* i.4.19) το διαφοροποιεί ως μέρος του λόγου από το επίρρημα.

σαφές από τους ορισμούς που δίνουν για το επιφώνημα¹⁴. Ο Χαρίσιος επισημαίνει ότι: *quam partem orationis nostri, non ut numerum octo partium articulo, id est to arthro, deficiente supplerent, sed quia videbant adverbium esse non posse, segregaverunt*¹⁵, «αυτό το μέρος του λόγου μας [ενν. το επιφώνημα] δεν το συμπληρώνουν επειδή είναι ελλιπές, όπως το όγδοο μέρος του λόγου, δηλαδή το άρθρο, αλλά το αποχωρίζουν, επειδή είδαν ότι δεν μπορεί να είναι επιρρηματικό». Στη συνέχεια ορίζει το επιφώνημα ως: *interiectiones sunt quae nihil docibile habent, significant tamen adfectum animi, velut heu eheu hem ehem eho hoe pop papae et attatae*¹⁶ «τα επιφωνήματα είναι αυτά που δεν είναι καθόλου ευδίδακτα, αλλά δηλώνουν τα ψυχικά πάθη...». Ο Δονάτος το ορίζει ως: *pars orationis significans mentis affectum voce incondita*¹⁷ «μέρος του λόγου που δηλώνει πάθη του νου που δεν μπορούν να εκφραστούν με τον λόγο». Άλλος ένας ορισμός του επιφωνήματος υπάρχει στις *Augustini Regulae*: *interiectione non pars orationis est, sed affectio erumpentis animi in vocem, et significat aut laetitiam, ut euax, aut amaritudinem, ut heu, apud Grecos φευ, ergo quot sunt perturbati animi motus, tot voces reddunt*¹⁸ «το επιφώνημα δεν είναι μέρος του λόγου, αλλά διάθεση φορτισμένης ψυχής σε λόγο, και δηλώνει είτε ευθυμία, όπως το euax, είτε πικρία, όπως το heu, στους Έλληνες φευ, επειδή όσοι είναι ταραγμένοι από τα πάθη της ψυχής όλοι εκφέρουν λόγο». Κοινό γνώρισμα των παραπάνω ορισμών αποτελεί το γεγονός ότι το επιφώνημα δεν μπορεί να εκληφθεί ως αυτόνομο μέρος του λόγου, αλλά εκφράζει ψυχικά πάθη¹⁹. Εξαίρεση μεταξύ των Λατίνων γραμματικών αποτελεί ο Πρισκιανός, ο οποίος επηρεασμένος από τους Έλληνες γραμματικούς και κυρίως τον Απολλώνιο Δύσκολο,

¹⁴ Για τους Λατίνους γραμματικούς βλ. Graffi 1996 και Perdicoyianni-Paléologue 2002, 50.

¹⁵ Χαρίσιος στο *Grammatici Latini*, τόμ. 1, 190, 14-16.

¹⁶ Χαρίσιος στο *Grammatici Latini* τόμ. 1, 238, 23-25.

¹⁷ Δονάτος, *Ars Minor* 9: *de interiectione* στο *Grammatici Latini* τόμ. 4, 366, 13-14.

¹⁸ *Augustini Regulae* στο *Grammatici Latini* τόμ. 5, 524, 9-10.

¹⁹ Με εκτενή ανάλυση του Πρισκιανού και σύγκριση με τους άλλους Λατίνους γραμματικούς ασχολείται ο Graffi 1996, 14-18.

θεωρεί ότι το επιφώνημα λειτουργεί αυτόνομα, αν και δεν προσδιορίζει τον ακριβή τρόπο.

Τόσο στον ελληνικό, όσο και στον λατινικό ορισμό, σε επίπεδο γραμματικο-συντακτικό το επιφώνημα (*interiectio*) εξαρτάται άμεσα από το περιβάλλον του και δεν είναι αυτόνομο στον λόγο. Οι δύο όροι, επίρρημα και επιφώνημα (*interiectio*), πέρα από τη διαφορά στη σύνταξη, διαφέρουν και στη σημασία και επιτελούν διαφορετική λειτουργία στην πρόταση: το επίρρημα προσδιορίζει άμεσα το ρήμα, ενώ το επιφώνημα τίθεται συνήθως στην αρχή του λόγου και έχει άμεση σχέση με την εξωτερίκευση του συναισθήματος.

Εξαιτίας της διαφοράς που παρατηρείται στη σημασία των παραπάνω όρων στα εγχειρίδια των αρχαίων γραμματικών, για τον ορισμό του επιφωνήματος είναι χρήσιμο να στραφούμε και στις σύγχρονες γλωσσολογικές θεωρίες, οι οποίες μελετούν την εξέλιξη της γλώσσας από τις πιο πρώιμες ως τις πιο σύγχρονες μορφές της. Οι προσπάθειες συστηματικής μελέτης των επιφωνημάτων στις ζωντανές γλώσσες, της λειτουργίας και της σημασίας τους, η οποία βασίζεται σε εξωγλωσσικά, εξωκειμενικά στοιχεία έχουν αποδώσει σημαντικά πορίσματα, τα οποία θα μπορούσαν να ισχύουν *mutatis mutandis* και για τις παλαιότερες μορφές της γλώσσας στο πλαίσιο της διαχρονίας. Σημαντικό περιορισμό, όμως, για τη μελέτη των επιφωνημάτων στις μη ομιλούμενες πλέον γλώσσες αποτελεί η πλήρης απουσία των εξωγλωσσικών και παραγλωσσικών στοιχείων, όπως ο επιτονισμός, η έκφραση, οι χειρονομίες, τα οποία συνοδεύουν την εκφορά του λόγου και αποτελούν τους κύριους δείκτες για τη σημασία τους.

Η λέξη επιφώνημα είναι σύνθετη με πρώτο συνθετικό την πρόθεση *έπι-* και δεύτερο το ρήμα *φωνέω*, δηλαδή πρόκειται για μία λέξη που είναι πάνω (έπί) στη φωνή, στηρίζεται στη φωνή, προσδίδει έμφαση, για να δηλώσει σχεδόν πάντα

συναισθηματικές καταστάσεις. Τα επιφωνήματα αποτελούν καθολικό γνώρισμα όλων των γλωσσών και, σύμφωνα με μία άποψη, από αυτά προήλθε η γλώσσα²⁰. Ουσιαστικά τα επιφωνήματα είναι φθόγγοι, που προσδιορίζουν άλλες λέξεις ή φράσεις και αποκτούν νόημα μέσω αυτών. Τα ίδια από μόνα τους δεν αποτελούν φορείς νοήματος, αλλά εξαρτώνται άμεσα από το περιβάλλον τους, γεγονός που εξηγεί την πολυσημία τους: το ίδιο επιφώνημα μπορεί να αποκτά αντίθετες σημασίες σε διαφορετικό λεξιλογικό/σημασιολογικό περιβάλλον. Για τον λόγο αυτό και η γλωσσολογία θεωρεί ότι είναι επικοινωνιακότερη η αναφορά σε επιφωνηματικές φράσεις παρά σε επιφωνήματα, καθώς είναι ολόκληρη η φράση που φέρει το νόημα και όχι το επιφώνημα από μόνο του. Τα επιφωνήματα καθεαυτά δεν έχουν νόημα, δεν σημαίνουν κάτι, άρα δεν αποτελούν μορφήματα και η προέλευσή τους θα πρέπει ίσως να αναζητηθεί σε ένα είδος πρωτογλώσσας, δηλαδή μίας πρώιμης ατελούς μορφής γλώσσας, η οποία στερείται γραμματικών και συντακτικών κανόνων και στην οποία συμπεριλαμβάνονται επίσης οι χειρονομίες ή οι μορφασμοί²¹. Τα επιφωνήματα εκφράζουν κυρίως συναισθήματα και αποτελούν μία αυθόρμητη έκφραση, μια πρώτη μορφή ανθρώπινου «λόγου».

Ο αυθορμητισμός αυτός της έκφρασης μέσω επιφωνημάτων εντοπίζεται στον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ο ανθρώπινος εγκέφαλος. Σύμφωνα με τη βιολογία, ο ανθρώπινος εγκέφαλος χωρίζεται σε δύο μέρη: στο «λογικό» μέρος το οποίο ελέγχει τη σύνταξη, και το «συναισθηματικό» το οποίο ελέγχει τη σημασία. Η συνεργασία των δύο μερών έχει ως αποτέλεσμα την ορθή εκφορά σημαίνοντος λόγου, όμως το συναισθηματικό μέρος ελέγχει τις χειρονομίες, τους μορφασμούς και την αυθόρμητη έκφραση συναισθημάτων, χωρίς την παρεμβολή του λογικού²². Οι συναισθηματικές καταστάσεις τοποθετούνται στον κροταφικό λοβό και συγκεκριμένα στην αμυγδαλή,

²⁰ Βλ. Χαραλαμπίκης 2001, 123.

από όπου ελέγχονται επίσης οι χειρονομίες και οι μορφασμοί. Η αλληλεπίδραση της αμυγδαλής, του υποθαλάμου, του εγκεφαλικού στελέχους και του αυτόνομου νευρικού συστήματος από τη μία πλευρά, και της αμυγδαλής και του μετωπιαίου και στεφανιαίου φλοιού από την άλλη, έχει ως αποτέλεσμα εμπειρίες, τις οποίες περιγράφουμε ως συναισθηματικές. Έτσι, ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα έχουν διττά αποτελέσματα. Πρώτον, τα ερεθίσματα αυτά πυροδοτούν στην αμυγδαλή αυτόνομες ενδοκρινικές αντιδράσεις, οι οποίες ολοκληρώνονται από τον υποθάλαμο και οι οποίες μεταβάλλουν την εσωτερική κατάσταση, ετοιμάζοντας έτσι τον οργανισμό για συμπεριφορά προσαρμογής. Οι εσωτερικές αυτές αντιδράσεις είναι σχετικά απλές και δεν απαιτούν συνειδητό έλεγχο. Εν τούτοις, όταν ο άνθρωπος αλληλεπιδρά με το εξωτερικό περιβάλλον, παρεμβαίνει μία δεύτερη ομάδα μηχανισμών, στους οποίους μετέχει ο φλοιός των εγκεφαλικών ημισφαιρίων όπου τοποθετούνται οι λογικές διεργασίες, και οι οποίοι τροποποιούν τη συμπεριφορά²³. Βάσει των παραπάνω, η έκφραση των επιφωνημάτων εντάσσεται στην πρώτη περίπτωση όπου δεν απαιτείται συνειδητός έλεγχος. Τα επιφωνήματα αποτελούν μη συνειδητή, αυθόρμητη και ενστικτώδη αντίδραση του ανθρώπου σε ένα ερέθισμα, που προκαλεί ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα. Είναι ενδεικτικό ότι οι ίδιες αυτόνομες αποκρίσεις είναι δυνατόν να συνοδεύουν διαφορετικά συναισθήματα.

Τα επιφωνήματα, επομένως, αποτελούν αυθόρμητη έκφραση, συχνά άναρθρη, της φορτισμένης συναισθηματικής κατάστασης του πομπού. Ανήκουν δηλαδή, σε ένα «ολιστικό» γλωσσικό σύστημα, στο οποίο οι άναρθρες κραυγές και οι χειρονομίες εξελίσσονται σε μηνύματα που εκφράζονται φωνητικά και κάθε σημαίνουν αντιστοιχεί σε πολλά σημαινόμενα, κάθε επιφώνημα εκφράζει διάφορα συναισθήματα. Σταδιακά το

²¹ Για τα γνωρίσματα της πρωτογλώσσας βλ. Newmeyer 2002, 363-65.

²² Περισσότερα σχετικά με τη λειτουργία του εγκεφάλου βλ. στον Kandel 1999, 51-53 και 60-61.

²³ Η παραπάνω ανάλυση των βιολογικών λειτουργιών του ανθρώπινου εγκεφάλου βασίζεται στον Kandel 1999, 630-40.

σύστημα αυτό μετεξελίσσεται σε πιο αναλυτικές δομές και υπάρχει η αντιστοιχία ένα προς ένα μορφής και σημασίας, η οποία υπάρχει σε μεγάλο ποσοστό στις σύγχρονες μορφές γλώσσας²⁴. Παρά τις γλωσσολογικές θεωρίες η μετάβαση από μια αρχαιοελληνική πρωτογλώσσα στο πρώτο λογοτεχνικό κείμενο, τα ομηρικά έπη, παραμένει ζητούμενο της έρευνας. Η επιβίωσή τους μάλλον οφείλεται στην ίδια την ανθρώπινη φύση και στο συναίσθημα, το οποίο εκφράζουν. Η ανθρώπινη φύση δεν αλλάζει: φόβος, αγωνία, χαρά είναι σύμφυτα με τον άνθρωπο, ο οποίος πάντα έχει την ανάγκη να τα εκφράζει με κάποιο τρόπο.

Το επιφώνημα ως στοιχείο του προφορικού λόγου και ως μέσο έκφρασης των συναισθημάτων αποτελεί στοιχείο της πρωτογλώσσας και μάλιστα πρωταρχικό στην εξέλιξη της γλώσσας²⁵. Ωστόσο, σταδιακά εντάσσεται και υποτάσσεται σε γραμματικούς κανόνες, καθώς είναι χαρακτηριστικό ότι κανένα στοιχείο της πρωτογλώσσας δεν χάνεται, αλλά εντάσσεται στη μετέπειτα γλωσσική μορφή, που διέπεται από γραμματικούς κανόνες²⁶. Το επιφώνημα επομένως ενσωματώνεται στη γραμματική και τη σύνταξη και βαθμιαία εντάσσεται στον λόγο ή αποτελεί πρωτογενές υλικό για την παραγωγή άλλων λέξεων (ρημάτων, ουσιαστικών, επιθέτων, επιρρημάτων).

Είναι φανερό από τα παραπάνω ότι η γλωσσολογία δεν εξετάζει επιφωνήματα ή επιφωνηματικούς φθόγγους, αλλά επιφωνηματικές εκφράσεις, αφού μόνον αυτές είναι φορείς σημασίας. Οι Holton, Mackridge και Φιλιππάκη στη Γραμματική για τη νέα ελληνική γλώσσα αναφέρονται σε επιφωνηματικές δομές και μάλιστα εντάσσουν το

²⁴ Για λεπτομερή ανάλυση της θεωρίας αυτής βλ. Wray 2002, 113-138.

²⁵ Για ανάλυση των στοιχείων που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το επιφώνημα είναι στοιχείο της πρωτογλώσσας βλ. Newmeyer 2002, 364.

²⁶ Ο Givón 1995, 406-407 ασχολείται με τα χαρακτηριστικά της πρωτογλώσσας που εντάσσονται στη μετέπειτα γλωσσική μορφή, είτε αυτούσια, είτε ενσωματωμένα σε βασικούς μηχανισμούς της γραμματικής (μορφολογία, σύνταξη).

σχετικό κεφάλαιο στο Τρίτο Μέρος της Γραμματικής που αφορά στη σύνταξη²⁷. Εξάλλου, ανέκαθεν το επιφώνημα είχε αξία πρότασης η οποία είτε συνδέεται με μία πρόταση άλλου είδους την οποία αρχίζει ή τερματίζει, είτε λειτουργεί ως πρόταση παρενθετική²⁸ και τίθεται στο εσωτερικό μιας άλλης πρότασης²⁹. Τα επιφωνήματα, εκτός από το λεξιλογικό τους περιβάλλον, επιβάλλεται να μελετώνται και σε σχέση με τα εξωγλωσσικά στοιχεία που συνοδεύουν την εκφορά τους, όπως είναι οι χειρονομίες³⁰, η έκφραση του προσώπου³¹, και τα παραγλωσσικά στοιχεία, όπως η ποιότητα της φωνής και ο επιτονισμός (ερώτηση, θαυμασμός, απορία, έκπληξη)³². Ως αυθόρμητη έκφραση συναισθημάτων τα επιφωνήματα ερμηνεύονται σχεδόν πάντα πραγματολογικά με βάση το συγκεκριμένο και με δείκτη το επιτονικό σχήμα, όπως στην ερώτηση ή στον θαυμασμό. Εξαιτίας της παραμέτρου αυτής είναι λογικό τα επιφωνήματα να χρησιμοποιούνται ευρύτερα στον προφορικό λόγο παρά στον γραπτό, αφού στον προφορικό ο προσδιορισμός της σημασίας τους είναι σαφέστερος και ευκολότερος με τη βοήθεια των εξωγλωσσικών και παραγλωσσικών στοιχείων. Η έλλειψη όμως από τα αρχαιοελληνικά κείμενα ακριβώς αυτών των στοιχείων, των οποίων ο ρόλος είναι καθοριστικός για την κατανόηση των επιφωνηματικών φράσεων, δημιουργεί δυσκολίες στη μελέτη τους και στον προσδιορισμό της σημασίας τους.

Οι επιφωνηματικές φράσεις αποτελούν για τη γλωσσολογία ένα στοιχείο πρωτογλώσσας, ένα από τα μέρη του «λόγου», το οποίο ενσωματώνεται και επιβιώνει στις σύγχρονες μορφές γλώσσας. Αντίστοιχα και στην αρχαϊκή και στην κλασική ποίηση οι επιφωνηματικές φράσεις που απαντούν παρουσιάζουν την πιο απλή έκφραση «λόγου», καθώς αποτελούνται είτε από ένα μακρό φωνήεν (α και ω), είτε από δύο

²⁷ Βλ. Holton, Mackridge και Φιλιππάκη 1999, 402-404.

²⁸ Πρβλ. λατινικό όρο *interiectio* (τίθεται ανάμεσα).

²⁹ Για τη σύνταξη του επιφωνήματος βλ. Schwyzer 2002, 750-751.

³⁰ Για τις χειρονομίες ως βασικό στοιχείο της πρώιμης οπτικής μορφής της γλώσσας βλ. Givón 1995, 430-431.

³¹ Για την έκφραση του προσώπου ως υποκατάστατο ή συμπληρωματικό του λόγου βλ. Argyle 1972, 249.

φωνήεντα (μακρά ή συνδυασμό μακρού και βραχέος), είτε από σύμφωνο (χειλικό, οδοντικό τ ή υγρό λ) και φωνήεντα, τα οποία συνήθως αποτελούν μονοσύλλαβους ή, σε κάποιες περιπτώσεις, δισύλλαβους ή τρισύλλαβους ήχους. Κάποια αποτελούν σύνθεση επιφωνήματος και της προσωπικής αντωνυμίας (ῶμοι, οἴμοι), τα οποία μετεξελίχθηκαν σε αυτόνομα επιφωνήματα και δέχονται νοηματικό συμπλήρωμα. Εκτός από τα κύρια επιφωνήματα, σύμφωνα με τη διάκριση της Perdicoyianni-Paléologue, υπάρχουν και τα δευτερεύοντα τα οποία δεν αποτελούν αντικείμενο της παρούσας μελέτης λόγω των ιδιαιτεροτήτων τους. Πρόκειται για ρήματα στην Προστακτική (ἔα, ἄγε, φέρε), ουσιαστικά σε γενική ή αιτιατική, επίθετα, επιρρήματα ή μόρια, τα οποία «απογραμματικοποιούνται» και χρησιμοποιούνται στον λόγο ως επιφωνήματα. Παρουσιάζουν ωστόσο προβλήματα τόσο στη διαχρονία, επειδή δεν είναι εκ φύσεως επιφωνήματα, όσο και στη συγχρονία, επειδή δεν μπορούν να χαρακτηριστούν επιφωνήματα λόγω αυτής της λειτουργίας τους³³.

Η Héléne Perdicoyianni-Paléologue (2002, 54) παρουσίασε έναν ιδιαίτερα χρήσιμο πίνακα ταξινόμησης των επιφωνηματικών φράσεων από τις απλούστερες στις πιο σύνθετες. Στον παρακάτω πίνακα της Perdicoyianni-Paléologue προστίθενται επιπλέον η κατηγορία: φωνήεν ή δίφθογγος + προσωπική αντωνυμία, καθώς και τα επιφωνήματα: ἄ ἄ ἄ ἄ, τοτοῖ, ὠόπ, αἰβοῖ, ἄπαπαῖ:

Φωνήεν

Μονοσύλλαβο	Μακρό φωνήεν	a	ἄ
		ē	ἥ
		ō	ῶ

³² Για τα παραγλωσσικά σημεία και τη λειτουργία τους σε σχέση με τον λόγο βλ. Argyle 1972, 251.

³³ Βλ. Perdicoyianni-Paléologue 2002, 52 και 55 όπου σχολιάζει τα προβλήματα μελέτης των δευτερευόντων επιφωνημάτων. Η ίδια περιορίζεται μόνο στις Προστακτικές τις οποίες σχολιάζει σε μια παράγραφο, σελ. 83-84.

Δισύλλαβο	Δίφθογγος		ai	αῖ, αῖ
	Δύο μακρά φωνήεντα	Διπλασιασμός	oi	οῖ
			a	ἄ ἄ
			ē	ἔ ἔ ³⁴ , ἦ ἦ
			ō	ὦ ὦ
		Τετραπλή επανάληψη		ἄ ἄ ἄ ἄ
		Συνδυασμός φθόγγων	e + x	ἐή
			o + x	ὠή
			i + x	ιή, ιώ, ιού
	Δύο Δίφθογγοι	Διπλασιασμός		αἰαῖ, οἰοῖ
		Συνδυασμός		εὐοῖ

Σύμφωνο + Φωνήεν

Σύμφωνο+ Φωνήεν	Μονοσύλλαβο		φεῦ
	Δισύλλαβο		βαβαῖ, παπαῖ,
Φωνήεν+ Σύμφωνο	Δισύλλαβο	Διπλασιασμός	πόποι, τοτοῖ
			εῖεν, ὠόπ
			αἰβοῖ
			ἐλελεῦ
			ἄτταταῖ,
			ἄπαπαῖ,
			ὄττοτοῖ

Φωνήεν ή Δίφθογγος + Προσωπική αντωνυμία

Φωνήεν + Προσωπική αντωνυμία	ὦμοι (Δοτική), ὠιμέ (Αιτιατική)
Δίφθογγος + Προσωπική αντωνυμία	οῖμοι

³⁴ Πρόκειται για το αρχικό ἦ (το μακρό η προέρχεται από δύο βραχέα ε).

Με βάση τον παραπάνω πίνακα, παρατηρούνται οι ακόλουθες ετυμολογικές και εξελικτικές συγγένειες:

ǫ̃ - ǫ̃ - ǫ̃μοι - ǫ̃ιμέ - ǫ̃ή - ǫ̃όπ

ιώ - ιή - ιού

οῖ - οῖοῖ - οῖμοι

ǻ̃ - αῖ / αῖ- αῖαῖ

παπαῖ - βαβαῖ

ποποῖ - τοτοῖ - όττοτοῖ.

Οι επιφωνηματικές φράσεις προκύπτουν από το συνδυασμό κάποιων βασικών φθόγγων (φωνηέντων) με άλλους φθόγγους (φωνήεντα ή σύμφωνα). Κάποια από αυτά αποτελούν προϊόν σύνθεσης ενός επιφωνήματος και της προσωπικής αντωνυμίας, συνήθως στη δοτική μοι (οῖμοι, ǫ̃μοι) ή στην αιτιατική με (ǫ̃ιμε). Ετυμολογικά είναι πιθανόν το επιφώνημα *ιώ* να έχει άμεση σχέση με το επιφώνημα *ǫ̃* και την κλητική προσφώνηση *ǫ̃*³⁵, δεδομένου ότι το *ιώ* συχνά απαντά σε επίκληση σε θεούς (*ιώ Ζεῦ*). Ίσως το *ιώ* να αποτελεί εξέλιξη του *ǫ̃*, επειδή απαντά για πρώτη φορά στη δραματική ποίηση. Αντιθέτως, είναι σαφές ότι τα επιφωνήματα *αῖαῖ*, *ἔ ἔ* και *ἔ ἔ* διαφοροποιούνται μεταξύ τους, λόγω της προσωδίας και επομένως της διαφορετικής προφοράς τους. Το δεύτερο διαφοροποιείται από το τρίτο, λόγω της δασείας η οποία δίνει τον ήχο /he/, σε αντίθεση με το δεύτερο που αποδίδεται ως /e/. Ο Chantraine αποδέχεται μόνο τη γραφή *ἔ ἔ*³⁶, ωστόσο είναι απαραίτητη η διάκριση, λόγω του διαφορετικού ήχου με τον οποίο αποδίδεται το επιφώνημα. Το *ἔ ἔ* παραδίδεται και ως κατεξοχήν θρηνητικό επιφώνημα,

³⁵ Για τη χρήση του *ǫ̃* με Κλητική γενικά βλ. Dickey 1996, 199-206.

³⁶ Βλ. Chantraine 1968 s.v.

καθώς σύμφωνα με το Λεξικό της Σούδας από αυτό ετυμολογείται ο ἔλεγχος ως «θρῆνος ἀπό τοῦ ἔ ἔ λέγειν».

Διαφορετικές γραφές εντοπίζονται και σε άλλα επιφωνήματα στις εκδόσεις των ποιητικών κειμένων. Το επιφώνημα *ιού* απαντά άλλοτε ως *ιού* και άλλοτε ως *ιού*³⁷. Ωστόσο, ο Chantraine δεν αποδέχεται τη δεύτερη γραφή και στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας υιοθετείται η γραφή *ιού* για όλες τις περιπτώσεις. Το επιφώνημα *εὐοῖ* προέρχεται από το επίρρημα *εὐ* και τη Δοτική του *γ'* προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας *οἷ*. Αν και σε κάποιες εκδόσεις διατηρείται η δασεία *εὐοῖ*, προτιμάται ο απλούστερος τύπος *εὐοῖ*. Το επιφώνημα *εἶεν* είναι πιθανόν να προέρχεται από το προτρεπτικό μόριο *εἶα* και την κατάληξη *-εν* κατ' αναλογία προς το *μέν*³⁸. Στις εκδόσεις απαντά και ο τύπος *εἶέν*³⁹, αλλά στην παρούσα εργασία υιοθετείται ο απλούστερος τύπος *εἶεν*, καθώς η παρουσία της δασείας δεν δικαιολογείται. Είναι πιθανόν να ακουγόταν ο ήχος *-h-* στη μέση της λέξης, όπως και στο *εὐοῖ*.

Τα επιφωνήματα τίθενται συνήθως στην αρχή ή στο τέλος του λόγου ενός προσώπου και σπανιότερα στη μέση. Επομένως, ο φορέας του λόγου είτε αρχίζει αυθόρμητα και ενστικτωδώς με ένα επιφώνημα και στη συνέχεια αναλύει το συναίσθημα, είτε εκφράζεται με έναρθρο λόγο και, όταν πια δεν μπορεί να πει τίποτε άλλο, χρησιμοποιεί ένα επιφώνημα ως κατακλείδα και επιβεβαίωση όσων έχει αναπτύξει. Ο έναρθρος λόγος δεν μπορεί πάντα να καλύψει την ένταση των ανθρώπινων συναισθημάτων και γι' αυτό ο άνθρωπος καταφεύγει σε πρώιμες γλωσσικές μορφές, προκειμένου να μεταφέρει με μεγαλύτερη επιτυχία το μήνυμα στους δέκτες. Υπό αυτό το πρίσμα τα επιφωνήματα επιτελούν συγκεκριμένη λειτουργία στο

³⁷ Στο Λεξικό της Σούδας σημειώνεται ότι «...τὸ ἰοῦ ἐπὶ χαρᾶς περισπᾶται».

³⁸ Βλ. Chantraine 1968 s.v., όπου τονίζεται ότι δεν έχει ετυμολογική σχέση με το ρήμα *εἶμι*. Ωστόσο, η ετυμολογία του *εἶεν* δεν είναι σαφής.

³⁹ Αυτόν τον τύπο υιοθετεί και ο Chantraine 1968 s.v.

γλωσσικό σύστημα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Προέρχονται από πρώιμες γλωσσικές μορφές, από ένα «ολιστικό» γλωσσικό σύστημα, αλλά συνδέονται άμεσα με την ενστικτώδη και αυθόρμητη αντίδραση του ανθρώπου, χωρίς τη μεσολάβηση της λογικής. Η σημαντική αυτή λειτουργία, την οποία επιτελούν, δικαιολογεί την επιβίωσή τους και την εξέχουσα θέση τους και στη νέα ελληνική. Άλλωστε, αν δεν ήταν απαραίτητα, τα επιφωνήματα θα είχαν απορριφθεί από την ίδια τη γλώσσα και θα είχαν εξαλειφθεί. Ωστόσο, η εξέταση των επιφωνημάτων και η ανίχνευση της σημασίας τους απαιτεί τη μελέτη του λεξιλογικού τους περιβάλλοντος και την συνεξέταση της επιφωνηματικής έκφρασης ως συνόλου, καθώς το λεξιλογικό τους περιβάλλον είναι σε μεγάλο ποσοστό καθοριστικό της σημασίας τους.

Το επιφώνημα εντάσσεται στις δομές του λογοτεχνικού λόγου ως κατάλοιπο μιας πρώιμης μορφής προφορικού λόγου, το οποίο αποδίδει συναισθηματικές καταστάσεις στα έργα της αρχαίας ελληνικής. Ένα επιφώνημα μπορεί να συμπληρώνεται από πρόταση, από όνομα σε οποιαδήποτε πτώση ή να εκφέρεται απόλυτα χωρίς συμπλήρωμα. Όνομα σε πτώση γενική μετά από επιφώνημα είναι γενική της αιτίας, σε πτώση δοτική είναι δοτική ηθική, ενώ σε οποιαδήποτε άλλη πτώση λειτουργεί ως συμπλήρωμα δίνοντας συνήθως την αιτία της συναισθηματικής κατάστασης που προκαλεί την εκφορά του επιφωνήματος. Στην περίπτωση απόλυτης χρήσης το επιφώνημα ισχυροποιείται, επειδή φέρει όλο το σημασιολογικό βάρος.

Παρά το γεγονός ότι τα επιφωνήματα καθεαυτά αποτελούν μία μορφή πρωτογλώσσας, εντούτοις ενσωματώνονται στην αρχαία ελληνική, παρακολουθούν κανόνες γραμματικής και σύνταξης και παρουσιάζονται πολύσημα. Η ιδιαίτερη θέση τους στη γλώσσα ενισχύεται από το γεγονός ότι από επιφωνήματα παράγονται αρκετά ουσιαστικά, ρήματα, επίθετα ή επιρρήματα, τα οποία συμβάλλουν καθοριστικά στην εξέλιξη και τη σημασία των επιφωνημάτων. Η ποικιλία της παραγωγής αυτής είναι

ενδεικτική⁴⁰. Από το οἶ δημιουργήθηκαν τα ρήματα οἷζύω, οἰκτίρω, ἐποικτίρω, κατοικτίρω, ἀντοικτίρω, οἰκτίζω, ἐποικτίζω, κατοικτίζω, τα επίθετα οἷζύς, πάνοιζυς, οἷζυρός, οἰκτρός, ἄνοικτος, ἔποικτος, κάτοικτος, φίλοικτος, φιλοικτίρων, τα ουσιαστικά οἶκτος, οἰκτισμός, οἰκτίσματα και τα επιρρήματα οἰκτρῶς, ἀνοικτῶς. Από το οἶμοι (αρχικό οἶ με την προσθήκη της δοτικής της προσωπικής αντωνυμίας) δημιουργήθηκαν τα παράγωγα οἰμῶζω, ἀποιμῶζω, ἐποιμῶζω, κατοιμῶζω (ρήματα), οἰμωγή, οἰμωγμα (ουσιαστικά), ἀνοιμωκτος (ρηματικό επίθετο), ἀνοιμωκτί (επιρρημα). Από το ὦ οι λέξεις ὦζω (ρήμα) και ὦγμός (ουσιαστικό). Από το αἰαῖ τα παράγωγα αἰάζω, ἐξαιάζω (ρήματα), αἰακτός, φιλαίακτος (ρηματικά επίθετα), αἰλινος (επίθετο), αἰαγμα (ουσιαστικό) και από το ἰώ το ουσιαστικό ἰωή, ενώ από το ἰή το επίθετο ἰήιος και τα ουσιαστικά ἰά, ἰήλεμος, ἰάλεμος και ἰηλεμίστρια. Από το ἀλαλά προέρχονται τα ρήματα ἀλαλάζω και συναλαλάζω, καθώς και τα ουσιαστικά ἀλαλαγμός, ἀλαλαγή και ἀλαλητός, ενώ από το ἐλελεῦ τα ρήματα ἐλελίζω, ὀλολύζω, ἀνολολύζω, ἀπολολύζω, ἐπολολύζω, κατολολύζω και τα ουσιαστικά ὀλολυγή, ὀλόλυγμα και ὀλολυγμός. Από το εὐοῖ παράγεται το ρήμα εὐ(ι)άζω και το επίθετο εὐῖος, ενώ από το ἰύ το ρήμα ἰύζω και το ουσιαστικό ἰυγμός. Από το ὀτοτοῖ παράγονται τα ρήματα ὀτοτύζω, ἀνοτοτύζω και ἐποτοτύζω, ενώ από το φεῦ το ρήμα *φεύζω (μόνο στον Αόριστο ἔφευξα). Τέλος, από τα ηχομιμητικά κόκκυ, κοῖ και μυμῦ παράγονται αντίστοιχα τα κοκκύω, κοῖζω και μύζω, μυγμός, ενώ από τη φράση ἰή παιῶν προκύπτει το ρήμα ἰηπαιωνίζω⁴¹.

⁴⁰ Βλ. Πίνακες με τις παράγωγες λέξεις από επιφωνήματα στο πρώτο Παράρτημα στο τέλος της εργασίας.

⁴¹ Η ετυμολογία βασίζεται στον Chantraine 1968 s.v.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, τα παράγωγα των επιφωνημάτων μπορεί να είναι ρήματα, επίθετα, ουσιαστικά ή επιρρήματα, καλύπτοντας όλο το εύρος της διαδικασίας παραγωγής της γλώσσας, εφόσον οι παράγωγες λέξεις, όπως ορίζει η γραμματική⁴², μπορούν να ενταχθούν στα παραπάνω τέσσερα μέρη του λόγου. Τα παράγωγα είναι ενδεικτικά του τρόπου με τον οποίο μερικά επιφωνήματα, ίσως τα σημαντικότερα, εντάσσονται στο πλαίσιο της γραμματικής και του «έναρθρου» λόγου, εφόσον ένα άσημο ή πολύσημο σύνολο φθόγγων μέσω της παραγωγής αποκτά συγκεκριμένη σημασία και υπάγεται στους κανόνες της γλώσσας. Τα παράγωγα αυτά λειτουργούν στη γλώσσα αυτόνομα, αφού πλέον η κατανόηση της σημασίας τους δεν εξαρτάται από το λεξιλογικό τους περιβάλλον, όπως συμβαίνει με τις επιφωνηματικές φράσεις, Συνεπώς, η λειτουργία τους μέσα στον λόγο διαφέρει σημαντικά από αυτήν των επιφωνηματικών φράσεων, για τον προσδιορισμό της σημασίας των οποίων ο ρόλος του λεξιλογικού περιβάλλοντος είναι καθοριστικός.

Παράγωγα επιφωνημάτων εμφανίζονται για πρώτη φορά στα ομηρικά έπη και σε μεγαλύτερη έκταση στη δραματική ποίηση. Κατά πάσα πιθανότητα τα περισσότερα από τα παράγωγα εμφανίζονται στον λόγο παράλληλα με τις επιφωνηματικές φράσεις ήδη από τις πρώτες μορφές της γλώσσας, ωστόσο ο Όμηρος ενσωματώνει ένα μέρος από αυτά, όσα κρίνει ότι ανταποκρίνονται στις ανάγκες της σύνθεσης των επών του, ενώ σταδιακά οι δραματικοί ποιητές ενσωματώνουν περισσότερα παράγωγα επιφωνημάτων στα έργα τους. Αν και οι επιφωνηματικές φράσεις απαντούν σε χωρία ευθύ λόγου μονολόγου ή διαλόγου σε πρωτοπρόσωπη αφήγηση, εφόσον κατά κανόνα εκφράζουν τα συναισθήματα του ομιλητή, τα παράγωγα απαντούν σε χωρία τόσο ευθύ, όσο και πλάγιου λόγου και περιγράφουν τον τρόπο αντίδρασης ενός χαρακτήρα, διαφοροποίηση η οποία εξαρτάται κάθε φορά από τις ανάγκες της σύνθεσης.

⁴² Βλ. Οικονόμου ⁹2001, 230-231, όπου αναφέρεται ότι οι παράγωγες λέξεις μπορεί να είναι ουσιαστικά,

Οι επιφωνηματικές φράσεις χρησιμοποιούνται στη αρχαία ελληνική λογοτεχνία, κυρίως στην ποίηση και μάλιστα στη δραματική, η οποία είναι διαλογική. Ιδιαίτερα στη δραματική ποίηση τίθενται κατά κανόνα, αλλά όχι πάντα, *extra metrum*, για να εκφράσουν συναισθήματα και στην τραγωδία αποτελούν πρωταρχικό στοιχείο της συναισθηματικής γλώσσας και του προφορικού λόγου⁴³. Η δυσκολία στη μελέτη τους έγκειται ακριβώς στην απουσία των εξωγλωσσικών και παραγλωσσικών στοιχείων, όπως οι χειρονομίες, οι μορφασμοί, ο επιτονισμός, τα οποία συνόδευαν τα επιφωνήματα, και στη δύσκολη προσπάθεια ανασύνθεσής τους με βάση το συγκεκριμένο και το ευρύτερο σημασιολογικό πλαίσιο, στο οποίο εντάσσονται. Η ένταξη των επιφωνημάτων στο ποιητικό κείμενο συμβάλλει καταλυτικά στη διαμόρφωση του ποιητικού ύφους. Παρά το γεγονός ότι το ίδιο το επιφώνημα αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος χειρονομιών και φωνητικών αποχρώσεων, στοιχεία της παράστασης τα οποία λείπουν, η ένταξή του στον ποιητικό λόγο συμβάλλει στην εντονότερη έκφραση των συναισθημάτων και στην εναργέστερη παρουσίαση των χαρακτήρων, κυρίως στη δραματική ποίηση. Αν και στοιχεία του προφορικού λόγου και μιας πρώιμης μορφής γλώσσας, στην ποίηση η χρήση επιφωνηματικών φράσεων δεν φαίνεται να ακολουθεί συγκεκριμένους κανόνες ή κριτήρια. Επιφωνηματικές φράσεις αποδίδονται σε «υψηλούς» χαρακτήρες (θεούς, ήρωες) και των δύο φύλων, όπως επίσης και σε μυθικά πρόσωπα (π.χ. Κύκλωπας). Στον Όμηρο επιφωνήματα αποδίδονται και σε θεούς, ακόμα και στον ίδιο τον Δία. Στην τραγωδία, εφόσον πρόκειται για στοιχεία του προφορικού λόγου, τα επιφωνήματα θα έπρεπε να αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα του λόγου των «ταπεινών» χαρακτήρων, οι οποίοι συνήθως εκφράζουν τις σκέψεις τους αυθόρμητα, αλλά αυτό δεν ισχύει. Τα πάσχοντα πρόσωπα στην τραγωδία είναι κατά κανόνα της ανώτερης κοινωνικής τάξης και, προκειμένου να εκφράσουν το πάθος τους

επίθετα, ρήματα ή επιρρήματα.

και τις έντονες συναισθηματικές καταστάσεις που βιώνουν, χρησιμοποιούν στον λόγο τους και επιφωνήματα, τα οποία αποτελούν έναν επιπλέον δείκτη του ήθους τους: το πρόσωπο που πάσχει περισσότερο χρησιμοποιεί συνήθως αλλά όχι πάντα και περισσότερα επιφωνήματα.

Η παρούσα μελέτη στοχεύει σε μία συστηματική μελέτη των επιφωνημάτων τα οποία απαντούν στο σύνολο των σωζόμενων ολόκληρων ποιητικών κειμένων από την αρχαϊκή έως την κλασική εποχή. Προσπαθεί να καλύψει το βιβλιογραφικό κενό για τη χρήση των επιφωνημάτων στα ομηρικά έπη και τη λυρική ποίηση, όπου είναι εφικτό λόγω της αποσπασματικότητας των λυρικών ποιημάτων, και να επεκτείνει τη μελέτη της δραματικής ποίησης αξιοποιώντας τις προηγούμενες επί του θέματος μελέτες. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στη σύγκριση μεταξύ ποιητών του ίδιου γραμματειακού είδους, αλλά και μεταξύ διαφορετικών ειδών ως προς τη χρήση των επιφωνημάτων και τον αντίκτυπό της στη σημασία των ποιητικών έργων.

Στην παρούσα μελέτη εξετάζονται τα επιφωνήματα στην ποίηση της αρχαϊκής και της κλασικής εποχής, από τον Όμηρο μέχρι και τον Αριστοφάνη. Ο όρος επιφώνημα χρησιμοποιείται για να δηλώσει το μέρος του λόγου και ο όρος επιφωνηματική φράση για να δηλώσει τη λειτουργία του επιφωνήματος στον λόγο και τη σημασία του. Οι άξονες με βάση τους οποίους αναπτύσσεται η εργασία είναι η παρουσίαση των επιφωνημάτων ανά λογοτεχνικό είδος και συγγραφέα, τα πρόσωπα τα οποία εκφέρουν τα επιφωνήματα, η λειτουργία των επιφωνημάτων και η σημασία τους με στόχο την κατανόηση της χρήσης τους και την ερμηνεία της θέσης τους μέσα στον λόγο. Η μετρική ανάλυση των επιφωνηματικών φράσεων δε θα απασχολήσει τη συγκεκριμένη μελέτη, καθώς οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις βρίσκονται *extra metrum*.

⁴³ Για αναλυτική πραγμάτευση της συναισθηματικής γλώσσας στην τραγωδία, βλ. Morenilla Talens 1995.

Στο πρώτο μέρος εξετάζεται στο πρώτο κεφάλαιο η χρήση των επιφωνημάτων στον Όμηρο, στο δεύτερο κεφάλαιο στα σωζόμενα αποσπάσματα της λυρικής ποίησης και στο τρίτο κεφάλαιο συγκρίνεται η χρήση των επιφωνημάτων στα δύο παραπάνω λογοτεχνικά είδη. Στο δεύτερο μέρος, που αναφέρεται στη δραματική ποίηση, στο πρώτο κεφάλαιο μελετώνται τα έργα της δραματικής ποίησης, τα οποία σώζονται ολόκληρα, σε χωριστά υποκεφάλαια για τον Αισχύλο, τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη, και τη σύγκριση των τριών τραγικών ποιητών ως προς τη χρήση των επιφωνημάτων. Στο δεύτερο κεφάλαιο μελετώνται οι επιφωνηματικές φράσεις στο μόνο σωζόμενο ολόκληρο σατυρικό δράμα *Κύκλωψ* του Ευριπίδη και στο τρίτο κεφάλαιο στις κωμωδίες του Αριστοφάνη. Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται συγκριτικά η χρήση των επιφωνηματικών φράσεων στα δραματικά λογοτεχνικά είδη. Στο τέλος διατυπώνονται κάποια συμπεράσματα και μετά τη βιβλιογραφία παρατίθενται δύο Παραρτήματα. Στο πρώτο παρουσιάζονται δύο Πίνακες, που αφορούν στα παράγωγα των επιφωνημάτων: ο πρώτος Πίνακας παρουσιάζει τις παράγωγες λέξεις που προκύπτουν από κάθε επιφώνημα και τις παραπομπές των ποιητικών χωρίων που απαντούν, ενώ ο δεύτερος Πίνακας παρουσιάζει συγκριτικά τη χρήση των παράγωγων λέξεων στον Όμηρο και στους δραματικούς ποιητές. Στο δεύτερο Παράρτημα παρατίθεται Λεξικό όπου κατατάσσονται αλφαβητικά οι επιφωνηματικές φράσεις στο σύνολό τους σε κατηγορίες ανάλογα με την κοινώς αποδεκτή ερμηνεία τους, παρόλο που μία κατάταξη των επιφωνηματικών φράσεων δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να είναι αυστηρή και απόλυτη, καθώς λόγω της φύσεως του επιφωνήματος και της πολυσημίας του το κάθε χωρίο συχνά επιδέχεται περισσότερες της μίας ερμηνείες ανάλογα με τα συμφραζόμενα. Έτσι, εύκολα μπορούν να διαπιστωθούν οι διαφορετικές και αλληλοσυγκρουόμενες μερικές φορές σημασίες μιας επιφωνηματικής φράσης, αλλά επίσης και η εκτεταμένη ή μη χρήση των επιφωνηματικών φράσεων.

Ακολουθώντας τους βασικούς άξονες της μελέτης σε κάθε κεφάλαιο εξετάζεται η θέση των επιφωνηματικών φράσεων στον στίχο, η λειτουργία, η σημασία τους και τα πρόσωπα, άνδρες, γυναίκες, θεοί, θνητοί, τα οποία εκφέρουν τις επιφωνηματικές φράσεις στο έργο κάθε ποιητή. Η συγκριτική αυτή εξέταση της χρήσης των επιφωνημάτων και των παραγώγων τους μεταξύ ποιητών του ίδιου είδους και στη συνέχεια μεταξύ διαφορετικών γραμματειακών ειδών αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια καταγραφής και ταξινόμησης της λειτουργίας των επιφωνημάτων στην ποίηση της αρχαϊκής και κλασικής εποχής και αναδεικνύει την ιδιαίτερη θέση των «άλογων» αυτών μορφών λόγου.

A. ΕΠΟΣ-ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Επιφωνηματικές φράσεις στην *Ιλιάδα* και στην *Οδύσσεια*

Στα Ομηρικά έπη απαντούν μόνον τέσσερα επιφωνήματα: ὦ, πόποι, ἄ και τῆ, από τα οποία το πόποι χρησιμοποιείται πάντα μαζί με το ὦ. Τα χωρία με τις επιφωνηματικές φράσεις ανά έργο και χαρακτήρα είναι⁴⁴:

Όμηρου, *Ίλιάς*

Αχιλλέας

A 149 ὦ μοι ἀναιδείην ἐπειμένε κερδαλέοφρον

Π 49 ὦ μοι διογενές Πατρόκλεες οἶον ἔειπες

Σ 6 ὦ μοι ἐγώ, τί τ' ἄρ' αὔτε κάρη κομόωντες Ἀχαιοὶ

Σ 324 ὦ πόποι ἦ ῥ' ἄλιον ἔπος ἔκβαλον ἦματι κείνῳ

Υ 344 ὦ πόποι ἦ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρώμαι

Φ 54 ὦ πόποι ἦ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρώμαι

Ψ 103 ὦ πόποι ἦ ῥά τις ἐστι καὶ εἶν Ἀΐδαο δόμοισι

⁴⁴ Στα ομηρικά χωρία ακολουθείται η έκδοση του Allen.

Ψ 618 τῆ νῦν, καὶ σοὶ τοῦτο γέρον κειμήλιον ἔστω
 Ω 518 ἄ δειλ', ἧ δὴ πολλὰ κάκ' ἄνσχεο σὸν κατὰ θυμόν

Αγαμέμνων

Δ 370 ὦ μοι Τυδέος υἱὲ δαΐφρονος ἵπποδάμοιο
 Ξ 49 ὦ πόποι ἧ ῥα καὶ ἄλλοι εὐκνήμιδες Ἀχαιοὶ

Μενέλαος

Η 96 ὦ μοι ἀπειλητῆρες Ἀχαιΐδες οὐκέτ' Ἀχαιοὶ

Οδυσσεύς

Λ 404 ὦ μοι ἐγὼ τί πάθω; μέγα μὲν κακὸν αἴ κε φέβωμαι
 Λ 441 ἄ δειλ' ἧ μάλα δὴ σε κιχάνεται αἰπὺς ὄλεθρος
 Λ 452 ἄ δειλ' οὐ μὲν σοὶ γε πατήρ καὶ πότνια μήτηρ
 Ψ 782 ὦ πόποι ἧ μ' ἔβλαψε θεὰ πόδας, ἧ τὸ πάρος πε

Νέστορας

Α 254 ὦ πόποι ἧ μέγα πένθος Ἀχαιΐδα γαῖαν ἰκάνει
 Β 337 ὦ πόποι ἧ δὴ παισὶν ἐοικότες ἀγοράασθε
 Η 124 ὦ πόποι ἧ μέγα πένθος Ἀχαιΐδα γαῖαν ἰκάνει
 Θ 152 ὦ μοι Τυδέος υἱὲ δαΐφρονος, οἶον ἔειπες

Θόας

Ο 286 ὦ πόποι ἧ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρῶμαι

Τεύκρος

Ο 467 ὦ πόποι ἧ δὴ πάγχυ μάχης ἐπὶ μήδεα κείρει

Πάτροκλος

Π 745 ὦ πόποι ἧ μάλ' ἐλαφρὸς ἀνὴρ, ὡς ῥεῖα κυβιστᾷ

Αἴας

Ρ 629 ὦ πόποι ἦδη μὲν κε καὶ ὅς μάλα νήπιός ἐστι

Αντίλοχος

Σ 18 ὦ μοι Πηλέος υἱὲ δαΐφρονος ἧ μάλα λυγρῆς

Αγήνορας

Φ 553 ὦ μοι ἐγών, εἰ μὲν κεν ὑπὸ κρατεροῦ Ἀχιλῆος

Σκάμανδρος

Φ 229 ὦ πόποι ἀργυρότοξε Διὸς τέκος οὐ σύ γε βουλάς

Αχαιοί

B 272 ὦ πόποι ἦ δὴ μυρὶ Ὀδυσσεὺς ἐσθλὰ ἔοργε

X 373 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ μαλακώτερος ἀμφαφάσθαι

Ἐκτορας

Π 837 ἄ δειλ', οὐδέ τοι ἐσθλὸς ἐὼν χραΐσμησεν Ἀχιλλεύς

P 171 ὦ πόποι ἦ τ' ἐφάμην σὲ περὶ φρένας ἔμμεναι ἄλλων

X 99 ὦ μοι ἐγών, εἰ μὲν κε πύλας καὶ τείχεα δύω

X 297 ὦ πόποι ἦ μάλα δὴ με θεοὶ θάνατον δὲ κάλεσαν

Εκάβη

Ω 201 ὦ μοι πῆ δὴ τοι φρένες οἴχονθ', ἦς τὸ πάρος περ

Ω 287 τῆ σπεῖσον Διὶ πατρί, καὶ εὐχεο οἴκαδ' ἰκέσθαι

Πρίαμος

Ω 255 ὦ μοι ἐγὼ πανάποτμος, ἐπεὶ τέκον υἴας ἀρίστους

Θέτις

A 414 ὦ μοι τέκνον ἐμόν, τί νύ σ' ἔτρεφον αἰνὰ τεκοῦσα;

Σ 54 ὦ μοι ἐγὼ δειλή, ὦ μοι δυσαριστοτόκεια

Ζεὺς

H 455 ὦ πόποι ἐννοσίγαι' εὐρυσθενές, οἶον ἔειπες

Π 433 ὦ μοι ἐγών, ὃ τέ μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν

P 201 ἄ δειλ' οὐδέ τί τοι θάνατος καταθύμιός ἐστιν

P 443 ἄ δειλῶ, τί σφῶϊ δόμεν Πηλῆϊ ἄνακτι

X 168 ὦ πόποι ἦ φίλον ἄνδρα διωκόμενον περὶ τείχος

Ἥρα

B 157 ὦ πόποι αἰγιόχοιο Διὸς τέκος Ἀτρυτώνη

E 714 ὦ πόποι αἰγιόχοιο Διὸς τέκος Ἀτρυτώνη

Θ 201 ὦ πόποι ἐννοσίγαι' εὐρυσθενές, οὐδέ νυ σοί περ

Θ 352 ὦ πόποι αἰγιόχοιο Διὸς τέκος οὐκέτι νῶϊ
 Θ 427 ὦ πόποι αἰγιόχοιο Διὸς τέκος, οὐκέτ' ἔγωγε
 Φ 420 ὦ πόποι αἰγιόχοιο Διὸς τέκος Ἄτρυτώνη

Ποσειδών

Ν 99 ὦ πόποι ἦ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρῶμαι
 Ο 185 ὦ πόποι ἦ ῥ' ἀγαθὸς περ ἐὼν ὑπέροπλον ἔειπεν
 Υ 293 ὦ πόποι ἦ μοι ἄχος μεγαλήτορος Αἰνείαο

Αφροδίτη

Ξ 219 τῆ νῦν τοῦτον ἰμάντα τεῶν ἐγκάτθεο κόλπῳ

Ὅμηρου, Ὀδύσεια

Μενέλαος

δ 169 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ φίλου ἀνέρος υἱὸς ἐμὸν δῶ
 δ 333 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ κρατερόφρονος ἀνδρὸς ἐν εὐνῆ
 ρ 124 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ κρατερόφρονος ἀνδρὸς ἐν εὐνῆ

Οδυσσεύς

ε 299 ὦ μοι ἐγὼ δειλός, τί νύ μοι μήκιστα γένηται;
 ε 408 ὦ μοι, ἐπεὶ δὴ γαῖαν ἀελπέα δῶκεν ιδέσθαι
 ε 465 ὦ μοι ἐγὼ, τί πάθω; τί νύ μοι μήκιστα γένηται;
 ζ 119 ὦ μοι ἐγὼ, τέων αὐτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἰκάνω;
 θ 477 κῆρυξ, τῆ δὴ, τοῦτο πόρε κρέας, ὄφρα φάγησι
 ι 347 Κύκλωψ, τῆ, πῖε οἶνον, ἐπεὶ φάγες ἀνδρόμεα κρέα
 λ 436 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ γόνον Ἄτρεος εὐρύσπα Ζεὺς
 ν 200 ὦ μοι ἐγὼ, τέων αὐτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἰκάνω;
 ν 209 ὦ πόποι, οὐκ ἄρα πάντα νοήμονες οὐδὲ δίκαιοι
 ν 383 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ Ἀγαμέμνωνος Ἀτρεΐδαο
 ο 381 ὦ πόποι, ὡς ἄρα τυτθὸς ἐὼν, Εὐμαιε συβῶτα
 ρ 454 ὦ πόποι, οὐκ ἄρα σοί γ' ἐπὶ εἶδει καὶ φρένες ἦσαν

Λευκοθέα

ε 346 τῆ δέ, τόδε κρήδεμνον ὑπὸ στέρνοιο τανύσσαι

Κύκλωπας

ι 507 ὦ πόποι, ἢ μάλα δὴ με παλαίφατα θέσφαθ' ἰκάνει

Σύντροφοι

κ 38 ὦ πόποι, ὡς ὅδε πᾶσι φίλος καὶ τίμιός ἐστιν

Ευρύλοχος

κ 431 ἄ δειλοί, πόσ' ἴμεν; τί κακῶν ἰμείρετε τούτων;

Αντίκλεια

λ 216 ὦ μοι, τέκνον ἐμόν, περὶ πάντων κάμμορε φωτῶν

Ηρακλῆς

λ 618 ἄ δειλ', ἢ τινὰ καὶ σὺ κακὸν μόρον ἠγηλάζεις

Αλκίνοος

ν 172 ὦ πόποι, ἢ μάλα δὴ με παλαίφατα θέσφαθ' ἰκάνει

Φαίακες

ν 168 ὦ μοι, τίς δὴ νῆα θοὴν ἐπέδησ' ἐνὶ πόντῳ

Εύμαιος

ξ 361 ἄ δειλὲ ξείνων, ἢ μοι μάλα θυμὸν ὄρινας

ο 326 ὦ μοι, ξεῖνε, τίη τοι ἐνὶ φρεσὶ τοῦτο νόημα

Αντίνοος

δ 663 ὦ πόποι, ἢ μέγα ἔργον ὑπερφιάλως ἐτελέσθη

π 364 ὦ πόποι, ὡς τόνδ' ἄνδρα θεοὶ κακότητος ἔλυσαν

φ 86 ἄ δειλῶ, τί νυ δάκρυ κατεῖβετον ἠδὲ γυναικί

φ 288 ἄ δειλὲ ξείνων, ἔνι τοι φρένες οὐδ' ἠβαιαί

Μελάνθιος

ρ 248 ὦ πόποι, οἷον ἔειπε κύων ὀλοφώϊα εἰδῶς

Ἴρος

σ 26 ὦ πόποι, ὡς ὁ μολοβρὸς ἐπιτροχάδην ἀγορεύει

Ευρύμαχος

σ 389 ἄ δειλ', ἢ τάχα τοι τελέω κακόν, οἷ' ἀγορεύεις

φ 249 ὦ πόποι, ἢ μοι ἄχος περὶ τ' αὐτοῦ καὶ περὶ πάντων

Τηλέμαχος

φ 102 ὦ πόποι, ἦ μάλα με Ζεὺς ἄφρονα θῆκε Κρονίων
 φ 131 ὦ πόποι, ἦ καὶ ἔπειτα κακός τ' ἔσομαι καὶ ἄκικυσ

Φιλοίτιος

υ 209 ὦ μοι ἔπειτ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος, ὅς μ' ἐπὶ βουσὶν

Θεοκλύμενος

υ 351 ἄ δειλοί, τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν ὑμέων

Ευρύκλεια

τ 363 ὦ μοι ἐγὼ σέο, τέκνον, ἀμήχανος· ἦ σε περὶ Ζεὺς

Δίας

α 32 ὦ πόποι, οἶον δὴ νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται
 ν 140 ὦ πόποι, ἐννοσίγαι' εὐρυσθενές, οἶον ἔειπες

Αθηνά

α 253 ὦ πόποι, ἦ δὴ πολλὸν ἀποιχομένου Ὀδυσῆος

Ποσειδών

ε 286 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ μετεβούλευσαν θεοὶ ἄλλως

Ερμής

κ 287 τῆ, τόδε φάρμακον ἐσθλὸν ἔχων ἐς δώματα Κίρκης

Ἡ παράθεση αὐτῆ των χωρίων επιτρέπει τη διατύπωση κάποιων παρατηρήσεων σχετικά με τη λειτουργία και τη σημασία τους. Ἡ φράση ὦ πόποι αντιστοιχεί στο τραγικό φεῦ, τόσο ως προς τη σημασία, όσο και ως προς τη λειτουργία⁴⁵. Σε άλλες περιπτώσεις το ὦ ακολουθείται από τη δοτική της προσωπικής αντωνυμίας μοι (δοτική ηθική). Μοναδική εξαίρεση αποτελεί ο στίχος Σ54, όπου η φράση ὦ μοι τίθεται στην αρχή του στίχου και επαναλαμβάνεται στην αρχή του β' ημιεπούς μετά την

⁴⁵ Πρβλ. Λορεντζάτος 1925, s.v., Pulleyn 2000, s.v. και LSJ s.v.

πενθημιμερή τομή⁴⁶. Το $\tilde{\alpha}$ απαντά πάντα μαζί με την κλητική του επιθέτου δειλός σε όλους τους αριθμούς, ενώ το τῆ εισάγει πρόταση. Επομένως, τα επιφωνήματα δεν απαντούν ως λέξεις στον ομηρικό στίχο, αλλά ως ονοματικά σύνολα τοποθετούνται πάντα σε διαλογικά μέρη της επικής αφήγησης στην αρχή του εξαμέτρου.

Οι επιφωνηματικές φράσεις συμπληρώνονται με τον ακόλουθο τρόπο:

$\tilde{\omega}$ μοι + κλητική (Α149, Α414, Δ370, Η96, Θ152, Π 49, Σ18, Σ54, λ216, ο326)

+ πρόταση (Ω201, ε408, ν168, υ209)

$\tilde{\omega}$ μοι ἐγώ + πρόταση (Λ404, Π433, Σ6, Φ553, Χ99, ε465, ζ119, ν200)

+ κλητική (Ω255, ε299, τ363)

$\tilde{\omega}$ πόποι + κλητική (Φ229, Η455, Β157, Ε714, Θ201, Θ352, Θ427, Φ420, ν140)

+ πρόταση (συχνά με το ἦ) (Σ324, Υ344, Φ54, Ψ103, Ξ49, Ψ782, Α254,

Β337, Η124, Ο286, Ο467, Π745, Ρ629, Β272, Χ373, Ρ171, Χ297, Χ168,

Ν99, Ο185, Υ293, α32, α253, δ169, δ333, ε286, ρ124, λ436, ν209, ν383,

ο381, ρ454, ι507, κ38, ν172, δ663, π364, ρ248, σ26, φ249, φ102, φ131)

$\tilde{\alpha}$ + κλητική επιθέτου δειλός + πρόταση (Ω518, Λ441, Λ452, Π837, Ρ201, Ρ443, κ431,

λ618, ξ361, φ86, φ288, σ389, υ351)

τῆ + πρόταση (Ξ219, Ψ618, Ω287, ε346, θ477, ι347, κ287).

Το συμπλήρωμα των επιφωνηματικών φράσεων στον Όμηρο είτε τίθεται σε πτώση κλητική ή συχνότερα ακολουθεί πρόταση για μετρικούς κυρίως λόγους.

Ως προς τη σημασία των επιφωνημάτων στα ομηρικά έπη, το επιφώνημα

$\tilde{\alpha}$ εκφράζει συνήθως λύπη⁴⁷. Το επιφώνημα $\tilde{\omega}$ εκφράζει λύπη⁴⁸, έκπληξη⁴⁹ ή θυμό⁵⁰. Το

⁴⁶ Ο Ebeling 1963, Σ54 επισημαίνει ότι το επιφώνημα $\tilde{\omega}$ τίθεται όχι μόνο στην αρχή του στίχου, αλλά και στην αρχή του λόγου ενός ήρωα, με εξαίρεση τους στίχους Ν99, Ξ49, Ρ171 και ν209. Για το ίδιο θέμα βλ. και Willcock 1984, Ν99.

⁴⁷ Λ 441, Λ 452, Π 837, Ρ 201, Ρ 443, Ω 518, κ 431, λ 618, ξ 361, σ 389, υ 351, φ 86, φ 288.

⁴⁸ Α 414, Π 433, Σ 6, Σ 18, Σ 54, Φ 553, Χ 99, Ω 201, Ω 255, ε 408, ε 465, λ 216, ν 200, τ 363, υ 209

⁴⁹ Θ 152, ν 168, ο 326.

⁵⁰ Α 149, Δ 370, Η 96, Π 49, που σύμφωνα με τον ο Kirk 1995, ad loc. εκφράζει διαμαρτυρία.

επιφώνημα **ὦ πόποι** έχει διάφορες σημασίες, ανάλογα με τα συμφραζόμενα⁵¹, αφού μπορεί να εκφράζει: θυμό⁵², αγανάκτηση⁵³, έκπληξη⁵⁴, επίπληξη⁵⁵, διαμαρτυρία⁵⁶, ειρωνεία⁵⁷, λύπη⁵⁸. Είναι αξιοσημείωτο ότι στην *Οδύσσεια* λύπη εκφράζεται μόνον από θνητούς. Η φράση **ὦ πόποι** στην *Ιλιάδα* χρησιμοποιείται ως στοιχείο ρητορικής τεχνικής, δηλαδή τίθεται όχι μόνον στην αρχή του στίχου αλλά συχνά αποτελεί την έναρξη του λόγου κάποιου ήρωα⁵⁹. Η σύγχρονη έρευνα απορρίπτει την εκδοχή των ελληνιστικών συγγραφέων Λυκόφρονα και Ευφορίωνα ότι η φράση **ὦ πόποι** αποτελούσε την προελληνική δρυοπική μορφή του **ὦ θεοὶ** και υποθέτει ότι πρόκειται ίσως για μία ονοματοποιημένη έκφραση λύπης⁶⁰. Το επιφώνημα **τῆ** τίθεται πριν από ρήμα σε έγκλιση Προστακτική και εφιστά την προσοχή σε αυτό, το οποίο προστάζεται με το ρήμα που ακολουθεί «δες! να!»⁶¹. Συνεπώς εκφράζει προτροπή προς τον δέκτη, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες επιφωνηματικές φράσεις που εκφράζουν συναισθήματα του ομιλητή. Επιτελεί, δηλαδή, διαφορετική λειτουργία σε σχέση με τις άλλες επιφωνηματικές φράσεις των ομηρικών επών.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων που απαντούν στα ομηρικά έπη. Παρόλο που οι επιφωνηματικές φράσεις οι οποίες χρησιμοποιούνται στα ομηρικά έπη είναι πολύ περιορισμένες, δεν συμβαίνει το ίδιο και με τα παράγωγα τέτοιων φράσεων και μάλιστα φράσεων που δε χρησιμοποιούνται στα έπη. Τα παράγωγα που απαντούν στους ομηρικούς στίχους είναι τα *άλαλητός*, *όλολύζω*, *όλολυγή*, *ιύζω*, *ιυγμός*, *ιώή*, *οἰζύω*, *οἰζύς*, *οἰζυρός*,

⁵¹ Οι σημασίες του επιφωνήματος *πόποι* ακολουθούν κυρίως τον Gunliffe ²1963, s.v.

⁵² H 455, Θ 201, Ο 185, Ρ 171, Φ 54, Φ 420, δ 663, ε 286, ρ 248, σ 26.

⁵³ Α 254, Β 157, Η 124, Ν 99, Φ 229, Ψ 782, α 253, δ 333, ν 383, φ 249.

⁵⁴ Ε 714, Θ 352, Θ 427, Ο 286, Ο 467, Χ 373, δ 169, ι 507, ν 140, ν 172.

⁵⁵ ν 140, ρ 124.

⁵⁶ α 32.

⁵⁷ Β 272, Π 745.

⁵⁸ Ρ 629, Σ 324, Υ 344, Υ 293, Χ 168, Χ 297, Ψ 103, Ξ 49, λ 436, ν 209, φ 102.

⁵⁹ Βλ. Willcock 1984, σημ. 2.

⁶⁰ Πρβλ. τους Pulleyn 2000, LSJ s.v. και Stanford 1977, ad v139. Βλ. και Chantraine 1968 s.v.

οϊκτίρω, οϊκτος, οϊκτρός, οϊκτρῶς, οϊμῶζω, οϊμωγή⁶². Τα περισσότερα από αυτά απαντούν και στα δύο έπη, ωστόσο τα ὀλολυγή, ἰυγμός, ἰωή, οϊκτίρω μόνο στην *Ιλιάδα*, ενώ τα ὀλολύζω, οϊκτος, οϊκτρῶς, οϊκτιστα μόνο στην *Οδύσσεια*, στην οποία απαντούν περισσότερα παράγωγα επιφωνηματικών φράσεων από την *Ιλιάδα*. Από τα παράγωγα που απαντούν γενικά στα ομηρικά έπη τα ἀλαλητός, οἰζύω, οϊκτιστος και οϊκτιστα χρησιμοποιούνται μόνο στον Όμηρο και συγκεκριμένα τα τρία πρώτα και στα δύο έπη, ενώ το τελευταίο μόνο στην *Οδύσσεια* και μάλιστα άπαξ. Ωστόσο δεν απαντούν οι επιφωνηματικές φράσεις ἀλαλά, ἐλελεῦ, ἰύ, ἰώ, οἶ και οἶμοι, των οποίων παράγωγα είναι οι παραπάνω λέξεις. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει ότι τα επιφωνήματα και οι επιφωνηματικές φράσεις την εποχή του Ομήρου χρησιμοποιούνταν ευρέως στον προφορικό λόγο και είχαν ήδη ενσωματωθεί στη γραμματική της γλώσσας, με τη δημιουργία πολλών παραγώγων λέξεων. Αν και η χρήση περισσότερων παραγώγων από επιφωνήματα στην *Οδύσσεια* από ό,τι στην *Ιλιάδα* μπορεί να είναι τυχαία, εντούτοις η εμφάνιση παραγώγων από επιφωνήματα τα οποία όμως απουσιάζουν υποδηλώνει ότι τα συγκεκριμένα επιφωνήματα ήταν γνωστά, αλλά για μετρικούς ή άλλους λόγους ο ποιητής επέλεξε τη χρήση των παραγώγων τους.

Ήδη από τα ομηρικά έπη, τα επιφωνήματα ως στοιχεία πρωτογλώσσας παρουσιάζονται πλήρως ενταγμένα στη γραμματική και τη σύνταξη, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημαντική τους θέση στον λόγο. Οι μετρικοί ή άλλοι λόγοι αποκλεισμού αρκετών επιφωνημάτων φαίνεται πως οδήγησε νωρίς στον σχηματισμό λέξεων παραγώγων οι οποίες μπορούσαν να ενταχθούν ευκολότερα στις απαιτήσεις της επικής σύνθεσης.

⁶¹ Ξ 219, Ψ 618, Ω 287, ε 346, θ 477, ι 347, κ 287.

⁶² Για τα χωρία των ομηρικών επών βλ. τον Πίνακα Ι με τα παράγωγα επιφωνηματικών φράσεων στο τέλος της εργασίας.

Ανάμεσα στις άλλες διαφορές που έχουν εντοπιστεί μεταξύ *Ιλιάδας* και *Οδύσσειας*⁶³, παρατηρείται διαφοροποίηση και στη χρήση των επιφωνηματικών φράσεων, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας (Θ = Θεοί, θ = θνητοί, Α = Άνδρες, Γ = Γυναίκες):

Επιφ. Φράσεις	<i>Ιλιάδα</i>	<i>Οδύσσεια</i>	Σύνολο
ὦ μοι	Θ 2 (2Γ) θ 7 (1Γ + 6Α)	θ 5 (1Γ + 4Α)	Θ 2 (2Γ) θ 12 (2Γ + 10Α)
ὦ μοι ἐγὼ	Θ 2 (1Γ + 1Α) θ 5 (5Α)	θ 5 (1Γ + 4Α)	Θ 2 (1Γ + 1Α) θ 10 (1Γ + 9Α)
ὦ πόποι	Θ 11 (6Γ + 5Α) θ 18 (18Α)	Θ 4 (1Γ + 3Α) θ 18 (18Α)	Θ 15 (7Γ + 8Α) θ 36 (36Α)
ἄ	Θ 2 (2Α) θ 4 (4Α)	θ 7 (7Α)	Θ 2 (2Α) θ 11 (11Α)
τῆ	Θ 1 (1Γ) θ 2 (1Γ + 1Α)	Θ 2 (1Γ + 1Α) θ 2 (2Α)	Θ 3 (2Γ + 1Α) θ 4 (3Γ + 4Α)

Οι διαφορές μεταξύ των δύο επών ως προς τα πρόσωπα που εκφέρουν τις επιφωνηματικές φράσεις είναι ενδιαφέρουσες: στην *Οδύσσεια*, όπως είναι αναμενόμενο αφού οι θεοί είναι λιγότερο παρόντες, όλες οι φράσεις αποδίδονται μόνο σε θνητούς με εξαίρεση τις φράσεις ὦ πόποι και τῆ, οι οποίες αποδίδονται και σε θεούς. Η φράση τῆ χρησιμοποιείται τρεις φορές στην *Ιλιάδα* και τέσσερις στην *Οδύσσεια*. Συγκεκριμένα στην *Ιλιάδα* αποδίδεται μία φορά σε θεά και δύο σε θνητούς, ενώ στην *Οδύσσεια* δύο φορές σε θεούς και δύο σε θνητούς. Στην *Ιλιάδα* όλες οι επιφωνηματικές φράσεις αποδίδονται και σε θεούς, αν και οι θνητοί υπερτερούν στη χρήση τους και μάλιστα στο

⁶³ Για τις διαφορές και τη διακειμενικότητα των δύο ομηρικών επών βλ. Pucci 1987, κυρίως 113-123.

ακριβώς διπλάσιο. Οι θεοί, οι οποίοι εμφανίζονται στο έπος σπανιότερα από τους θνητούς, παρουσιάζονται να «ελέγχουν» τα συναισθήματά τους και δεν χρησιμοποιούν συχνά επιφωνηματικές φράσεις, ενώ οι θνητοί λόγω της ανθρώπινης φύσης τους αντιδρούν ενστικτωδώς στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Οι θεοί και οι θεές που εκφωνούν επιφωνηματικές φράσεις στην *Οδύσσεια* είναι η Λευκοθέα, ο Δίας, η Αθηνά, ο Ποσειδώνας και ο Ερμής, ενώ στην *Ιλιάδα* η Θέτις, ο Δίας, η Ήρα, ο Ποσειδώνας και η Αφροδίτη, δηλαδή πέντε σε καθένα από τα δύο έπη, αριθμός σημαντικός, αν παραβληθεί, για παράδειγμα με το δράμα, όπου η αναλογία μειώνεται δραστικά. Στον κόσμο του έπους κάποιοι θεοί είναι παρόντες στη δράση, παίρνουν τον λόγο και εκφράζουν τα συναισθήματά τους, όπως οι άνθρωποι. Στην *Οδύσσεια* (α32) ο Δίας λυπάται για τους θνητούς που έχουν την τάση να αποδίδουν όλα τους τα δεινά στους θεούς. Στην *Ιλιάδα* η Θέτιδα (Α414) συμπονεί τον γιο της, τον Αχιλλέα, μετά τη σύγκρουσή του με τον Αγαμέμνονα.

Ως προς το φύλο, όλες οι φράσεις και στα δύο έπη αποδίδονται τόσο σε άνδρες, όσο και σε γυναίκες, με εξαίρεση το επιφώνημα ἄ, το οποίο αποδίδεται μόνο σε άνδρες. Εξάλλου, οι άνδρες υπερτερούν των γυναικών στη χρήση επιφωνηματικών φράσεων, καθώς στον κόσμο των επών οι βασικοί ήρωες είναι άνδρες.

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ίδιες επιφωνηματικές φράσεις χρησιμοποιούνται και στα δύο έπη, ωστόσο στην *Ιλιάδα*, το κατεξοχήν πολεμικό έπος, απαντούν 60 επιφωνηματικές φράσεις έναντι 38 της *Οδύσσειας*. Στην *Ιλιάδα* εκφράζονται περισσότερα συναισθήματα εξαιτίας της έντασης των διαλογικών σκηνών και του μεγάλου αριθμού των θεών και των ηρώων που παίρνουν το λόγο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναλογία μεταξύ θεών και θεαινών: στην *Ιλιάδα* η φράση ὦ μοι αποδίδεται δύο φορές στη Θέτιδα, η φράση ὦ μοι ἐγὼ μία φορά στο Δία και μία φορά στη Θέτιδα, η φράση ὦ πόποι πέντε φορές στους Δία και Ποσειδώνα και έξι φορές

στην Ήρα, η φράση ἄ δύο φορές στο Δία, ενώ η φράση τῆ μία φορά στην Αφροδίτη. Είναι ενδιαφέρουσα η περίπτωση της Θέτιδας και του Δία, καθώς εκφέρουν την ίδια επιφωνηματική φράση, μπροστά στον θάνατο των παιδιών τους, του Αχιλλέα (Σ54) και του Σαρπηδόνα (Π433), αντίστοιχα. Αν και θεοί, ως γονείς αντιδρούν με τον ίδιο τρόπο στο ίδιο ερέθισμα. Ωστόσο, και στις υπόλοιπες περιπτώσεις οι περιστάσεις κατά τις οποίες οι θεοί και οι θεές χρησιμοποιούν επιφωνήματα είναι ανάλογες και εκφράζουν είτε το θυμό τους για τα τεκταινόμενα στο πεδίο της μάχης της Τροίας σε περίπτωση που χάνει τη μάχη ο στρατός που υποστηρίζει ο καθένας από αυτούς, είτε τη συμπάθειά τους για κάποιον ήρωα που τραυματίζεται ή σκοτώνεται στη μάχη. Ο ποιητής της *Ιλιάδας* επέλεξε να προβάλει έντονες διαλογικές σκηνές στις οποίες ήρωες και θεοί διαλέγονται με πάθος υποστηρίζοντας ή αντικρούοντας επιχειρήματα και συμπεριφορές ή σκηνές μονολόγου στις οποίες εξωτερικεύονται τα έντονα συναισθήματα.

Στην *Ιλιάδα* αποδίδονται περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις σε θεές, ενώ στην *Οδύσσεια* σε θεούς. Παρά το γεγονός ότι στην *Ιλιάδα* κεντρικό θέμα είναι ο πόλεμος, τα συναισθήματα των θεαινών εκφράζονται πιο συχνά. Ανάλογη είναι η χρήση επιφωνηματικών φράσεων από τους θεούς και στην *Οδύσσεια*. Η φράση ὦ πόποι αποδίδεται τρεις φορές στους Δία και Ποσειδώνα και μία φορά στην Αθηνά, ενώ η φράση τῆ αποδίδεται μία φορά στον Ερμή και μία φορά στη Λευκοθέα. Είναι αξιοσημείωτη η αντίδραση του Ποσειδώνα (ε286 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ μετεβούλευσαν θεοὶ ἄλλως), όταν συνειδητοποιεί την απόφαση των υπόλοιπων θεών να επιτρέψουν στον Οδυσσεά να επιστρέψει στην πατρίδα του. Πρόκειται για τη μοναδική επιφωνηματική φράση που εκφέρει στην *Οδύσσεια* μέσω της οποίας εκφράζει μία έντονη συναισθηματική φόρτιση εξαιτίας του ότι οι υπόλοιποι θεοί τον αγνόησαν κατά τη λήψη της απόφασής τους. Ο θυμός του Ποσειδώνα

εκφράζεται μόνο σε αυτό το κρίσιμο σημείο, γιατί καθορίζει την εξέλιξη της υπόθεσης της *Οδύσσειας*.

Αντιθέτως, στο επίπεδο των θνητών οι άνδρες είναι αυτοί οι οποίοι εκφράζονται με επιφωνήματα. Οι μόνες περιπτώσεις εκφοράς επιφωνημάτων από θνητές είναι αυτές της Αντίκλειας (λ216) και της Ευρύκλειας (τ363), **ὦ μοι** και **ὦ μοι ἐγώ**, αντίστοιχα στην *Οδύσσεια* και της Εκάβης (Ω201, 287), **ὦ μοι** και **τῆ**, στην *Ιλιάδα* μετά τον θάνατο του Έκτορα κατά τη διάρκεια του θρήνου της⁶⁴. Κοινό γνώρισμα των θνητών αυτών γυναικών είναι η μητρότητα, με εξαίρεση την Ευρύκλεια που όμως είναι παραμύθια του Οδυσσέα. Μπροστά στη θεά των παιδιών τους ζωντανών ή νεκρών εκφράζουν τα συναισθήματά τους με επιφωνηματικές φράσεις, όπως άλλωστε και η Θέτιδα στην *Ιλιάδα*. Η ιδιότητα της μητρότητας φέρνει κοντά θεές και θνητές και η αντίδρασή τους είναι κοινή ανεξαρτήτως της φύσης τους. Δεν είναι τυχαίο ότι στην *Ιλιάδα* οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις αποδίδονται στον Αχιλλέα (9 φράσεις)⁶⁵, ενώ αντίστοιχα στην *Οδύσσεια* στον Οδυσσέα (12 φράσεις)⁶⁶, τους βασικούς ήρωες των δύο επών. Η μήνις του Αχιλλέα και ο νόστος του Οδυσσέα αποτελούν τον πυρήνα, γύρω από τον οποίο εκτυλίσσεται η υπόθεση καθενός ήρωα στα δύο έπη και η ψυχολογική κατάσταση των δύο επικών ηρώων σε δύσκολες προσωπικές τους στιγμές εκφράζεται και με επιφωνηματικές φράσεις προκειμένου να γίνει πιο γλαφυρή. Στην περίπτωση του Αχιλλέα οι φράσεις αυτές συσσωρεύονται κυρίως στις τελευταίες ραψωδίες μετά τον θάνατο του Πατρόκλου, ενώ στην περίπτωση του Οδυσσέα χρησιμοποιούνται σε όλη σχεδόν την έκταση του έπους.

Στα ομηρικά έπη χρησιμοποιούνται συγκεκριμένες επιφωνηματικές φράσεις, ωστόσο η λειτουργία τους δεν είναι μονοσήμαντη και η χρήση τους ποικίλλει

⁶⁴ Για το θρηνητικό άσμα της Εκάβης μετά το θάνατο του Έκτορα και τη λειτουργία του στην *Ιλιάδα*, βλ. Tsagalis 2004, 15-18.

⁶⁵ Α149, Π49, Σ6, Σ324, Υ344, Φ54, Ψ103, Ψ618, Ω518.

⁶⁶ ε299, ε408, ε465, ζ119, θ477, ι347, λ436, ν200, ν209, ν383, ο381, ρ454.

σημασιολογικά, με εξαίρεση το τῆ, το οποίο είναι μονοσήμαντο. Κυρίως η φράση ὦ πόποι παρουσιάζει μεγάλο νοηματικό εύρος, ανάλογα με τα συμφραζόμενα. Το περιβάλλον, στο οποίο εντάσσονται οι επιφωνηματικές φράσεις, είναι αυτό που καθορίζει τη σημασία τους, αφού τα εξωγλωσσικά και παραγλωσσικά στοιχεία ελλείπουν παντελώς. Οι επιφωνηματικές φράσεις εκφέρονται κυρίως από άνδρες και θεούς, αφού αποτελούν τα βασικά πρόσωπα των επών, ενώ στις γυναίκες αποδίδονται λιγότερες φράσεις, κυρίως σε θεές, και ελάχιστες σε θνητές. Η μη χρήση πολλών και διαφορετικών επιφωνηματικών φράσεων στο έπος μάλλον πρέπει να σχετίζεται με τις επικές συμβάσεις. Όλες οι επιφωνηματικές φράσεις εντάσσονται στο δακτυλικό εξάμετρο, δεν τίθενται *extra metrum*, και σύμφωνα με τις μετρικές ανάγκες συμπληρώνονται, είτε με όνομα σε πτώση κλητική, είτε με πρόταση. Ως προφορική και απαγγελόμενη ποίηση, η σύνθεση της οποίας στηρίζεται σε στερεότυπες φράσεις και λογότυπους, η επική ποίηση χρησιμοποιεί όσα επιφωνήματα μπορεί να εντάξει στο μέτρο. Αυτό υποδηλώνει η παρουσία πολλών λέξεων παράγωγων από επιφωνήματα τα οποία δεν χρησιμοποιούνται είτε λόγω του μέτρου ή της τριτοπρόσωπης αφήγησης ή για κάποιο άλλο λόγο. Τα επιφωνήματα όμως και τα παράγωγά τους παρουσιάζονται ήδη στα ομηρικά έπη ως πλήρως ενταγμένα στους κανόνες γραμματικής, συντακτικού και παραγωγής και κατά συνέπεια η θέση και η λειτουργία τους στην ελληνική γλώσσα είναι αξιοσημείωτη.

Επιφωνηματικές φράσεις στη Λυρική Ποίηση

Στα σωζόμενα αποσπάσματα των λυρικών ποιητών παρατηρείται περιορισμένη χρήση των επιφωνηματικών φράσεων για την έκφραση συναισθηματικών καταστάσεων, παρόλο που η λυρική ποίηση αποτελεί το κατεξοχήν μέσον έκφρασης

τους. Αυτό μάλλον οφείλεται στο γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της λυρικής ποίησης έχει χαθεί. Οι επιφωνηματικές φράσεις των σωζόμενων αποσπασμάτων της λυρικής ποίησης απαντούν στα εξής χωρία⁶⁷:

Όμηρικοί Ύμνοι

Εἰς Ἑρμῆν

Απόλλων

219 ὦ πόποι ἦ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρώμαι

Ερμῆς

309 ὦ πόποι εἶθ' ἀπόλοιτο βοῶν γένος· οὐ γὰρ ἐγὼ γε

Θέογνης

Ἐλεγείαι

527 ὦ μοι ἐγὼν ἥβης καὶ γήραος οὐλομένοιο

1013 Ἄ μάκαρ εὐδαιμόνων τε καὶ ὄλβιος, ὅστις ἄπειρος

1107 Οἷ μοι ἐγὼ δειλός· καὶ δὴ κατάχαρμα μὲν ἐχθροῖς

1173 ὦ μάκαρ, ὅστις δὴ μιν ἔχει φρεσίν· ἢ πολὺ κρείσσων

1318 ὦ ἡμιμοι ἐγὼ δειλός· καὶ δὴ κατάχαρμα μὲν ἐχθροῖς

1341 Αἰαῖ, παιδὸς ἐρῶ ἀπαλόχροος, ὅς με φίλοισιν

Πίνδαρος

Παιάνες

1. 5 ἰῆ ἰή, νῦν ὁ παντελής Ἐνιαυτός

4. 28 ἰῆ ἰή, ὦ ἰεπα[ιάν.

6. 121 ἰῆ ἰή τε] νῦν, μέτρα παιηό-

ν]ων ἰῆ τε, νέο[ι

Βακχυλίδης

Ἐπίνικοι

⁶⁷ Στα χωρία της λυρικής ποίησης ακολουθείται η έκδοση του Bowra για τον Πίνδαρο, της Voigt για τη Σαπφώ και του Page για τους υπόλοιπους ποιητές.

3. 10 ἄ τρισευδαίμ[ων ἀνήρ

5. 153 αἰαῖ· πύματον δὲ πνέων δάκρυσα τλά[μωv

Διθύραμβοι

17. 119 νᾶα πάρα λεπτόπρυμνον φάνη· φεῦ

οἴαισιν ἐν φροντίσι Κνώσιον

Fragmenta

2.1 Αἰαῖ τέκος ἀμέτερον

Σιμωνίδης

Ἐπιγράμματα

7.515.1 Αἰαῖ, νοῦσε βαρεῖα, τί δὴ ψυχαῖσι μεγαίρεις

Σιμωνίδης

Fragmenta

7.76 ἄπυγος, αὐτόκωλος. ἄ τάλας ἀνήρ

ὅστις κακὸν τοιοῦτον ἀγκαλίζεται

Αρχίλοχος

1.4 τῆνελλα καλλίνικε χαῖρε ἄναξ Ἡράκλεις

Σαπφώ

απ. 94

4 ὦμ' ὡς δεῖνα πεπ[όνθ]αμεν

Τιμόθεος

Πέρσαι [791]

105 κα[λ]έοντ'· ἰὼ Μύσισι

178 ἰὼ κατασκαφαί δόμων

187 ἰὼ βαρεῖα συμφορά

Στους Ομηρικούς Ὑμνους απαντά μόνο η φράση **ὦ πόποι** στον Ὑμνο εις Ερμῆν

δύο φορές μία από τον Απόλλωνα και μία από τον Ερμή όπου συμπληρώνεται με πρόταση και εκφράζει έκπληξη (220) και ειρωνεία (309) αντίστοιχα. Η φράση φαίνεται να διατηρεί την ιλιαδική της χρήση στον *Ύμνο εις Ερμήν*, ως στοιχείο ρητορικής τεχνικής. Η μη συχνή χρήση επιφωνηματικών φράσεων στους *Ομηρικούς Ύμνους* μάλλον εξηγείται από τη φύση του λογοτεχνικού είδους, αφού κατά την επίκληση σε θεούς/θεές η έκφραση συναισθημάτων δε φαίνεται να αποτελούσε στοιχείο του είδους. Δεν είναι τυχαίο ότι επιφωνηματικές φράσεις απαντούν μόνο στον *Ύμνο εις Ερμήν*, ο οποίος είναι ο μεταγενέστερος των υπόλοιπων μεγάλων ύμνων και ίσως να έχει συντεθεί ακόμα και τον 5^ο αι. π.Χ.⁶⁸.

Στα αποσπάσματα του Αρχιλόχου, και συγκεκριμένα στον *Ύμνο εις Ηρακλέα*, απαντά το επιφώνημα **τήνελλα** (1, 4) ακολουθούμενο από κλητική (καλλίνικε), με το οποίο επικαλείται ο ποιητής τον Ηρακλή. Κατά μία άλλη εκδοχή ο Αρχίλοχος το αποδίδει στον εαυτό του μετά τη νίκη του σε έναν αγώνα με έναν ύμνο για τη Δήμητρα στην Πάρο⁶⁹. Πρόκειται για επιφώνημα νίκης, το οποίο συνδέθηκε με τον Αρχίλοχο⁷⁰ και πιθανόν αποτελεί λεκτική απόδοση του ήχου του αυλού⁷¹. Στις πανηγύρεις της Ολυμπίας και των Δελφών χρησιμοποιούσαν το επιφώνημα αυτό κατά τη διάρκεια των αγωνισμάτων επευφημώντας τους νικητές.

Στις ελεγείες του Θέογνη απαντούν περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις: **ὦ-μοι** (527, 1107), **ἄ** (1013), **ὦ** (1173), **ὦμοι** (1318) και **αἰαῖ** (1341)⁷², οι οποίες αποδίδονται στο ποιητικό «εγώ». Όλες οι φράσεις ακολουθούνται από κλητική, εκτός από τη φράση **αἰαῖ**, η οποία συμπληρώνεται με πρόταση.

⁶⁸ Για τη χρονολόγησή του βλ. Clay 1989, 100, σημ. 20.

⁶⁹ Για ανάλυση του αποσπάσματος βλ. West 1974, 138-9.

⁷⁰ Πρβλ. Πινδάρου, *Ολυμπιονίκος* 9. 1-3:

Τὸ μὲν Ἀρχιλόχου μέλος/φωναῖεν Ὀλυμπία./καλλίνικος ὁ τριπλὸς κεχλαδῶς...

⁷¹ Για το επιφώνημα **τήνελλα** βλ. Κακριδής 1987, 296, Dunbar 1995, 769 και Sommerstein 1991, 311.

⁷² Οι φράσεις **ὦ μοι ἐγώ** (527), **ὦ μοι ἐγώ δειλός** (1107) και **ὦ μάκαρ** (1173) απαντούν και στην *Ιλιάδα* (Λ 404, Σ 54 και Γ 182 αντίστοιχα). Βλ. Hudson-Williams 1979, ad loc.

Σε ένα απόσπασμα της Σαπφούς απαντά η επιφωνηματική φράση **ὦιμε**⁷³, το επιφώνημα **ὦ** με την αιτιατική της προσωπικής αντωνυμίας **με**, η οποία εκφωνείται από το γυναικείο ποιητικό «εγώ», συμπληρώνεται με πρόταση και εκφράζει λύπη και πόνο.

Στους *Παιάνες* του Πινδάρου απαντά η επιφωνηματική φράση **ιή ιή** (I.5, VI.121)⁷⁴, η οποία συμπληρώνεται με πρόταση ή ακολουθεί επίκληση (IV.28 **ιή ιή**, **ὦ** **ιὲ Πα[ιάν]**). Χρησιμοποιείται για να δηλώσει έντονη χαρά συνήθως σε τελετές προς τιμήν του θεού Απόλλωνα⁷⁵, ενώ μάλλον προέρχεται από τη φράση **ἴει, παῖ, ἰόν**, επίκληση και προτροπή μάλλον στον Απόλλωνα, όταν παιδί ακόμα χτύπησε με το τόξο το δράκο⁷⁶. Στους πινδαρικούς παιάνες απαντά και το επίθετο **ιήιος**, παράγωγο του επιφωνήματος **ιή**, το οποίο τίθεται σε κλητική πτώση και χαρακτηρίζει το ουσιαστικό **παιάν** στο τέλος της επωδού (II. 23, 45, 65) ή τον Δήλιο Απόλλωνα στην αρχή της επωδού (V. 37, 43)⁷⁷. Πάντως το επιφώνημα **ιή** συνδέεται με την επίκληση στον θεό Απόλλωνα, όπως άλλωστε και ο παιάνας, ο οποίος συντίθεται προς τιμήν του ίδιου θεού.

Στους *Επίνικους* του Βακχυλίδη απαντούν οι επιφωνηματικές φράσεις **αἶαῖ** (5.153) και **ἄ** (3.10), από τις οποίες η πρώτη συμπληρώνεται με πρόταση και η δεύτερη με ονομαστική. Στα αποσπάσματα (2.1) απαντά το **αἶαῖ** ακολουθούμενο από κλητική, ενώ στους *Διθυράμβους* του απαντά το **φεῦ** (17.119) στο τέλος του στίχου.

⁷³ Πρόκειται για τον στίχο 4 του αποσπάσματος 94 (Voigt), **ὦιμ' ὦς δεινὰ πεπόνθαμεν**.

⁷⁴ Σε μία περίπτωση απαντά το **ιή** μόνο του και τίθεται στη μέση του στίχου (VI.122). Βλ. Rutherford 2001, 301.

⁷⁵ Για την ερμηνεία της φράσης βλ. Rutherford 2001, 18-20. Στη σημ. 4 σημειώνει ότι μόνο στον Αριστοφάνη (*Αχαρνής* 1212) δηλώνει αγωνία. Η παραπάνω φράση απαντά συχνά σε κείμενα όπως του Αριστοφάνη τα οποία φαίνεται να απηχούν τον προφορικό λόγο της καθημερινής ζωής.

⁷⁶ Περισσότερα για την ετυμολογία βλ. Rutherford 2001, 24-26.

⁷⁷ Πρβλ. και Αριστοφάνη *Σφήκες* 874, Σοφοκλή *Οιδίπους Τύραννος* 154, 1096.

Στα επιγράμματα του Σιμωνίδη (7.515.1) απαντά το **αίαῖ** ακολουθούμενο από πρόταση, ενώ στα αποσπάσματα (7.76) του Σιμωνίδη Αμοργίνου το **ἄ** με ονομαστική στη μέση του στίχου.

Τέλος, στους *Πέρσες* ο Τιμόθεος χρησιμοποιεί τρεις φορές το **ιώ** (105, 178, 187), το οποίο συμπληρώνεται με κλητική, εκφωνείται από άνδρες και εκφράζει βαθύ πόνο και θλίψη. Η χρήση του επιφωνήματος αυτού στον Τιμόθεο πιθανόν οφείλεται στην επίδραση των *Περσών* του Αισχύλου.

Στα σωζόμενα αποσπάσματα της λυρικής ποίησης απαντούν ελάχιστα επιφωνήματα, γεγονός που ίσως οφείλεται στα λίγα αποσπάσματα που σώζονται, τα περισσότερα από τα οποία εντοπίζονται στο λογοτεχνικό είδος της ελεγείας. Τα επιφωνήματα τίθενται κατά κανόνα στην αρχή του στίχου και συμπληρώνονται, είτε με όνομα σε πτώση κλητική, είτε με πρόταση. Εξαίρεση στον κανόνα αυτό αποτελεί ένας στίχος του Σιμωνίδη, όπου το επιφώνημα **ἄ** τίθεται στη μέση του στίχου και συμπληρώνεται με όνομα σε πτώση ονομαστική. Στη λυρική ποίηση τα επιφωνήματα εκφέρονται από το ποιητικό «εγώ», το οποίο είναι συνήθως άνδρας και μόνο στην περίπτωση της Σαπφούς είναι γυναίκα.

Σύγκριση έπους – λυρικής ποίησης

Λόγω της αποσπασματικής κατάστασης στην οποία σώζεται η λυρική ποίηση τυχόν συμπεράσματα ως προς τη χρήση των επιφωνηματικών φράσεων είναι επισφαλή. Εντούτοις, όλες οι επιφωνηματικές φράσεις του έπους απαντούν και στα σωζόμενα αποσπάσματα της λυρικής ποίησης. Στους *Ομηρικούς Ύμνους* η χρήση των επιφωνηματικών φράσεων περιορίζεται σημαντικά, προφανώς λόγω των συμβάσεων

του λογοτεχνικού είδους: απαντά μόνο η φράση ὦ πόποι, η οποία διατηρεί την ομηρική σημασία.

Το επιφώνημα ὦ απαντά μόνο του ή σύνθετο με τη Δοτική ή την Αιτιατική της προσωπικής αντωνυμίας. Συγκεκριμένα στα αποσπάσματα του Θέογνη διαπιστώνονται ομοιότητες με συγκεκριμένους στίχους της *Ιλιάδας* (πρβλ. Θέογνης 527 και Λ 404, Θέογνης 1107 και Σ 54), λόγω της φύσης της ελεγείας ως είδους που έχει κοινά γνωρίσματα με το έπος. Η σύνταξη δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές, αφού σε αρκετά αποσπάσματα της λυρικής ποίησης ακολουθείται αυτή του έπους με κλητική πτώση και πρόταση, στην οποία προστίθεται και η σύνταξη με ονομαστική. Η θέση των επιφωνηματικών φράσεων στον στίχο ωστόσο διαφοροποιείται από τα ομηρικά έπη, στα οποία οι επιφωνηματικές φράσεις τίθενται αποκλειστικά στην αρχή του στίχου. Στα λυρικά αποσπάσματα οι επιφωνηματικές φράσεις τίθενται στην αρχή, συνηθέστερα, αλλά και στη μέση ή στο τέλος του στίχου. Η αλλαγή αυτή μάλλον οφείλεται στην μεγαλύτερη ποικιλία των λυρικών μέτρων, που δεν έχουν τόσο αυστηρές δομές, όπως το δακτυλικό εξάμετρο. Στα αποσπάσματα της λυρικής ποίησης αρχίζει να εμφανίζεται η σύνδεση μερικών επιφωνηματικών φράσεων με επίκληση στον θεό Απόλλωνα ή τον Ηρακλή, ωστόσο, σε αντίθεση με το έπος, όλες οι φράσεις, εκτός από τον *Ύμνο εις Ερμήν* εκφωνούνται από θνητούς. Στις περισσότερες περιπτώσεις η επιφωνηματική φράση εκφωνείται ή από Χορό, αν πρόκειται για χορική ποίηση, ή από το ποιητικό υποκείμενο, το λυρικό «εγώ». Η αποσπασματικότητα όμως των πηγών της λυρικής ποίησης δεν επιτρέπει τη διατύπωση βέβαιων συμπερασμάτων από τη σύγκριση έπους και λυρικής ποίησης, ως προς τη χρήση των επιφωνηματικών φράσεων. Οι ελάχιστες ενδείξεις πάντως υποδηλώνουν ότι η λυρική ποίηση μοιράζεται με το έπος αρκετές φράσεις, αλλά φαίνεται να χρησιμοποιεί και άλλες «νέες», όπως: αἰαῖ, ἰῆ ἰῆ, ἰώ, τήνελ λα, ὦιμοι, ὦιμε, φράσεις τις οποίες δεν αγνοεί το έπος, όπως φανερώνει η χρήση

παραγώγων τους. Πάντως, η μορφολογική και θεματική ποικιλία των λυρικών συνθέσεων, ελεγείες, παιάνες, ερωτικά ποιήματα, μάλλον καθιστά ευχερέστερη τη χρήση περισσότερων επιφωνηματικών φράσεων, γεγονός το οποίο αναδεικνύεται ξεκάθαρα στη δραματική ποίηση.

B. ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Πριν από την εξέταση των επιφωνηματικών φράσεων στη δραματική ποίηση είναι απαραίτητες κάποιες διευκρινίσεις. Το υλικό που χρησιμοποιείται αφορά μόνο στις ολόκληρες σωζόμενες τραγωδίες και κωμωδίες, δηλαδή τις επτά τραγωδίες του Αισχύλου, τις επτά του Σοφοκλή, τις δεκαοκτώ τραγωδίες και το σατυρικό δράμα του Ευριπίδη και τις ένδεκα κωμωδίες του Αριστοφάνη. Τα αποσπάσματα των τραγικών και κωμικών ποιητών δεν συμπεριλήφθηκαν στη συγκεκριμένη μελέτη, επειδή η εξέταση των επιφωνηματικών φράσεων καθίσταται δυσχερής λόγω της έλλειψης των συμφραζομένων τους. Αξίζει επίσης να τονιστεί ότι ο άξονας που ακολουθείται διαφέρει από τη σημαντική συμβολή της H  l  ne Perdicoyianni-Pal  ologue (2002), η οποία ακολουθεί αντίστροφη πορεία από αυτήν της παρούσας μελέτης⁷⁸. Η Perdicoyianni-Pal  ologue εξετάζει με πόσες επιφωνηματικές φράσεις εκφράζεται το κάθε συναίσθημα στην τραγωδία. Στο παρόν κεφάλαιο, αντιθέτως, εξετάζεται πόσες διαφορετικές σημασίες μπορεί να αποκτήσει μία συγκεκριμένη επιφωνηματική φράση ανάλογα με τα συμφραζόμενα στο σύνολο των δραματικών κειμένων τα οποία σώζονται ολόκληρα. Η προσέγγιση αυτή προσφέρει μια συνολική εικόνα των σημασιών που μπορεί να αποκτήσει μια επιφωνηματική φράση ανάλογα με τα συμφραζόμενα και επιτρέπει τη μελέτη της εξέλιξης στη σημασία της ίδιας φράσης από ποιητή σε ποιητή. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πηγές της δραματικής ποίησης είναι αθηνοκεντρικές και δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να υπήρχαν και άλλες επιφωνηματικές φράσεις σε άλλες περιοχές δωρικές ή αιολικές. Επειδή είναι ανέφικτη η αναλυτική παρουσίαση των επιφωνηματικών φράσεων καθεμιάς τραγωδίας ξεχωριστά λόγω του μεγάλου αριθμού τους, κρίθηκε σκόπιμο να επιλεγούν από κάθε τραγικό ποιητή αυτές οι τραγωδίες οι

⁷⁸ Για σχολιασμό και κριτική της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και του άρθρου της Perdicoyianni-

οποίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον με βασικό κριτήριο τη συχνότητα της χρήσης επιφωνηματικών φράσεων. Η εμφάνιση πολλών επιφωνηματικών φράσεων σε μια τραγωδία αποτελεί ασφαλή ένδειξη και επιτρέπει την εξαγωγή συγκεκριμένων συμπερασμάτων για τον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής χρησιμοποιεί τις επιφωνηματικές φράσεις. Έτσι, οι τραγωδίες *Πέρσες*, *Αγαμέμνων* και *Χοηφόροι* του Αισχύλου, *Αίας*, *Αντιγόνη* και *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή, και *Τρωάδες*, *Ορέστης*, *Βάκχες*, *Ιππόλυτος* και *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη συγκροτούν μια ομάδα τραγικών έργων, ο σχολιασμός των οποίων ως προς τις επιφωνηματικές φράσεις αναδεικνύει μια σαφή γενική εικόνα—αν και όχι καθολικής ισχύος για όλες τις τραγωδίες κάθε ποιητή—για τη χρήση των επιφωνηματικών φράσεων από τον ίδιο ποιητή σε τραγωδίες με διαφορετικό κάθε φορά μύθο και στόχους. Επιπλέον, οι *Χοηφόροι* του Αισχύλου, η *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή, και η *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη αποτελούν μια υποομάδα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί σ’ αυτές οι τρεις τραγικοί πραγματεύονται τον ίδιο μύθο και χρησιμοποιούν πολλές επιφωνηματικές φράσεις, με αποτέλεσμα η σύγκριση ανάμεσα στις τραγωδίες αυτές των οποίων το μυθικό υπόβαθρο είναι παρόμοιο να αναδεικνύει την ιδιαίτερη προσέγγιση του κάθε τραγικού ως προς τη χρήση επιφωνηματικών φράσεων.

1. Τραγωδία

Επιφωνηματικές φράσεις στον Αισχύλο

Οι επιφωνηματικές φράσεις, που απαντούν στις σωζόμενες τραγωδίες του Αισχύλου, είναι: ὦμοι, φεῦ, ὄᾶ, αἰαῖ, ὄτοτοτοῖ, ποποῖ, τοτοῖ, ἤέ, οἶ, οἶ γώ, ἰωά, αἰα, ἰώ, οἰοῖ, παπαῖ, ἔ ἔ, εἶεν, οἶμοι, ὦή. Επιπλέον, απαντούν συνδυασμοί

επιφωνηματικών φράσεων, είτε πρόκειται για διπλή ή τριπλή επανάληψη της ίδιας φράσης, είτε για συνεκφορά δύο ή τριών διαφορετικών επιφωνηματικών φράσεων: αίαϊ αίαϊ, ἰὼ ἰὼ, παπαῖ παπαῖ, οἰοῖ οἰοῖ, ἔ ἔ, ἔ ἔ, ἦ ἦ ἦ ἦ, ἦ ἦ ἔ, φεῦ, φεῦ, ἰή ἰή, ἰοῦ ἰοῦ, ἐλελεῦ, ἐλελεῦ, ἰή ἰή, ἰὼ ἰὼ, ὦ ὦ ὦ, ἰὼ ἰὼ ἰὼ, ὀ ὀ ὀ, ἄ ἄ ἄ, ὦ πόποι, ἰὼ πόποι, ἔ ἔ παπαῖ παπαῖ, ἰοῦ ἰοῦ, ὦ ὦ, οἴμοι, πανοίμοι, ἔ ἔ ὀτοτοτοῖ, ἰοῦ ἰοῦ πόπαξ, οἰοῖ δᾶ φεῦ, ἄ ἄ ἔα ἔα, ἄ ἄ, ἔ ἔ, ἄ δᾶ, ἰὼ ἰὼ πόποι, οἶ ἔ ἔ, ἰὼ μοί μοι ἔ ἔ, ὀτοτοτοτοῖ πόποι δᾶ.

Παρατίθενται οι στίχοι ή τα χωρία, όπου ο στίχος δεν είναι αρκετός για τον προσδιορισμό της σημασίας, με τις επιφωνηματικές φράσεις ανά έργο και χαρακτήρα⁷⁹:

Πέρσαι

Άγγελος

253 ὦμοι, κακὸν μὲν πρῶτον ἀγγέλλειν κακά

285 φεῦ, τῶν Ἀθηνῶν ὡς στένω μεμνημένος

Χορός

117 ὁᾶ Περσικοῦ στρατεύματος τοῦδε μὴ πόλις πύθη /ται

122 ὁᾶ, τοῦτ' ἔπος γυναικοπληθῆς ὄμιλος ἀπύων

257 δάι'. αίαϊ, διαίνεσθε, Πέρ /σαι

268 ὀτοτοτοῖ, μάταν

270 γᾶς ἀπ' Ἀσίδος ἦλθεν, αίαϊ

274 ὀτοτοτοῖ, φίλων

283 <θεοῖ> ἔθεσαν, αίαϊ, στρατοῦ φθαρέντος

550 Ζέρξης μὲν ἄγαγεν, ποποῖ

551 Ζέρξης δ' ἀπώλεσεν, τοτοῖ

560 νᾶες μὲν ἄγαγον, ποποῖ

561 νᾶες δ' ἀπώλεσαν, τοτοῖ

569 τοῖ δ' ἄρα πρωτομόροιο, φεῦ

569 ληφθέντες πρὸς ἀνάγκας, ἦέ

- 570 ἀκτὰς ἀμφὶ Κυχρείας, ὀᾶ
 572 βαρὺ δ' ἀμβόασον / οὐράνι' ἄχη, ὀᾶ
 576 γναπτόμενοι δ' ἀλὶ δεινᾶ, φεῦ
 577 σκύλλονται πρὸς ἀναύδων, ἦέ
 578 παίδων τᾶς ἀμιάντου, ὀᾶ
 582 δαιμόνι' ἄχη, ὀᾶ
 652 θεῖον ἀνάκτορα Δαριᾶνα. ἦέ
 657 ἐπεὶ στρατὸν εὖ ποδούχει. ἦέ
 664 βάσκε πάτερ ἄκακε Δαριάν, οἶ
 671 βάσκε πάτερ ἄκακε Δαριάν, οἶ
 672 αἰαῖ αἰαῖ· ὦ πολὺκλαυτε φίλοισι θανῶν
 852 ὦ πόποι ἦ μεγάλας ἀγαθᾶς τε πο / λισσονόμου
 918 ὄτοτοῖ, βασιλεῦ, στρατιᾶς ἀγαθῆς
 928 αἰαῖ <αἰαῖ> κεδνᾶς ἀλκᾶς
 955 οἰοιοῖ, βόα καὶ πάντ' ἐκπεύθου
 966 οἰοιοῖ, ποῦ δέ σοι Φαρνοῦχος;
 985 ἔλιπες ἔλιπες; ὦ ὦ <ὦ> δάϊων
 1005 ἰὼ ἰὼ, δαίμονες
 1031 παπαῖ παπαῖ
 1039 αἰαῖ αἰαῖ δῦα δῦα
 1044 ὄτοτοτοτοῖ. / βαρεῖά γ' ἄδε συμφορά
 1045 οἶ μάλα καὶ τόδ' ἀλγῶ
 1051 Ζε. ἐπορθίαζέ νυν γόοις. / ὄτοτοτοτοῖ
 1053 οἶ στονόεσσα πλαγά
 1067 οἰοῖ οἰοῖ. / Ζε.αἰακτὸς ἐς δόμους κίε
 1070 ἰὼ ἰὼ Περσὶς αἶα δύσβατος
 1072 ἰωᾶ δῆτα, ναὶ ναί
 1074 ἰὼ ἰὼ, Περσὶς αἶα δύσβατος

Βασίλεια

- 331 αἰαῖ, κακῶν ὑψιστα δὴ κλύω τάδε
 445 οἶ γῶ τάλαινα συμφορᾶς κακῆς, φίλοι
 433 αἶα, κακῶν δὴ πέλαγος ἔρρωγεν μέγα
 517 οἶ γῶ τάλαινα διαπεπραγμένου στρατοῦ

Δαρείος

⁷⁹ Στα χωρία των τραγωδιών του Αισχύλου ακολουθείται η έκδοση του Page.

725 φεῦ, μέγας τις ἦλθε δαίμων, ὥστε μὴ φρονεῖν καλῶς
 731 ὦ πόποι κεδνῆς ἀρωγῆς κάπικουρίας στρατοῦ
 739 φεῦ, ταχεῖά γ' ἦλθε χρησμῶν πρᾶξις, ἐς δὲ παῖδ' ἐμὸν

Ξέρξης

907 ἰὼ, ἰὼ, / δύστηνος ἐγὼ στυγεραῖς μοίρας
 931 ὄδ' ἐγών, οἰοῖ, αἰακτός
 974 ἰὼ ἰὼ μοι
 977 ἔἔ, ἔἔ, τλάμονες ἀσπαίρουσι χέρσῳ
 1004 Χο. βεβᾶσιν, οἶ, νώνυμοι. / ἦ ἦ, ἰὼ ἰὼ.
 1032 καὶ πλέον ἢ παπαῖ μὲν οὔν
 1071 ἰωᾶ δὴ κατ' ἄστῳ
 1075 ἦ ἦ, ἦ ἦ, τρισκάλλοισιν, / ἦ ἦ, ἦ ἦ, βάρισιν ὀλόμενοι

Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας

Χορός

87 ἰὼ ἰὼ θεοὶ θεαί τ', ὀρόμενον
 89 ὄᾶ / – ὑπὲρ τειχέων
 97 ἰὼ, μάκαρες εὐεδροὶ
 135 σύ τ', Ἕρης, φεῦ, φεῦ, πόλιν ἐπώνυμον
 150 ἔ ἔ, ἔ ἔ / ὄτοβον ἀρμάτων ἀμφὶ πόλιν κλύω·
 158 ἔ ἔ, ἔ ἔ / ἀκροβόλων [δ'] ἐπάλξεις λιθάς ἔρχεται·
 166 ἰὼ παναλκεῖς θεοί
 167 ἰὼ τέλειοι τέλειά τε γᾶς
 174 ἰὼ φίλοι δαίμονες
 327 ἔ ἔ, νέας τε καὶ παλαιάς
 339 ἔ ἔ, δυστυχή τε πράσσει.
 481 ἐπέυχομαι δὴ τὰ μὲν εὔ τυχεῖν, ἰὼ
 787 αἰαῖ, πικρογλώσσους ἀράς
 805 οἶ γῶ τάλαινα· μάντις εἰμὶ τῶν κακῶν
 845 ἰὼ πολύστονοι, τόδ' εἶρ / γάσσαθ' ἄπιστον
 871 ἰὼ. δυσσαδελφόταται πασῶν ὀπόσαι
 875 ἰὼ ἰὼ δύσφρονες
 881 ἰὼ ἰὼ δωμάτων
 891 αἰαῖ δαιμόνιοι
 892 αἰαῖ δ' ἀντιφόνων θανάτων ἀραί
 946 ἔχουσι μοῖραν λαχόντες ὦ μέλειοι

- 951 ἰὼ πολλοῖς ἐπανθίσαντες
 975 ἰὼ Μοῖρα βαρυδότειρα μογερά
 978 -ἦέ. ἦέ. / Αν. δυσθέατα πῆματα
 986 ἰὼ Μοῖρα βαρυδότειρα μογερά
 1054 φεῦ φεῦ / ὦ μέγλαυχοι καὶ φθερσιγενεῖς / Κῆρες Ἐρινύες, αἴτ' Οἰδιπόδα

Ετεοκλής

- 597 φεῦ τοῦ ξυναλλάσσοντος ὄρνιθος βροτοῖς
 655 ὦμοι, πατρὸς δὴ νῦν ἀραὶ τελεσφόροι

Αντιγόνη

- 966 ἦέ. Ἰσ. ἦέ. / Αν. μαίνεται γόοισι φρήν
 969 ἰὼ ἰὼ πάνδυρτε σύ
 994 ἰὼ πόνος. Ἰσ. ἰὼ κακά
 998 ἰὼ ἰὼ, δυστόνων κακῶν ἀναξ
 1000 ἰὼ, πάντων πολυπονώτατοι
 1002 ἰὼ, ποῦ σφε θήσομεν χθονός;
 1004 ἰὼ ἰὼ, πῆμα πατρὶ πάρευνον

Ισμήνη

- 966 Αν. ἦέ. Ἰσ. ἦέ.
 994 Αν. ἰὼ πόνος. Ἰσ. ἰὼ κακά
 1001 ἰὼ, δαιμονῶντες ἐν ἄτᾳ
 1003 ἰὼ, ὅπου τιμώτατον

Ἰκέτιδες

Χορός

- 115 ἰῆ ἰῆ, ἰηλέμοισιν ἐμπρεπῆ
 125 ἰὼ ἰὼ, ἰὼ δυσάγκριτοι πόνοι
 142 σπέρμα σεμνᾶς μέγα ματρός, εὐνὰς ἀνδρῶν, ἔ ἔ
 152 σπέρμα σεμνᾶς μέγα ματρός, εὐνὰς ἀνδρῶν, ἔ ἔ
 162 ᾗ Ζήν, Ἰοῦς· ἰὼ μῆνις
 176 <ᾗ Ζήν, Ἰοῦς· ἰὼ μῆνις
 776 ἰὼ γὰ βουῖνι, πάνδικον σέβας
 825 ὃ ὀ ὀ, ἄ ἄ ἄ· ὄδε μάρπισ νάιος γάιος
 831 ἦέ ἦέ. βαῖνε φυγᾶ πρὸς ἀλκάν
 850 ἴχαρ φρενὶ τ' ἄταν. ἰὼ ἰόν †.

867 αἰᾶ αἰᾶ. / αἶ γὰρ δυσπαλάμῳς ὄλοιο / δι' ἀλίρρυτον ἄλσος

876 οἰοῖ οἰοῖ λύμας, ἄ σὺ πρὸ γᾶς ὑλάσκων

885 οἰοῖ, πάτερ, βροτιόσα

889 ὄναρ ὄναρ μέλαν, / ὄτοτοτοτοῖ

899 ὄτοτοτοτοῖ, / μᾶ Γᾶ μᾶ Γᾶ βοᾶν

905 ἰὼ πόλεως ἀγοὶ πρόμοι, δάμναμαι

Ὁρέστεια

Ἀγαμέμνων

Φύλακας

25 ἰοῦ ἰοῦ. / Ἀγαμέμνωνος γυναικὶ σημαίνω τορῶς

Κήρυξ

503 ἰὼ πατρῶον οὔδας Ἀργείας χθονός

518 ἰὼ μέλαθρα βασιλέων, φίλαι στέγαι

Κλυταιμήστρα

1045 ὦμοι τε δούλοις πάντα καὶ παρὰ στάθμην

Χορός

410 ἰὼ ἰὼ δῶμα δῶμα καὶ πρόμοι,

411 ἰὼ λέχος καὶ στίβοι φιλάνορες.

1143 ἀκόρετος βοᾶς, φεῦ, ταλαίνας φρεσὶν

1448 φεῦ, τίς ἂν ἐν τάχει, μὴ περιώδυνος

1455 ἰὼ παράνουσ Ἑλένα

1483 φεῦ φεῦ, κακὸν αἶνον

1485 ἰὼ ἱὴ διὰ Διός

1489 ἰὼ ἰὼ βασιλεῦ βασιλεῦ

1494 ὦμοι μοι, κοίταν τάνδ' ἀνελεύθερον

1513 ἰὼ ἰὼ βασιλεῦ βασιλεῦ

1518 ὦμοι μοι, κοίταν τάνδ' ἀνελεύθερον

1537 ἰὼ γᾶ γᾶ, εἶθ' ἔμ' ἐδέξω

Κασσάνδρα

1072 ὄτοτοτοτοῖ πόποι δᾶ

1076 ὄτοτοτοτοῖ πόποι δᾶ

1100 ἰὼ πόποι, τί ποτε μήδεται;

- 1106 ἰὼ τάλαινα, τόδε γὰρ τελεῖς;
 1114 ἔ ἔ, παπαῖ παπαῖ, τί τόδε φαίνεται;
 1125 ἄ ἄ, ἰδοὺ ἰδοῦ· ἄπεχε τῆς βοῶς
 1136 ἰὼ ἰὼ ταλαίνας κακόποτμοι τύχαι
 1146 ἰὼ ἰὼ λιγείας μόρον ἀηδόνος
 1156 ἰὼ γάμοι, γάμοι Πάριδος, ὀλέθριοι φίλων
 1157 ἰὼ Σκαμάνδρου πάτριον ποτόν
 1167 ἰὼ πόνοι πόνοι πόλεος ὀλομένας τὸ πᾶν
 1168 ἰὼ πρόπυργοι θυσίαι πατρὸς
 1225 οἰκουρόν, οἴμοι, τῶ μολόντι δεσπότη
 1214 ἰοῦ ἰοῦ, ὦ ὦ κακά
 1256 παπαῖ, οἶον τὸ πῦρ· ἐπέρχεται δέ μοι
 1257 ὄτοτοῖ, Λύκει' Ἰαπολλον, οἶ ἐγὼ ἐγὼ
 1305 ἰὼ πάτερ σοῦ σῶν τε γενναίων τέκνων
 1306 φεῦ φεῦ. / Χο. τί τοῦτ' ἔφευξας; εἴ τι μὴ φρενῶν στύγος
 1327 ἰὼ βρότεια πράγματ'· εὐτυχοῦντα μὲν

Αγαμέμνων

- 1343 ὦμοι, πέπληγμαι καιρίαν πληγὴν ἔσω
 1345 ὦμοι μάλ' αὔθις, δευτέραν πεπληγμένους

Χοηφόροι

Χορός

- 45 ἰὼ γαῖα μαῖα
 50 ἰὼ πάνοιζυς ἐστία
 51 ἰὼ κατασκαφαὶ δόμων
 158 κλύ', ὦ δέσποτ', ἐξ ἀμαυρᾶς φρενός. / ὄτοτοτοτοτοτοῖ
 159 ἰὼ, τίς δορυσθενῆς <εἶσ'> ἀνήρ
 469 ἰὼ δύστον' ἄφερτα κήδη
 470 ἰὼ δυσκατάπαυστον ἄλγος
 789 ἔ ἔ, πρὸ δὲ δὴ 'χθρῶν
 719 εἶεν, φίλια δμωίδες οἴκων
 942 ἐπολολύξατ' ὦ δεσποσύνων δόμων
 1007 αἰαῖ αἰαῖ μελέων ἔργων
 1009 αἰαῖ, αἰαῖ, / μίμνοντι δὲ καὶ πάθος ἀνθεῖ
 1019 αἰαῖ, αἰαῖ, / μόχθος δ' ὁ μὲν ἀτύχ', ὁ δ' ἤξει

Ηλέκτρα

194 φεῦ. εἶθ' εἶχε φωνήν ἔμφρον' ἀγγέλου δίκην

396 φεῦ φεῦ, κάρανα δαίξας;

429 ἰὼ ἰὼ δαίτα

462 ἰὼ θεοί, κραίνετ' ἐνδίκως <λιτάς>

Ορέστης

405 πόποι δᾶ νερτέρων τυραννίδες

434 τὸ πᾶν ἀτίμως ἔλεξας, οἴμοι.

1048 ἦ ἦ· / δμωαὶ γυναῖκες· αἶδε, Γοργόνων δίκην

Οικέτης

657 εἶεν, ἀκούω· ποδαπὸς ὁ ξένος; πόθεν;

875 οἴμοι, πανοίμοι δεσπότης τελομένου

876 οἴμοι μάλ' αὔθις ἐν τρίτοις προσφθέγμασι

881 ἰοῦ ἰοῦ. / κωφοῖς αὐτῶ καὶ καθεύδουσιν μάτην / ἄκραντα βάζω. ποῦ Κλυταιμῆστρα;

1048 ἄ ἄ, / δμωαὶ γυναῖκες· αἶδε, Γοργόνων δίκην

Κλυταιμῆστρα

691 οἱ ἄγω, κατ' ἄκρας εἶπας ὡς πορθούμεθα

888 οἱ ἄγω, ξυνηκα τοῦπος ἐξ αἰνιγμάτων

893 οἱ ἄγω. τέθηκας, φίλτατ', Αἰγίσθου βία

928 οἱ ἄγω τεκοῦσα τόνδ' ὄφιν ἐθρεψάμην

Αἰγίσθος

869 ἔ ἔ, ὀτοτοτοῖ. / Χο. ἔα ἔα μάλα

Εὐμενίδες

Κλυταιμῆστρα

94 εὐδοιτ' ἄν, ὦ ἦ, καὶ καθευδουσῶν τί δεῖ;

Χορός

143 ἰοῦ ἰοῦ πόπαξ. ἐπάθομεν, φίλαι

145 ἐπάθομεν πάθος δυσάκεις, ὦ πόποι

149 ἰὼ παῖ Διός· ἐπικόποπος πέλη

244 εἶεν. τόδ' ἐστὶ τάνδρὸς ἐκφανὲς τέκμαρ

262 δυσαγκόμιστον, παπαῖ

357 ἐπὶ τόν, ῶ, διόμεναι

778 ἰῶ θεοὶ νεώτεροι, παλαιούς νόμους

781 ἐν γὰρ τᾶδε, φεῦ

791 ἰῶ μεγάλατοι κόραι δυστυχεῖς

808 ἰῶ θεοὶ νεώτεροι, παλαιούς νόμους

811 ἐν γὰρ τᾶδε, φεῦ

821 ἰῶ μεγάλατοι κόραι δυστυχεῖς

837 ἐμὲ παθεῖν τᾶδε, φεῦ

839 ἀτίετον, φεῦ, μύσος

841 οἰοῖ δᾶ, φεῦ. τίς μ' ὑποδύεται πλευράς, <τίς> ὀδύνα / θυμόν; ἄιε, μάτερ

871 ἀτίετον, φεῦ, μύσος

874 οἰοῖ δᾶ, φεῦ. τίς μ' ὑποδύεται πλευράς, <τίς> ὀδύνα / θυμόν; ἄιε, μάτερ

Προμηθεὺς Δεσμώτης

Κράτος

36 εἶεν, τί μέλλεις καὶ κατοικτίζη μάτην;

Ἥφαιστος

66 αἰαῖ, Προμηθεῦ, σῶν ὑπερ στένω πόνων

Προμηθεὺς

98 φεῦ φεῦ, τὸ παρὸν τό τ' ἐπερχόμενον

114 ἄ ἄ ἔα ἔα. / τίς ἀχῶ, τίς ὀδμὰ προσέπτα μ' ἀφεγγής,

θεόσουτος, ἢ βρότειος, ἢ κεκραμένη;

124 φεῦ φεῦ, τί ποτ' αὖ κινάθισμα κλύω

136 αἰαῖ αἰαῖ, / τῆς πολυτέκνου Τηθύος ἔκγονα

Χορός

687 ἔα ἔα, ἄπεχε, φεῦ

694 ἰῶ ἰῶ μοῖρα μοῖρα

Ιῶ

566 ἄ ἄ, ἔ ἔ. / χρεῖ τίς αὖ με τὰν τάλαιναν οἷστρος;

568 ἄλευ', ἄ δᾶ. φοβοῦμαι

576 ἰῶ ἰῶ πόποι, ποῖ μ' ἄγουσι τηλέπλαγκτοι πλάναι;

579 τί ποτέ μ', ῶ Κρόνιε παῖ, τί ποτε ταῖσδ'

ἐνέζευξας εὐρών ἀμαρτοῦσαν ἐν πημοναῖσιν, / ἔ ἔ

598 θεόσυτόν τε νόσον ὦνόμασας

μαραίνει με χρίουσα κέντροισι φοιταλέοισιν; / ἔ ἔ

601 ἐπικότοισι μήδεσι δαμεῖσα. δυσδαιμόνων δὲ τίνες οἴ, ἔ ἔ

742 ἰώ μοί μοι· ἔ ἔ

877 ἔλελεῦ, ἔλελεῦ, / ὑπό μ' αὖ σφάκελος καὶ φρενοπληγεῖς / μανίαι θάλπουσ'

Η λειτουργία των επιφωνημάτων στον Αισχύλο ποικίλλει. Η κατάταξη που ακολουθεί βασίζεται στη συχνότητα εμφάνισης των επιφωνημάτων στο κείμενο του Αισχύλου και τις συμπληρώσεις που ακολουθούν το καθένα, πρώτα τα απλά (μονολεκτικά) και μετά τα επαναλαμβανόμενα (μέσα στην παρένθεση αναφέρεται το πρόσωπο από το οποίο εκφέρεται η φράση: Α=Άνδρας, Γ=Γυναίκα):

ἰώ + ονομ. (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 994)

+ δοτ. (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 951, *Προμηθεύς Δεσμώτης* 742)

+ κλητ. (Α+Γ) (*Επτά επί Θήβας* 87, 166, 167, 174, 845, 875, 975, 986, 1000, 1001, *Ἰκέτιδες* 162, 176, 776, 850, 905, *Αγαμέμνων* 503, 518, 411, 1537, 1106, 1156, 1157, 1167, 1168, 1305, 1327, *Χοηφόροι* 43, 50, 51, 469, 470, 462, *Ευμενίδες* 149, 778, 791, 808, 821)

+ πρότ. (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 1002, 1004, *Χοηφόροι* 159)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Πέρσαι* 907, *Επτά επί Θήβας* 97, 871)

ὄτοτοτοῖ + γεν. (Α) (*Πέρσαι* 274, 918)

+ κλητ. (Γ) (*Αγαμέμνων* 1257)

+ πρότ. (Α) (*Πέρσαι* 268)

χωρίς συμπλήρωμα (Α+Γ) (*Πέρσαι* 1044, 1051, *Ἰκέτιδες* 889, 899, *Αγαμέμνων* 1072, 1076, *Χοηφόροι* 158)

φεῦ + γεν. (Α) (*Πέρσαι* 285, *Επτά επί Θήβας* 597)

+ πρότ. (Α) (*Πέρσαι* 725, 739, *Αγαμέμνων* 1448)

χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ) (*Πέρσαι* 569, 576, *Χοηφόροι* 194, *Ευμενίδες* 837, 839, 871, 873)

ὦμοι + δοτ. (A) (*Αγαμέμνων* 1494, 1518)

+ αιτ. (A) (*Πέρσαι* 253)

+ κλητ. (A+Γ) (*Αγαμέμνων* 1045, *Επτά επί Θήβας* 655)

+ πρότ. (A) (*Αγαμέμνων* 1343, 1344)

ὄᾶ + γεν. (A) (*Πέρσαι* 117)

+ πρότ. (A) (*Πέρσαι* 122)

χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ) (*Πέρσαι* 571, 578, 582, *Επτά επί Θήβας* 89)

αἰαῖ + αιτ. (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 787)

+ κλητ. (A+Γ) (*Επτά επί Θήβας* 891, 892, *Προμηθεύς Δεσμώτης* 66)

+ πρότ. (A+Γ) (*Πέρσαι* 331)

οἴ' γῶ + κλητ. (Γ) (*Πέρσαι* 445, 517, *Επτά επί Θήβας* 805)

+ πρότ. (Γ) (*Χοηφόροι* 888, 893, 928)

ἔἔ + κλητ. (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 327)

+ πρότ. (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 339, *Χοηφόροι* 789, 870)

χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Προμηθεύς Δεσμώτης* 579, 598)

οἴ + ον. (Γ) (*Αγαμέμνων* 1257)

+ κλητ. (A) (*Πέρσαι* 1053)

+ πρότ. (A) (*Πέρσαι* 1045)

οἰοῖ + κλητ. (Γ) (*Ικέτιδες* 885)

+ πρότ. (A) (*Πέρσαι* 955, 966)

εἶεν + κλητ. (Γ) (*Χοηφόροι* 719)

+ πρότ. (A+Γ) (*Χοηφόροι* 657, *Ευμενίδες* 244, *Προμηθεύς Δεσμώτης* 36)

ἦέ χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ) (*Πέρσαι* 570, 577, 652, 657, *Επτά επί Θήβας* 966)

ἰωά + πρότ. (Α) (*Πέρσαι* 1071, 1072)

αία + γεν. (Γ) (*Πέρσαι* 433)

παπαῖ + πρότ. (Γ) (*Αγαμέμνων* 1256)

οἴμοι + πρότ. (Α) (*Χοηφόροι* 876)

ῶ + γεν. (Γ) (*Χοηφόροι* 942)

+ κλητ. (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 946)

χωρίς συμπλήρωμα (*Ευμενίδες* 357)

ἰὼ ἰώ + γεν. (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 881)

+ δοτ. (Α) (*Πέρσαι* 974)

+ αιτ. (Γ) (*Αγαμέμνων* 1146)

+ κλητ. (Α+Γ) (*Πέρσαι* 1005, 1070, 1074, *Επτά επί Θήβας* 875, 969, 998, *Αγαμέμνων* 1136, 410, 1489, 1513, 1455, *Χοηφόροι* 429)

+ πρότ. (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 1004)

αίαῖ αίαῖ + γεν. (Α+Γ) (*Πέρσαι* 928, *Χοηφόροι* 1007)

+ πρότ. (Α) (*Πέρσαι* 1039)

χωρίς συμπλήρωμα (Α+Γ) (*Πέρσαι* 672, *Ικέτιδες* 867, *Χοηφόροι* 1009, 1019, *Προμηθεύς Δεσμώτης* 136)

φεῦ, φεῦ + αιτ. (Α) (*Προμηθεύς Δεσμώτης* 98)

+ πρότ. (Α+Γ) (*Αγαμέμνων* 1483, *Χοηφόροι* 396, *Προμηθεύς Δεσμώτης* 124)

χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 1054, *Αγαμέμνων* 1306)

ἔῃ, ἔῃ + κλητ. (Α) (*Πέρσαι* 977)

χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Επτά επί Θήβας* 150, 158)

παπαῖ παπαῖ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Πέρσαι* 1031)

οιοῖ οιοῖ χωρίς συμπλήρωμα (Α+Γ) (*Πέρσαι* 1067, *Ικέτιδες* 876)

ήή ήή + δοτ. (Α) (*Πέρσαι* 1075)

ιή ιή + κλητ. (Γ) (*Ικέτιδες* 115)

ήε ήέ + πρότ. (Γ) (*Ικέτιδες* 831)

ιού ιού χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Χοηφόροι* 881)

έλελεϋ, έλελεϋ χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Προμηθεύς Δεσμώτης* 877)

ώ ώ ώ + γεν. (Α) (*Πέρσαι* 985)

ιώ ιώ + κλητ. (Γ) (*Ικέτιδες* 125)

ο ο ό, α α ά + πρότ. (Γ) (*Ικέτιδες* 825)

ώ πόποι + γεν. (Α) (*Πέρσαι* 731)

+ πρότ. (Α) (*Πέρσαι* 852)

ιώ πόποι + πρότ. (Γ) (*Αγαμέμνων* 1100)

ιώ ιώ πόποι + πρότ. (Γ) (*Προμηθεύς Δεσμώτης* 576)

ε̃ ε̃ παπαῖ παπαῖ + πρότ. (Γ) (*Αγαμέμνων* 1114)

ιού ιού, ώ ώ + κλητ. (Γ) (*Αγαμέμνων* 1214)

οῖμοι, πανοίμοι + γεν. (Α) (*Χοηφόροι* 875)

ε̃ ε̃ ότοτοτοῖ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Χοηφόροι* 870)

ιού ιού πόπαξ + πρότ. (Γ) (*Ευμενίδες* 143)

οιοῖ δᾶ φεϋ χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Ευμενίδες* 841, 874)

ᾶ ᾶ ἔα ἔα χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Προμηθεύς Δεσμώτης* 114)

ᾶ ᾶ, ε̃ ε̃ χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Προμηθεύς Δεσμώτης* 566)

ότοτοτοτοῖ πόποι δᾶ χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Αγαμέμνων* 1072, 1076)

ιή ιή, ιώ ιώ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Πέρσαι* 1004)

Από την παράθεση αυτή των χωρίων από τις τραγωδίες του Αισχύλου εξάγονται κάποια συμπεράσματα ως προς το συμπλήρωμα των επιφωνηματικών φράσεων και τη

σημασία τους. Ως προς τη λειτουργία οι επιφωνηματικές φράσεις στις αισχύλεις τραγωδίες συμπληρώνονται με όνομα σε πτώση ονομαστική, γενική, δοτική, αιτιατική ή κλητική, καθώς και με πρόταση. Αρκετές επιφωνηματικές φράσεις τίθενται στον στίχο ανεξάρτητες, χωρίς συμπλήρωμα⁸⁰, για την έκφραση συναισθήματος σε έντονες καταστάσεις, όπου η επιφωνηματική φράση φέρει ολόκληρο το νοηματικό βάρος του στίχου. Ο Αισχύλος όμως διευρύνει τη λειτουργία των επιφωνηματικών φράσεων, όπως αυτή παρουσιάζεται στην *Ιλιάδα*, την *Οδύσσεια* και τα λιγοστά λυρικά αποσπάσματα. Ενώ στο έπος η φράση ὦ μοι, για παράδειγμα, συμπληρώνεται με πρόταση ή με όνομα σε πτώση κλητική και στα σωζόμενα αποσπάσματα της λυρικής ποίησης προστίθεται η ονομαστική, στον Αισχύλο η συμπλήρωση μπορεί να τίθεται σε όλες τις πλάγιες πτώσεις. Έτσι η σημαντική αύξηση στη χρήση των επιφωνηματικών φράσεων συνοδεύεται και από τη διεύρυνση των λειτουργικών δομών, γεγονός το οποίο διευρύνει και το σημασιολογικό εύρος των επιφωνηματικών φράσεων.

Η θέση των επιφωνηματικών φράσεων στον στίχο ποικίλλει. Οι περισσότερες τίθενται στην αρχή του στίχου ή της στροφής ή καταλαμβάνουν έναν ολόκληρο στίχο και συχνά είναι *extra metrum*. Όμως κάποιες από αυτές απαντούν στην αρχή, στη μέση ή στο τέλος του στίχου (φεῦ, αἰαῖ, οἶ, ἰώ, ὦμοι), κάποιες στην αρχή ή στο τέλος (παπαῖ, ἔξ, ὦ πόποι, οἰοῖ), κάποιες μόνο στη μέση (ὦ, ὠή, ἄ δᾶ) και κάποιες μόνο στο τέλος (ποποῖ, τοτοῖ) προσδίδοντας αντίστοιχη βαρύτητα στη φράση. Όπως και στα σωζόμενα αποσπάσματα της λυρικής ποίησης, η ευελιξία των δραματικών ποιητών να τοποθετούν την επιφωνηματική φράση σε οποιαδήποτε θέση του στίχου, σε αντίθεση με τον Όμηρο που την τοποθετεί πάντα στην αρχή, οφείλεται στις περισσότερες επιλογές που έχουν λόγω της ποικιλίας των μέτρων. Τα μέτρα της δραματικής ποίησης,

⁸⁰ Οι φράσεις αυτές είναι οι εξής: φεῦ, ὄα, ὄτοτοτοῖ, ἠέ, ἰώ, ἔξ, αἰαῖ αἰαῖ, παπαῖ παπαῖ, οἰοῖ οἰοῖ, ἔξ ἔξ, φεῦ φεῦ, ἰού ἰού, ἐλελεῦ ἐλελεῦ, ἔξ ὄτοτοτοῖ, οἰοῖ δᾶ φεῦ, ἄ ἄ ἔα ἔα, ἄ ἄ ἔξ ἔξ, ὄτοτοτοτοῖ πόποι δᾶ, ἰῆ ἰῆ ἰώ ἰώ.

διαλογικά ή λυρικά, δεν ακολουθούν περιορισμένους συνδυασμούς προσωδίας, όπως το δακτυλικό εξάμετρο, αλλά επιτρέπουν αλλαγές στη σειρά των λέξεων μέσα στον στίχο. Η θέση της επιφωνηματικής φράσης μέσα στον στίχο είναι σημαντική για την ερμηνεία της, δηλαδή συνήθως τίθεται εμφατικά στην αρχή ή στο τέλος του στίχου, ή τίθεται παρενθετικά στη μέση του στίχου. Οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις εκφέρονται σε λυρικά μέτρα και απαντούν μόνο σε λυρικά μέρη⁸¹ (ότοτοϊ, οιοϊ, όα, οϊ, ἔ ἔ, ήέ, ήή, ποποϊ, τοτοϊ). Υπάρχουν όμως κάποιες επιφωνηματικές φράσεις που απαντούν και σε λυρικά και σε διαλογικά μέρη (φεϋ, αϊαϊ, ιώ) ή μόνο σε διαλογικά μέρη (εἶεν). Τα όα, οιοιοϊ και ήή είναι άπαξ λεγόμενα στην τραγωδία, ενώ οι επιφωνηματικές φράσεις ήέ, οιοϊ και ιή απαντούν μόνο στον Αισχύλο⁸² και το τοτοϊ μόνο στον Αισχύλο και τον Σοφοκλή⁸³. Από τις επτά σωζόμενες τραγωδίες του Αισχύλου στις έξι οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις απαντούν στα λυρικά μέρη, ενώ μόνο στις *Χοηφόρους* οι περισσότερες απαντούν στα διαλογικά μέρη. Ο Αισχύλος, τα δραματικά έργα του οποίου είναι τα αρχαιότερα σωζόμενα, εντάσσει στο έργο του μεταξύ άλλων και επιφωνηματικές φράσεις πιο «πρωτόγονες» οι οποίες αποτελούνται μόνο από φωνήεντα και οι οποίες βρίσκονται πιο κοντά στις άναρθρες κραυγές.

Ο προσδιορισμός της σημασίας κάθε επιφωνηματικής φράσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα συμφραζόμενα, στα οποία εντάσσεται, και συχνά από το πρόσωπο, από το οποίο εκφέρεται. Ωστόσο, κάποιες φράσεις έχουν συνδεθεί με συγκεκριμένες σημασίες ανάλογα με τα συμφραζόμενα. Το επιφώνημα **φεϋ** δηλώνει λύπη ή έκπληξη ή θαυμασμό⁸⁴. Το **ιώ** εκφράζει απόγνωση⁸⁵ ή έκκληση σε κάποιον,

⁸¹ Για τη λειτουργία και τη σημασία των επιφωνημάτων στους κομμούς βλ. Kornarou 2001, 87-93.

⁸² Βλ. ήε *Πέρσες* 569, 577, 651,656, *Ικέτιδες* 831, *Επτά επί Θήβας* 966, 978. Για το οιοϊ πρβλ. *Πέρσες* 931, 1067 και *Ικέτιδες* 876, 885. Για το ιή πρβλ. *Πέρσες* 1004, *Ικέτιδες* 114, *Αγαμέμνων* 1485, όπως έδειξε η αναζήτηση του TLG στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Κρήτης.

⁸³ Πρβλ. *Πέρσες* 551, 561 και Σοφοκλή *Ηλέκτρα* 1245, όπως έδειξε η αναζήτηση του TLG στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Κρήτης.

⁸⁴ Βλ. Denniston-Page 1957, 189.

όταν συμπληρώνεται με κλητική⁸⁶. Το **οἴμοι** εκφράζει οδύνη ή θλίψη⁸⁷. Το διπλό **παπαῖ** δηλώνει μια ακραία ψυχολογική κατάσταση ή αγωνία⁸⁸, ενώ το **παπαῖ** πόνο ή θλίψη⁸⁹. Το **ἄ** ή το **ἄ ἄ** εκφράζει διαμαρτυρία ή έκπληξη⁹⁰ και η φράση **ἄ ἄ, ἔ ἔ** πόνο και τρόμο⁹¹. Η φράση **ἦέ ἦέ** εκφράζει λύπη ή απελπισία⁹², ενώ το **ιή** ή **ιή ιή** ενθουσιασμό, συχνά σε συνδυασμό με το **ιώ**⁹³. Το **αἰαῖ** εκφράζει συχνά απόγνωση⁹⁴ ή, σε μια περίπτωση, οίκτο⁹⁵. Το **οἶ** εκφράζει πόνο, ενώ η φράση **οἶ ᾿γώ** συνήθως υποδηλώνει την αρχή θρήνου⁹⁶. Το επιφώνημα **εἶεν** δηλώνει ανυπομονησία ή πρόθεση αλλαγής θέματος από τον ομιλητή⁹⁷. Το **ὦή** χρησιμοποιείται για να επιστήσει την προσοχή σε κάτι⁹⁸. Το επιφώνημα **δᾶ**, καθώς και η φράση **ἄ δᾶ** εκφράζουν τρόμο⁹⁹. Το **πόποι** δηλώνει έκπληξη ή θλίψη, ενώ το **ιοῦ ιοῦ πόπαξ**, το οποίο απαντά άπαξ στην τραγωδία (*Ευμενίδες* 143), εκφράζει «φοβισμένη» έκπληξη ως εμφατικό του πόποι¹⁰⁰. Το επιφώνημα **ἐλελεῦ** είναι κατά κανόνα πολεμική κραυγή, ωστόσο στον *Προμηθέα Δεσμώτη* (877) μάλλον εκφράζει άγχος και αγωνία¹⁰¹. Η φράση

⁸⁵ Βλ. Hall 1996, 169.

⁸⁶ Βλ. Hutchinson 1985, 76 και Denniston-Page 1957, 189.

⁸⁷ Βλ. Χατζηανέστη II 2000, 329. Στον *Αγαμέμνονα* 1225 απαντά άπαξ στον Αισχύλο στη μέση του στίχου. Επίσης, ο εμφατικός τύπος πανοίμοι εμφανίζεται άπαξ στις *Χοηφόρους* 875. Βλ. Garvie 1986, ad loc.

⁸⁸ Βλ. Hall 1996, 175.

⁸⁹ Βλ. Sommerstein 1993(b), 128.

⁹⁰ Βλ. Johansen-Whistle 1980 τόμ. III, 175 και Griffith 1983, 106.

⁹¹ Βλ. Griffith 1983, 194.

⁹² Βλ. Johansen-Whistle 1980 τόμ. III, 175.

⁹³ Βλ. Johansen-Whistle 1980 τόμ. II, 101. Σε άλλα συμφραζόμενα το **ιή** συνδέεται με τη λατρεία του Απόλλωνα (πρβλ. **ιή παιάν**, Πίνδαρος, IV 28). Συνδέεται όμως και με τον γόο.

⁹⁴ Βλ. Hall 1996, 134.

⁹⁵ Ο Griffith 1983 θεωρεί ότι εκφράζει οίκτο στον *Προμηθέα Δεσμώτη* 66. Ίσως να διαφοροποιείται η σημασία λόγω της εκφοράς της φράσης από τον θεό Ήφαιστο, που είναι και ο μόνος θεός που εκφέρει επιφωνηματική φράση στις αισχύλειες τραγωδίες.

⁹⁶ Βλ. Garvie 1986, 291.

⁹⁷ Βλ. Griffith 1983, 91 και Sommerstein 1993(b), 126.

⁹⁸ Βλ. Sommerstein 1993(b), 101.

⁹⁹ Βλ. Χατζηανέστη 2000 τόμ. II, 287, Denniston-Page 1957, 167, Garvie 1986, 152 και Griffith 1983, 195. Ο Χατζηανέστης 2000 τόμ. II, 287 το χαρακτηρίζει ως «άγριο θρηνητικό επιφώνημα».

¹⁰⁰ Βλ. Sommerstein 1993(b), 109-110. Αντιδιαστέλλει το πόποι, το οποίο χρησιμοποιείται μόνο στην τραγωδία με το πόπαξ και άλλα επιφωνήματα με κατάληξη -αξ, τα οποία χρησιμοποιούνται ευρέως στην κωμωδία.

¹⁰¹ Βλ. Griffith 1983, ad loc.

ιού ιού (*Χοηφόροι* 881) ίσως εκφράζει θυμό ή χρησιμοποιείται από τον ικέτη, για να ξυπνήσει το παλάτι¹⁰². Τα επιφωνήματα **ὄᾶ**, **ἦή** και **οἶ**, χωρίς το μοι ή το ἐγώ αποδίδονται συνήθως σε βαρβάρους¹⁰³. Ομοίως το επιφώνημα **ὄτοτοτοῖ** εκφράζει πόνο ή θλίψη και εκφέρεται επίσης κυρίως από βαρβάρους¹⁰⁴. Είναι χαρακτηριστικό ότι το επιφώνημα **ὄτοτοῖ** χρησιμοποιείται συχνά ως εκτεταμένος τύπος προσθέτοντας το πρόσφυμα -το- στη μέση της λέξης, καταλαμβάνοντας ακόμα και έναν ολόκληρο στίχο (π.χ. *Πέρσαι* 1044, 1051, *Ικέτιδες* 889, 899, *Χοηφόροι* 158). Παρόμοια και το **ὀ ὀ ὀ ἄ ἄ ἄ** ίσως αποτελεί εκτεταμένο τύπο του **ὄᾶ**¹⁰⁵.

Ὡς προς τα παράγωγα επιφωνηματικών φράσεων ο Αισχύλος χρησιμοποιεί τα εξής: αίακτός, φιλαίακτος, αἴλινος, ὀλολύζω, ἀπολολύζω, ἐπολολύζω, κατολολύζω, ὀλολυγμός, ιύζω, ιυγμός, ιήιος, ιήλεμος, ιηλεμίστρια, ιά, μύζω, μυγμός, οἰζύς, πάνοιζυς, οἰκτίρω, ἐποικτίρω, οἰκτίζω, κατοικτίζω, οἶκτος, οἰκτρός, οἰκτρῶς, ἔποικτος, κάτοικτος, φίλοικτος, οἰκτισμός, οἰμῶζω, ἀποιμῶζω, ἐποιμῶζω, οἴμωγμα, ἀνοίμωκτος, ὄτοτύζω, *φεύζω (ἔφευξα), ὠζω, ὠγμός. Από αυτά τα φιλαίακτος, ἀπολολύζω, κατολολύζω, ιηλεμίστρια, ιά, μυγμός, πάνοιζυς, ἔποικτος, κάτοικτος, φίλοικτος, οἰκτισμός, ἐποιμῶζω, ἀνοίμωκτος, *φεύζω (ἔφευξα), ὠζω, ὠγμός δεν απαντούν σε άλλον δραματικό ποιητή¹⁰⁶. Επιπλέον αξίζει να σημειωθεί ότι ο Αισχύλος χρησιμοποιεί στα έργα του όλες τις επιφωνηματικές φράσεις από τις οποίες παράγονται οι παραπάνω λέξεις, εκτός από το **ιύ**. Επομένως, ο Αισχύλος χρησιμοποιεί τις επιφωνηματικές φράσεις και τα παράγωγά τους σε μεγάλο βαθμό στις τραγωδίες του είτε για να αποδώσει την έντονη

¹⁰² Βλ. Garvie 1986, ad loc. Είναι extra metrum, όπως και στον *Αγαμέμνονα* 25.

¹⁰³ Βλ. Hall 1996, 116.

¹⁰⁴ Βλ. Χατζηανέστη 2000 τόμ. II, 286 και 338, Hall 1996, 130 και Garvie 1986, 84.

¹⁰⁵ Βλ. Johansen-Whistle 1980, τόμ. III 174.

¹⁰⁶ Για τα χωρία του Αισχύλου βλ. τον Πίνακα I με τα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων στο τέλος της εργασίας.

ψυχολογική κατάσταση ενός χαρακτήρα, είτε για να την περιγράψει.

Οι περισσότεροι συνδυασμοί επιφωνημάτων αποδίδονται στις γυναίκες, ενώ πολλές επιφωνηματικές φράσεις αποδίδονται σε άνδρες βάρβαρους, τους οποίους οι Αθηναίοι θεωρούσαν δειλούς¹⁰⁷. Στις πέντε από τις επτά τραγωδίες του Αισχύλου, με εξαίρεση τον *Αγαμέμνονα* και τον *Προμηθέα Δεσμώτη*, οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις αποδίδονται στον Χορό, ο οποίος είναι γυναικείος, με εξαίρεση τους *Πέρσες*, όπου ο Χορός είναι ανδρικός, αλλά «βάρβαρος». Οι φράσεις που αποδίδονται αποκλειστικά σε άνδρες είναι οι: οἶ, ιωά, ἡή ἡή, οἴμοι, πανοίμοι, ὦ πόποι, ποποῖ, τοτοῖ. Αντιστοίχως, αυτές που αποδίδονται αποκλειστικά σε γυναίκες είναι: παπαῖ, ἡέ ἡέ, ἐῖ ἐῖ, ὀ ὀ ὀ ἄ ἄ ἄ, ἄ ἄ ἔ ἔ, ἄ δᾶ, ἰώ ἰώ πόποι, ἔλελεῦ ἔλελεῦ, ἰοῦ ἰοῦ πόπαξ, ὦή. Οι υπόλοιπες φράσεις χρησιμοποιούνται και από τα δύο φύλα. Ενδεικτική είναι η χρήση των επιφωνημάτων ὦμοι και ὀτοτοῖ: το ὦμοι χρησιμοποιείται από άνδρες και μία μόνο φορά από γυναίκα, την Κλυταιμίστρα στον *Αγαμέμνονα* (1045), υποδεικνύοντας ίσως την «ανδρική» συμπεριφορά της Κλυταιμίστρας, συμπεριφορά η οποία διατρέχει όλο το έργο¹⁰⁸. Το επιφώνημα ὀτοτοῖ χρησιμοποιούν γυναίκες σε θρήνους, ωστόσο ο Αίγισθος στις *Χοηφόρους* (870) το εκφωνεί τη στιγμή του θανάτου του, δηλώνοντας έτσι τη θηλυπρέπειά του¹⁰⁹. Όλες οι φράσεις στον Αισχύλο εκφέρονται από θνητούς, με εξαίρεση τον Ἥφαιστο στον *Προμηθέα Δεσμώτη* (αἰαῖ 66). Οι γυναίκες υπερτερούν στη χρήση επιφωνηματικών φράσεων, σε αντίθεση με τον Όμηρο, ενώ ο ρόλος των θεών συρρικνώνεται σε σχέση με το έπος, καθώς δεν λαμβάνουν ενεργό μέρος στη δράση.

¹⁰⁷ Για τη δειλία και τη θηλυπρέπεια των βαρβάρων, κατά τους Αθηναίους, βλ. Hall 1989, 124 και 209-210.

¹⁰⁸ Η ανδροπρεπής συμπεριφορά της Κλυταιμίστρας ενισχύεται και από άλλα στοιχεία του έργου, για τα οποία βλ. McClure 1999, 70-72.

¹⁰⁹ Πρβλ. Garvie 1986, ad loc.

Στον Αισχύλο έχει θέση και ο γυναικείος λόγος, που δεν ακούγεται δημόσια στην πόλη, εξαιτίας της θέσης της γυναίκας στην αθηναϊκή κοινωνία¹¹⁰. Ο δημόσιος λόγος ανήκει αποκλειστικά στους άνδρες. Οι κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες της κλασικής Αθήνας δεν επιτρέπουν στις γυναίκες να έχουν λόγο στα δημόσια πράγματα της πόλης. Η πολιτική και η ρητορική ασκούνται μόνον από τους άνδρες, οι οποίοι ως πολίτες συμμετέχουν στα θεσμικά όργανα της πολιτείας, την εκκλησία του δήμου, τη Βουλή, την Ηλιαία. Οι γυναίκες ασχολούνται κυρίως με τις υποθέσεις του οίκου, ενώ εμφανίζονται δημόσια μόνο σε τελετές και γιορτές. Ωστόσο, το δράμα στοχεύει στην παιδεία των ακροατών και αντικατοπτρίζει διάφορες πτυχές, τόσο της δημόσιας, όσο και της ιδιωτικής ζωής, η οποία μέσω του δράματος αποκτά δημόσια διάσταση. Ενσωματώνει επομένως και το γυναικείο λόγο, ο οποίος αποκτά δημόσια έκφραση μόνο μέσω του δραματικού λόγου. Έτσι η αύξηση των γυναικών στη χρήση επιφωνηματικών φράσεων στον Αισχύλο σε σχέση με το έπος οφείλεται τόσο στις κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες της Αθήνας, όσο και στις τραγικές συμβάσεις.

Από τις αισχύλειες τραγωδίες οι *Πέρσες*, ο *Αγαμέμνων* και οι *Χοηφόροι* αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα, για τον τρόπο με τον οποίο ο Αισχύλος χρησιμοποιεί τις επιφωνηματικές φράσεις η πρώτη λόγω της ποικιλίας και της σπανιότητας των επιφωνηματικών φράσεων, η δεύτερη λόγω της παρουσίας ενός σημαντικού ιδιόμορφου χαρακτήρα ως προς τη χρήση επιφωνηματικών φράσεων, της Κασσάνδρας, και η τρίτη λόγω της συσσώρευσης θρηνητικών επιφωνηματικών φράσεων, όπως επιτάσσει το θέμα το οποίο πραγματεύεται ο ποιητής στην τραγωδία αυτή. Στους *Πέρσες* ο Αισχύλος χρησιμοποιεί τις εξής επιφωνηματικές φράσεις: ὦμοι, φεῦ, ὄᾶ, αἰαῖ, ὄτοτοτοῖ, ποποῖ, τοτοῖ, ἤέ, οἴ, οἰοῖοῖ, οἰοῖ, ὦ, ἰώ, παπαῖ, ἰωά, ἰή,

¹¹⁰ Για λεπτομερή ανάλυση της κατάστασης που επικρατούσε στην κλασική Αθήνα ως προς το λόγο και την έκφρασή του από τους άνδρες στη δημόσια ζωή, καθώς για και το ρόλο του δράματος στην αθηναϊκή κοινωνία και την ενσωμάτωση του γυναικείου λόγου σ' αυτό, βλ. McClure 1999, 3-28.

ήή. Από αυτά τα ὄα, οἰοιοῖ και ήή είναι άπαξ λεγόμενα στην τραγωδία και μάλιστα τα ὄα, ήή και οἰ¹¹¹ χαρακτηρίζονται ως βαρβαρικά και χρησιμοποιούνται στον Περσικό θρήνο, ενώ και το ὄτοτοτοῖ εκφωνείται από «βαρβάρους» σε κατάσταση αλλοφροσύνης. Επίσης στη συγκεκριμένη τραγωδία εμφανίζεται το επίθετο αϊακτός (932, 1068), το οποίο, όπως φαίνεται, πλάθει ο Αισχύλος από το επιφώνημα αϊαῖ και το οποίο δεν απαντά αλλού στην τραγωδία. Στη συγκεκριμένη τραγωδία χρησιμοποιούνται πολλά και διαφορετικά επιφωνήματα ως ένα από τα μέσα που διαθέτει ο Αισχύλος για να αποδώσει άναρθρες «βαρβαρικές» φράσεις για την ήττα των Περσών στη Σαλαμίνα. Οι Πέρσες θέλοντας να εκφράσουν τα συναισθήματά τους και τη δυσάρεστη ψυχολογική τους κατάσταση στο άγγελμα της είδησης της ήττας τους στη Σαλαμίνα χρησιμοποιούν πλήθος διαφορετικών επιφωνηματικών φράσεων. Ο Χορός των Περσών ουσιαστικά θρηνεί για την τύχη του κράτους του, επομένως τα επιφωνήματα κατέχουν σημαντική θέση στο άσμα του, όπως άλλωστε και σε κάθε θρηνητικό άσμα. Οι επιφωνηματικές φράσεις αποτελούν βασικό χαρακτηριστικό θρηνητικής έκφρασης και επομένως ο Αισχύλος είναι φυσικό να χρησιμοποιεί μεγάλη ποικιλία λόγω της φύσης του θέματος της τραγωδίας του. Εξάλλου, ο θρήνος και ο ιάλεμος θεωρούνταν ασιατικής προέλευσης, συνεπώς οι Πέρσες παρουσιάζονται να γνωρίζουν πολύ καλά τις θρηνητικές επιφωνηματικές φράσεις που άρμοζαν σε κάθε περίπτωση¹¹².

Στον *Αγαμέμνονα* η Κασσάνδρα συμμετέχει ενεργά στη δράση προς το τέλος της τραγωδίας και προφητεύει τα δεινά του οίκου των Ατρειδών με αλληγορικό τρόπο. Καθώς πηγαίνει προς το παλάτι, εκφέρει τις προφητείες της και συμμετέχει στον κομμό (1072-1177) χρησιμοποιώντας πολλά επιφωνήματα. Σχεδόν κάθε στροφή του κομμού

¹¹¹ Αντιθέτως η φράση οἰ ἔγω απαντά στον Αισχύλο και τον Ευριπίδη και αποδίδεται αποκλειστικά σε γυναίκες. Το γεγονός ότι εκφωνείται από άνδρες μόνο στους *Πέρσες* του Αισχύλου οδηγεί την Κορναρου 2001, 91 στο συμπέρασμα ότι υποδηλώνεται έτσι η θηλυπρέπεια των Περσών. Επίσης, θεωρεί ότι το οἰ εκφράζει εντονότερη συναισθηματική φόρτιση από το οἰ ἔγω.

¹¹² Για την ασιατική προέλευση του θρήνου, ιδιαίτερα αυτού της αντιφωνικής μορφής, βλ. Hall 1996,

αρχίζει με μία επιφωνηματική φράση, που δύο φορές εκτείνεται σε έναν ολόκληρο στίχο (1072, 1076). Η Κασσάνδρα είναι «βάρβαρη» και μάντις, η οποία ως ένθεος, δεν ακολουθεί τις δομές της γλώσσας, αλλά τα λόγια της υπαγορεύονται από το θεό¹¹³. Οι επιφωνηματικές φράσεις στην περίπτωση της Κασσάνδρας φαίνεται ότι συνδέονται με τον εκστατικό μαντικό λόγο. Στην πρώτη φάση της προφητείας της Κασσάνδρας σε έκσταση, οι γλωσσικές δομές είναι «πρωτόγονες» ή δύσκολα αναγνωρίσιμες, ενώ στη συνέχεια σταδιακά επανέρχονται στη γνώριμη μορφή τους. Ο εκστατικός της λόγος βρίθει και επιφωνηματικών φράσεων, οι οποίες εκφράζουν την ιδιαίτερη συναισθηματική κατάσταση της Κασσάνδρας: οι προφητείες της δεν εκφράζονται με δομημένο λόγο, αλλά υπαγορεύονται από τους θεούς και επομένως εκείνη τη στιγμή η Κασσάνδρα βρίσκεται μεταξύ των δύο επιπέδων, του ανθρώπινου και του θεϊκού. Γίνεται κοινωνός του θεϊκού λόγου, ο οποίος δεν εκφέρεται με λόγο έναρθρο, αλλά με ασυνάρτητους ήχους. Καλείται να εκφράσει με ανθρώπινο λόγο τις θεϊκές επιταγές και στην προσπάθειά της να μεταφέρει το θείο λόγο σε ανθρώπινο εκφέρει πλήθος επιφωνηματικών φράσεων εξωτερικεύοντας ταυτόχρονα και τα δικά της συναισθήματα (τρόμο, έκπληξη, αγωνία, λύπη) για όσα, σύμφωνα με τους θεούς, πρόκειται να συμβούν και τα οποία αφορούν και την ίδια.

Στις *Χοηφόρους* παρακολουθούμε ό,τι δε συμβαίνει στον *Αγαμέμνονα*, δηλαδή τον θρήνο των γυναικών που λάμβανε χώρα κατά την πρόθεση του νεκρού. Οι γυναίκες της πόλης μαζί με την Ηλέκτρα μεταφέρουν χοές στον τάφο του νεκρού βασιλιά και θρηγνούν για το χαμό του. Οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις αποδίδονται στον Χορό των γυναικών. Η Ηλέκτρα, αντιθέτως, εκφέρει μόλις τέσσερις φράσεις, ενώ ο Ορέστης, ο οποίος ως αρσενικός απόγονος αναλαμβάνει την εκδίκηση για τον θάνατο του πατέρα του, εκφέρει μόνο τρεις. Με βάση τα επιφωνήματα του έργου κεντρικό

ρόλο στα δρώμενα διαδραματίζει ο Χορός, ο ρόλος του οποίου στα έργα του Αισχύλου είναι μεγαλύτερος από τον ρόλο των υποκριτών. Επιπλέον, οι επιφωνηματικές φράσεις, επομένως και η έντονη έκφραση συναισθήματος, ανήκει σχεδόν αποκλειστικά στο γυναικείο φύλο. Η φράση **φεῦ** εκφέρεται μόνο από την Ηλέκτρα (194 και επαναλαμβανόμενη 396) και μάλιστα είναι η πρώτη επιφωνηματική φράση που η ηρωίδα εκφέρει στο έργο, τίθεται *extra metrum* και εκφράζει τη βαθιά της απόγνωση. Ο Ορέστης εκφέρει επιφωνηματικές φράσεις σε στιγμές δραματικής έντασης, όπως τη στιγμή της απόφασής του να εκδικηθεί για το θάνατο του Αγαμέμνονα, οπότε εκφωνεί **οἴμοι** (434), εκφράζοντας την έντονη αγανάκτησή του. Στην τελευταία σκηνή του δράματος, όπου συντελείται η εκδίκηση, με τον φόνο του Αίγισθου και της Κλυταιμίστρας, παρατηρείται συσσώρευση επιφωνηματικών φράσεων, τόσο από τον Χορό, όσο και από τον Ορέστη, όχι όμως και από την Ηλέκτρα, η οποία σιωπά. Ως γυναίκα έχει επιτελέσει το χρέος της απέναντι στο νεκρό πατέρα της με τους θρήνους και τα δάκρυστά της πάνω στον τάφο του, αλλά η καθαυτή πράξη της εκδίκησης ανήκει αποκλειστικά στον αδερφό της, σύμφωνα με τους άγραφους νόμους. Η έντονη παρουσία της Ηλέκτρας στο υπόλοιπο έργο κάνει περισσότερο αισθητή την απουσία της στην τελευταία σκηνή, ενώ ο ρόλος της στην πραγμάτωση της εκδίκησης είναι καταλυτικός, καθώς με τους θρήνους της ουσιαστικά την προκαλεί. Τελευταία εμφανίζεται η Κλυταιμίστρα, η οποία εκφράζεται τέσσερις φορές με τη φράση **οἶ γῶ** συνειδητοποιώντας την τραγική της μοίρα και οικτίροντας τον εαυτό της, που έμελλε να σκοτωθεί από τα χέρια του ίδιου της του γιου.

Οι επιφωνηματικές φράσεις στον Αισχύλο, σε σύγκριση με τον Όμηρο, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο κυρίως στα λυρικά μέρη των τραγωδιών. Στον Αισχύλο διευρύνεται τόσο η λειτουργία, όσο και η σημασία των επιφωνηματικών

¹¹³ Για την Κασσάνδρα στον *Αγαμέμνονα* βλ. Mazzoldi 2002, 145-49.

φράσεων, οι οποίες αυξάνονται και λόγω της φύσης του λογοτεχνικού είδους της τραγωδίας. Ο Αισχύλος χρησιμοποιεί αρκετές επιφωνηματικές φράσεις τις οποίες εντάσσει σε διαφορετικά λεξιλογικά περιβάλλοντα με πολύ λεπτές σημασιολογικές αποχρώσεις. Οι επιφωνηματικές φράσεις εκφράζουν έντονη συναισθηματική φόρτιση, δηλώνουν την επικράτηση του συναισθήματος έναντι του λόγου, αλλά μερικές ακούγονται ως «άναρθρες» κραυγές, λόγω της συσσώρευσης φωνηέντων και της εσκεμμένης χασμωδίας. Όλες οι φράσεις όμως είναι φορείς σημασίας, η οποία κάθε φορά εξαρτάται από το περιβάλλον στο οποίο οι επιφωνηματικές φράσεις εντάσσονται, και το οποίο καθορίζει τις διαφορετικές σημασίες μιας επιφωνηματικής φράσης. Όλες οι φράσεις εκφέρονται από θνητούς με μόνη εξαίρεση τον Ήφαιστο στον *Προμηθέα Δεσμώτη*, και αυτό μάλλον οφείλεται στο γεγονός ότι ο ενεργός ρόλος των θεών, σε σύγκριση με το έπος, στο δράμα μειώνεται δραστικά. Οι περισσότερες φράσεις εκφέρονται από γυναίκες και άνδρες βάρβαρους, αναλογία η οποία μάλλον οφείλεται στο θέμα των συγκεκριμένων τραγωδιών που έχουν σωθεί. Στην πιο πλούσια πάντως σε επιφωνηματικές φράσεις τραγωδία, τους *Πέρσες*, οι περισσότερες φράσεις εκφέρονται από βάρβαρους άνδρες για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους για την ήττα στη Σαλαμίνα.

Επιφωνηματικές φράσεις στον Σοφοκλή

Οι επιφωνηματικές φράσεις, που απαντούν στις σωζόμενες τραγωδίες του Σοφοκλή, είναι: εἶεν, ὦμοι, οἴμοι, οἶ γῶ, ἰῶ, αἰαῖ, ὦ, φεῦ, ἄ, παπαῖ, ἄτταταῖ, το τοτοῖ, ἰού. Επιπλέον, απαντούν συνδυασμοί επιφωνηματικών φράσεων, είτε πρόκειται για διπλή επανάληψη της ίδιας φράσης, είτε για συνεκφορά δύο διαφορετικών επιφωνηματικών φράσεων: αἰαῖ αἰαῖ, ἰῶ ἰῶ, ἔ ἔ, ἰοῦ ἰοῦ, φεῦ φεῦ, ὦ ὦ, ἄ ἄ ἄ ἄ, ἔ ἔ αἰαῖ αἰαῖ, αἰαῖ ἰῶ, ὦ πόποι, φεῦ φεῦ ἰῶ, ἔ ἔ ἰῶ, παπαῖ φεῦ, φεῦ παπαῖ, ἰῶ ὦ ὦ, ὦ ἰοῦ ἰοῦ.

Παρατίθενται οι στίχοι ή τα χωρία, όπου οι στίχοι δεν αρκούν για τον προσδιορισμό της σημασίας, με τις επιφωνηματικές φράσεις ανά έργο και χαρακτήρα¹¹⁴:

Αἴας

Αθηνά

101 Εἶεν· τί γὰρ δὴ παῖς ὁ τοῦ Λαερτίου;

Τέκμησσα

233 ᾽ὦμοι· κείθεν κείθεν ἄρ' ἡμῖν

340 ᾽ὦμοι τάλαιν'· Εὐρύσακες, ἀμφὶ σοὶ βοᾶ

587 Οἴμ' ὡς ἄθυμῶ· καί σε πρὸς τοῦ σοῦ τέκνου

791 Οἴμοι, τί φῆς, ἄνθρωπε; μῶν ὀλώλαμεν;

800 Οἴμοι τάλαινα, τοῦ ποτ' ἀνθρώπων μαθῶν;

803 Οἶ γῶ, φίλοι, πρόστητ' ἀναγκαίας τύχης

809 Οἴμοι, τί δράσω, τέκνον; οὐχ ἰδρυτέον

891 Ἰῶ μοι μοι / ΧΟ. Τίνος βοή πάραυλος ἐξέβη νάπους;

893 Ἰῶ τλήμων / ΧΟ. Τὴν δουρίληπτον δύσμορον νύμφην ὄρω / Τέκμησσαν

920 Οἴμοι, τί δράσω; τίς σε βαστάσει φίλων;

¹¹⁴ Στα χωρία των τραγωδιών του Σοφοκλή ακολουθείται η έκδοση των Lloyd-Jones – Wilson.

- 937 Ἰὼ μοί μοι / ΧΟ. Χωρεῖ πρὸς ἦπαρ, οἶδα, γενναία δύη
 939 Ἰὼ μοί μοι / ΧΟ. Οὐδέν σ' ἀπιστῶ καὶ δις οἰμῶξαι, γύναι
 944 Οἴμοι, τέκνον, πρὸς οἶα δουλείας ζυγὰ

Αἴας

- 333 Ἰὼ μοί μοι / ΤΕ. Τάχ', ὡς ἔοικε, μάλλον· ἢ οὐκ ἠκούσατε
 336 Ἰὼ μοί μοι / ΧΟ. Ἄνηρ ἔοικεν ἢ νοσεῖν, ἢ τοῖς πάλαι / νοσήμασι ξυνοῦσι λυπεῖσθαι παρών
 339 Ἰὼ παῖ παῖ / ΤΕ. Ὕιμοι τάλαιν· Εὐρύσακες, ἀμφὶ σοὶ βοᾷ
 347 Ἰὼ, φίλοι ναυβάται, μόνοι ἐμῶν φίλων
 356 Ἰὼ, γένος ναΐας ἀρωγὸν τέχνας
 367 Οἴμοι γέλωτος, οἶον ὑβρίσθην ἄρα
 370 Οὐκ ἐκτός; οὐκ ἄφορρον ἐκνεμῆ πόδα; / Αἰαῖ αἰαῖ
 372 ὤ δύσμορος, ὃς χεροῖν
 379 Ἰὼ πάνθ' ὀρώων, ἅπαντ' αἴων
 385 Ἰὼ μοί μοι / ΧΟ. Μηδὲν μέγ' εἶπης· οὐχ ὀρᾶς ἴν' εἶ κακοῦ;
 394 Ἰὼ σκότος, ἐμὸν φάος
 412 Ἰὼ, πόροι ἀλίρροθοι
 430 Αἰαῖ· τίς ἂν ποτ' ᾤεθ' ὧδ' ἐπώνυμον

Χορός

- 227 ὦμοι φοβοῦμαι τὸ προσέρπον
 354 Οἴμ' ὡς ἔοικας ὀρθὰ μαρτυρεῖν ἄγαν
 694 Ἰὼ ἰὼ, Πάν Πάν / ὦ Πάν, Πάν ἀλίπλαγκτε
 707 Ἰὼ ἰὼ. Νῦν αὖ / νῦν, ὦ Ζεῦ, πάρα λευκὸν εὐ / ἄμερον πελάσαι φάος
 900 Ὕμοι ἐμῶν νόστων
 901 ὦμοι, κατέπεφνες, ἄναξ
 903 ὦ ταλαίφρων γυνή
 909 Ὕμοι ἐμᾶς ἄτας, οἶος ἄρ' αἰμάχθης
 946 Ὕμοι, ἀναλγήτων
 958 πολὺν γέλωτα, φεῦ, φεῦ / ξύν τε διπλοῖ βασιλῆς / κλύοντες Ἄτρεϊδαι
 1205 ἐρώτων δ' ἐρώτων ἀπέπαυσεν ὦμοι

Αγαμέμνων

- 737 Ἰοῦ ἰοῦ· / βραδεῖαν ἡμᾶς ἄρ' ὁ τήνδε τὴν ὁδὸν / πέμπων ἔπεμψεν, ἢ φάνην ἐγὼ βραδύς

Τεύκρος

- 974 Ἰὼ μοί μοι. / ΧΟ. Σίγησον. Αὐδὴν γὰρ δοκῶ Τεύκρου κλύειν
 980 ὦμοι βαρείας ἄρα τῆς ἐμῆς τύχης

- 981 ΧΟ. ὡς ᾧδ' ἐχόντων. ΤΕΥ. ὦ τάλας ἐγὼ, τάλας
 983 ΧΟ. ἄγαν γε, Τεῦκρε. ΤΕΥ. Φεῦ τάλας. Τί γὰρ τέκνον
 1002 Οἴμοι. ἴθι, ἐκκάλυψον, ὡς ἴδω τὸ πᾶν κακόν
 1024 Οἴμοι, τί δράσω; πῶς σ' ἀποσπάσω πικροῦ
 1266 Φεῦ· τοῦ θανόντος ὡς ταχεῖά τις βροτοῖς

Ἥλέκτρα

Χορός

- 764 Φεῦ φεῦ· τὸ πᾶν δὴ δεσπότηται τοῖς πάλαι
 842 Φεῦ δῆτ'· ὀλοὰ γὰρ / ΗΛ. ἐδάμη. ΧΟ. Ναί
 866 ἄτερ ἐμᾶν χερῶν / ΧΟ. Παπαῖ / ΗΛ. κέκευθεν, οὔτε του τάφου ἀντιάσας

Ἥλέκτρα

- 77 Ἰὼ μοί μοι δύστηνος / ΠΑ. Καὶ μὴν θυρῶν ἔδοξα προσπόλων τινὸς
 136 αἰαῖ, ἰκνοῦμαι. / ΧΟ. Ἀλλ' οὔτοι τόν γ' ἐξ Ἀΐδα παγκοίνου λίμνας πατέρ'
 150 Ἰὼ παντλάμων Νιόβα, σὲ δ' ἔγωγε νέμω θεόν
 152 αἰαῖ, δακρύεις / ΧΟ. Οὔτοι σοὶ μούνα, τέκνον, / ἄχος ἐφάνη βροτῶν
 674 Οἶ γὼ τάλαινα, ὄλωλα τῆδ' ἐν ἡμέρᾳ
 788 Οἴμοι τάλαινα· νῦν γὰρ οἰμῶξαι πάρα
 827 Ἔ ἔ, αἰαῖ. / ΧΟ. ὦ παῖ, τί δακρύεις;
 828 Φεῦ. ΧΟ. Μηδὲν μέγ' ἀύσης
 833 Οἴμοι τάλαινα· καὶ τίνος βροτῶν λόγον
 840 Ἔ ἔ, ἰὼ. / ΧΟ. πάμπυχος ἀνάσσει
 842 Φεῦ. ΧΟ. Φεῦ δῆτ'· ὀλοὰ γὰρ
 883 οἴμοι τάλαινα· καὶ τίνος βροτῶν λόγον
 920 Φεῦ, τῆς ἀνοίας ὡς σ' ἐποικτίρω πάλαι
 1108 Οἴμοι τάλαινα, οὐ δὴ ποθ' ἦς ἠκούσαμεν
 1115 Οἶ γὼ τάλαινα, τοῦτ' ἐκεῖν', ἦδη σαφὲς
 1143 Οἴμοι τάλαινα τῆς ἐμῆς πάλαι τροφῆς
 1160 Οἴμοι μοι
 1161 ὦ δέμας οἰκτρόν. Φεῦ, φεῦ
 1162 ὦ δεινοτάτας, οἴμοι μοι / πεμφθεὶς κελεύθους, φίλταθ'
 1231 Ἰὼ γοναί / γοναί σωμάτων ἐμοὶ φιλτάτων, / ἐμόλετ' ἀρτίως
 1245 Ὅττοτοῖ ζόττοτοῖ / ἀνέφελον ἐνέβαλες οὔ ποτε καταλύσιμον
 1271 Ἰὼ χρόνῳ / μακρῶ φιλτάταν ὁδὸν

Ορέστης

- 1174 Φεῦ φεῦ· τί λέξω; ποῖ λόγων ἀμηχανῶν
 1179 Οἴμοι ταλαίνης ἄρα τῆσδε συμφορᾶς
 1183 Φεῦ τῆς ἀνύμφου δυσμόρου τε σῆς τροφῆς

Κλυταιμήστρα

- 534 Εἶεν, δίδαξον δὴ με <τοῦτο> τοῦ χάριν
 1404 Αἰαῖ. Ἴώ στέγαι / φίλων ἔρημοι, τῶν δ' ἀπολλύντων πλέαι
 1409 Οἴμοι τάλαινα· Αἴγισθε, ποῦ ποτ' ὦν κυρεῖς;
 1414 ᾽ῶμοι πέπληγμα. / ΗΛ. Παῖσον, εἰ σθένεις, διπλῆν
 1415 ᾽ῶμοι μάλ' αὔθις. / ΗΛ. Εἰ γὰρ Αἰγίσθω θ' ὁμοῦ

Χρυσόθεμη

- 926 Οἴμοι τάλαινα· τοῦ τάδ' ἤκουσας βροτῶν;
 930 Οἴμοι τάλαινα· τοῦ γὰρ ἀνθρώπων ποτ' ἦν
 1021 Φεῦ· / εἶθ' ὠφελος τοιάδε τὴν γνώμην πατρὸς

Αἰγισθος

- 1475 Οἴμοι, τί λεύσσω; ΟΡ. Τίνα φοβῆ; τίν' ἀγνοεῖς;
 1479 Οἴμοι, ξυνηκα τοῦπος· οὐ γὰρ ἔσθ' ὅπως

Οιδίπους Τύραννος

Χορός

- 168 ᾽ῶ πόποι, ἀνάριθμα γὰρ φέρω
 1186 Ἴώ γενεαὶ βροτῶν
 1207 Ἴώ κλεινὸν Οιδίπου κάρα
 1216 Ἴώ, Λαίειον <ᾶ> τέκνον
 1303 Φεῦ φεῦ, δύσταν'· ἀλλ' οὐδ' ἐσιδεῖν

Τειρεσίας

- 316 Φεῦ φεῦ, φρονεῖν ὡς δεινὸν ἔνθα μὴ τέλη

Οιδίποδας

- 744 Οἴμοι τάλας· ἔοικ' ἑμαυτὸν εἰς ἄρας
 754 Αἰαῖ, τάδ' ἤδη διαφανῆ. Τίς ἦν ποτε
 964 Φεῦ φεῦ, τί δῆτ' ἄν, ᾧ γύναι, σκοποῖτό τις
 1033 Οἴμοι, τί τοῦτ' ἀρχαῖον ἐννέπεις κακόν;

- 1147 Ἄ, μὴ κόλαζε, πρέσβυ, τόνδ', ἐπεὶ τὰ σά
 1182 Ἰοὺ ἰοῦ· τὰ πάντ' ἄν ἐξήκοι σαφῆ
 1307 Αἰαῖ, αἰαῖ, δύστανος ἐγώ
 1311 ἰὼ δαῖμον, ἴν' ἐξήλου / ΧΟ. Ἐς δεινὸν οὐδ' ἀκουστὸν οὐδ' ἐπόψιμον
 1313 Ἰὼ σκότου / νέφος ἐμὸν ἀπότροπον, ἐπιπλόμενον ἄφατον
 1316 Οἴμοι, / οἴμοι μάλ' αὔθις· οἶον εἰσέδου μ' ἄμα
 1321 Ἰὼ φίλος / σὺ μὲν ἐμὸς ἐπίπολος ἔτι μόνιμος
 1324 Φεῦ φεῦ, / οὐ γάρ με λήθεις, ἀλλὰ γινώσκω σαφῶς
 1391 Ἰὼ Κιθαιρῶν, τί μ' ἐδέχου; τί μ' οὐ λαβῶν
 1419 Οἴμοι, τί δῆτα λέξομεν πρὸς τόνδ' ἔπος;

Ιοκάστη

- 1071 Ἰοὺ ἰοῦ, δύστηνε· τοῦτο γάρ σ' ἔχω

Θεράπων

- 1169 Οἴμοι, πρὸς αὐτῷ γ' εἰμὶ τῷ δεινῷ λέγειν

Ἀντιγόνη

Ισμήνη

- 49 Οἴμοι· φρόνησον, ὦ κασιγνήτη, πατήρ
 82 Οἴμοι ταλαίνης, ὡς ὑπερδέδοικά σου
 554 Οἴμοι τάλαινα, κάμπλάκω τοῦ σοῦ μόρου;

Κρέων

- 320 Οἴμ', ὡς λάλημα δῆλον ἐκπεφυκὸς εἶ
 1105 Οἴμοι· μόλις μὲν, καρδίας δ' ἐξίσταμαι
 1261 Ἰὼ φρενῶν δυσφρόνων ἀμαρτήματα
 1265 ὤμοι ἐμῶν ἄνολβα βουλευμάτων
 1266 Ἰὼ παῖ, νέος νέω ξὺν μόρω
 1267 αἰαῖ αἰαῖ, / ἔθανες, ἀπελύθης
 1271 Οἴμοι, / ἔχω μαθῶν δειλαιοσ· ἐν δ' ἐμῷ κάρρα
 1275 οἴμοι, λακπάτητον ἀντρέπων χαράν
 1276 Φεῦ φεῦ, ἰὼ πόννοι βροτῶν δύσπονοι
 1284 Ἰὼ / ἰὼ δυσκάθαρτος Ἄιδου λιμῆν
 1288 Αἰαῖ, ὀλωλότ' ἄνδρ' ἐπεξεργάσω
 1290 αἰαῖ, αἰαῖ, / σφάγιον ἐπ' ὀλέθρῳ / γυναικεῖον ἀμφικεῖσθαι μόρον;
 1294 Οἴμοι, / κακὸν τόδ' ἄλλο δεύτερον βλέπω τάλας

- 1300 Φεῦ φεῦ μάτερ ἀθλία, φεῦ τέκνον
 1305 Αἰαῖ αἰαῖ, / ἀνέπταν φόβω
 1310 δειλῖος ἐγώ, αἰαῖ / δειλαίᾳ δὲ συγκέκραμαι δῦρα
 1317 ὦμοι μοι, τάδ' οὐκ ἐπ' ἄλλον βροτῶν
 1319 Ἐγὼ γάρ σ' ἐγὼ σ' ἔκανον, ὦ μέλεος
 1320 ἐγώ, φάμ' ἔτυμον. Ἰὼ πρόσπολοι
 1341 σέ τ' αὖ τάνδ', ὦμοι μέλεος, οὐδ' ἔχω

Φύλακας

- 323 Φεῦ· / ἢ δεινὸν ᾧ δοκεῖ γε καὶ ψευδῆ δοκεῖν

Αντιγόνη

- 86 Οἴμοι, καταύδα· πολλὸν ἐχθίων ἔση
 839 Οἴμοι γελῶμαι
 862 Ἰὼ ματρῶναι λέκτρων ἄ / ται
 869 Ἰὼ δυσπότητων κασί / γνητε

Χορός

- 933 Οἴμοι, θανάτου τοῦτ' ἐγγυτάτω
 1146 Ἰὼ πῦρ πνεόντων / χοράγ' ἄστρον, νυχίων / φθεγμάτων ἐπίσκοπε
 1270 Οἴμ' ὡς ἔοικας ὀψὲ τὴν δίκην ἰδεῖν

Τειρεσίας

- 1048 Φεῦ· / ἄρ' οἶδεν ἀνθρώπων τις, ἄρα φράζεται

Τραχίνια

Χορός

- 219 εὐοῖ, / ὁ κισσὸς ἄρτι Βακχίαν
 221 Ἰὼ ἰὼ Παιάν. ἴδ', ὦ φίλα γύναι
 852 κέχυται νόσος, ὦ πόποι, οἶον
 856 Ἰὼ κελαινὰ λόγχα προμάχου δορός
 968 Αἰαῖ, ὄδ' ἀναύδατος φέρεται

Δηιάνειρα

- 375 Οἴμοι τάλαινα, ποῦ ποτ' εἰμι πράγματος;
 741 Οἴμοι, τίν' ἐξήνεγκας, ὦ τέκνον, λόγον;

Ηρακλής

- 986 ὀδύναις; Οἴμοι <μοι> ἐγὼ τλάμων
 987 ἄ δ' αὖτ' ἀμάρᾳ βρύκει. Φεῦ
 1004 Ἦ Ξ, / ἔἄτέ με, ἔἄτέ με
 1010 Ἦ Ηπταί μου, τοτοτοῖ, ἄδ' αὖθ' ἔρπει
 1015 Ἦ Ξ, / οὐδ' ἀπαράξαι <μου> κρᾶτα βίᾳ θέλει
 1017 μολῶν τοῦ στυγεροῦ; Φεῦ φεῦ / ΠΡ. Ἦ παῖ τοῦδ' ἀνδρός
 1023 <ἔ Ξ.> / Ἦ παῖ, ποῦ ποτ' εἶ; Τᾷδέ με, τᾷδέ με
 1025 πρόσλαβε κουφίσας. Ἦ Ξ, ἰὼ δαῖμον / Θρώσκει δ' αὖ, θρώσκει δειλαία
 1031 ἰὼ ἰὼ Παλλάς, τόδε μ' αὖ λωβάται. Ἦ ἰὼ παῖ
 1081 Αἰαῖ, ὦ τάλας αἰαῖ, / ἔθαλψεν ἄτης σπασμὸς ἀρτίως ὄδ' αὖ
 1133 Οἴμοι, πρὶν ὡς χρῆν σφ' ἐξ ἐμῆς θανεῖν χερός;
 1143 Ἦ ἰοῦ ἰοῦ δύστηνος, οἴχομαι τάλας
 1145 Οἴμοι, φρονῶ δὴ ξυμφορᾶς ἴν' ἕσταμεν

Ἵλλος

- 971 οἴμοι ἐγὼ σοῦ, πάτερ, ὦ μέλεος
 972 τί πάθω; τί δὲ μήσομαι; οἴμοι
 1203 Οἴμοι, πάτερ, τί εἶπας; Οἶά μ' εἴργασαι.
 1206 Οἴμοι μάλ' αὖθις, οἶά μ' ἐκκαλῆ, πάτερ
 1230 Οἴμοι. Τὸ μὲν νοσοῦντι θυμοῦσθαι κακόν
 1241 Οἴμοι, τάχ', ὡς ἔοικας, ὡς νοσεῖς φανεῖς

Φιλοκτήτης

Νεοπτόλεμος

- 38 Ἦ ἰοῦ ἰοῦ· καὶ ταῦτά γ' ἄλλα θάλπεται
 363 Οἱ δ' εἶπον, οἴμοι, τλημονέστατον λόγον
 759 ὡς ἐξεπλήσθη. ΝΕ. Ἦ ἰὼ δύστηνε σύ
 895 Παπαῖ· τί δῆτ' <ἄν> δρῶμ' ἐγὼ τούνθενδε γε;
 969 Οἴμοι, τί δράσω; μὴ ποτ' ὤφελον λιπεῖν
 1300 Ἦ Α, μηδαμῶς, μὴ πρὸς θεῶν, μὴ ἴφης
 1308 Εἶεν· τὰ μὲν δὴ τόξ' ἔχεις, κούκ ἔσθ' ὅτου

Φιλοκτήτης

- 219 Ἦ ἰὼ ξένοι / τίνες ποτ' ἐς γῆν τήνδε ναυτίλω πλάτη
 234 Ἦ φίλτατον φώνημα· φεῦ τὸ καὶ λαβεῖν
 332 Οἴμοι· φράσης μοι μὴ πέρα, πρὶν ἂν μάθω

- 416 Οἴμοι τάλας. Ἄλλ' οὐχ ὁ Τυδέως γόνος
- 421 <φεῦ> τί δ'; ὁ παλαιὸς κάγαθὸς φίλος τ' ἐμός
- 426 Οἴμοι, δὺ' αὖ τῶδ' ἄνδρ' ἔλεξας, οἶν ἐγὼ
- 428 Φεῦ φεῦ. τί δῆτα δεῖ σκοπεῖν, ὅθ' οἶδε μὲν
- 622 Οἴμοι τάλας· ἦ κείνος, ἦ πᾶσα βλάβη
- 732 ὦ Α. ἄ. ἄ. ἄ / ΝΕ. Τί ἔστιν; / ΦΙ. Οὐδὲν δεινόν· ἀλλ' ἴθ', ὦ τέκνον
- 736 Ἰὼ θεοί / ΝΕ. Τί τοὺς θεοὺς οὕτως ἀναστένων καλεῖς;
- 739 ὦ Α. ἄ. ἄ. ἄ. / ΝΕ. Τί ποτε πέπονθας; οὐκ ἐρεῖς, ἀλλ' ὦδ' ἔση
- 743 κρύψαι παρ' ὑμῖν, ἀτταταῖ· διέρχεται
- 744 διέρχεται. δύστηνος, ὦ τάλας ἐγὼ
- 745 Ἀπόλωλα, τέκνον· βρούκομαι, τέκνον· παπαῖ,
ἀπαπαπαπαπαῖ, παπαπαπαπαπαπαπαπαῖ.
- 754 Πῶς οὐκ οἶσθα; παπαπαπαπαπαῖ
- 785 Παπαῖ, φεῦ
- 786 παπαῖ μάλ', ὦ πούς, οἶά μ' ἐργάση κακά
- 788 προσέρχεται τόδ' ἐγγύς. Οἴμοι μοι τάλας
- 789 Ἀτταταῖ. / ὦ ξένη Κεφαλλήν, εἴθε σοῦ διαμπερὲς
- 792 στέρνων ἔχοιτ' ἄλγησις ἦδε. Φεῦ, παπαῖ
- 793 παπαῖ μάλ' αὐθις. ὦ διπλοῖ στρατηλάται
- 796 ὦμοι μοι / ὦ Θάνατε Θάνατε, πῶς ἀεὶ καλούμενος
- 917 Οἴμοι, τί εἶπας; ΝΕ. Μὴ στέναζε πρὶν μάθης
- 934 ὦμοι τάλας. Ἄλλ' οὐδὲ προσφωνεῖ μ' ἔτι
- 976 Οἴμοι, τίς ἀνήρ; ἄρ' Ὀδυσσεὺς κλύω;
- 978 Οἴμοι· πέπραμαι κάπόλωλ' ὄδ' ἦν ἄρα
- 995 Οἴμοι τάλας. Ἡμᾶς μὲν ὡς δούλους σαφῶς
- 1019 Φεῦ. / Ὀλοιο· καί τοι πολλάκις τόδ' ηὔξάμην
- 1063 Οἴμοι· τί δράσω δύσμορος;
- 1083 σ' οὐκ ἔμελλον ἄρ', ὦ τάλας / λείψειν οὐδέποτ'
- 1086 ὦμοι μοί μοι / ὦ πληρέστατον αὐλίον / λύπας τᾶς ἀπ' ἐμοῦ τάλαν
- 1101 ὦ τλάμων τλάμων ἄρ' ἐγὼ
- 1106 αἰαῖ αἰαῖ, / οὐ φορβὰν ἔτι προσφέρων
- 1123 Οἴμοι μοι, καί που πολιᾶς
- 1186 Αἰαῖ αἰαῖ, / δαίμων δαίμων· ἀπόλωλ' ὁ τάλας
- 1265 ὦμοι· κακὸν τὸ χρῆμα. Μῶν τί μοι μέγα
- 1302 ΝΕ. Οὐκ ἂν μεθείην. ΦΙ. Φεῦ· τί μ' ἄνδρα
- 1350 Οἴμοι, τί δράσω; πῶς ἀπιστήσω λόγοις

Χορός

400 ἰὼ μάκαιρα ταυροκτόνων

Οδυσσεύς

1229 Τὸν ποῖον; ὦμοι· μῶν τι βουλεύη νέον;

Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

Χορός

140 ἰὼ ἰὼ, δεινὸς μὲν ὄρα̃ν, δεινὸς δὲ κλύειν

149 ἔξ, ἀλαῶν ὀμμάτων

220 Οἱ. Λαΐου ἴστε τιν' ἔκγονον; ΧΟ. ὦ ἰοὺ ἰοῦ

224 ἰὼ, ὦ ὦ. Οἱ. Δύσμορος. ΧΟ. ῶ ὦ / Οἱ. Θύγατερ, τί ποτ' αὐτίκα κύρσει;

536 ἰὼ. Οἱ. ἰὼ δῆτα μυ /ρίων

884 ἰὼ πᾶς λεώς, ἰὼ γᾶς πρόμοι

1085 ἰὼ θεῶν, πάνταρχε, παντ /όπτα

1491 ἰὼ ἰὼ, παῖ, βᾶθι, βᾶθ'

Οιδίποδας

198 ἰὼ μοί μοι / AN. βάσει βάσιν ἄρμοσαι

202 ῶμοι δύσφρονος ἄτας

213 Τέκνον, ὦμοι, τί γεγώνω;

216 ῶμοι ἐγῶ, τί πάθω, τέκνον ἐμόν;

476 Εἶεν· τὸ δ' ἔνθεν ποῖ τελευτῆσαί με χρή;

518 ῶμοι. / ΧΟ. Στέρξον, ἰκετεύω

520 Φεῦ φεῦ. / ΧΟ. Πείθου· κάγῶ γὰρ ὅσον σὺ προσχρήζεις

529 ῶμοι, θάνατος μὲν τάδ' ἀκούειν

536 ΧΟ. ἰὼ. Οἱ. ἰὼ δῆτα μυ-/ρίων

544 ΧΟ. πατρός; Οἱ. Παπαῖ, δευτέραν ἔπαισας, ἐπὶ νόσῳ νόσον

820 Οἴμοι. ΚΡ. Τάχ' ἔξεις μᾶλλον οἰμώζειν

822 ἰὼ ξένοι, τί δράσετ'; ἢ προδώσετε

833 ἰὼ πόλις / ΧΟ. Τί δρᾶς, ὦ ξέν'; οὐκ ἀφήσεις; τάχ' εἰς / βάσανον εἶ χερῶν

876 ἰὼ τάλας / ΧΟ. Ὅσον λῆμ' ἔχων ἀφίκου, ξέν', εἰ / τάδε δοκεῖς τελεῖν

Αντιγόνη

828 Οἴμοι τάλαινα, ποῖ φύγω; ποῖαν λάβω

1427 Οἴμοι τάλαινα· τίς δὲ τολμήσει κλύων

1670 Αἰαῖ.φεῦ, ἔστιν, ἔστι νῶν δῆ

1713 Ὠμοί, γᾶς ἐπὶ /ξένας θανεῖν ἔχρηζες;

1748 Φεῦ φεῦ, ποῖ μόλωμεν, / ᾧ Ζεῦ;

Πολυνείκης

1254 Οἴμοι, τί δράσω; πότερα τᾶμαντοῦ κακὰ

1308 Εἶεν· τί δῆτα νῦν ἀφιγμένος κυρῶ;

1399 Οἴμοι κελεύθου τῆς τ' ἐμῆς δυσπραξίας

1400 οἴμοι δ' ἐταίρων· οἶον ἄρ' ὄδοῦ τέλος

1401 Ἄργους ἀφωρμήθημεν, ᾧ τάλας ἐγώ

Ισμήνη

1734 Αἰαῖ, δυστάλαινα / ποῖ δῆτ' αὔθις ᾧδ' ἔρημος ἄπορος

Η λειτουργία των επιφωνηματικών φράσεων στις τραγωδίες του Σοφοκλή ποικίλλει. Η κατάταξη που ακολουθεί βασίζεται στη συχνότητα εμφάνισης των επιφωνηματικών φράσεων και στις συμπληρώσεις που ακολουθούν το καθένα, πρώτα τα απλά (μονολεκτικά) και στη συνέχεια τα επαναλαμβανόμενα (διπλά-τριπλά) (μέσα στην παρένθεση αναφέρεται το πρόσωπο από το οποίο εκφέρεται η φράση: Α=Ἄνδρας, Γ=Γυναίκα):

οἴμοι + πρότ. (Α+Γ) (*Αίας* 587, 791, 809, 920, 944, 227, 354, *Ηλέκτρα* 1475, 1479,

Οιδίπους Τύραννος 1033, 1419, 1169, *Αντιγόνη* 49, 320, 1105, 1275,

1294, 839, 933, 1270, *Τραχίνιαι* 741, 1133, 1145, 1206, 1230, 1241,

Φιλοκτήτης 969, 332, 426, 917, 976, 978, 1063, 1350)

+ κλητ. (Α+Γ) (*Αίας* 800, *Ηλέκτρα* 788, 883, 1143, 1407, 926, 930, *Οιδίπους*

Τύραννος 744, *Αντιγόνη* 554, *Τραχίνιαι* 375, 1203, *Φιλοκτήτης* 416, 622,

995)

+ γεν. (Α+Γ) (*Αίας* 367, *Ηλέκτρα* 1179, *Αντιγόνη* 82)

+ δοτ. (Α) (*Τραχίνιαι* 986, *Φιλοκτήτης* 788, 1123)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Αίας* 1002)

ἰώ + δοτ. (A+Γ) (*Αίας* 891, 937, 939, 333, 336, 385, 974, *Ηλέκτρα* 77, *Οιδίπους επί Κολωνώ* 199)

+ κλητ. (A+Γ) (*Αίας* 893, 339, 347, 356, 394, 412, *Ηλέκτρα* 150, 1231, *Οιδίπους Τύραννος* 1186, 1207, 1216, 1311, 1313, 1391, *Αντιγόνη* 1261, 1266, 1319, 1320, 862, 869, 1146, *Τραχίνιαι* 856, 1031, *Φιλοκτήτης* 736, *Οιδίπους επί Κολωνώ* 884, 1085, 536)

+ ον. (A) (*Οιδίπους Τύραννος* 1321)

+ πρότ. (A+Γ) (*Αίας* 379, *Ηλέκτρα* 1271)

χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Οιδίπους επί Κολωνώ* 536)

ὦμοι + πρότ. (A+Γ) (*Αίας* 233, 901, 946, *Φιλοκτήτης* 1265)

+ κλητ. (A+Γ) (*Αίας* 340, *Αντιγόνη* 1341, *Φιλοκτήτης* 934)

+ γεν. (A+Γ) (*Αίας* 900, 908, 980, *Αντιγόνη* 1265, *Οιδίπους επί Κολωνώ* 202)

+ δοτ. (A) (*Αντιγόνη* 1317, *Φιλοκτήτης* 796, 1086)

+ ον. (A) (*Τραχίνιαι* 971, 972, *Οιδίπους επί Κολωνώ* 216)

φεῦ + κλητ. (A) (*Αίας* 983, *Αντιγόνη* 1300)

+ γεν. (A+Γ) (*Ηλέκτρα* 920, 1183)

+ ον. (A) (*Φιλοκτήτης* 234)

+ πρότ. (A+Γ) (*Αίας* 1266, *Ηλέκτρα* 842, *Φιλοκτήτης* 1302)

χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ) (*Ηλέκτρα* 1020, *Αντιγόνη* 323, 1048, *Τραχίνιαι* 987, *Φιλοκτήτης* 1019)

αἰαῖ + πρότ. (A+Γ) (*Αίας* 430, *Ηλέκτρα* 136, 152, *Οιδίπους Τύραννος* 754, *Αντιγόνη* 1288, *Τραχίνιαι* 968)

+ κλητ. (A) (*Τραχίνιαι* 1081)

οἷ ᾿γώ + πρότ. (Γ) (*Αίας* 803)

+ κλητ. (Γ) (*Ηλέκτρα* 674, 1115)

παπαῖ + πρότ. (Α) (*Φιλοκτήτης* 895, 786, 793)

χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Ηλέκτρα* 866)

εἶεν + πρότ. (Α+Γ) (*Αίας* 101, *Ηλέκτρα* 534, *Φιλοκτήτης* 1308)

ῶ + ον. (Α) (*Αίας* 372)

ἄ + πρότ. (Α) (*Φιλοκτήτης* 1300)

ἄτταταῖ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Φιλοκτήτης* 743)

φεῦ φεῦ + πρότ. (Α+Γ) (*Ηλέκτρα* 1174, *Οιδίπους Τύραννος* 316, 964, *Φιλοκτήτης* 428)

+ κλητ. (Α) (*Οιδίπους Τύραννος* 1303, *Αντιγόνη* 1300)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Οιδίπους Τύραννος* 1308, 1324, *Τραχίνια* 1017)

ἰὼ ἰὼ + κλητ. (Α+Γ) (*Αίας* 694, *Τραχίνια* 221 1031, *Φιλοκτήτης* 759, *Οιδίπους επί*

Κολωνώ 1491)

+ πρότ. (Α) (*Οιδίπους επί Κολωνώ* 140)

αἰαῖ αἰαῖ + πρότ. (Α) (*Αντιγόνη* 1290, *Φιλοκτήτης* 1106)

+ κλητ. (Α) (*Φιλοκτήτης* 1186)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Αίας* 370, *Οιδίπους Τύραννος* 1307)

ἰοῦ ἰοῦ + πρότ. (Α) (*Οιδίπους Τύραννος* 1182, *Φιλοκτήτης* 38)

+ κλητ. (Γ) (*Οιδίπους Τύραννος* 1071)

+ ον. (Α) (*Τραχίνια* 1143)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Αίας* 737)

ἔ ἔ + πρότ. (Α) (*Τραχίνια* 1015, 1082)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Τραχίνια* 1004)

εὐοῖ χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Τραχίνια* 219)

ἄ ἄ ἄ ἄ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Φιλοκτήτης* 732)

ἔ ἔ, αἰαῖ αἰαῖ χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Ηλέκτρα* 827)

αἰαῖ, ἰώ + κλητ. (Γ) (*Ηλέκτρα* 1404)

ῶ πόποι + πρότ. (Α+Γ) (*Οιδίπους Τύραννος* 168, *Τραχίνιαι* 852)

φεῦ φεῦ, ἰώ + κλητ. (Α) (*Αντιγόνη* 1276)

ἔ ἔ, ἰώ + κλητ. (Α) (*Τραχίνιαι* 1025)

παπαῖ, φεῦ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Φιλοκτήτης* 785)

φεῦ, παπαῖ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Φιλοκτήτης* 792)

ῶ ἰοῦ ἰοῦ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῶ* 220)

ἰώ ῶ ῶ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῶ* 224)

Από την παράθεση αυτή των χωρίων του Σοφοκλή μπορούν να διατυπωθούν κάποια συμπεράσματα σχετικά με τη λειτουργία των επιφωνηματικών φράσεων και τη σημασία τους. Οι επιφωνηματικές φράσεις στον Σοφοκλή συμπληρώνονται όπως και στον Αισχύλο με όνομα σε όλες τις πτώσεις ή με πρόταση. Κάποιες επιφωνηματικές φράσεις (οἴμοι, ἰώ, φεῦ, παπαῖ, ἄτταταῖ) και κυρίως συνδυασμοί επιφωνηματικών φράσεων (αἰαῖ αἰαῖ, ἔ ἔ, φεῦ φεῦ, ἰοῦ ἰοῦ, ἄ ἄ ἄ ἄ, ἔ ἔ αἰαῖ αἰαῖ, παπαῖ φεῦ, φεῦ παπαῖ, ἰώ ῶ ῶ) τίθενται χωρίς συμπλήρωμα στον στίχο σε σκηνές ιδιαίτερης δραματικής έντασης.

Η θέση των επιφωνηματικών φράσεων στον στίχο ποικίλλει. Οι περισσότερες τίθενται στην αρχή του στίχου ή της στροφής ή καταλαμβάνουν έναν ολόκληρο στίχο και συχνά είναι extra metrum. Στην *Ηλέκτρα* όλες οι επιφωνηματικές φράσεις, τις οποίες εκφωνεί η Ηλέκτρα, εντάσσονται στο μέτρο, τόσο στα διαλογικά όσο και στα λυρικά μέρη του έργου. Αντιθέτως, στον *Αίαντα* και στον *Φιλοκτήτη* οι περισσότερες φράσεις είναι extra metrum¹¹⁵. Κάποιες από αυτές απαντούν στην αρχή, στη μέση ή στο

¹¹⁵ Για την *Ηλέκτρα* βλ. Carson 1996, 6. Για τον *Αίαντα* και τον *Φιλοκτήτη* βλ. Garvie 1998, 157 και Ussher 1990, 219.

τέλος του στίχου (οἴμοι, ὦμοι, ἰώ), κάποιες στην αρχή ή στο τέλος (φεῦ φεῦ, αἰαῖ), κάποιες στην αρχή ή στη μέση (ὦ, ὦ πόποι, ἰὼ ἰώ), κάποιες μόνο στη μέση (ἀτταταῖ, τοτοτοῖ) και κάποιες μόνο στο τέλος (ἰού, φεῦ παπαῖ, ὦ ἰού ἰού, ὦ ὦ).

Στις σωζόμενες σοφοκλείες τραγωδίες οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις εντοπίζονται στα λυρικά μέρη με εξαίρεση την *Ηλέκτρα* και τον *Φιλοκτήτη*, όπου υπερτερούν στα διαλογικά μέρη. Οι περισσότερες φράσεις τίθενται και σε λυρικά και σε διαλογικά μέρη χωρίς διάκριση, ωστόσο οι φράσεις εἶεν, ἀτταταῖ, ἄ ἄ και οἶ ἔγωγ απαντούν μόνο σε διαλογικά μέρη, ενώ οι φράσεις εὐοῖ, ὄττοτοῖ, τοτοτοῖ, ὦ πόποι απαντούν μόνο σε λυρικά μέρη. Η συλλογική έκφραση συναισθημάτων είτε από τον Χορό είτε από τον Χορό και έναν ή δύο υποκριτές στους κομμους αντικατοπτρίζει την κυρίαρχη θέση του Χορού μέσα στο δράμα κυρίως στον Αισχύλο και λιγότερο στον Σοφοκλή.

Ο προσδιορισμός της σημασίας κάθε επιφωνηματικής φράσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το συγκείμενο, στο οποίο εντάσσεται, και συχνά από το πρόσωπο από το οποίο εκφέρεται. Ωστόσο, κάποιες φράσεις έχουν συνδεθεί με κάποιες συγκεκριμένες σημασίες. Το επιφώνημα **ὦ πόποι**, το οποίο πλησιάζει σημασιολογικά το επιφώνημα παπαῖ¹¹⁶, εκφράζει πόνο, που δηλώνει θυμό, έκπληξη ή σφοδρή συγκίνηση. Πρόκειται για την ομηρική φράση, αλλά από τον Αισχύλο και τον Σοφοκλή χρησιμοποιείται μόνο στα λυρικά μέρη¹¹⁷, σε αντίθεση με την *Ιλιάδα* και τον *Ομηρικό Ὕμνο Εἰς Ερμῆν*, όπου τίθεται στην αρχή του λόγου ενός χαρακτήρα. Το **οἴμοι** εκφράζει σοκ και τρόμο ή σε άλλη περίπτωση θυμό¹¹⁸. Αντιθέτως, η φράση **ἰὼ ἰώ** δηλώνει χαρά¹¹⁹, το **φεῦ** δηλώνει λύπη ή αγανάκτηση¹²⁰, ενώ το **ἄ** επίμονη διαμαρτυρία¹²¹. Το **ἰού**

¹¹⁶ Βλ. Jebb 1981, 26.

¹¹⁷ Βλ. Easterling 1996, 246.

¹¹⁸ Βλ. Easterling 1996, 292 και 303.

¹¹⁹ Βλ. Shisler 1942, 280, η οποία παραθέτει τους στίχους *Αίας* 694-95 και *Ηλέκτρα* 1234-35.

¹²⁰ Βλ. Griffith 1999, 304. Ωστόσο, στον *Φιλοκτήτη* 234 το φεῦ εκφράζει χαρά. Βλ. Shisler 1942, 280.

ιού εκφέρεται όταν ο ομιλητής ανακαλύπτει κάτι φρικτό, όσον αφορά τον εαυτό του ή κάποιον άλλο¹²². Το **εἶεν** σηματοδοτεί την αρχή μιας συζήτησης, συνήθως από «ρήτορες»¹²³. Είναι χαρακτηριστικό ότι το εἶεν αποδίδεται στη θεά Αθηνά (*Αίας* 101), στον Νεοπτόλεμο (*Φιλοκτήτης* 1308) και στην Κλυταιμίστρα (*Ηλέκτρα* 534), πιθανόν για να υποδηλώσει την «ανδροπρέπεια» των δύο γυναικών.

Όσον αφορά στα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων, ο Σοφοκλής χρησιμοποιεί τα ακόλουθα: αιάζω, αἴλιος, ἀλαλαγή, ἀνολολύζω, εὔιος, ἰύζω, ἰυγμός, ἰήιος, ἰήλεμος, ἰωή, οἰκτίρω, ἐποικτίρω, κατοικτίρω, οἰκτίζω, ἐποικτίζω, κατοικτίζω, οἶκτος, οἶκτρος, οἶκτρῶς, ἀνοίκτως, φιλοἰκτιστος, οἰμῶζω, ἀποιμῶζω, οἰμωγή, ἀνοιμωκτεῖ. Από αυτά τα ἀλαλαγή, ἐποικτίζω, φιλοἰκτιστος και ἀνοιμωκτεῖ δεν χρησιμοποιούνται από τους άλλους δραματικούς ποιητές¹²⁴. Ο Σοφοκλής χρησιμοποιεί όλες τις επιφωνηματικές φράσεις από τις οποίες προέρχονται οι παραπάνω λέξεις εκτός από το ἐλελεῦ, το εὐοῖ και το ἰύ. Γενικά στον Σοφοκλή χρησιμοποιούνται λιγότερα παράγωγα επιφωνηματικών φράσεων συγκριτικά με τον Αισχύλο, πράγμα που ίσως οφείλεται στο διαφορετικό ύφος των δύο ποιητών ή στη θεματική των σωζόμενων τραγωδιών τους. Ωστόσο και ο Σοφοκλής, όπως και ο Αισχύλος, για να αποδώσει την ψυχολογική κατάσταση ενός χαρακτήρα χρησιμοποιεί σε ευθύ λόγο επιφωνηματικές φράσεις, για να προσδώσει ενάργεια στον λόγο, είτε παράγωγά τους σε ευθύ ή πλάγιο λόγο σε άλλες περιπτώσεις ανάλογα με τις εκάστοτε ποιητικές ανάγκες.

Στον Σοφοκλή οι περισσότεροι συνδυασμοί επιφωνηματικών φράσεων αποδίδονται σε άνδρες και οι επιφωνηματικές φράσεις σε άνδρες και γυναίκες. Η μόνη

¹²¹ Βλ. Dawe 1991, 293.

¹²² Βλ. Easterling 1996, 294.

¹²³ Βλ. Kells 1973, 123.

¹²⁴ Για τα χωρία των τραγωδιών βλ. τον Πίνακα Ι με τα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων στο τέλος της εργασίας.

φράση, που αποδίδεται μόνο σε γυναίκες, είναι το εὐοῖ, το οἴγῳ σε περιπτώσεις θρήνου και οι συνδυασμοί ἔξ, αἰαῖ αἰαῖ και αἰαῖ, ἰώ. Αντιστοίχως στους άνδρες αποδίδονται οι φράσεις ὦ, ἄ, παπαῖ, ἄτταταῖ και οι συνδυασμοί αἰαῖ αἰαῖ, ἔξ, φεῦ φεῦ ἰώ, ἔξ ἰώ, παπαῖ φεῦ, φεῦ παπαῖ, ἰώ ὦ ὦ, ὦ ἰοῦ ἰοῦ, ἄ ἄ ἄ ἄ. Οι υπόλοιπες φράσεις χρησιμοποιούνται και από τα δύο φύλα. Όλες οι επιφωνηματικές φράσεις εκφέρονται από θνητούς με εξαίρεση την Αθηνά στον *Αίαντα* (εἶεν 101), όπου η θεά παρουσιάζεται «ανδροπρεπής», αφού το εἶεν αποτελεί χαρακτηριστικό ρητορικού ύφους που προσιδιάζει στον λόγο των ανδρών. Αξιοσημείωτη είναι η εκφορά της επιφωνηματικής φράσης φεῦ δύο φορές από έναν μάντη, τον Τειρεσία (*Οιδίπους Τύραννος* 316, *Αντιγόνη* 1048), καθώς είναι η πρώτη φορά που ένας άνδρας μάντης χρησιμοποιεί επιφωνηματική φράση. Στον Σοφοκλή υπερτερούν οι άνδρες, καθώς αποτελούν συχνά τους πρωταγωνιστές των δραμάτων του (πρβλ. Αίας, Φιλοκτήτης, Οιδίποδας) και συνεπώς τα πάσχοντα πρόσωπα. Το γεγονός αυτό δεν αποκλείεται να αποτελεί σύμπτωση, λόγω των συγκεκριμένων σωζόμενων τραγωδιών του Σοφοκλή, αφού συνήθως συμβαίνει το κεντρικό πάσχον πρόσωπο να εκφέρει και τις περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις.

Από τις σοφοκλείες τραγωδίες ο *Αίας*, η *Αντιγόνη* και η *Ηλέκτρα* προσφέρουν χαρακτηριστικά παραδείγματα της χρήσης των επιφωνηματικών φράσεων από τον τραγικό ποιητή. Η πρώτη λόγω της χρήσης του επιφωνήματος αἰαῖ, η δεύτερη λόγω της μη χρήσης επιφωνηματικών φράσεων από την κεντρική ηρωίδα, την Αντιγόνη, και η τελευταία λόγω της υπερβολικής χρήσης επιφωνηματικών φράσεων από την Ηλέκτρα οι οποίες εντάσσονται στη μετρική σύνθεση. Στον *Αίαντα* του Σοφοκλή είναι αξιοσημείωτη η περίπτωση του επιφωνήματος αἰαῖ. Ο ίδιος ο ήρωας (430-33) λόγω της κακής του μοίρας συνδέει ετυμολογικά το όνομά του με το επιφώνημα αυτό, στο πλαίσιο της κοινής αντίληψης των αρχαίων ότι το όνομα του καθενός είναι φορέας του

χαρακτήρα και της μοίρας του¹²⁵. Έτσι ο κεντρικός σημασιολογικός πυρήνας του ονόματος συνδέεται παρετυμολογικά με το επιφώνημα **αἰαῖ** που δηλώνει πόνο ή θλίψη και αναδεικνύει παραστατικά την τραγικότητα της μοίρας του ήρωα.

Είναι χαρακτηριστικό ότι σε όλες τις σωζόμενες τραγωδίες του Σοφοκλή οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις αποδίδονται στον κεντρικό ήρωα, ο οποίος συνήθως είναι άνδρας, και επομένως στον Σοφοκλή οι επιφωνηματικές φράσεις αποδίδονται κυρίως σε άνδρες και όχι σε γυναίκες. Στην *Αντιγόνη* για παράδειγμα οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις αποδίδονται στον Κρέοντα, αφού η Αντιγόνη χρησιμοποιεί ελάχιστες επιφωνηματικές φράσεις, επειδή θρηνεί με έναν δικό της μη συμβατικό τρόπο, σύμφωνα με τον Benardete¹²⁶. Ο θρήνος στην τραγωδία αποτελεί λογοτεχνικό υποείδος κατεξοχήν γυναικείου λόγου, αφού οι γυναίκες κυρίως συνδέονται με τον θρήνο. Η εκφορά του θρήνου ακολουθεί συγκεκριμένες λεκτικές φόρμουλες, καθώς πρόκειται για τελετουργικό λόγο, των οποίων βασικό χαρακτηριστικό αποτελούν οι επιφωνηματικές φράσεις. Η Αντιγόνη, όμως, υπερβαίνει τον τυπικό θρήνο και ακολουθεί ένα δικό της τρόπο θρήνου χωρίς τα βασικά γνωρίσματα της τυπικής μορφής του θρήνου, μεταξύ αυτών και των επιφωνηματικών φράσεων.

Αντιθέτως, η Ηλέκτρα στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή χρησιμοποιεί ευρέως επιφωνηματικές φράσεις στους θρήνους της και μάλιστα σύμφωνα με τις απαιτήσεις του μέτρου. Εκφράζει τον πόνο της έλλογα αποδίδοντας τα συναισθήματα οδύνης και θλίψης που τη διακατέχουν σε δομημένο λόγο. Η Ηλέκτρα ως τραγική ηρωίδα είναι αφοσιωμένη σε ένα ιερό καθήκον, την εκδίκηση για τον φόνο του πατέρα της, και είναι έτοιμη να θυσιάσει ακόμη και τη ζωή της. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του κομμού, όπου η Ηλέκτρα αρχίζει τον θρήνο της με επιφωνηματικές

¹²⁵ Βλ. Garvie 1998, ad loc.

φράσεις (829, 830). Μετά τον κομμό και έχοντας στα χέρια της την υδρία με τη σποδό του Ορέστη, στην κορύφωση της τραγωδίας, η ηρωίδα κυριεύεται από τη θλίψη όπως υποδηλώνουν οι επιφωνηματικές φράσεις (1160-1162). Όταν ο λόγος αποδεικνύεται ανεπαρκής για να εκφράσει το μέγεθος του πόνου της και την ένταση της σκηνης, οι επιφωνηματικές φράσεις αποτελούν το μόνο μέσο έκφρασης της δεινής και τραγικής της κατάστασης. Η Ηλέκτρα αποτελεί ενσάρκωση του πόνου και του θρήνου, στοιχεία σύμφυτα με το ήθος της, όπως την παρουσιάζει ο Σοφοκλής, τα οποία αναδεικνύονται και μέσω των επιφωνηματικών φράσεων, ένας από τους τρόπους για τη σκιαγράφηση του χαρακτήρα της Ηλέκτρας, ίσως της πιο τραγικής ηρωίδας του.

Σε αντίθεση με τις *Χοηφόρους* του Αισχύλου, ο Σοφοκλής αποδίδει τις περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις στην Ηλέκτρα, η οποία αναλαμβάνει εξολοκλήρου τον θρήνο. Η πρώτη λέξη που εκφέρει στο έργο είναι επιφωνηματική φράση (ιώ 77) και μάλιστα μέσω αυτού αναγνωρίζεται από τον Ορέστη. Σε όλη τη διάρκεια του έργου η Ηλέκτρα εκφράζεται με επιφωνηματικές φράσεις, οι οποίες απηχούν κάθε φορά την ψυχολογική της κατάσταση. Η εξέλιξη, επομένως, του χαρακτήρα και της πλοκής ανιχνεύεται και με τη χρήση εκ μέρους της Ηλέκτρας των επιφωνηματικών φράσεων. Είναι χαρακτηριστική η χρήση του επιφωνήματος **ιώ**: εκφέρεται μόνο από την Ηλέκτρα και μάλιστα, όπως ειπώθηκε, είναι η πρώτη λέξη που εκφέρει, για να εκφράσει θλίψη και αγανάκτηση. Ωστόσο, σταδιακά στο τέλος του έργου εκφράζει χαρά για την επιστροφή του Ορέστη και την πραγματοποίηση της εκδίκησης. Συνεπώς, το ίδιο επιφώνημα στο ίδιο λεξιλογικό περιβάλλον εκφράζει το εντελώς αντίθετο συναίσθημα διαχωρίζοντας ταυτόχρονα τα χρονικά επίπεδα παρελθόν (λύπη) και παρόν (χαρά). Η αναγνώριση των δύο αδερφών και η εκδίκηση που θα ακολουθήσει σηματοδοτεί τη μεταστροφή των συναισθημάτων της Ηλέκτρας. Ο Χορός

¹²⁶ Βλ. Benardete 1975, 22 σημ. 75.

εκφέρει μόνο τρεις επιφωνηματικές φράσεις, όπως επίσης και ο Ορέστης προς το τέλος λίγο πριν από την εκδίκηση. Στη σκηνή της εκδίκησης επιφωνηματικές φράσεις εκφέρονται μόνο από τον Αίγισθο και την Κλυταιμίστρα, οι οποίοι συνειδητοποιούν την τραγική τους μοίρα. Η Ηλέκτρα παίρνει τον λόγο, σε αντίθεση με τον Αισχύλο, αλλά δεν εκφέρει επιφωνηματικές φράσεις. Έχει επιτελέσει το έργο της νωρίτερα ως γυναίκα θρηνώντας και προκαλώντας την εκδίκηση για το νεκρό πατέρα της.

Συχνά στον Σοφοκλή δύο χαρακτήρες χρησιμοποιούν την ίδια επιφωνηματική φράση σε αντίστοιχες ψυχολογικές καταστάσεις παρουσιάζοντας έτσι μια «κοινή» αντίδραση. Στον *Αίαντα* ο Τεύκρος (974), η Τέκμησσα (891, 937) και ο Αίας (333, 336) εκφράζουν τη θλίψη τους με τη φράση **ιώ μοι**¹²⁷. Στον *Φιλοκτήτη* το επιφώνημα **παπαῖ** φέρνει κοντά τη μοίρα του Νεοπτόλεμου με αυτή του Φιλοκτήτη. Ο πρώτος εκφράζει τον ψυχικό του πόνο (895), ο δεύτερος εκφράζει τον δικό του φυσικό πόνο (745-46, 785-86)¹²⁸. Στον *Οιδίποδα Τύραννο* ο Οιδίποδας (1182) και η Ιοκάστη (1071) αναφωνούν **ιοῦ ιού**, όταν μαθαίνουν τη φρικτή αλήθεια¹²⁹. Στην *Ηλέκτρα* η Κλυταιμίστρα, όταν την χτυπούν, αναφωνεί **ῶμοι πέπληγμα** (1415), όπως ακριβώς ο Αγαμέμνονας στον *Αγαμέμνονα* του Αισχύλου (1343)¹³⁰, γεγονός που καταδεικνύει τον «μεταθεατρικό διάλογο» των δύο ποιητών. Είναι η ώρα της τιμωρίας για την Κλυταιμίστρα μετά τον φόνο του Αγαμέμνονα και σκόπιμα η φράση της Κλυταιμίστρας ανακαλεί τα λόγια του Αγαμέμνονα στον Αισχύλο, θυμίζοντας την αποτρόπαιη πράξη της. Είναι ίσως η μοναδική φορά στα σωζόμενα τραγικά έργα, κατά την οποία ένας τραγικός ποιητής ενσωματώνει στο έργο του την ακριβή φράση από έναν άλλο δραματικό ποιητή, προκειμένου να ανακαλέσει το χωρίο στη μνήμη των

¹²⁷ Βλ. Garvie 1998, 217 και 220.

¹²⁸ Βλ. Ussher 1990, 141.

¹²⁹ Βλ. Dawe 1991, 299.

¹³⁰ Βλ. Kells 1973, 220 και Χατζηανέστη 2000, 366.

ακροατών και να επιτύχει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα¹³¹. Πρόκειται δηλαδή για άμεσο διάλογο του Σοφοκλή με τον Αισχύλο που λειτουργεί, τόσο σε διαδραματικό - διατραγικό, όσο και σε μεταθεατρικό επίπεδο.

Ενώ στον Αισχύλο οι επιφωνηματικές φράσεις λειτουργούν μόνο μέσα σε μία συγκεκριμένη τραγωδία, στον Σοφοκλή έχουν διπλή σημασιολογική φόρτιση, καθώς, εκτός από τη σημασία που φέρουν ανάλογα με τα συμφραζόμενα, μερικές φορές παίζουν σημαντικό ρόλο στη δομή ενός δράματος ή και περισσοτέρων (δια-δραματική, δια-τραγική προσέγγιση) και στη διαμόρφωση των χαρακτήρων του/τους. Για παράδειγμα η αντίδραση της Κλυταιμίστρας στην *Ηλέκτρα* 1415 ανακαλεί την αντίδραση του Αγαμέμνονα στον *Αγαμέμνονα* 1343 και έτσι ο Σοφοκλής διαλέγεται με τον Αισχύλο. Επιπλέον, ο διάλογος αυτός είναι και ανατρεπτικός, καθώς ο Σοφοκλής εξισώνει την αντίδραση του Αγαμέμνονα, ενός άνδρα, με αυτήν της Κλυταιμίστρας, μιας γυναίκας, η οποία ήταν και σύζυγός του. Η χρήση των επιφωνηματικών φράσεων από τον Σοφοκλή εμφανίζει αρκετές διαφορές από τον Αισχύλο. Ο Σοφοκλής, σε αντίθεση με τον Αισχύλο, χρησιμοποιεί λιγότερες επιφωνηματικές φράσεις και τις αποδίδει κατά κανόνα σε άνδρες, κυρίως λόγω της θεματικής των σωζόμενων τραγωδιών του. Επιπλέον, ο Σοφοκλής δεν αποδίδει επιφωνηματικές φράσεις σε βαρβάρους, λόγω της θεματικής των τραγωδιών του, ωστόσο δύο φορές αποδίδει επιφωνηματική φράση σε μάντη και μία φορά σε θεά (το εἶεν στην Αθηνά), όπως και ο Αισχύλος. Το σημασιολογικό φάσμα στον Αισχύλο είναι ευρύτερο, αλλά στον Σοφοκλή συχνά η χρήση των επιφωνηματικών φράσεων υποδεικνύει την «κοινή» μοίρα των χαρακτήρων ενός δράματος. Για παράδειγμα στον *Φιλοκτήτη* ο Νεοπτόλεμος και ο Φιλοκτήτης εκφράζουν τον πόνο τους με την ίδια φράση. Στην περίπτωση της Ηλέκτρας οι επιφωνηματικές φράσεις που χρησιμοποιεί συμβάλλουν σημαντικά στη

¹³¹ Για περισσότερες λεπτομέρειες όσον αφορά στη λειτουργία του μεταθεάτρου στη συγκεκριμένο χωρίο

σκιαγράφηση του χαρακτήρα της. Συνεπώς, στον Σοφοκλή οι επιφωνηματικές φράσεις δεν περιορίζονται στην έκφραση της ψυχολογικής κατάστασης, αλλά χρησιμοποιούνται και για τη διαμόρφωση του ήθους των χαρακτήρων ενός δράματος.

Επιφωνηματικές φράσεις στον Ευριπίδη

Οι επιφωνηματικές φράσεις των σωζόμενων τραγωδιών του Ευριπίδη είναι: *ιώ*, *αίαϊ*, *παπαϊ*, *οἴμοι*, *φεῦ*, *εἶεν*, *ἄ*, *ῶμοι*, *ὄττοτοτοτοῖ*, *οἶ*, *οἶ* γώ, *ῶ*, *ῶή*, *ἦν*, *εὐοῖ*. Επιπλέον, απαντούν συνδυασμοί επιφωνηματικών φράσεων, είτε πρόκειται για διπλή ή τετραπλή επανάληψη της ίδιας φράσης, είτε για συνεκφορά δύο διαφορετικών επιφωνηματικών φράσεων: *ἄ ἄ*, *ιώ ἰώ*, *φεῦ φεῦ*, *ιού ἰού*, *αίαϊ αίαϊ*, *ἔ ἔ*, *ἔ ἔ*, *ἦ ἦ*, *φεῦ δᾶ φεῦ δᾶ*, *ἄ ἄ ἄ ἄ*, *ῶμοι αίαϊ*, *αίαϊ ἰώ*, *εὐὰν εὐοῖ*.

Παρατίθενται οι στίχοι ή τα χωρία, όπου ο στίχος δεν αρκεί για τον προσδιορισμό της σημασίας, με τις επιφωνηματικές φράσεις ανά έργο και χαρακτήρα. Σημειώνεται ότι συμπεριλαμβάνεται και ο *Ρήσος*, αν και αμφισβητείται η πατρότητά του¹³²:

Ἄλκηστις

Θάνατος

28 *ἄ ἄ* / τί σὺ πρὸς μελάθροισ; τί σὺ τῆιδε πολεῖς

Χορός

213 *ἰώ* Ζεῦ, τίς ἄν [πῶς] πᾶ πόρος κακῶν

215 <*αίαϊ*> ἔξεισί τις; ἦ τέμω τρίχα

226 *παπαϊ* . . . / ῶ παῖ Φέρητος, οἶ ἔπρα / ξας δάμαρτος σᾶς στερεῖς

της *Ηλέκτρας* του Σοφοκλή βλ. Ringer 1998, 200-203.

228 αἰαῖ· ἄξια καὶ σφαγᾶς τάδε

741 ἰὼ ἰὼ· σχετλία τόλμης

Ἀδμητος

258 οἴμοι· πικράν γε τήνδε μοι ναυκληρίαν

273 οἴμοι· τόδ' ἔπος λυπρὸν ἀκούειν

380 οἴμοι· τί δράσω δῆτα σοῦ μονούμενος;

719 φεῦ· / εἶθ' ἀνδρὸς ἔλθοις τοῦδέ γ' ἐς χρεῖαν ποτέ

727 φεῦ φεῦ· τὸ γῆρας ὡς ἀναιδείας πλέων

861 ἰὼ· στυγναὶ πρόσοδοι, στυγναὶ δ' ὄψεις

863 ἰὼ μοί μοι· αἰαῖ <αἰαῖ.>

872 αἰαῖ

873 Χο. πέπονθας ἄξι' αἰαγμάτων. Αδ. ἔ ἔ

874 φεῦ φεῦ· / Χο. τὰν νέρθε δ' οὐδὲν ὠφελεῖς

876 ἰὼ μοί μοι· / Χο. τὸ μήποτ' εἰσιδεῖν φιλίας ἀλόχου

889 αἰαῖ· / Χο. πέρας δέ γ' οὐδὲν ἀλγέων τίθης

890 ἔ ἔ / Χο. βαρέα μὲν φέρειν, ὅμως δέ

891 φεῦ φεῦ· / Χο. τλαῖθ'· οὐ σὺ πρῶτος ὤλεσας

892 ἰὼ μοί μοι / Χο. γυναῖκα· συμφορὰ δ' ἐτέρους ἐτέρα

914 δαίμονος; οἴμοι· πολὺ γὰρ τὸ μέσον

1064 οἴμοι· κόμιζε πρὸς θεῶν ἐξ ὀμμάτων

1102 φεῦ· / εἶθ' ἐξ ἀγῶνος τήνδε μὴ 'λαβές ποτε

Ἀλκηστις

299 εἶεν· σὺ νῦν μοι τῶνδ' ἀπόμνησαι χάριν

Παις

393 ἰὼ μοι τύχας· μαῖα δὴ κάτω

Ηρακλῆς

526 ἄ, μὴ πρόκλαι' ἄκοιτιν, ἐς τότ' ἀμβαλοῦ

536 φεῦ· / εἶθ' ἠῦρομέν σ', Ἄδμητε, μὴ λυπούμενον

Μήδεια

Μήδεια

96 ἰὼ, / δύστανος ἐγὼ μελέα τε πόνων

¹³² Στα χωρία των τραγωδιών του Ευριπίδη ακολουθείται η έκδοση του Diggle.

98 ἰὼ μοί μοι, πῶς ἂν ὀλοίμαν;

111 αἰαῖ, / ἔπαθον τλάμων ἔπαθον μεγάλων / ἄξι' ὀδυρμῶν

143 αἰαῖ / διά μου κεφαλαῖς φλόξ οὐρανία / βαίη· τί δέ μοι ζῆν ἔτι κέρδος;

146 φεῦ φεῦ· θανάτῳ καταλυσσάιμαν

277 αἰαῖ· πανώλης ἢ τάλαιν' ἀπόλλυμαι

292 φεῦ φεῦ / οὐ νῦν με πρῶτον ἀλλὰ πολλάκις, Κρέον

330 φεῦ φεῦ, βροτοῖς ἔρωτες ὡς κακὸν μέγα

386 εἶεν· / καὶ δὴ τεθναῖσι· τίς με δέξεται πόλις;

496 φεῦ δεξιὰ χεῖρ, ἧς σὺ πόλλ' ἐλαμβάνου

899 λάβεσθε χειρὸς δεξιᾶς· οἴμοι, κακῶν

1008 αἰαῖ· / Πα. τάδ' οὐ ξυνωιδὰ τοῖσιν ἐξηγγελημένοις

1009 αἰαῖ μάλ' αὖθις. Πα. μῶν τιν' ἀγγέλλων τύχην

1040 φεῦ φεῦ· τί προσδέρκεσθέ μ' ὄμμασιν, τέκνα;

1042 αἰαῖ· τί δράσω; καρδία γὰρ οἴχεται

1056 ἄ ἄ· / μὴ δῆτα, θυμέ, μὴ σὺ γ' ἐργάσῃ τάδε

Τροφός

115 ἰὼ μοί μοι, ἰὼ τλήμων

117 μετέχουσι; τί τούσδ' ἔχθεις; οἴμοι / τέκνα, μὴ τι πάθηθ' ὡς ὑπεραλγῶ

Χορός

358 φεῦ φεῦ, μελέα τῶν σῶν ἀχέων

1251 ἰὼ Γᾶ τε καὶ παμφαῆς / ἀκτὶς Ἄλιου

1274 ἰὼ τλᾶμον, ὦ κακοτυχῆς γύναι

Ἄγγελος

1210 τίθησιν; οἴμοι, συνθάνοιμί σοι, τέκνον

Παῖδες

1270 (ἔσωθεν) ἰὼ μοι / Χο. ἀκούεις βοᾶν ἀκούεις τέκνων;

Παιδαγωγός

1271 οἴμοι, τί δράσω; ποῖ φύγω μητρὸς χέρας;

Ιάσων

1310 οἴμοι τί λέξεις; ὡς μ' ἀπώλεσας, γύναι

1371 οἶδ' εἰσὶν, οἴμοι, σῶ κάρφ μιάστορες

1393 φεῦ φεῦ, μυσσὰ καὶ παιδολέτορ

1399 ὦμοι, φιλίου χρήζω στόματος

Ἡρακλείδαι

Χορός

535 φεῦ φεῦ, τί λέξω παρθένου μέγαν λόγον

Ιόλαος

224 ἰκέτας ἀλήτας συγγενεῖς - οἴμοι, κακῶν

433 οἴμοι· τί δητ' ἔτερψας ὦ τάλαινά με

552 φεῦ· / ὄδ' αὖ λόγος σοι τοῦ πρὶν εὐγενέστερος

740 φεῦ· / εἶθ' ὦ βραχίλων, οἶον ἠβήσαντά σε / μεμνήμεθ' ἡμεῖς

Αλκμήνη

718 φεῦ· / Ζεὺς ἐξ ἑμοῦ μὲν οὐκ ἀκούσεται κακῶς

Ἴππόλυτος

Φαίδρα

208 αἰαῖ· / πῶς ἂν δροσερᾶς ἀπὸ κρηνίδος / καθαρῶν ὑδάτων

242 φεῦ φεῦ, τλήμων / μαῖα, πάλιν μου κρύψον κεφαλήν

309 οἴμοι. Τρ. θιγγάνει σέθεν τόδε;

345 φεῦ· / πῶς ἂν σύ μοι λέξεις ἀμὲ χρῆ λέγειν;

503 ἄ μή σε πρὸς θεῶν, εὔ λέγεις γὰρ αἰσχυρὰ δέ

569 ἰὼ μοι αἰαῖ· / ὦ δυστάλαινα τῶν ἐμῶν παθημάτων

594 αἰαῖ ἔ ἔ πρόδοτος ἐκ φίλων

672 ἐτύχομεν δίκας. ἰὼ γὰ καὶ φῶς / παῖ ποτ' ἐξαλύξω τύχας;

Τροφός

297 εἶεν· τί σιγᾶς; οὐκ ἐχρῆν σιγᾶν, τέκνον

353 οἴμοι, τί λέξεις, τέκνον; ὥς μ' ἀπώλεσας

776 (ἔσωθεν) ιοὺν ἰοῦ· / βοηδρομεῖτε πάντες οἱ πέλας δόμων

Χορός

362 ἄιες ὦ, ἔκλυες ὦ / ἀνήκουστα τᾶς / τυράννου πάθεα μέλεα θρεομένας;

365 κατανύσαι φρενῶν. ἰὼ μοι, φεῦ φεῦ / ὦ τάλαινα τῶνδ' ἀλγέων

431 φεῦ φεῦ· τὸ σῶφρον ὡς ἀπανταχοῦ καλὸν

591 ὦμοι ἐγὼ κακῶν· προδέδοσαι, φίλα

- 680 φεῦ φεῦ, πέπρακται, κοῦ κατώρθωνται τέχνηαι
 778 φεῦ φεῦ, πέπρακται· βασιλῆς οὐκέτ' ἔστι δῆ
 811 ἰὼ ἰὼ τάλαινα μελέων κακῶν
 813 αἰαῖ τόλμας, / βιαίως θανοῦσ' ἀνοσίῳ τε συμφορᾷ
 866 φεῦ φεῦ· τόδ' αὖ νεοχμὸν ἐκδοχαῖς
 870 φεῦ φεῦ, τῶν ἐμῶν τυράννων δόμους
 881 αἰαῖ, κακῶν ἀρχηγὸν ἐκφαίνεις λόγον
 1145 ἔτεκες ἀνόνατα· φεῦ / μανίῳ θεοῖσιν
 1146 ἰὼ ἰὼ· / συζύγια Χάριτες, τί τὸν τάλαν' ἐκ πατρίας γᾶς
 1255 αἰαῖ· κέκρανται συμφορὰ νέων κακῶν

Θησεύς

- 799 οἴμοι· τέκνων μοι μή τι συλᾶται βίος;
 806 αἰαῖ· τί δῆτα τοῖσδ' ἀνέστεμμαί κάρα
 817 ὦμοι ἐγὼ πόνων· ἔπαθον, ὦ τάλας
 830 αἰαῖ αἰαῖ, μέλεα μέλεα τάδε πάθη
 844 ὦμοι μοι < > σέθεν
 874 οἴμοι· τόδ' οἶον ἄλλο πρὸς κακῶ κακόν
 884 κακόν· ἰὼ πόλις / Ἴππόλυτος εὐνήσ τῆς ἐμῆς ἔτλη θιγεῖν
 925 φεῦ, χρῆν βροτοῖσι τῶν φίλων τεκμήριον
 936 φεῦ τῆς βροτείας - ποῖ προβήσεται; - φρενός
 1064 οἴμοι, τὸ σεμνὸν ὥς μ' ἀποκτενεῖ τὸ σόν
 1312 οἴμοι· / Ἀρ. δάκνει σε, Θησεῦ, μῦθος; ἀλλ' ἔχ' ἥσυχος
 1446 οἴμοι, τέκνον, τί δρᾷς με τὸν δυσδαίμονα;
 1454 οἴμοι φρενός σῆς εὐσεβοῦς τε κάγαθῆς

Ἴππόλυτος

- 1051 οἴμοι, τί δράσεις; οὐδὲ μηνυτὴν χρόνον
 1070 αἰαῖ, πρὸς ἠπαρ· δακρύων ἐγγύς τόδε
 1078 φεῦ· / εἴθ' ἦν ἐμαυτὸν προσβλέπειν ἐναντίον / στάνθ'
 1347 αἰαῖ αἰαῖ· / δύστηνος ἐγὼ, πατρὸς ἐξ ἀδίκου
 1350 ἀπόλωλα τάλας, οἴμοι μοι
 1354 ἔξ· / ὦ στυγνὸν ὄχημ' ἵππειον
 1358 φεῦ φεῦ· πρὸς θεῶν, ἀτρέμα, δμῶες
 1370 αἰαῖ αἰαῖ· / καὶ νῦν ὀδύνα μ' ὀδύνα βαίνει
 1384 ἰὼ μοί μοι· / τί φῶ; πῶς ἀπαλλάξω βιοτὰν ἐμὰν
 1401 ὦμοι· φρονῶ δὲ δαίμον' ἢ μ' ἀπώλεσεν

1415 φεῦ· / εἶθ' ἦν ἀραῖον δαίμοσιν βροτῶν γένος

1444 αἰαῖ, κατ' ὅσων κιγχάνει μ' ἤδη σκότος

Ἄνδρομάχη

Ἄνδρομάχη

70 οἴμοι· πέπυσται τὸν ἐμὸν ἔκθετον γόνον;

183 φεῦ φεῦ / κακὸν γε θνητοῖς τὸ νέον ἔν τε τῶι νέωι

384 οἴμοι, πικρὰν κλήρωσιν αἴρεσίν τέ μοι

394 οἴμοι κακῶν τῶνδ' ὦ τάλαιν' ἐμή πατρίς

435 οἴμοι· δόλω μ' ὑπῆλθες, ἠπατήμεθα

443 οἴμοι· τί δῆτά σ' οὐ καταστένω, τέκνον;

Παις

513 ὦμοι μοι, τί πάθω; τάλας

535 ὦμοι μοι, τί δ' ἐγὼ κακῶν

Πηλεύς

693 οἴμοι, καθ' Ἑλλάδ' ὡς κακῶς νομίζεται

1072 αἰαῖ· πρόμαντις θυμὸς ὡς τι προσδοκᾷ.

1173 ὦμοι ἐγὼ, κακὸν οἶον ὄρω τόδε

1175 ἰὼ μοί μοι, αἰαῖ / ὦ πόλι Θεσσαλίας, διολώλαμεν

1188 αἰαῖ, ἔξ ὦ παῖ / μήποτε σῶν λεχέων τὸ δυσώνυμον

1200 ὄττοτοτοτοῖ, διάδοχά <σοι> τάλας ἐγὼ

1206 [ὦμοι μοι, ταλαίπωρον ἐμέ]

Ερμιόνη

825 ἰὼ μοί μοι / σπάραγμα κόμας ὀνύχων τε / δαί' ἀμύγματα θήσομαι

829 αἰαῖ αἰαῖ / ἔρρ' αἰθέριον πλοκαμῶν ἐμῶν ἄπο, λεπτόμιτον φάρος

846 οἴμοι πότμου / ποῦ μοι πυρὸς φίλα φλόξ;

1066 οἴμοι· τόδ' ἤδη δεινόν. οὐχ ὅσον τάχος

Ἄγγελος

1070 ὦμοι μοι / οἴας ὁ τλήμων ἀγγελῶν ἤκω τύχας

Χορός

1076 ἄ ἄ, τί δράσεις, ὦ γεραῖέ; μὴ πέσης

1197 ὄττοτοτοτοῖ, θανόντα δεσπότην γόοις

1226 ἰὼ ἰὼ· / τί κείνηται, τίνος αἰσθάνομαι

Ἐκάβη

Πολύδωρος

55 φεῦ· / ὦ μητηρ, ἦτις ἐκ τυραννικῶν δόμων

δούλειον ἦμαρ εἶδες, ὡς πράσσεις κακῶς

Εκάβη

154 οἶ ἐγὼ μελέα, τί ποτ' ἀπύσω;

158 τᾶς οὐ φερτᾶς; ᾧμοι μοι / τίς ἀμύνει μοι; ποία γενεά, / ποία δὲ πόλις;

175 ἰὼ τέκνον / [ὡς εἰδῆς οἶαν οἶαν ἀίω φάμαν περὶ σᾶς ψυχᾶς]

180 οἶμοι τέκνον / Πο. τί με δυσφημεῖς; φροίμιά μοι κακά

182 αἰαῖ σᾶς ψυχᾶς / Πο. ἐξαύδα· μὴ κρύψῃς δαρὸν

229 αἰαῖ· παρέστηχ', ὡς ἔοικ', ἀγῶν μέγας

419 οἶμοι· τί δράσω; ποῖ τελευτήσω βίον;

438 οἶ γῶ, προλείπω· λύεται δέ μου μέλη

511 οἶμοι, τί λέξεις; οὐκ ἄρ' ὡς θανουμένους

676 οἶ γῶ τάλαινα· μῶν τὸ βακχεῖον κάρα

681 οἶμοι, βλέπω δὴ παιδ' ἐμὸν τεθηκότα

685 αἰαῖ, κατάρχομαι νόμον, / βακχεῖον, ἐξ ἀλάστορος

702 ᾧμοι αἰαῖ, / ἔμαθον ἐνύπνιον ὀμμάτων

812 οἶμοι τάλαινα, ποῖ μ' ὑπεξάγεις πόδα;

864 φεῦ· / οὐκ ἔστι θνητῶν ὅστις ἔστ' ἐλεύθερος

Πολυξένη

191 οἶμοι μάτερ, πῶς φθέγγῃ;

Οδυσσεύς

313 εἶεν· τί δῆτ' ἐρεῖ τις, ἦν τις αὖ φανῆ

Χορός

332 αἰαῖ· τὸ δοῦλον ὡς κακὸν πέφυκ' ἀεὶ

475 ᾧ μοι τεκέων ἐμῶν

476 ᾧμοι πατέρων χθονός θ' / ἅ καπνῶι κατερείπεται

712 οἶμοι, τί λέξεις; χρυσὸν ὡς ἔχοι κτανῶν;

1238 φεῦ φεῦ· βροτοῖσιν ὡς τὰ χρηστὰ πράγματα

Ταλθύβιος

497 φεῦ φεῦ· γέρων μέν εἰμ', ὅμως δέ μοι θανεῖν

Αγαμέμνων

785 φεῦ φεῦ· τίς οὔτω δυστυχῆς ἔφυ γυνή;

Πολυμήστωρ

956 φεῦ· / οὐκ ἔστιν οὐδέν πιστόν, οὔτ' εὐδοξία

1035 (ἐνδοθεν) ᾧμοι, / τυφλοῦμαι φέγγος ὀμμάτων τάλας

1037 ᾧμοι μάλ' αὐθις, τέκνα, δυστήνου σφαγῆς

1056 ᾧμοι ἐγώ, πᾶ βῶ, πᾶ στῶ, πᾶ κέλσω

1069 ᾶ ᾶ, / σίγα· κρυπτὰν βάσιν αἰσθάνομαι

1088 αἰαῖ, ἰῶ Θρήκης λογχοφόρον ἔνοπλον

1091 ἰῶ Ἀχαιοί. / ἰῶ Ἀτρεΐδαι. / βοὰν βοὰν ἀυτῶ, βοὰν

1092 ᾧ ἴτε· μόλετε πρὸς θεῶν

1098 ᾧμοι ἐμᾶς λῶβας / ποῖ τράπωμαι, ποῖ πορευθῶ;

1124 ᾧμοι, τί λέξεις; ἦ γὰρ ἐγγύς ἐστί που;

1252 οἴμοι, γυναικός, ὡς ἔοιχ', ἠσσωμένοις

1255 οἴμοι τέκνων τῶνδ' ὀμμάτων τ' ἐμῶν τάλας

Ἰκέτιδες

Χορός

85 ἐς γόους πάθος πέφυκεν. ἔξ / θανοῦσα τῶνδ' ἀλγέων λαθοίμαν

275 ἰῶ μοι· λάβετε φέρετε πέμπετε ἰκρίνετε†

463 φεῦ φεῦ· κακοῖσιν ὡς ὅταν δαίμων διδῶ

628 ἰῶ Ζεῦ, τᾶς παλαιομάτορος / παιδογόνε πόριος Ἰνάχου

918 ἰῶ τέκνον, δυστυχῆ / σ' ἔτρεφον ἔφερον ὑφ' ἥπατος

1072 ἰῶ, / γύναι, δεινὸν ἔργον ἐξεργάσω

1074 ἔξ, / σχέτλια τάδε παθῶν

1077 ἰῶ τάλας / μετέλαχες τύχας Οἰδιπόδα, γέρον

1114 ἰῶ / τάδε δὴ παίδων ἤδη φθιμένων

1127 ἰῶ ἰῶ, / παῖ, δάκρυα φέρεις φίλαι

1133 ἰῶ ἰῶ· / ποῦ δὲ πόνος ἐμῶν τέκνων

1148 αἰαῖ τύχας· ἄλις γόων / ἄλις <δ'> ἀλγέων ἐμοὶ πάρεστιν

Ἄδραστος

156 οἴμοι· διώκεις μ' ἢ μάλιστ' ἐγὼ 'σφάλην

769 οἴμοι· πόσῳ σφιν συνθανεῖν ἂν ἤθελον

805 ἰὼ ἰὼ. Χο. τῶν γ' ἐμῶν κακῶν ἐγὼ

806 <Χο.> τῶν γ' ἐμῶν κακῶν ἐγὼ. / <Αδ.> αἰαῖ. Χο.

819 αἰαῖ. Χο. τοῖς τεκοῦσι δ' οὐ λέγεις;

828 ἰὼ ἰὼ μοί μοι / κατὰ με πέδον γᾶς ἔλοι

Αἴθρα

291 αἰαῖ. Θη. τὰ τούτων οὐχὶ σοὶ στενακτέον

Ευάδνη

999 χαλκεοτευχέος, αἰαῖ, Καπανέως; / πρὸς δ' ἔβαν δρομὰς ἐξ ἐμῶν / οἴκων

Ἴφις

1080 οἴμοι· τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε

1094 εἶεν· τί δὴ χρὴ τὸν ταλαίπωρόν με δρᾶν;

Παῖδες

1139 βεβᾶσιν, οὐκέτ' εἰσὶν· οἴμοι πάτερ

Ἡρακλῆς

Αμφιτρύων

217 φεῦ· / ὦ γαῖα Κάδμου (καὶ γὰρ ἐς σ' ἀφίξομαι

887 <ἔσωθεν> ἰὼ μοι μέλεος / Χο. ἰὼ Ζεῦ, τὸ σὸν γένος ἄγονον αὐτίκα

891 ἰὼ στέγαι / Χο. κατάρχεται χορεύματ' ἄτερ τυπάνων

894 ἰὼ δόμοι / Χο. πρὸς αίματ', οὐχὶ τᾶς Διονυσιάδος

898 αἰαῖ κακῶν / Χο. αἰαῖ δητα τὸν γεραιὸν ὡς στένω

1051 φόνος ὅσος ὄδ' Αμ. ἄ ἄ, / διὰ μ' ὀλεῖτε. <Χο.> κεχυ / μένος ἐπαντέλλει

1066 Χο. τέκνων ὄλεθρον Αμ. ῶμοι

1067 Χο. σέθεν τε παιδὸς Αμ. αἰαῖ / Χο. ὦ πρέσβυ. Αμ. σῖγα σῖγα

1210 δάκρυον ἐκβαλὼν· ἰὼ παῖ, κατὰ / σχεθε λέοντος ἀγρίου θυμόν

Μεγάρα

451 εἶεν· τίς ἱερεύς, τίς σφαγεὺς τῶν δυσπότμων

460 φεῦ· / ἢ πολὺ γε δόξης ἐξέπεσον εὐέλπιδος

Ηρακλής

- 629 ἄ, / οἶδ' οὐκ ἀφιασ' ἀλλ' ἀνάπτονται πέπλων / τοσῶδε μᾶλλον· ὦδ' ἔβητ' ἐπὶ ξυροῦ;
- 906 <ἔσωθεν> ἦ ἦ· τί δρᾶς, ὦ Διὸς παῖ, μελάθρῳ;
- 1106 ὠή, τίς ἐγγύς ἦ πρόσω φίλων ἐμῶν
- 1120 παπαῖ, τόδ' ὡς ὑποπτον ἠνίξω πάλιν
- 1132 οἴμοι· τίν' ὄψιν τήνδε δέρκομαι τάλας;
- 1140 αἰαῖ· στεναγμῶν γάρ με περιβάλλει νέφος
- 1146 οἴμοι· τί δῆτα φείδομαι ψυχῆς ἐμῆς
- 1157 οἴμοι, τί δράσω; ποῖ κακῶν ἐρημίαν
- 1340 οἴμοι· πάρεργα < > τάδ' ἔστ' ἐμῶν κακῶν
- 1358 εἶεν· γεραιέ, τὰς ἐμὰς φυγὰς ὀρᾶς
- 1374 οἴμοι δάμαρτος καὶ τέκνων, οἴμοι δ' ἐμοῦ / ὡς ἀθλίως πέπραγα
- 1397 φεῦ· / αὐτοῦ γενοίμην πέτρος ἀμνήμων κακῶν

Λύκος

- 749 ἰὼ μοί μοι / Χο. τόδε κατάρχεται μέλος ἐμοὶ κλύειν / φίλιον ἐν δόμοις
- 867 ἦν ἰδοῦ· καὶ δὴ τινάσσει κρᾶτα βαλβίδων ἄπο

Χορός

- 875 ὄτοτοτοῖ, στέναξον· ἀποκείρεται
- 888 ἰὼ Ζεῦ, τὸ σὸν γένος ἄγονον αὐτίκα
- 900 αἰαῖ δῆτα τὸν γεραιὸν ὡς στένω
- 913 Αγ. τεθναῖσι παῖδες. Χο. αἰαῖ / Αγ. στενάζεθ' ὡς στενακτά
- 1025 αἰαῖ, τίνα στεναγμὸν / ἦ γόον ἦ φθιτῶν ὠιδᾶν ἢ τίν' "Αἰ / δα χορὸν
- 1028 φεῦ φεῦ· / ἴδεσθε, διάνδιχα κληῖθρα / κλίνεται ὑψιπύλων δόμων
- 1031 ἰὼ μοι / ἴδεσθε δὲ τέκνα πρὸ πατρὸς / ἄθλια κείμενα δυστάνου
- 1050 ἐγείρετε. Χο. οἴμοι / φόνος ὅσος ὄδ' Ἀμ. ἄ ἄ, διὰ μ' ὀλεῖτε

Θησεύς

- 1195 φεῦ φεῦ· τίς ἀνδρῶν ὦδε δυσδαίμων ἔφυ;
- 1214 εἶεν· σὲ τὸν θάσσοντα δυστήνους ἔδρας

Ἴων

Ἴων

- 275 εἶεν· / τί δαὶ τόδ'; ἄρ' ἀληθὲς ἦ μάτην λόγος;
- 359 οἴμοι· προσφδὸς ἢ τύχη τῶμῳ πάθει
- 1312 φεῦ· / δεινὸν γε θνητοῖς τοὺς νόμους ὡς οὐ καλῶς

1369 φεῦ φεῦ· κατ' ὅσων ὡς ὑγρὸν βάλλω δάκρυ

1473 ὦμοι· νόθον με παρθένευσ' ἔτικτε σόν;

1477 αἰαῖ· πέφυκα δυσγενῆς. μήτερ, πόθεν;

1516 φεῦ· / ἄρ' ἐν φαενναῖς ἡλίου περιπτυχαῖς

Κρέουσα

330 φεῦ· / πέπονθέ τις σῆι μητρὶ ταῦτ' ἄλλη γυνή

763 ὦμοι, θάνοιμι / Πρ. θύγατερ. Κρ. ὦ τάλαιν' / ἐγὼ συμφορᾶς

765 αἰαῖ αἰαῖ· / διανταῖος ἔτυπεν ὀδύνα με πλευ-/ μόνων τῶνδ' ἔσω

790 ὀτοτοτοῖ· τὸν δ' ἐμὸν ἄτεκνον ἄτεκνον ἔλακ'

902 οἴμοι μοι· καὶ νῦν ἔρρει / πτανοῖς ἀρπασθεῖς θοῖνα / παῖς μοι καὶ σοί

907 ὦή, τὸν Λατοῦς αὐδῶ / ὅστ' ὀμφὰν κληροῖς

1445 ἰὼ ἰὼ, λαμπρᾶς αἰθέρος ἀμπτυχαί

1501 ἰὼ <ἰὼ>· δειναὶ μὲν <αἰ> τότε τύχαι

Χορός

714 ἰὼ δειράδες Παρνασοῦ πέτρας

752 ἰὼ δαῖμον / Κρ. τὸ φροῖμιον μὲν τῶν λόγων οὐκ εὐτυχές

754 ἰὼ τλαῖμον / Κρ. ἀλλ' ἦ τι θεσφάτοισι δεσποτῶν νοσεῖ;

756 αἰαῖ τί δρῶμεν; θάνατος ὧν κεῖται πέρι;

832 οἴμοι, κακούργους ἄνδρας ὡς ἀεὶ στυγῶ

923 οἴμοι, μέγας θησαυρὸς ὡς ἀνοίγνυται

1113 οἴμοι, τί λέξεις; οὔτι που λελήμμεθα

Πρεσβύτης

960 φεῦ· / τλήμων σὺ τόλμης, ὁ δὲ θεὸς μᾶλλον σέθεν

966 οἴμοι, δόμων σῶν ὄλβος ὡς χειμάζεται

984 ὦμοι, κακίζη· φέρε, σὺ νῦν βούλευέ τι

Τρωάδες

Εκάβη

105 αἰαῖ αἰαῖ / τί γὰρ οὐ πάρα μοι μελέαι στενάχειν

115 οἴμοι κεφαλῆς, οἴμοι κροτάφων / πλευρῶν θ', ὡς μοι πόθος εἰλίξαι

130 αἰαῖ, Τροίας ἐν κόλποις / τὰν Μενελάου μετανισόμεναι / στυγνὰν ἄλοχον

138 ὦμοι, θάκους οἴους θάσσω / σκηναῖς ἐφέδρους Ἴγαμεμνονίαις

161 οἶ ἐγὼ, τί θέλουσ'; ἦ πού μ' ἤδη

164 ἰὼ ἰὼ· / μέλαι, μόχθων ἐπακουσάμεναι, / Τρωάδες, ἐξορμίζεσθ' οἴκων

- 168 ἔ. ἔ. / μή νύν μοι τὰν / ἐκβακχεύουσαν Κασσάνδραν
 173 ἰὼ ἰὼ. / Τροία Τροία δύσταν', ἔρρεις
 190 φεῦ φεῦ. / τῶι δ' ἄ τλάμων / ποῦ πᾶι γαίας δουλεύσω γραῦς
 193 αἰαῖ αἰαῖ / τὰν παρὰ προθύροις φυλακὰν κατέχουσ'
 241 αἰαῖ, τίν' ἦ / Θεσσαλίας πόλιν Φθιάδος εἶπας
 251 ἦ τᾶι Λακεδαιμονίαι νύμφαι / δούλαν; ὦμοι μοι
 265 ὦμοι ἐγὼ· τάφῳ πρόσπολον ἐτεκόμαν
 278 ἔ. ἔ. / ἄρασσε κρᾶτα κούριμον, / ἔλκ' ὀνύχεσσι δίπτυχον παρειάν
 281 ἰὼ μοί μοι / μυσσαρῶι δολίωι λέλογχα / φωτὶ δουλεύειν
 345 ἔξω τε μεγάλων ἐλπίδων. οἴμοι, τέκνον
 498 οἶ γὼ τάλαινα, διὰ γάμον μιᾶς ἕνα
 578 οἴμοι. Ἀν. τί παιᾶν' ἐμὸν στενάζεις;
 579 αἰαῖ. Ἀν. τῶνδ' ἀλγέων / Εκ. ὦ Ζεῦ Ἀν. καὶ συμφορᾶς
 584 φεῦ φεῦ. Εκ. φεῦ δῆτ' ἐμῶν / Ἀν. κακῶν. Εκ. οἰκτρὰ τύχα
 624 οἶ γὼ τάλαινα. τοῦτ' ἐκεῖν' ὅ μοι πάλαι
 628 αἰαῖ, τέκνον, σῶν ἀνοσίων προσφαγμάτων
 629 αἰαῖ μάλ' αὔθις, ὡς κακῶς διόλλυσαι
 795 τῶνδε γὰρ ἄρχομεν. οἶ γὼ πόλεως
 796 οἴμοι δὲ σέθεν· τί γὰρ οὐκ ἔχομεν;
 998 εἶεν· βία γὰρ παῖδα φῆς <σ> ἄγειν ἐμόν
 1187 οἴμοι, τὰ πόλλ' ἀσπᾶσμαθ' αἶ τ' ἐμαὶ τροφαὶ
 1229 στενάζε, μάτερ, Εκ. αἰαῖ
 1230 Χο. νεκρῶν ἴακχον. Εκ. οἴμοι / Χο. οἴμοι δῆτα σῶν ἀλάστων κακῶν
 1272 οἶ γὼ τάλαινα· τοῦτο δὴ τὸ λοίσθιον
 1287 ὄτοτοτοτοῖ. / Κρόνιε, πρύτανι Φρύγιε, γενέτα
 1294 ὄτοτοτοτοῖ. / λέλαμπεν Ἴλιος
 1302 ἰὼ γὰρ τροφίμε τῶν ἐμῶν τέκνων
 1312 ἰὼ ἰὼ, Πρίαμε Πρίαμε / σὺ μὲν ὀλόμενος ἄταφος ἄφιλος
 1317 ἰὼ θεῶν μέλαθρα καὶ πόλις φίλα
 1327 ἰὼ <ἰὼ>, τρομερὰ τρομερὰ / μέλεα, φέρετ' ἐμὸν ἴχνος

Ημιχόριον Β

- 176 οἴμοι. τρομερὰ σκηνὰς ἔλιπον
 187 ἰὼ ἰὼ. / τίς μ' Ἀργείων ἦ Φθιωτᾶν / ἦ νησαίαν ἄξει χώραν

Χορός

- 197 αἰαῖ αἰαῖ, ποίοις δ' οἴκτοις / τάνδ' ἂν λύμαν ἐξαιάζοις;

- 1118 ἰὼ ἰὼ, / καίν' ἐκ καινῶν μεταβάλλουσαι / χθονὶ συντυχίαι
 1216 ἔξ, φρενῶν / ἔθιγες ἔθιγες
 1226 αἰαῖ αἰαῖ· / πικρὸν ὄδυρμα γαῖα
 1231 οἴμοι δῆτα σῶν ἀλάστων κακῶν
 1237 ἰὼ μοί μοι / Εκ. ὦ φίλταται γυναῖκες
 1251 ἰὼ ἰὼ· / μελέα μήτηρ, ἧ τὰς μεγάλας
 1303 Εκ. ἰὼ γὰ τροφίμε τῶν ἐμῶν τέκνων. / ἔξ
 1318 Εκ. ἰὼ θεῶν μέλαθρα καὶ πόλις φίλα, / ἔξ
 1331 ἰὼ τάλαινα πόλις· ὅμως

Κασσάνδρα

- 325 πάλλε πόδ' αἰθέριον, <ἄναγ> ἄναγε χορόν· / εὐάν, εὐοῖ
 335 βόασσον ὑμέναιον ῶ / μακαρίαις ἀοιδαῖς / ἰαχαῖς τε νύμφαν

Ανδρομάχη

- 584 φεῦ φεῦ. Εκ. φεῦ δῆτ' ἐμῶν / Αν. κακῶν. Εκ. οἰκτρὰ τύχα
 618 φεῦ φεῦ· / ἄλλος τις Αἴας, ὡς ἔοικε, δεύτερος / παιδὸς πέφηνε σῆς
 720 οἴμοι, γάμων τόδ' ὡς κλύω μείζον κακόν
 722 αἰαῖ μάλ' οὐ γὰρ μέτρια πάσχομεν κακά

Ελένη

- 945 εἶεν. / οὐ σ', ἀλλ' ἐμαυτὴν τούπὶ τῶιδ' ἐρήσομαι

Ἥλέκτρα

Ἥλέκτρα

- 112 σύντειν' (ώρα) ποδὸς ὀρμάν· ῶ / ἔμβα ἔμβα κατακλαίουσα
 114 ἰὼ μοί μοι / ἐγενόμαν Ἀγαμέμνονος / καὶ μ' ἔτικτε Κλυταιμῆστρα
 120 φεῦ φεῦ σχετλίων πόνων / καὶ στυγεραῖς ζόας
 127 σύντειν' (ώρα) ποδὸς ὀρμάν· ῶ / ἔμβα ἔμβα κατακλαίουσα
 129 ἰὼ μοί μοι / τίνα πόλιν, τίνα δ' οἶκον, ῶ / τλᾶμον σύγγον', ἀλατεύεις
 150 ἔξ, δρύπτε κάρα / οἶα δέ τις κύκνος ἀχέτας
 159 ἰὼ μοι, <ἰὼ> μοι / πικρᾶς μὲν πελέκεως τομᾶς / σᾶς, πάτερ
 201 οἴμοι τοῦ καταφθιμένου / τοῦ τε ζῶντος ἀλάτα
 215 οἴμοι, γυναῖκες, ἐξέβην θρηνημάτων
 243 οἴμοι, τί γάρ μοι τῶνδ' ἔστι φίλτερον;
 907 εἶεν. τίν' ἀρχὴν πρῶτά σ' ἐξείπω κακῶν
 959 εἶεν. κομίζειν τοῦδε σῶμ' ἔσω χρεῶν

1198 ἰὼ ἰὼ μοι. ποῖ δ' ἐγώ, τίν' ἐς χορόν

Ορέστης

244 φεῦ φεῦ. τί δαί σὺ σῶ κασιγνήτῳ, δοκεῖς;

262 φεῦ. / γενναῖον ἄνδρ' ἔλεξας, εὔ τε δραστήον

282 φεῦ. / εἴθ' ἦν Ὀρέστης πλησίον κλύων τάδε

290 οἴμοι, τόδ' οἶον εἶπας· αἴσθησις γὰρ οὔν

367 φεῦ. / οὐκ ἔστ' ἀκριβὲς οὐδὲν εἰς εὐανδρίαν

596 εἶεν. φίλας μὲν ἡδονὰς ἀσπασμάτων

618 εἶεν. σὺ δὴ τοῦνθένδε βούλευσον, γέρον

968 φεῦ. / πῶς γὰρ κτάνω νιν, ἢ μ' ἔθρεψε κᾶτεκεν;

1177 ἰὼ Γᾶ καὶ Ζεῦ πανδερκέτα / βροτῶν, ἴδετε τάδ' ἔργα φόνι / α

1190 ἰὼ Φοῖβ', ἀνύμνησας δίκαι' / ἄφαντα, φανερά δ' ἐξέπρα / ξας

1208 ἰὼ μοι, πρὸς πέδῳ / τιθεῖσα γόνιμα μέλεα; τακόμαν δ' ἐγώ

Χορός

988 ἰὼ, / βασιλεια γύναι χθονὸς Ἄργείας

1185 ἰὼ τύχας, σᾶς τύχας / μᾶτερ τεκοῦσ' / ἄλαστα μέλεα καὶ πέρα

Κλυταιμήστρα

1109 οἴμοι τάλαινα τῶν ἐμῶν βουλευμάτων

1167 ἰὼ μοί μοι / Χο. ὤμιωξα κάγῳ πρὸς τέκνων χειρουμένης

Διόσκουροι

1327 φεῦ φεῦ. δεινὸν τόδ' ἐγηρύσω

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις

Ιφιγένεια

143 ἰὼ δμωαί

146 μολπᾶς ἀλύροις ἐλέγοις, αἰαῖ

155 οἴμοι <μοι> φροῦδος γέννα

156 φεῦ φεῦ τῶν Ἄργει μόχθων

157 ἰὼ δαῖμον

216 νύμφαιον, οἴμοι, δύσσυμφον

217 τῶ τᾶς Νηρέως κούρας, αἰαῖ

342 εἶεν. σὺ μὲν κόμιζε τοὺς ξένους μολῶν

361 οἴμοι (κακῶν γὰρ τῶν τότε οὐκ ἀμνημονῶ)

467 εἶεν· / τὰ τῆς θεοῦ μὲν πρῶτον ὡς καλῶς ἔχη

472 φεῦ· / τίς ἄρα μήτηρ ἢ τεκοῦσ' ὑμᾶς ποτε

559 φεῦ· / ὡς εὖ κακὸν δίκαιον ἐξεπράξατο

845 ἰὼ Κυκλωπὶς ἐστία· ἰὼ πατρίς

861 φεῦ φεῦ χερνίβων ἐκεῖνων· οἴμοι>

Χορός

186 οἴμοι, τῶν Ἀτρειδᾶν οἴκων

187 ἔρρει φῶς σκήπτρόν, <τ'> οἴμοι

576 φεῦ φεῦ· τί δ' ἡμεῖς οἱ τ' ἐμοὶ γεννήτορες;

651^ω σχέτλιοι πομπαί - φεῦ φεῦ - / <δύο> διολλῦσαι· αἰαῖ

Βουκόλος

291 οἴμοι, κτενεῖ με· ποῖ φύγω; παρῆν δ' ὄρα̃ν

Ορέστης

627 φεῦ· / πῶς ἄν μ' ἀδελφῆς χεῖρ περιστείλειεν ἄν;

855 οἴμοι, δοκῶ γὰρ οὐ παρών σ' ὄρα̃ν ἐκεῖ

1028 οἴμοι, διεφθάρμεσθα· πῶς σωθεῖμεν ἄν;

Ἑλένη

Ελένη

125 αἰαῖ· κακὸν τόδ' εἶπας οἷς κακὸν λέγεις

166 δάκρυσιν ἢ θρήνοις ἢ πένθεσιν; αἰαῖ / πτεροφόροι νεάνιδες

229 φεῦ φεῦ, τίς ἢ Φρυγῶν / ἢ τίς Ἑλλανίας ἀπὸ χθονός

335 ἰὼ μέλεος ἀμέρα / τίν' ἄρα τάλαινα τίνα λόγον / δακρυόεντ' ἀκούσομαι;

362 ἰὼ τάλαινα Τροία / δι' ἔργ' ἄνεργ' ὄλλυσαι μέλεά τ' ἔτλας

540 ὦμοι, πόθ' ἤξεις; ὡς ποθινός ἄν μόλοις.]

594 οἱ ἰγῶ· τίς ἡμῶν ἐγένετ' ἀθλιωτέρα;

661 ἔ· πικρὰς ἐς ἀρχὰς βαίνεις

662 ἔ· πικρὰν δ' ἐρευνᾶς φάτιν

676 ὦμοι ἐμῶν δεινῶν, λουτρῶν καὶ κρηνᾶν

684 τὰ δὲ <σὰ> κατὰ μέλαθρα πάθεα πάθεα μᾶ / τερ, οἱ ἰγῶ.

761 εἶεν· τὰ μὲν δὴ δεῦρ' ἀεὶ καλῶς ἔχει

777 φεῦ φεῦ· μακρόν γ' ἔλεξας, ὦ τάλας, χρόνον

857 οἱ ἐγὼ τάλαινα· τῆς τύχης γὰρ ὦδ' ἔχω

1196 Μενέλαος / οἴμοι, πῶς φράσω; / τέθνηκέ μοι

1205 οἴμοι, δοκῶ μὲν κάμὸν ὧδ' ἔχειν πόσιν

Χορός

211 αἰαῖ δαίμονος πολυστόνου/μοῖρας τε σᾶς, γῦναι.

Μενέλαος

435 ὦή· τίς ἂν πυλωρὸς ἐκ δόμων μόλοι

445 ἄ· μὴ προσείλει χεῖρα μηδ' ὧθει βία

453 αἰαῖ· τὰ κλεινὰ ποῦ 'στί μοι στρατεύματα;

688 ὦμοι· θυγατρὸς δ' Ἑρμιόνης ἔστιν λόγος;

Θεοκλύμενος

1180 ὦή, χαλᾶτε κληῖθρα· λυέθ' ἵππικὰς

Φοίνισσαι

Αντιγόνη

109 ἰὼ πότνια παῖ / Λατοῦς Ἑκάτα, κατάχαλκον ἅπαν / πεδῖον ἀστράπτει

127 ἔ ἔ / ὡς γαῦρος, ὡς φοβερὸς εἰσιδεῖν

182 ἰὼ, / Νέμεσι καὶ Διὸς βαρύβρομοι βρονταῖ

1274 οἱ γῶ, τί λέξεις, μήτερ; Ἰο. οὐ φίλ', ἀλλ' ἔπου

1492 ἀγεμόνευμα νεκροῖσι πολύστονον. αἰαῖ, ἰὼ μοι

1493 ὦ Πολύνεικες, ἔφυς ἄρ' ἐπώνυμος· ὦμοι, Θῆβαι

1508 ἰὼ μοί μοι / τίς Ἑλλάς ἢ βάρβαρος ἢ / τῶν προπάροισ' εὐγενετᾶν

1530 ὄτοτοτοῖ, λείπε σοὺς / δόμους, ἀλαδὸν ὄμμα φέρων

1550 <ὦ> πάτερ, ὦμοι / Οἱ. ὦμοι ἐγὼ παθέων

1559 ὦ πάτερ, ὦμοι / Οἱ. αἰαῖ. Αν. τί τόδε καταστένεις;

1740 φεῦ τὸ χρήσιμον φρενῶν / Αν. ἐς πατρός γε συμφορὰς / εὐκλεᾶ με θήσει

Πολυνείκης

269 ὦή, τίς οὔτος; ἢ κτύπον φοβούμεθα;

373 ἔχουσας, οἴμοι τῶν ἐμῶν ἐγὼ κακῶν

Χορός

246 Φοίνισσα χώρα. φεῦ φεῦ / κοινὸν αἷμα, κοινὰ τέκεα

310 ἰὼ ἰὼ, μόλις φανείς / ἄελπτα κάδοκητα ματρὸς ὠλέναις

317 χαρμονᾶν; ἰὼ τέκος / ἔρημον πατρῶιον ἔλιπες δόμον

680 ἰὼ, βαρβάροις λιταῖς / βᾶθι βᾶθι τάνδε γᾶν

- 1284 αἰαῖ αἰαῖ, τρομεράν φρίκα / τρομεράν φρέν' ἔχω· διὰ σάρκα δ' ἔμᾶν
 1290 ἰώ μοι πόνων, ἰώ Ζεῦ, ἰώ Γᾶ / ὁμογενῆ δέραν, ὁμογενῆ ψυχάν
 1296 φεῦ δᾶ φεῦ δᾶ, δίδυμοι θῆρες / φόνιαι ψυχᾶι δορὶ παλλομένωι
 1425 φεῦ φεῦ, κακῶν σῶν, Οἰδίπου, σ' ὅσον στένω

Τειρεσίας

- 849 εἶεν, πάρεσμεν· τί με καλεῖς σπουδῆ, Κρέον;

Ἄγγελος

- 1067 ὦή, τίς ἐν πύλαισι δωμάτων κυρεῖ;
 1069 ὦή μάλ' αὔθις· διὰ μακροῦ μέν, ἀλλ' ὅμως
 1217 αἰαῖ· τί μ' οὐκ εἶσας ἐξ εὐαγγέλου

Κρέων

- 1310 οἴμοι, τί δράσω; πότερ' ἑμαυτὸν ἢ πόλιν
 1332 οἴμοι, τὸ μὲν σημεῖον εἰσορῶ τόδε
 1340 αἰαῖ· / μεγάλα μοι θροεῖς πάθεα καὶ πόλει
 1345 οἴμοι ξυμφορᾶς βαρυποτμωτάτας
 1346 οἴμοι κακῶν δύστηνος, ὦ τάλας ἐγώ

Οἰδίποδας

- 1551 ὦμοι ἐμῶν παθέων· πάρα γὰρ στενάχειν τάδ', αὐτεῖν
 1560 αἰαῖ. Ἄν. τί τόδε καταστένεις;
 1615 εἶεν· τί δράσω δῆθ' ὁ δυσδαίμων ἐγώ;
 1723 ἰώ ἰώ, δυστυχεστάτας φυγὰς
 1725 ἰώ ἰώ, δεινὰ δειν' ἐγὼ τλάς

Ὀρέστης

Ηλέκτρα

- 161 τάλας. Ηλ. φεῦ μόχθων / ἄδικος ἄδικα τότ' ἄρ' ἔλακεν ἔλακεν
 253 οἴμοι, κασίγνητ', ὄμμα σὸν τaráσσειται
 266 οἴ γῶ τάλαινα, τίν' ἐπικουρίαν λάβω
 274 ᾶ ᾶ· / τί δῆτα μέλλετ';
 849 οἴμοι· τί χρῆμ' ἔδρασε; τίς δ' ἔπεισέ νιν;
 855 αἰαῖ, διοιχόμεσθα· δῆλος εἶ λόγῳ
 859 οἴμοι· προσῆλθεν ἐλπίς, ἦν φοβουμένη
 976 ἰώ ἰώ, πανδάκρυτ' / ἐφαμέρων ἔθνη

1018 οἱ ἐγὼ· πρὸ τύμβου γάρ σ' ὀρώσ' ἀναστένω
 1020 οἱ ἐγὼ μάλ' αὔθις· ὡς σ' ἰδοῦσ' ἐν ὄμμασιν
 1052 φεῦ· / πῶς ἄν ξίφος νῶ ταύτόν, εἰ θέμις, κτάνω

Ορέστης

275 ἄ ἄ· / τί δῆτα μέλλετ'; ἐξακρίζετ' αἰθέρα / πτεροῖς
 412 οἴμοι διωγμῶν, οἷς ἐλαύνομαι τάλας
 722 οἴμοι, προδέδομαι, κούκέτ' εἰσὶν ἐλπίδες
 774 εἶεν· ἐς κοινὸν λέγειν χρή. Πυ. τίνος ἀναγκαίου πέρι;
 1155 φεῦ· / οὐκ ἔστιν οὐδὲν κρεῖσσον ἢ φίλος σαφῆς

Χορός

316 αἰαῖ· / δρομάδες ὦ πτεροφόροι / ποτνιαδες θεαί
 327 φεῦ μόχθων, οἴων, ὦ τάλας, / ὄρεχθεις ἔρρεις
 1353 ἰὼ ἰὼ φίλαι / κτύπον ἐγείρετε, κτύπον καὶ βοᾶν
 1537 ἰὼ ἰὼ τύχα / ἕτερον εἰς ἀγῶν' ἕτερον αὖ δόμος

Ελένη

1296 <ἐνδοθεν> ἰὼ Πελασγὸν Ἔργος, ὄλλυμαι κακῶς

Ερμιόνη

1347 οἱ ἐγὼ· τίνας τούσδ' εἰσορῶ;

Φρύγας

1375 αἰαῖ· πᾶι φύγω, ξέναι, πολίων αἰ / θέρ' ἀμπτάμενος ἦ
 1381 Ἴλιον Ἴλιον, ὦμοι μοι / Φρύγιον ἄστν καὶ καλλίβωλον
 1390 ὄττοτοῖ· / ἰαλέμων ἰαλέμων / Δαρδανία τλάμων
 1396 βάρβαροι λέγουσιν, / αἰαῖ, Ἄσιάδι φωνᾶ βασιλέων
 1465 ἄ δ' ἀνίαχεν ἴαχεν· ἰὼ μοί μοι / λευκὸν δ' ἐμβαλοῦσα πῆχυν στέρνοις

Μενέλαος

1598 Με. ἄ ἄ, μηδαμῶς δράσης τάδε
 1610 οἴμοι, τί δράσω; Ορ. πεῖθ' ἐς Ἄργείους μολῶν

Βάκχαι

Χορός

141 εὐοῖ· / ρεῖ δὲ γάλακτι πέδον, ρεῖ δ' οἴνωι, / ρεῖ δὲ μελισσᾶν νέκταρι

582 ἰὼ ἰὼ δέσποτα δέσποτα / μόλε νυν ἀμέτερον ἔς / θίασον
 586 ἄ ἄ, / τάχα τὰ Πενθέως μέλαθρα διατι-/ νάξεται πεσήμασιν
 590 σέβετέ νιν. σέβομεν ὦ / εἶδετε λάινα κίοσιν ἔμβολα
 596 ἄ ἄ, / πῦρ οὐ λεύσσεις, οὐδ' ἀυγάζηι

Διόνυσος

576 ἰὼ, / κλύετ' ἐμᾶς κλύετ' αὐδᾶς
 578 ἰὼ βάκχαι, ἰὼ βάκχαι / Χο. τίς ὄδε, τίς πόθεν ὁ κέλαδος
 580 ἰὼ ἰὼ, πάλιν αὐδῶ / ὁ Σεμέλας, ὁ Διὸς παῖς
 810 ἄ / βούληι σφ' ἐν ὄρεσι συγκαθημένας ἰδεῖν;

Πενθεύς

805 οἴμοι. τόδ' ἤδη δόλιον ἔς ἐμέ μηχανᾶ

Κάδμος

1248 οἴμοι κακῶν μὲν πρῶτα σῶν, ἔπειτ' ἐμῶν
 1259 φεῦ φεῦ. φρονήσασαι μὲν οἷ' ἐδράσατε

Αγαύη

1350 αἰαῖ, δέδοκται, πρέσβυ, τλήμονες φυγαί

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι

Αγαμέμνων

136 οἴμοι, γνώμας ἐξέστην
 137 αἰαῖ, πίπτω δ' εἰς ἄταν / ἀλλ' ἴθ' ἐρέσσων σὸν πόδα, γήραι
 442 οἴμοι, τί φῶ δύστηνος; ἄρξωμαι πόθεν;
 454 εἶεν. τί φήσω πρὸς δάμαρτα τὴν ἐμήν;
 467 αἰαῖ, τὸν Ἑλένης ὥς μ' ἀπώλεσεν γάμον
 655 παπαῖ. τὸ σιγᾶν οὐ σθένω· σὲ δ' ἦνεσα
 742 οἴμοι. μάτην ἦξ', ἐλπίδος δ' ἀπεσφάλην

Μενέλαος

404 αἰαῖ, φίλους ἄρ' οὐκ' ἐκεκτῆμην τάλας

Χορός

590 ἰὼ ἰὼ. μεγάλαι μεγάλων / εὐδαιμονία· τὴν τοῦ βασιλέως
 1510 ἰὼ ἰὼ. ἴδεσθε τὰν Ἰλίου / καὶ Φρυγῶν ἐλέπτολιν

Ιφιγένεια

- 665 φεῦ· / εἶθ' ἦν καλόν μοι σοί τ' ἄγειν σύμπλουν ἐμέ
 1279 οἱ ἰώ, μήτερ· ταῦτόν ταῦτόν γάρ
 1283 ἰώ ἰώ· / νιφόβολον Φρυγῶν νάπος / Ἰδᾶς τ' ὄρεα
 1333 ἰώ ἰώ· / μεγάλα πάθεα, μεγάλα δ' ἄχρα
 1505 ἰώ ἰώ· / λαμπαδοῦχος ἀμέρα / Διός τε φέγγος

Κλυταιμήστρα

- 710 φεῦ· / σοφός γ' ὁ θρέψας χῶ διδούς σοφωτέροις
 977 φεῦ· / πῶς ἄν σ' ἐπαινέσαιμι μὴ λίαν λόγοις
 1124 φεῦ· / τίν' ἄν λάβοιμι τῶν ἐμῶν ἀρχὴν κακῶν;
 1185 εἶεν· / θύσεις δὲ παῖδ' ἔνθα τίνας εὐχὰς ἐρεῖς;
 1277 οἱ ἰώ θανάτου <τοῦ> σοῦ μελέα
 1491 ἰώ ἰώ νεάνιδες / συνεπαιδετ' Ἄρτεμιν
 1498 ἰώ γὰ μᾶτερ ὦ Πελασγία

Ῥήσος

Χορός

- 379 ἰώ ἰώ, / μέγας ὦ βασιλεῦ
 454 ἰώ ἰώ· φίλα θροεῖς, φίλος Διόθεν εἶ
 820 ἰώ ἰώ, μέγας ἐμοὶ μέγας ὦ πολίοχον κράτος

Ηνίοχος

- 728 ἰώ ἰώ, δαίμονος τύχα βαρεῖα. φεῦ φεῦ
 731 ἰώ ἰώ, συμφορὰ βαρεῖα Θρηικῶν
 733 ἰώ ἰώ, / δύστηνος ἐγὼ σύ τ' ἄναξ Θρηικῶν
 749 ἄ ἄ ἄ ἄ, / οἶα μ' ὀδύνη τείρει φονίου / τραύματος εἶσω
 799 ἄ ἄ, / ὀδύνη με τείρει κούκέτ' ὀρθοῦμαι τάλας

Μούσα

- 902 ὦμοι ἐγὼ σέθεν, ὦ φίλια
 903 φίλια κεφαλά, τέκνον, ὦμοι / Χο. ὅσον προσήκει μὴ γένους κοινωνίαν.

Ὅπως και στους δύο άλλους τραγικούς, η λειτουργία των επιφωνηματικών φράσεων στον Ευριπίδη ποικίλλει. Η κατάταξη που ακολουθεί βασίζεται στη

συχνότητα εμφάνισης των επιφωνηματικών φράσεων στις ευριπίδειες τραγωδίες και τις συμπληρώσεις που ακολουθούν την καθεμιά, πρώτα οι απλές και μετά οι επαναλαμβανόμενες (μέσα στην παρένθεση αναφέρεται το πρόσωπο, από το οποίο εκφέρεται η φράση: Α=Άνδρας, Γ=Γυναίκα, Π=Παίδες):

οἴμοι + πρότ. (Α+Γ) (*Άλκηστις* 258, 273, 380, 914, 1064, *Μήδεια* 1210, 1271, 1310,

Ηρακλείδαι 433, *Ιππόλυτος* 353, 799, 874, 1064, 1446, 1051,

Ανδρομάχη 70, 384, 435, 443, 693, 1066, *Εκάβη* 419, 511, 681,

191, 712, 1252, *Ικέτιδες* 156, 769, 1080, *Ηρακλής* 1132, 1146,

1157, 1340, *Ιων* 359, 832, 923, 1113, 966, *Τρωάδες* 796, 720,

Ηλέκτρα 215, 243, 290, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 361, 291, 855,

1028, *Ελένη* 1205, *Φοίνισσαι* 1310, 1332, *Ορέστης* 849, 859, 722,

1610, *Βάκχαι* 805, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 136, 442, 742)

+ γεν. (Α+Γ) (*Μήδεια* 899, *Ιππόλυτος* 1454, *Ανδρομάχη* 394, *Εκάβη* 1255, *Ηρακλής*

1374, *Τρωάδες* 115, 1231, *Ηλέκτρα* 201, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 186,

Φοίνισσαι 373, 1345, *Ορέστης* 412, *Βάκχαι* 1248)

+ δοτ. (Α+Γ) (*Ιππόλυτος* 1350, *Ιων* 902, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 154)

+ κλητ. (Γ+Π) (*Εκάβη* 180, 812, *Ικέτιδες* 1139, *Τρωάδες* 345, *Ηλέκτρα* 1109,

Ορέστης 253)

+ ονομ. (Α) (*Φοίνισσαι* 1346)

χωρίς συμπλήρωμα (Α+Γ) (*Ιππόλυτος* 309, 1312, *Τρωάδες* 578)

ιώ + κλητ. (Α+Γ) (*Άλκηστις* 213, 861, *Μήδεια* 115, 1251, 1274, *Ιππόλυτος* 672, 852,

884, *Εκάβη* 1091, *Ικέτιδες* 628, 918, 1072, *Ηρακλής* 891, 894, 888,

1210, *Ιων* 714, 752, 754, *Τρωάδες* 1302, 1317, 1331, *Ηλέκτρα* 1177,

1190, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 143, 156, 845, *Φοίνισσαι* 109, 182, 226,

317, 1290, *Ορέστης* 332, 1296, *Βάκχαι* 578, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι*

1498)

+ δοτ. (A+Γ) (*Άλκηστις* 863, 875, 892, 393, *Μήδεια* 98, 115, *Ιππόλυτος* 569, 365, *Άνδρομάχη* 1175, 825, *Ίκέτιδες* 275, *Ηρακλής* 887, 749, 1031, *Τρωάδες* 281, 1237, *Ηλέκτρα* 114, 129, 159, 1208, *Φοίνισσαι* 1492, 1508, 680, 1290)

+ γεν. (Γ) (*Ηλέκτρα* 1185)

+ πρότ. (Γ) (*Μήδεια* 96, *Ίων* 1501, *Βάκχαι* 576)

χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Εκάβη* 177, *Τρωάδες* 173, 1312, 1327)

αίαϊ + πρότ. (A+Γ) (*Άλκηστις* 215, 228, *Μήδεια* 143, 277, 1042, *Ιππόλυτος* 1255, 806, 1070, 1444, *Άνδρομάχη* 1072, *Εκάβη* 229, 685, 332, *Ηρακλής* 1140, 901, 1025, *Ίων* 1477, *Τρωάδες* 130, 193, 239, 241, 629, 722, *Ελένη* 125, 453, *Φοίνισσαι* 1217, *Ορέστης* 855, *Βάκχαι* 1350, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 137, 404)

+ γεν. (A+Γ) (*Ιππόλυτος* 813, *Εκάβη* 182, *Ίκέτιδες* 1148, *Ηρακλής* 900, *Τρωάδες* 628, *Ορέστης* 1455)

+ κλητ. (Γ) (*Ορέστης* 316)

χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ+Π) (*Μήδεια* 111, 1008, 1271, *Ιππόλυτος* 208, *Ίκέτιδες* 806, 819, 291, *Τρωάδες* 579, *Φοίνισσαι* 1560, *Ορέστης* 1375)

φεῦ + κλητ. (Γ) (*Μήδεια* 496)

+ γεν. (A+Γ) (*Ιππόλυτος* 936, *Τρωάδες* 584, *Ορέστης* 327)

+ αιτ. (Γ) (*Φοίνισσαι* 1740)

+ πρότ. (A+Γ) (*Ιππόλυτος* 925, 1078, 1415, *Ηρακλής* 460, 1397, *Ίων* 330, 960, *Ηλέκτρα* 262, 282, 968, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 559, 627, 1309, *Ορέστης* 1052, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 665, 1124)

χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ) (*Άλκηστις* 719, 536, *Ηρακλείδαι* 552, 740, 718, *Εκάβη* 55, 864, 956, *Ηρακλής* 217, *Ιων* 1312, 1516, *Ηλέκτρα* 367, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 472, *Ορέστης* 1155, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 977)

εἶεν + πρότ. (A+Γ) (*Άλκηστις* 299, *Ιππόλυτος* 297, *Εκάβη* 313, *Ικέτιδες* 772, 1094, *Ηρακλής* 451, 1214, 1358, *Ιων* 275, 756, *Τρωάδες* 998, *Ηλέκτρα* 907, 959, 596, 618, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 342, *Ελένη* 761, *Φοίνισσαι* 849, 1615, *Ορέστης* 774, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 454)

χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Μήδεια* 386, *Τρωάδες* 945, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 467, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 1185)

ὦμοι + πρότ. (A+Γ) (*Μήδεια* 1399, *Ιππόλυτος* 1401, *Εκάβη* 1035, 1037, 1124, *Ιων* 1473, 763, 984, *Τρωάδες* 138)

+ ονομ. (A+Γ) (*Ιππόλυτος* 591, 817, *Ανδρομάχη* 1173, *Εκάβη* 1056, *Τρωάδες* 265, *Ρήσος* 902)

+ δοτ. (A+Γ) (*Ιππόλυτος* 844, *Ανδρομάχη* 513, 535, 1070, 1206, *Φοίνισσαι* 1493, *Ορέστης* 1465)

+ γεν. (A+Γ) (*Εκάβη* 1096, *Ελένη* 676, *Φοίνισσαι* 1551)

οἷ ᾿γώ + κλητ. (Γ) (*Εκάβη* 676, *Τρωάδες* 624, 1272, *Ορέστης* 266, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 1279, 1277)

+ γεν. (Γ) (*Τρωάδες* 795)

+ πρότ. (Γ) (*Φοίνισσαι* 1274)

ὄττοτοτοτοτοῖ + πρότ. (A+Γ) (*Ανδρομάχη* 1197, 1200, *Ηρακλής* 875, *Ιων* 789, *Φοίνισσαι* 1530)

χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Τρωάδες* 1287, 1294)

ώή + πρότ. (A+Γ) (*Ηρακλής* 1106, *Ιων* 907, *Ελένη* 435, 1180, *Φοίνισσαι* 269, 1067, 1069)

οϊ + ονομ. (Γ) (*Εκάβη* 154, *Τρωάδες* 161, *Ελένη* 594, *Ορέστης* 1018, 1020, 1347)

ῶ + δοτ. (Γ) (*Εκάβη* 475, 476)

+ πρότ. (A+Γ) (*Εκάβη* 1092, *Ελένη* 164)

ᾶ + πρότ. (A) (*Άλκηστις* 526, *Ηρακλής* 629, *Ελένη* 445)

χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Βάκχαι* 810)

παπαῖ χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Άλκηστις* 226)

+ πρότ. (A) (*Ηρακλής* 1120, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 655)

ῆν + πρότ. (A) (*Ηρακλής* 867)

εὔοῖ χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Βάκχαι* 141)

ἰῶ ἰῶ + πρότ. (A+Γ) (*Άλκηστις* 741, *Ανδρομάχη* 1226, *Ικέτιδες* 1127, 1135, *Φοίνισσαι* 310, *Βάκχαι* 580, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 590, *Ρήσος* 820)

+ κλητ. (A+Γ) (*Ιππόλυτος* 811, *Ιων* 1445, *Τρωάδες* 1118, *Ορέστης* 976, 1353, 1537, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 1333, *Ρήσος* 379, 728, 731)

+ δοτ. (A+Γ) (*Ικέτιδες* 828, *Ηλέκτρα* 1198)

+ αιτ. (A) (*Φοίνισσαι* 1723, 1725)

+ ονομ. (A) (*Ρήσος* 733)

χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ) (*Τρωάδες* 164, 187, *Ελένη* 191, *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι* 1510, 1283, 1505, *Ρήσος* 454)

φεῦ φεῦ + πρότ. (A+Γ) (*Άλκηστις* 727, *Μήδεια* 146, 330, 1040, *Ηρακλείδαι* 535, *Ιππόλυτος* 431, 680, 778, 866, 1358, *Εκάβη* 1238, 785, *Ικέτιδες* 463, *Ηρακλής* 1028, 1195, *Ιων* 1369, *Ηλέκτρα* 244, 1327, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 576, 652, *Ελένη* 229, *Φοίνισσαι* 1425, *Βάκχαι* 1259)

+ κλητ. (A+Γ) (*Μήδεια* 358, 1393, *Ιππόλυτος* 242)

+ αιτ. (A) (*Ιππόλυτος* 870)

+ γεν. (Γ) (*Ηλέκτρα* 120, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 155, 861)

χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Ανδρομάχη* 183, *Τρωάδες* 190, 584, 618)

αίαϊ αίαϊ + πρότ. (A+Γ) (*Ιππόλυτος* 1347, *Ανδρομάχη* 829, *Ιων* 765, *Τρωάδες* 1226,

Ιφιγένεια η εν Ταύροις 653, *Φοίνισσαι* 1284)

+ δοτ. (Γ) (*Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 146-47)

+ κλητ. (A) (*Ιππόλυτος* 830)

χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ) (*Ιππόλυτος* 1146, *Τρωάδες* 105)

ἄ ἄ + πρότ. (A+Γ) (*Ανδρομάχη* 1076, *Εκάβη* 1070, *Ηρακλής* 1051, *Βάκχαι* 586, 596)

χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ) (*Άλκηστις* 28, *Μήδεια* 1056, *Ρήσος* 799)

ἔ ἔ + πρότ. (Γ) (*Ικέτιδες* 1074, *Ελένη* 661, 662, *Φοίνισσαι* 127)

+ γεν. (Γ) (*Τρωάδες* 1216)

χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ) (*Ανδρομάχη* 1188, *Τρωάδες* 278)

ἔ ἔ χωρίς συμπλήρωμα (A+Γ) (*Ιππόλυτος* 1354, *Τρωάδες* 1303, 1318)

ἦ ἦ + πρότ. (A) (*Ηρακλής* 906)

ιοῦ ιοῦ + πρότ. (Γ) (*Ιππόλυτος* 776)

φεῦ δᾶ φεῦ δᾶ + Κλητ. (Γ) (*Φοίνισσαι* 1296)

ἄ ἄ ἄ ἄ + πρότ. (A) (*Ρήσος* 749)

πόποι δᾶ + γεν. (A) (*Χοηφόροι* 405)

ᾠμοι, αίαϊ + πρότ. (Γ) (*Εκάβη* 702)

αίαϊ, ιώ + κλητ. (A) (*Εκάβη* 1088)

+ δοτ. (Γ) (*Φοίνισσαι* 1492)

Η παράθεση αυτή των χωρίων του Ευριπίδη επιτρέπει τη διατύπωση κάποιων

συμπερασμάτων σχετικά με τη λειτουργία των επιφωνηματικών φράσεων και τη σημασία τους. Οι επιφωνηματικές φράσεις συμπληρώνονται όπως και στους δύο άλλους τραγικούς είτε με όνομα σε οποιαδήποτε από τις πτώσεις, είτε με πρόταση, ενώ κάποιες επιφωνηματικές φράσεις τίθενται αυτόνομες στον στίχο χωρίς συμπλήρωμα (ιώ, αίαϊ, οἴμοι, φεῦ, εἶεν, ἄ, ὄττοτοτοτοῖ, εὐοῖ, ἄ ἄ, ἰώ ἰώ, φεῦ φεῦ, αίαϊ αίαϊ, ἔ ἔ, ἔ ἔ, αἶ αἶ).

Η θέση των επιφωνηματικών φράσεων στον στίχο ποικίλλει. Οι περισσότερες τίθενται στην αρχή του στίχου ή της στροφής ή καταλαμβάνουν έναν ολόκληρο στίχο. Όμως, κάποιες από αυτές συναντώνται στην αρχή, στη μέση ή στο τέλος του στίχου (οἴμοι¹³³, ἰώ, ὦ, αίαϊ, φεῦ), κάποιες στην αρχή ή στη μέση (οἶ ᾿ γώ) κάποιες στην αρχή ή στο τέλος (αἶ αἶ, φεῦ φεῦ, ἔ ἔ, ἄ ἄ, ὦμοι, αίαϊ αίαϊ, αίαϊ ἰώ, ὄττοτοτοτοῖ¹³⁴) και κάποιες μόνο στο τέλος (εὐὰν εὐοῖ). Επιπλέον, ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί τις φράσεις οἴμοι και αίαϊ στη μέση του στίχου παρενθετικά, χωρίς συμπλήρωμα (*Μήδεια* στ. 1371, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* στ. 216, *Ικέτιδες* στ. 999, *Ελένη* 1196, *Ηρακλείδες* 224).

Στις σωζόμενες ευριπίδειες τραγωδίες οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις απαντούν στα διαλογικά μέρη. Από τις δεκαοκτώ τραγωδίες στις εννιά οι επιφωνηματικές φράσεις υπερτερούν στα διαλογικά μέρη (*Ελένη*, *Φοίνισσες*, *Ορέστης*, *Των*, *Εκάβη*, *Μήδεια*, *Ηρακλείδες*, *Ιππόλυτος*, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*), στις πέντε υπερτερούν στα λυρικά μέρη, αλλά με μικρή διαφορά (*Ανδρομάχη*, *Αλκίση*, *Ηρακλής*, *Τρώαδες*, *Ρήσος*), ενώ στις υπόλοιπες τρεις διαλογικά και λυρικά μέρη εμφανίζουν ισορροπία ως προς τη χρήση επιφωνηματικών φράσεων (*Ικέτιδες*, *Ηλέκτρα*, *Ιφιγένεια εν Ταύροις*). Όλες οι επιφωνηματικές φράσεις χρησιμοποιούνται και στα λυρικά και στα διαλογικά μέρη με εξαίρεση τις φράσεις ὄττοτοῖ, ἦ ἦ, ὦ, εὐοῖ, οι οποίες απαντούν μόνο σε

¹³³ Για τη θέση του οἴμοι στον στίχο, βλ. Page 1961, 164 και Bond 1981, 407.

¹³⁴ Για την ορθογραφία του ὄττοτοτοτοῖ (με ένα ή με δύο ταυ), βλ. Willink 1986, 311 και Mastronarde

λυρικά μέρη, και τις εἶεν, ἰού, παπαῖ, ἦν που απαντούν μόνο σε διαλογικά μέρη. Η μη εκτεταμένη χρήση επιφωνηματικών φράσεων στα λυρικά μέρη ίσως υποδηλώνει ότι με τη μείωση του ρόλου του Χορού, περιορίζεται και η κυριαρχία των συναισθημάτων και συνεπώς και οι έντονες συναισθηματικές αντιδράσεις εκ μέρους του Χορού.

Ο προσδιορισμός της σημασίας κάθε επιφωνηματικής φράσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το συγκείμενο, στο οποίο εντάσσεται, και συχνά από το πρόσωπο, από το οποίο εκφέρεται. Το **εἶεν** δηλώνει συμπέρασμα και εισαγωγή σε νέο θέμα¹³⁵, έχει δηλαδή μεταβατικό χαρακτήρα¹³⁶, ή εκφράζει ήπια αγανάκτηση¹³⁷ και είναι πιθανόν να τεθεί *extra metrum*¹³⁸. Σε ορισμένες περιπτώσεις εκφέρεται, όταν κάποιος περιμένει να έρθει κάποιος άλλος¹³⁹. Το επιφώνημα **φεῦ** μπορεί να δηλώνει θαυμασμό¹⁴⁰, στοχασμό¹⁴¹, ανυπομονησία¹⁴², έκπληξη¹⁴³, αποτροπιασμό¹⁴⁴, έχοντας ένα ευρύ σημασιολογικό εύρος¹⁴⁵. Στον *Ηρακλή* χρησιμοποιείται για να δηλώσει μετάβαση είτε από τα επιχειρήματα στους ψόγους (217), είτε από το παρόν στο παρελθόν (460)¹⁴⁶. Η φράση **φεῦ δᾶ** εκφράζει τρόμο¹⁴⁷. Το επιφώνημα **ὦμοι** είναι πιθανόν να έχει κάποια ειρωνική χροιά¹⁴⁸, ενώ το **οἴμοι** εκφράζει ανυπομονησία ή αγανάκτηση¹⁴⁹. Παρά τις

1994, 576.

¹³⁵ Βλ. Lee 1976, 232, Willink 1986, 207, Dale 1967, 119.

¹³⁶ Στις *Φοίνισσες* 1615 δηλώνει μετάβαση από το παρελθόν στο μέλλον, βλ. Mastronarde 1994, 605.

¹³⁷ Βλ. Bond 1981, 180, για τον *Ηρακλή* 451.

¹³⁸ Βλ. Lee 1997, 190.

¹³⁹ Βλ. *Αισχ. Χορηφόροι* 657, *Αισχ. Προμηθέας* 36, *Ευρ. Ιππόλυτος* 297, *Ευρ. Ηρακλής* 451 και *Ευρ. Φοίνισσες* 849. Πρβλ. και Barrett 1983, 215.

¹⁴⁰ Βλ. Willink 1986, 275.

¹⁴¹ Βλ. Denniston 1936, 82 και 84.

¹⁴² Βλ. Owen 1990, 160.

¹⁴³ Βλ. Owen 1990, 174.

¹⁴⁴ Βλ. Lee 1997, 297.

¹⁴⁵ Βλ. Collard 1991, 196.

¹⁴⁶ Βλ. Bond 1981, 121 και 183.

¹⁴⁷ Βλ. Mastronarde 1994, 509.

¹⁴⁸ Βλ. Lee 1976, 118.

¹⁴⁹ Βλ. Stevens 1971, 179. Ο Stevens 1976, 17 θεωρεί ότι το οἴμοι ανήκει στις εκφράσεις «καθημερινού λόγου» του Ευριπίδη. Με το ίδιο επίθετο χαρακτηρίζεται το επιφώνημα εἶεν από τον Collard 1991, 147, ενώ η φράση ὦμοι ἐμῶν παθέων χαρακτηρίζεται ως ιδιωματική (*idiomatic*) από τον Mastronarde 1994, 582.

υποθέσεις που έχουν προταθεί¹⁵⁰, οι δύο επιφωνηματικές φράσεις **ὦμοι** και **οἴμοι** διαφοροποιούνται μεταξύ τους, καθώς δεν υπάρχει ετυμολογική συγγένεια: η πρώτη προέρχεται από το **ὦ**, ενώ η δεύτερη από το **οἶ** και αποτελούν διαφορετικούς φθόγγους¹⁵¹. Η φράση **οἴμοι, τί δράσω** είναι στερεότυπη και εκφράζει απορία, αδιέξοδο¹⁵². Η φράση **οἶ' γῶ** δηλώνει απογοήτευση¹⁵³. Η διπλή επανάληψη της φράσης (*Ορέστης* 1018, 1020) είναι ένα τραγικός λογότυπος, το οποίο απαντά πρώτη φορά στον *Αγαμέμνονα* του Αισχύλου (1343-45). Το επιφώνημα **ἄ** δηλώνει έκπληξη¹⁵⁴ ή έντονη διαμαρτυρία¹⁵⁵, ενώ διατηρεί την ίδια σημασία και στη διπλή επανάληψή του **ἄ ἄ**¹⁵⁶. Ωστόσο επαναλαμβανόμενο τέσσερις φορές **ἄ ἄ ἄ ἄ** εκφράζει θλίψη¹⁵⁷. Το επιφώνημα **ἦ ἦ** εκφράζει έκπληξη¹⁵⁸, ενώ το **παπαῖ** σωματικό πόνο ή αποτροπιασμό¹⁵⁹. Το επιφώνημα **ὦή** χρησιμοποιείται είτε για επικοινωνία με κάποιον που δε βρίσκεται στο οπτικό πεδίο του ομιλούντος¹⁶⁰ είτε για να προσελκύσει την προσοχή, ωστόσο συχνά είναι περιφρονητικό και χρησιμοποιείται από χαρακτήρες κατώτερης κοινωνικής τάξης¹⁶¹. Το επιφώνημα **ἦν** χρησιμοποιείται με την έννοια του μορίου «να!» και ακολουθείται από την προστακτική «ίδού», χρήση αντίστοιχη με το ομηρικό

¹⁵⁰Ο Barrett 1983, 316 θεωρεί ότι πρόκειται για το ίδιο επιφώνημα, ωστόσο τονίζει ότι το οἴμοι είναι συχνότερο στα χειρόγραφα του Σοφοκλή και του Ευριπίδη ως στοιχείο της καθομιλουμένης, ενώ το ὦμοι ως λόγιο απαντά συχνότερα σε λυρικά κείμενα.

¹⁵¹ Βλ. τον πίνακα σελ. 8-9 και τις ετυμολογικές συγγένειες που προκύπτουν.

¹⁵² Βλ. Willink 1986, 347, Mastronarde 1994, 517.

¹⁵³ Βλ. Willink 1986, 129 και West 1990, 256.

¹⁵⁴ Βλ. Bond 1981, 222.

¹⁵⁵ Βλ. Dodds 1953, 166 και Lloyd 1994, 155.

¹⁵⁶ Βλ. Willink 1986, 107 και 131, Stevens 1976, 221. Στον *Ορέστη* 275 εκφράζει διαμαρτυρία, ενώ στις *Χοηφόρους* 1048 του Αισχύλου σε αντίστοιχη περίπτωση εκφράζει τρόμο. Σύμφωνα με τον Mastronarde 2002, 339 μερικές φορές αποτελεί αντίδραση σε μία έμμεση ή άμεση απαγόρευση. Η αλλαγή σημασίας είναι ενδεικτική της διαφοροποίησης του Ευριπίδη από τον Αισχύλο.

¹⁵⁷ Βλ. Stevens 1976, 221, με αναφορά στον *Πήσο* 749.

¹⁵⁸ Βλ. Bond 1981, 304.

¹⁵⁹ Βλ. Bond 1981, 352. Σύμφωνα με τη McClure 1993, 42 εκφράζει λύπη ή έκπληξη (στον *Κύκλωπα*).

¹⁶⁰ Βλ. Mastronarde 1994, 448. Ο Powell 1979, 199 συνδέει τη φράση ὦή μάλ' αὔθις (*Φοίνισσες* 1069) με τη φράση ὦμοι...ὦμοι μάλ' αὔθις (*Χοηφόροι* 654, 876).

¹⁶¹ Βλ. Lee 1997, 263 και Cropp 2000, 253.

επιφώνημα **τῆ**. Το επιφώνημα **εὐάν εὐοῖ** είναι βακχικό¹⁶², το επιφώνημα **αἰαῖ** εκφράζει λύπη ή πόνο¹⁶³, ενώ το **ἔ ἔ** μπορεί να εκφράζει και πόνο¹⁶⁴. Η επιφωνηματική φράση **ἰὼ γᾶ καὶ φῶς** χρησιμοποιείται από χαρακτήρες που βρίσκονται σε έντονη συναισθηματική φόρτιση και επικαλούνται τα στοιχεία της φύσης ή τον Δία, για να αποκαλύψουν τα συναισθήματά τους ή για να τους καλέσουν ως μάρτυρες σε ό,τι έγινε. Η φράση αυτή πολλές φορές αποτελεί την εισαγωγή ενός μονολόγου¹⁶⁵. Επιπλέον, η φράση **ἰὼ πόλις** εκφράζει την επιθυμία του δραματικού χαρακτήρα να καλέσει τους πολίτες να τον βοηθήσουν ή να δουν την αδικία που έγινε σε βάρος του¹⁶⁶.

Αναφορικά με τα παράγωγα επιφωνηματικών φράσεων, ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί τα εξής: αιάζω, εξαιάζω, αἴλιος, αἶαγμα, ἀλαλάζω, συναλαλάζω, ἀλαλαγμός, ἐλελίζω, ὀλολύζω, ἀνολολύζω, ὀλολυγή, ὀλόλυγμα, ὀλολυγμός, εὐ(ι)άζω, εὔιος, ἰυγμός, ἰήιος, ἰηῖηιος, ἰήλεμος, ἰάλεμος, οἰζύς, οἰκτίρω, ἐποικτίρω, κατοικτίρω, ἀντοικτίρω, κατοικτίζω, οἶκτος, οἰκτρός, οἰκτρῶς, ἀνοίκτως, ἄνοικτος, φιλοικτίρων, οἰκτίσματα, οἰμῶζω, ἀποιμῶζω, κατοιμῶζω, οἰμωγή, οἰμωγμα, ἀνοτοτύζω, ἐποτοτύζω. Από αυτά τα εξαιάζω, αἶαγμα, ἀλαλάζω, συναλαλάζω, ἀλαλαγμός, ὀλόλυγμα, εὐ(ι)άζω, ἰηῖηιος, ἰάλεμος, ἀντοικτίρω, φιλοικτίρων, οἰκτίσματα, κατοιμῶζω, ἀνοτοτύζω, ἐποτοτύζω δεν απαντούν στους άλλους δραματικούς ποιητές¹⁶⁷. Ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί στα έργα του και όλες τις επιφωνηματικές φράσεις από τις οποίες προέρχονται τα παραπάνω παράγωγα, εκτός του ἰύ. Στον Ευριπίδη απαντούν περισσότερα παράγωγα από τον Σοφοκλή, πράγμα που ίσως να οφείλεται στον

¹⁶² Βλ. Lee 1976, 130.

¹⁶³ Βλ. Collard 1991, 148.

¹⁶⁴ Βλ. Barrett 1983, 402.

¹⁶⁵ Βλ. Barrett 1983, 272. Για την παραπάνω παρατήρηση πρβλ. *Ηλέκτρα* 866 και *Ιωνά* 1445. Στον *Ιωνά* το ἰὼ εκφράζει χαρά, σύμφωνα με τη Shisler 1942, 280, όπως επίσης και το ὦ (πρβλ. *Φοίνισσες* 295).

¹⁶⁶ Βλ. Barrett 1983, 333.

μεγαλύτερο αριθμό σωζόμενων τραγωδιών του και στη θεματική τους. Η χρήση των παραγών από τον Ευριπίδη δεν διαφοροποιείται από τους δύο άλλους τραγικούς: σε χωρία ευθέως λόγου δραματικής έντασης, όπου απαιτείται παραστατικότητα και ενάργεια, χρησιμοποιεί επιφωνηματικές φράσεις, ενώ σε άλλες περιπτώσεις χρησιμοποιεί τα παράγωγά τους για την απόδοση των συναισθημάτων.

Στον Ευριπίδη οι περισσότεροι συνδυασμοί επιφωνηματικών φράσεων αποδίδονται σε γυναίκες¹⁶⁸, ενώ οι απλές επιφωνηματικές φράσεις σε άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Μόνο σε γυναίκες αποδίδονται τα επιφωνήματα εὐοῖ και οἶ, καθώς και η φράση οἶ' γῶ, όπως και οι συνδυασμοί ἰοῦ ἰοῦ, ὦμοι αἰαῖ, αἶ αἶ, φεῦ δᾶ φεῦ δᾶ, εὐ- ἄν εὐοῖ. Αντιστοίχως στους άνδρες αποδίδονται οι φράσεις παπαῖ και ᾶ, καθώς και η τετραπλή επανάληψη της τελευταίας ᾶ ᾶ ᾶ ᾶ. Οι υπόλοιπες φράσεις χρησιμοποιούνται και από τα δύο φύλα. Όλες οι φράσεις εκφέρονται από θνητούς με εξαίρεση τους Διόσκουρους στην *Ηλέκτρα* (φεῦ φεῦ 1327), τον Διόνυσο στις *Βάκχες* (ἰῶ 576, 578, ἰῶ ἰῶ 580, ᾶ 810) και τη Μούσα στον *Ρήσο* (ὦμοι 902, 903). Αξίζει να σημειωθεί ότι μία φορά η φράση εἶεν (*Φοίνισσες* 849) εκφέρεται από τον μάντη Τειρεσία, όπως και στον Σοφοκλή. Στον Ευριπίδη υπερτερούν οι γυναίκες στη χρήση επιφωνηματικών φράσεων, καθώς κυρίως γυναίκες είναι οι ηρωίδες των σωζόμενων τραγωδιών του. Οι θεοί έχουν περιορισμένο ρόλο στη δράση, με εξαίρεση τις *Βάκχες*, όπου ο Διόνυσος έχει κεντρικό ρόλο, εξαιτίας του θέματος της τραγωδίας και γι' αυτό εκφέρει περισσότερα επιφωνήματα από άλλους θεούς.

Πέντε από τις ευριπίδειες τραγωδίες, οι *Τρωάδες*, ο *Ορέστης*, οι *Βάκχες*, ο *Ιππόλυτος* και η *Ηλέκτρα*, χρήζουν ιδιαίτερου σχολιασμού λόγω της θεματικής τους και της χρήσης επιφωνηματικών φράσεων. Η πρώτη λόγω της χρήσης επιφωνηματικών

¹⁶⁷ Για τα χωρία των τραγωδιών βλ. τον Πίνακα Ι με τα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων στο τέλος της εργασίας.

¹⁶⁸ Για την χρήση των επιφωνημάτων από τις γυναίκες, καθώς και την αναλογία εμφάνισής τους στα

φράσεων μόνο από βάρβαρες γυναίκες, η δεύτερη λόγω της συσσώρευσης επιφωνηματικών φράσεων στον θρήνο του Φρύγα, η τρίτη λόγω του διονυσιακού χαρακτήρα του έργου, η τέταρτη λόγω των έντονων συναισθημάτων που εκφράζονται με επιφωνηματικές φράσεις και η τελευταία λόγω του θέματός της καθώς επιτρέπει τη σύγκριση με τις τραγωδίες της ίδιας θεματικής των δύο άλλων τραγικών. Στις *Τρωάδες* αποδίδονται επιφωνηματικές φράσεις μόνο σε γυναίκες βάρβαρες, λόγω της θεματικής του έργου, της κατάληψης της Τροίας από τους Αχαιούς και του θρήνου των γυναικών της Τροίας για την καταστροφή της πάλαι ποτέ ισχυρής πόλης τους. Ο κεντρικός χαρακτήρας, η Εκάβη, θρηνεί σε όλο το δράμα και εκφράζεται κατεξοχήν με επιφωνηματικές φράσεις, οι οποίες φαίνεται ότι αποτελούν το βασικό μέσο σκιαγράφησης του χαρακτήρα της, σε αντίθεση με άλλες ηρωίδες του Ευριπίδη. Συγκεκριμένα χρησιμοποιεί τις φράσεις: αἰαῖ, οἴμοι, ὦμοι, οἴ' ἐγώ, ἰώ, ἔ ἔ, ὦμοι ἐγώ, φεῦ, ὄτοτοτοῖ, τις οποίες επαναλαμβάνει συνεχώς και οι οποίες αποτελούν κατεξοχήν θρηνητικές φράσεις. Θρηνεί για την τύχη της πόλης της, τη δική της, των άλλων γυναικών, οι οποίες θα γίνουν δούλες των Αχαιών και θα μεταφερθούν στην Ελλάδα. Η Κασσάνδρα, η οποία εμφανίζεται μόνο εδώ και στον *Αισχύλο*, εκφέρει δύο επιφωνηματικές φράσεις (ὦ, εὐὰν εὐοῖ) σε κατάσταση έκστασης, όπως και στον *Αγαμέμνονα* του *Αισχύλου*. Αν και στον *Αισχύλο* χρησιμοποιεί πλήθος επιφωνηματικών φράσεων ευρισκόμενη σε ένα παραλήρημα, στον Ευριπίδη χρησιμοποιεί μόνο δύο, η δεύτερη από τις οποίες είναι αποκλειστικά βακχική και εκφέρεται σε τελετουργίες προς τιμήν του Διονύσου, επιφωνηματική φράση την οποία όμως δεν χρησιμοποιεί η Κασσάνδρα στον *Αισχύλο*. Η εικόνα της Κασσάνδρας είναι κοινή και στους δύο ποιητές λόγω της μυθολογικής παράδοσης, σύμφωνα με την οποία τιμωρημένη από τον Απόλλωνα προφήτευε μελλοντικά γεγονότα χωρίς να γίνεται πιστευτή. Στον Ευριπίδη

όμως ο ρόλος της είναι πιο περιορισμένος σε σχέση με αυτόν στον Αισχύλο και μάλιστα βρίσκεται σε πλάνη πιστεύοντας ότι θα φύγει από την Τροία και θα παντρευτεί στην Ελλάδα, γεγονός που της δίνει χαρά. Σημειώνεται ότι η Κασσάνδρα πήγε στο παλάτι του Αγαμέμνονα ως δούλη μετά την πτώση της Τροίας.

Στον *Ορέστη* ο Ευριπίδης υπονομεύει τον ρόλο των επιφωνηματικών φράσεων στον τραγικό θρήνο με τον χαρακτήρα του Φρύγα υπηρέτη της Ελένης, ο οποίος χρησιμοποιεί επιφωνηματικές φράσεις για να θρηνήσει την πατρίδα του, την Τροία. Ο Φρύγας παρουσιάζεται στη σκηνή να θρηνεί όπως ένας τραγικός ήρωας, παρά τη θηλυπρεπή του συμπεριφορά, όπως μαρτυρούν η εμφάνισή του στη σκηνή, το τραγούδι του και ο χορός του. Ο θρήνος του Φρύγα για την καταστροφή της Τροίας είναι θέμα προσφιλές στον Ευριπίδη ο οποίος συνθέτει έναν ανάλογο θρήνο στις *Τρωάδες* (522-582), όπου ωστόσο δεν χρησιμοποιούνται καθόλου επιφωνηματικές φράσεις από τον Χορό των Τρωάδων. Οι επιφωνηματικές φράσεις που απουσιάζουν από τις *Τρωάδες* πιθανόν λειτουργούν προς την κατεύθυνση της πρόκλησης θυμηδίας, γέλιου και συμπάθειας προς τον συγκεκριμένο χαρακτήρα μέσω της θηλυπρέπειας και της βάρβαρης ασιατικής καταγωγής του Φρύγα. Δεν αποκλείεται ο θρήνος του να αποτελεί τον αντίποδα του θρήνου για την Τροία, ο οποίος απαντά στις *Τρωάδες*, δίνοντας την αντίθετή του ιλαροτραγική πλευρά, στην οποία αρέσκεται ο Ευριπίδης¹⁶⁹. Είναι αξιοσημείωτη η χρήση της φράσης αἰαῖ ὅταν ο Φρύγας σχολιάζει τη χρήση της συγκεκριμένης φράσης από τους Ασιάτες (1395-1399):

αἴλινον αἴλινον ἀρχὰν θρήνου / βάρβαροι λέγουσιν, αἰαῖ, / Ἄσιάδι φωνᾶι, βασιλέων

ὅταν αἶμα χυθῆι κατὰ γᾶν ξίφεσιν / σιδαρέοισιν Ἄιδα.

Ουσιαστικά ο Ευριπίδης στο συγκεκριμένο χωρίο χρησιμοποιεί τη φράση μεταγλωσσικά και ο Φρύγας μεταφέρει τα λόγια των βαρβάρων σε πλάγιο λόγο χωρίς

να εκφράζει στο σημείο αυτό τα δικά του συναισθήματα. Το γεγονός ότι αποτελεί τη μοναδική περίπτωση λειτουργίας μιας επιφωνηματικής φράσης με τέτοιο τρόπο στις σωζόμενες τραγωδίες καθιστά το παραπάνω χωρίο εξαιρετικής σημασίας. Εξάλλου, είναι πιθανόν ο Ευριπίδης να δανείζεται αυτή την τεχνική από τον Αριστοφάνη, ο οποίος χρησιμοποιεί με αυτόν τον τρόπο τις επιφωνηματικές φράσεις στις κωμωδίες του¹⁷⁰, διαπίστωση η οποία μάλλον ενισχύει τον κωμικό χαρακτήρα της σκηνής του Φρύγα στον *Ορέστη* του Ευριπίδη.

Η λειτουργία των επιφωνηματικών φράσεων στις *Βάκχες* και η σχέση τους με την έκσταση είναι καθοριστικής σημασίας καθώς είναι η μόνη σωζόμενη τραγωδία με διονυσιακό περιεχόμενο. Η χρήση των επιφωνηματικών φράσεων σε συμφραζόμενα τελετουργίας αποτελεί μία ιδιαίτερη περίπτωση. Ο χορός αποτελείται από γυναίκες ένθεες στο μεγαλύτερο μέρος του έργου σε κατάσταση εκστατική και εκφράζεται με επιφωνηματικές φράσεις και με τη βακχική φράση *εὐοῖ*. Εξάλλου, εξαιτίας του θέματος, ο Διόνυσος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην τραγωδία αυτή και εκφέρει επιφωνηματικές φράσεις. Είναι πιθανόν αυτό να συνέβαινε και σε άλλα μη σωζόμενα δράματα των άλλων τραγικών με συναφή θεματολογία¹⁷¹. Ωστόσο, συγκριτικά με άλλες τραγωδίες του Ευριπίδη οι επιφωνηματικές φράσεις που χρησιμοποιούνται στις *Βάκχες* είναι λιγότερες. Οι μαινάδες χρησιμοποιούν συγκεκριμένες φόρμουλες προκειμένου να υμνήσουν τον θεό, αλλά οι επιφωνηματικές φράσεις δεν χρησιμοποιούνται ευρέως. Ωστόσο, κάποιες επιφωνηματικές φράσεις στην τραγωδία ίσως συνδέονταν στενά με τον εκστατικό λόγο των γυναικών και με την τελετουργία, όπως η φράση *εὐοῖ*. Σε μια κατάσταση έκστασης, όπου το συναίσθημα και το ένστικτο κυριαρχούν και υπερτερούν της λογικής, κάποιες επιφωνηματικές φράσεις αποτελούν βασικό μέσο έκφρασης. Στις

¹⁶⁹ Για τις καινοτομίες που εισάγει ο Ευριπίδης στο είδος της τραγωδίας βλ. de Romilly 1997, 11-28.

¹⁷⁰ Βλ. παρακάτω στο αντίστοιχο κεφάλαιο για την κωμωδία.

¹⁷¹ Η επιφωνηματική φράση *εὐοῖ* απαντά και στις *Τραχίνιες* του Σοφοκλή (219) σε μια ωδή του Χορού,

Βάκχες τουλάχιστον συνδέονται με τις τελετουργίες του Διονύσου, στις οποίες οι οπαδοί συμμετέχουν εκστατικά¹⁷².

Ο *Ιππόλυτος* παρουσιάζει κάποια ιδιαιτερότητα λόγω του θέματός του, τον παράφορο έρωτα της Φαίδρας για τον Ιππόλυτο, γιο του συζύγου της, και του ερωτικού πάθους, μία από τις πηγές των δεινών των χαρακτήρων. Ο παράφορος έρωτας της Φαίδρας για τον Ιππόλυτο κινεί τη δράση και η κάθαρση έρχεται στο τέλος με τον θάνατο και των δύο. Η θλίψη και ο θάνατος δεν πηγάζουν, όπως σε άλλα δράματα, από πολέμους, αλλά από τον έρωτα, ο οποίος οδηγεί τους χαρακτήρες σε αδιέξοδο. Ο κρυφός έρωτας της Φαίδρας για τον γιο του συζύγου της φτάνει στα άκρα και καθαίρεται μόνο με τον θάνατο. Οι επιφωνηματικές φράσεις στο έργο είναι πολλές και απαντούν σε σημεία της πλοκής κρίσιμα για την δήλωση έντονης εναλλαγής συναισθημάτων. Η φράση αἰαῖ (208) είναι η πρώτη που αναφωνεί η Φαίδρα λίγο πριν αποκαλύψει το μυστικό της στην τροφό, η οποία αναφωνεί οἴμοι (353). Στο άκουσμα της θλιβερής είδησης της αυτοκτονίας της Φαίδρας καθένας αντιδρά διαφορετικά: η τροφός αναφωνεί ἰοῦ ἰοῦ (776), ο Χορός φεῦ φεῦ (778), ο Θησέας αἰαῖ (806). Η αντίδραση των γυναικών είναι πιο έντονη, πιο φορτισμένη, ωστόσο και οι τρεις φράσεις εντάσσονται στο ίδιο πλαίσιο. Κάθε επιφωνηματική φράση μπορεί να εκφράσει διαφορετικά συναισθήματα ανάλογα με το νόημα και το λεξιλογικό περιβάλλον, αλλά και το ίδιο συναίσθημα μπορεί να εκφραστεί με διαφορετικές επιφωνηματικές φράσεις. Η θλίψη και η έκπληξη από την αυτοκτονία της Φαίδρας εκφράζεται με διάφορους τρόπους. Κανένας δεν περίμενε να οδηγηθεί σε τέτοιο σημείο από το ερωτικό της πάθος. Προς το τέλος του έργου ο Ιππόλυτος αναφωνεί ἰὼ μοί μοι (1384) για την κακή του μοίρα και αμέσως μετά αναρωτιέται τί φῶ; Δεν ξέρει τι να πει, τι λόγο να αρθρώσει και μέσα στην απόγνωσή του αναφωνεί ἰὼ μοί μοι. Οι επιφωνηματικές

όπου αναφέρεται ο Διόνυσος. Βλ. Easterling 1996, 141-142.

φράσεις εκφράζουν κατεξοχήν τα συναισθήματα των χαρακτήρων, τα οποία αδυνατούν να εκφράσουν με τον λόγο, είτε ως πρώτη αντίδραση, είτε ως κατάληξη.

Η *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον παραβαλλόμενη με τις *Χοηφόρους* του Αισχύλου και την *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή, τραγωδίες που πραγματεύονται τον ίδιο μύθο. Τα επιφωνήματα δεν απαντούν σε όλη την έκταση του έργου, αλλά εντοπίζονται στην αρχή της τραγωδίας και στο τέλος. Η προοδευτική συρρίκνωση των επιφωνηματικών φράσεων από τον Αισχύλο στον Σοφοκλή, και από τον Σοφοκλή στον Ευριπίδη, είναι αξιοπρόσεκτη καθώς στην *Ηλέκτρα* του τελευταίου χρησιμοποιούνται ουσιαστικά μόνο τρεις επιφωνηματικές φράσεις που εκφράζουν συναισθήματα (ιώ, φεῦ, οἴμοι) σε αντίθεση με τους άλλους δραματικούς ποιητές, όπου οι επιφωνηματικές φράσεις είναι και περισσότερες και εμφανίζονται πιο συχνά. Ο Ευριπίδης αποδίδει τον ίδιο αριθμό (εννιά) επιφωνηματικών φράσεων στην *Ηλέκτρα* και τον Ορέστη, δύο μόνο στον Χορό και μία φράση στην *Κλυταιμίστρα*, γεγονός το οποίο πιθανόν είναι τυχαίο. Αξίζει να τονιστεί ότι στις *Χοηφόρους* του Αισχύλου και στην *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη τα επιφωνήματα τίθενται *extra metrum*, ενώ στην *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή εντάσσονται στο μέτρο. Στην *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη, η *Ηλέκτρα* είναι παρούσα στη σκηνή της εκδίκησης, στην πραγμάτωση της οποίας συμμετέχει ενεργά με λόγια και επιφωνηματικές φράσεις. Οι επιφωνηματικές φράσεις του Ορέστη και της *Ηλέκτρας*, οι οποίοι επωμίζονται από κοινού το έργο της εκδίκησης, εστιάζονται στη δική τους τραγική μοίρα μετά τη μητροκτονία. Οι ρόλοι τους είναι ισότιμοι τόσο μέσω των πράξεών τους, όσο και μέσω της χρήσης επιφωνηματικών φράσεων. Σε αντίθεση με τον Αισχύλο και τον Σοφοκλή, στις τραγωδίες των οποίων η *Ηλέκτρα* χρησιμοποιεί ένα επιφώνημα που δεν χρησιμοποιεί κανείς άλλος στην αντίστοιχη τραγωδία (το φεῦ στις *Χοηφόρους* του Αισχύλου, το *ιώ* στην *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή), ο Ευριπίδης δεν

¹⁷² Για τις ένθεες οπαδούς του Διονύσου βλ. Dodds 1960, 71-72 και 159.

προσπαθεί να διαφοροποιήσει την Ηλέκτρα από τους άλλους χαρακτήρες αποδίδοντάς της ένα επιφώνημα που δε χρησιμοποιεί κανείς άλλος στην *Ηλέκτρα*. Η Ηλέκτρα συμμετέχει ενεργά σε όλες τις φάσεις της εκδίκησης και δεν περιορίζεται μόνο στους θρήνους, αλλά δρα, όπως οι άνδρες. Η σκιαγράφιση της Ηλέκτρας απηχεί μια διαφορετική αντίληψη του Ευριπίδη από αυτή των ομοτέχνων του. Η Ηλέκτρα δεν υποτάσσεται στο καθήκον, όπως στον Σοφοκλή, αλλά κατευθύνεται από τα πάθη της και φτάνει στα άκρα. Το μίσος της απορρέει από τα προσωπικά της συναισθήματα, οι εσωτερικές συγκρούσεις είναι έντονες και κατευθύνουν τη δράση¹⁷³. Ο Ευριπίδης αναδεικνύει το άτομο και τις επιθυμίες του, την ελευθερία των αποφάσεων και των κινήσεών του και τη μη υποταγή στο καθήκον. Η εκδίκηση δεν εντάσσεται σε ένα ηθικό σύστημα, όπως στον Σοφοκλή, σύμφωνα με το οποίο η κόρη έχει χρέος να θρηνεί μέχρι να πραγματοποιηθεί η εκδίκηση για τον φόνο του πατέρα της, αλλά πηγάζει από το μίσος της ίδιας και τα έντονα συναισθήματά της εναντίον των φονιάδων του πατέρα της, μην υποκύπτοντας σε κανένα χρέος.

Ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί λιγότερες επιφωνηματικές φράσεις από τους δύο άλλους τραγικούς και ακόμα λιγότερους συνδυασμούς επιφωνηματικών φράσεων. Η εξέλιξη αυτή συνδέεται ίσως με την εξάπλωση της φιλοσοφίας, της ρητορικής και της σοφιστικής, την οποία ενστερνίζεται και ο Ευριπίδης. Η επικράτηση της λογικής οδηγεί τον Ευριπίδη στην υιοθέτηση διαφορετικών μέσων για τη σκιαγράφιση των χαρακτήρων του (λογύδρια, χρήση ρητορικών τεχνικών στο ύφος) και στην περιορισμένη χρήση επιφωνηματικών φράσεων, τις οποίες εκφωνούν κυρίως γυναίκες. Ωστόσο χρησιμοποιεί παράγωγες λέξεις οι οποίες περιγράφουν την συναισθηματική κατάσταση του χαρακτήρα, αλλά δεν δραματοποιούν. Είναι λιγότερες οι σκηνές με έντονες συναισθηματικές αντιδράσεις, αλλά τις εντάσσει στους λόγους με

¹⁷³ Για τις διαφορές της *Ηλέκτρας* μεταξύ Σοφοκλή και Ευριπίδη βλ. de Romilly 1997, 54 και 71-72.

επιχειρήματα. Είναι αξιοσημείωτο ότι από όλες τις σωζόμενες τραγωδίες του μόνον τρεις έχουν ανδρικό Χορό. Η σημασία των επιφωνηματικών φράσεων διαφοροποιείται συνήθως ανάλογα με τα συμφραζόμενα, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, με σκοπό την έκφραση των έντονων ψυχολογικών καταστάσεων των ευριπίδειων χαρακτήρων. Αποδίδει περισσότερες φράσεις σε θεούς, σε σύγκριση με τους δύο άλλους τραγικούς: στους Διόσκουρους στην *Ηλέκτρα*, στον Διόνυσο στις *Βάκχες*, στη Μούσα στον *Ρήσο* και μία φράση σε μάντη, γεγονός το οποίο ίσως οφείλεται στη συχνότερη χρήση του «από μηχανής» θεού στις τραγωδίες του, καθώς και στο ότι διασώθηκε το δράμα, όπου πρωταγωνιστεί ο Διόνυσος.

Σύγκριση των τριών τραγικών ποιητών

Από τη μελέτη των τριών τραγικών προκύπτουν μερικά σαφή συμπεράσματα ως προς τη χρήση των επιφωνηματικών φράσεων. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται η χρήση των φράσεων ανά τραγικό ποιητή: αρχίζοντας από τις φράσεις που απαντούν από κοινού και στους τρεις τραγικούς, σε δύο ή σε έναν τραγικό μόνο:

Επιφωνηματικές Φράσεις	Αισχύλος	Σοφοκλής	Ευριπίδης
αἰαῖ	x	x	x
εἶεν	x	x	x
ἰὼ	x	x	x
οἴ γ' ἄγω	x	x	x
οἴμοι	x	x	x
παπαῖ	x	x	x
φεῦ	x	x	x

ὦ	x	x	x
ὦμοι	x	x	x
τοτοῖ	x	x	
οἶ	x		x
ὄτοτοτοῖ	x		x
ὠή	x		x
ᾶ		x	x
εὐοῖ		x	x
αῖα	x		
ἦέ	x		
ἰωά	x		
ὄᾶ	x		
οἰοῖ	x		
ποποῖ	x		
ἄτταταῖ		x	
ἰού		x	

Στα μόλις επτά σωζόμενα δράματα ο Αισχύλος χρησιμοποιεί τις περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις σε σύγκριση με τους δύο άλλους τραγικούς. Τα αῖαῖ, εἶεν, ἰώ, οἶ' γώ, οἶμοι, παπαῖ, φεῦ, ὦ και ὦμοι απαντούν και στους τρεις τραγικούς με μικρές διαφοροποιήσεις ως προς τη λειτουργία και τη σημασία. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις, που απαντούν στον Αισχύλο, αποτελούν συνδυασμούς φωνηέντων. Το επιφώνημα τοτοῖ απαντά στον Αισχύλο και τον Σοφοκλή, ενώ υπάρχουν και τρεις επιφωνηματικές φράσεις, που απαντούν στον Αισχύλο, δεν απαντούν στον Σοφοκλή και επανέρχονται με τον Ευριπίδη (ὄτοτοτοῖ, οἶ, ὠή), ο οποίος ακολουθεί τον Αισχύλο ως προς το συμπλήρωμα και το φύλο των προσώπων που τα εκφέρουν. Τα επιφωνήματα ᾶ και το βακχικό εὐοῖ χρησιμοποιούνται

μόνο από τους Σοφοκλή και Ευριπίδη, αν και το τελευταίο είναι πιθανόν να απαντούσε και σε δράματα του Αισχύλου με διονυσιακό περιεχόμενο, τα οποία όμως δε σώζονται. Οι φράσεις ὄᾶ, ποποῖ, ἠέ, ἰωά, αἶα, οἰοῖ χρησιμοποιούνται μόνο από τον Αισχύλο και τα ἄτταταῖ και ἰού μόνο από τον Σοφοκλή.

Ὡς προς τους συνδυασμούς επιφωνηματικών φράσεων, είναι αξιοσημείωτο ότι κατά κανόνα ο κάθε ποιητής δημιουργεί τους δικούς του συνδυασμούς, που είναι μοναδικοί και δεν απαντούν σε άλλα κείμενα. Ὡστόσο, κάποιες διπλές επαναλήψεις επιφωνηματικών φράσεων είναι κοινές σε δύο ή τρεις ποιητές:

Επιφωνηματικές Φράσεις	Αισχύλος	Σοφοκλής	Ευριπίδης
αἶαῖ αἶαῖ	x	x	x
ἔ ἔ	x	x	x
ἰού ἰού	x	x	x
ἰώ ἰώ	x	x	x
φεῦ φεῦ	x	x	x
ἄ ἄ ἄ ἄ		x	x
αἶαῖ, ἰώ		x	x
ὦ πόποι	x	x	

Είναι αξιοσημείωτο ότι οι διπλές επαναλήψεις (ἔ ἔ, αἶαῖ αἶαῖ, ἰώ ἰώ, φεῦ φεῦ, ἰού ἰού) απαντούν σε όλους τους ποιητές, ενώ η τετραπλή επανάληψη του ἄ (ὅπως και το απλό ἄ) απαντά μόνο στον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη, ὅπως επίσης και ο συνδυασμός αἶαῖ, ἰώ, ενώ το ὦ πόποι απαντά στον Αισχύλο και τον Σοφοκλή. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι φράσεις που χρησιμοποιούνται διπλές απαντούν σε όλους τους τραγικούς μονές, με εξαίρεση το ἰού, το οποίο αν και χρησιμοποιείται διπλό από όλους

τους τραγικούς, μόνο του απαντά μόνο στον Σοφοκλή.

Αναφορικά με τα παράγωγα από επιφωνηματικές φράσεις παρατηρείται ότι και οι τρεις τραγικοί τα χρησιμοποιούν, ο Αισχύλος ίσως σε μεγαλύτερο βαθμό. Κάποια από αυτά απαντούν ήδη στα ομηρικά έπη: όλολύζω, όλολυγή, ίύζω, ίυγμός, ίωή, όϊζύς, οϊκτίρω, οϊκτρός, οϊκτρῶς, οϊμῶζω, οϊμωγή. Άλλα απαντούν και στους τρεις τραγικούς: αΐλινος, ίήλεμος, έποικτίρω, οϊκτίζω, κατοικτίζω, άλλα στον Αισχύλο και τον Ευριπίδη: όλολυγμός, οϊμωγμα, άλλα στον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη: αϊάζω, άνολολύζω, άνοϊκτως. Τα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων εμφανίζονται από τα πρώιμα στάδια εξέλιξης της γλώσσας και αξιοποιούνται λογοτεχνικά από τους ποιητές ανάλογα με τη θεματική του κάθε έργου¹⁷⁴. Οι τραγικοί ποιητές χρησιμοποιούν τα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων με τον ίδιο τρόπο: σε χωρία έντονης συναισθηματικής φόρτισης στα οποία θέλουν να προσδώσουν ενάργεια και αμεσότητα χρησιμοποιούν επιφωνηματικές φράσεις πάντα σε ευθύ λόγο για την παράσταση μιας έντονης συναισθηματικής κατάστασης. Σε αντίθετη περίπτωση χρησιμοποιούν τα παράγωγά τους σε ευθύ ή σε πλάγιο λόγο σε τριτοπρόσωπη αφήγηση.

Στον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις εκφέρονται από τον πρωταγωνιστή του έργου, αλλά στον Αισχύλο οι περισσότερες φράσεις εκφέρονται από τον Χορό. Επιπλέον, εκφέρονται κατεξοχήν από θνητούς εκτός δύο εξαιρέσεων, τον Ήφαιστο στον Αισχύλο (*Προμηθέας Δεσμώτης* 66) και την Αθηνά στον Σοφοκλή (*Αίας* 101). Η κοινωνική τάξη δεν παίζει καθοριστικό ρόλο, εφόσον επιφωνηματικές φράσεις εκφέρονται, τόσο από «υψηλούς», όσο και από «ταπεινούς» χαρακτήρες της τραγωδίας. Ωστόσο, επειδή η εκφώνησή τους συνδέεται άμεσα με το βαθμό τραγικότητας των χαρακτήρων, οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις στην

¹⁷⁴ Για τη σύγκριση μεταξύ των τραγικών ποιητών ως προς τη χρήση παράγωγων λέξεων από

τραγωδία εκφέρονται από άτομα υψηλής κοινωνικής στάθμης. Δεν αποτελούν επομένως χαρακτηριστικό τρόπο έκφρασης μιας συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης, ούτε ενός φύλου, αλλά έχουν καθολικό χαρακτήρα και απηχούν ενστικτώδη τρόπο αντίδρασης του ανθρώπου γενικά σε συγκεκριμένα ερεθίσματα του περιβάλλοντος.

Στον Αισχύλο και στον Σοφοκλή οι επιφωνηματικές φράσεις υπερτερούν στα λυρικά μέρη, σε αντίθεση με τον Ευριπίδη, στις τραγωδίες του οποίου υπερτερούν στα διαλογικά μέρη. Η συλλογική συνείδηση και η έννοια του πολίτη ως μέρους ενός ευρύτερου συνόλου, της πόλης, είναι εντονότερη στον Αισχύλο και τον Σοφοκλή. Ο Χορός που είναι φορέας αυτής της συλλογικότητας στην τραγωδία έχει πρωτεύουσα θέση στα δρώμενα και εκφράζει τα συναισθήματά του στα χορικά ή στους κομμούς. Αντιθέτως στον Ευριπίδη το συλλογικό δίνει τη θέση του στο ατομικό και συνεπώς οι υποκριτές κατέχουν σημαντικότερη θέση από τον Χορό και εκφράζουν τα συναισθήματά τους ατομικά. Είναι αξιοσημείωτο ότι η φράση εἶεν απαντά και στους τρεις τραγικούς μόνο σε διαλογικά μέρη, ενώ οι φράσεις εὐοῖ και ὄττοτοῖ απαντούν στον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη μόνο σε λυρικά μέρη. Η διαπίστωση αυτή ερμηνεύεται από τη λειτουργία της καθεμιάς: η φράση εἶεν προσιδιάζει σε «ρητορικό» ύφος και δηλώνει την αλλαγή ομιλητή ή θέματος, επομένως τίθεται συνήθως στην αρχή μονολόγου σε διαλογικά μέρη. Από την άλλη μεριά η φράση εὐοῖ συνδέεται στενά με τη λατρεία και την τελετουργία του Διονύσου και απαντά σε ύμνους, οι οποίοι βρίσκονται σε λυρικά μέρη, ενώ η φράση ὄττοτοῖ εκφράζει βαθιά θλίψη, συνδέεται στενά με τον θρήνο και επομένως ίσως γι' αυτόν τον λόγο τίθεται μόνο σε λυρικά μέρη.

Η σημασία των κοινών επιφωνηματικών φράσεων άλλοτε παραμένει η ίδια και άλλοτε διαφοροποιείται από ποιητή σε ποιητή, όπως φαίνεται στον ακόλουθο πίνακα:

Επιφωνηματική Φράση	Αισχύλος	Σοφοκλής	Ευριπίδης
αἰᾶϊ	απόγνωση, οίκτος	απόγνωση	απόγνωση
εἶεν	ανυπομονησία, αρχή μονολόγου	ανυπομονησία, αλλαγή θέματος, έκπληξη	ανυπομονησία, αρχή μονολόγου, αλλαγή θέματος, διαπίστωση
ἰῶ	έκκληση, επίκληση σε θεούς, απόγνωση	έκκληση, επίκληση σε θεούς, απόγνωση, χαρά	έκκληση, επίκληση σε θεούς, απόγνωση
οἱ ἄγω	απόγνωση	απόγνωση	απόγνωση
οἴμοι	θλίψη, απορία, οδύνη	θλίψη, τρόμος, θυμός, οίκτος, απορία	αγανάκτηση, θλίψη, απορία, τρόμος, θυμός
παπαῖ	αποτροπιασμός, πόνος	αποτροπιασμός, σωματικός πόνος	αποτροπιασμός, σωματικός πόνος
φεῦ	λύπη, έκπληξη, θαυμασμός	λύπη, έκπληξη, αγανάκτηση	λύπη, έκπληξη, θαυμασμός, αγανάκτηση, αποτροπιασμός
ᾠμοι	θλίψη	θλίψη	θλίψη, σωματικός πόνος, ειρωνεία
ᾗ	-	έντονη διαμαρτυρία	έντονη διαμαρτυρία, έκπληξη

Όπως συνάγεται από τον πίνακα, η επιφωνηματική φράση αἰᾶϊ σημαίνει στον Αισχύλο απόγνωση ή οίκτο, ενώ στον Σοφοκλή και στον Ευριπίδη απόγνωση. Η φράση εἶεν σημαίνει ανυπομονησία και στους τρεις τραγικούς, ενώ στον Σοφοκλή σημαίνει και έκπληξη και στον Ευριπίδη διαπίστωση. Επιπλέον, χρησιμοποιείται από τον Αισχύλο και τον Ευριπίδη για να εισαγάγει τον μονόλογο ενός χαρακτήρα και από τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη για την αλλαγή θέματος. Η φράση ἰῶ απαντά και στους

τρεις ποιητές για έκκληση ή επίκληση σε θεούς και για να δείξει απόγνωση, ενώ στον Σοφοκλή σε μία περίπτωση εκφράζει χαρά (*Ηλέκτρα* 1273). Η φράση οἶ' γώ και στους τρεις τραγικούς δηλώνει απόγνωση. Η φράση οἴμοι δηλώνει στον Αισχύλο οδύνη, θλίψη ή απορία, στον Σοφοκλή τρόμο, θυμό, θλίψη, απορία ή οίκτο και στον Ευριπίδη αγανάκτηση, θλίψη, απορία, τρόμο ή θυμό. Η φράση παπαῖ δηλώνει πόνο ή αποτροπιασμό, ενώ στον Σοφοκλή και στον Ευριπίδη σωματικό πόνο ή αποτροπιασμό. Η φράση φεῦ δηλώνει στον Αισχύλο λύπη, έκπληξη ή θαυμασμό, στον Σοφοκλή λύπη, αγανάκτηση ή έκπληξη και στον Ευριπίδη θαυμασμό, λύπη, έκπληξη, αγανάκτηση ή αποτροπιασμό. Η φράση ὦμοι δηλώνει θλίψη και στους τρεις τραγικούς, ενώ στον Ευριπίδη δηλώνει και ειρωνεία. Η φράση ἄ δεν απαντά στον Αισχύλο, ενώ στον Σοφοκλή δηλώνει επίμονη διαμαρτυρία και στον Ευριπίδη έκπληξη ή έντονη διαμαρτυρία. Επομένως, στις φράσεις αἰαῖ, ἰώ, οἶ' γώ, παπαῖ παρατηρούνται λεπτές σημασιολογικές διαφοροποιήσεις στη χρήση τους από τους τρεις τραγικούς και συγκεκριμένα στους δύο μεταγενέστερους του Αισχύλου. Στις φράσεις εἶεν, οἴμοι, φεῦ, ὦμοι παρατηρείται μία προοδευτική αύξηση της πολυσημίας τους από τραγικό ποιητή σε τραγικό ποιητή: ο καθένας διατηρεί τις σημασίες που αποδίδει στη φράση ο προηγούμενος, αλλά προσθέτει επιπλέον και άλλες. Η φράση ἄ χρησιμοποιείται μόνο από τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη, ο οποίος προσθέτει άλλη μία σημασία στην ήδη γνωστή από τον Σοφοκλή.

Λεπτές σημασιολογικές διαφοροποιήσεις εμφανίζονται ακόμα και στα έργα του ίδιου ποιητή, αλλά κατά κανόνα μέσα στο ίδιο πλαίσιο (θετικό ή αρνητικό συναίσθημα). Οι περισσότερες φράσεις τις οποίες χρησιμοποιούν οι τραγικοί έχουν παρεμφερή σημασία, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι οι επιφωνηματικές φράσεις στην τραγωδία φέρουν συγκεκριμένη σημασία, η οποία ωστόσο επιδέχεται κάποιων λεπτών σημασιολογικών διαφοροποιήσεων.

Η εξέταση της σημασίας των επιφωνηματικών φράσεων καταδεικνύει κάποιες διαφορές μεταξύ των τραγικών ως προς τις επιλογές τους για την έκφραση συναισθημάτων. Η κυριαρχία του Χορού στα έργα του Αισχύλου και ο περιορισμός του στα έργα των δύο άλλων τραγικών, η ανάδειξη των χαρακτήρων του Ευριπίδη και η προσπάθειά του να διεισδύσει στην ψυχολογία τους είναι εμφανή και μέσα από την εξέταση των επιφωνηματικών φράσεων. Η χρήση τους από τους τραγικούς δεν είναι τυχαία, αλλά σχετίζεται άμεσα με τους βασικούς άξονες της τραγικής ποίησης του καθενός και εντάσσεται στα ειδολογικά χαρακτηριστικά της τραγωδίας. Ο διάλογος, βασικό γνώρισμα του δράματος, «ευνοεί» την ένταξη επιφωνηματικών φράσεων ως στοιχείο του προφορικού, ευθύ λόγου και οι τραγικοί το αξιοποιούν στο έπακρο για την έκφραση συναισθημάτων. Τα προσωπεία των υποκριτών δεν επέτρεπαν την έκφραση του προσώπου τους, επομένως οι θεατές έπρεπε να καταλάβουν τις συναισθηματικές διακυμάνσεις των χαρακτήρων από τον τόνο της φωνής, τον επιτονισμό, τις χειρονομίες και τη μουσική. Οι επιφωνηματικές φράσεις σε συνδυασμό με τα παραπάνω που ελλείπουν παντελώς πιθανόν συνέβαλαν σε μια πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση της συναισθηματικής κατάστασης των χαρακτήρων. Συνεπώς, η συχνή χρήση επιφωνηματικών φράσεων στο δράμα ίσως να οφείλεται και επηρεάστηκε από τις συμβάσεις της παράστασης ενός δραματικού έργου και τη χρήση προσωπειών.

Θα μπορούσε να υποτεθεί ότι ο γυναικείος εκστατικός λόγος συνδέεται στενά με τις επιφωνηματικές φράσεις. Η προφητική Κασσάνδρα στον Αισχύλο, σε αντίθεση με τον Ευριπίδη, χρησιμοποιεί πλήθος επιφωνηματικών φράσεων σε κατάσταση έκστασης. Η ίδια αντίδραση παρατηρείται και στις *Βάκχες*, όταν οι γυναίκες οπαδοί του Βάκχου βρίσκονται σε αντίστοιχη κατάσταση. Ωστόσο, ο ανδρικός μαντικός λόγος δεν εκφέρεται με επιφωνηματικές φράσεις, όπως παρατηρείται στην περίπτωση του Τειρεσία, ο οποίος χρησιμοποιεί μόνο τρεις φορές επιφωνηματική φράση, το φεῦ στον

Σοφοκλή (*Οιδίποδος Τύραννος* 316, *Αντιγόνη* 1048) και το εἶεν στον Ευριπίδη (*Φοίνισσες* 849). Στον *Οιδίποδα Τύραννο* ο Τειρεσίας με την είσοδό του στη σκηνή εκφέρει το φεῦ δύο φορές δηλώνοντας εμφαιτικά και με την παρήχηση την απόγνωσή του για την άνομη πράξη του Οιδίποδα και τις συνέπειές της. Στην *Αντιγόνη* ο Τειρεσίας με το φεῦ εκφράζει την απογοήτευσή του για την υπερφίαλη στάση του Κρέοντα ως ηγεμόνα. Αν και ο Τειρεσίας θυμώνει τόσο με τον Οιδίποδα, όσο και με τον Κρέοντα δεν εξωτερικεύει τον θυμό του με τη χρήση επιφωνηματικών φράσεων. Στις *Φοίνισσες* με το εἶεν εκφράζει την ανυπομονησία του. Ωστόσο, είναι χαρακτηριστικό ότι ο μαντικός λόγος του Τειρεσία στερείται επιφωνηματικών φράσεων. Όταν ανακοινώνει τις προφητείες του, δεν χρησιμοποιεί επιφωνηματικές φράσεις, σε αντίθεση με τις γυναίκες οι οποίες παρουσιάζονται σε κατάσταση έκστασης. Επιπλέον, ο γυναικείος εκστατικός λόγος τίθεται στα λυρικά μέρη της τραγωδίας, σε αντίθεση με τον μαντικό λόγο των ανδρών που απαντά στα διαλογικά μέρη.

Επιπλέον, όπως είναι αναμενόμενο, και οι τρεις τραγικοί χρησιμοποιούν πλήθος επιφωνηματικών φράσεων στα μέρη των τραγωδιών, όπου κυριαρχεί ο θρήνος, αφού οι περιπτώσεις έκφρασης έντονης χαράς στην τραγωδία είναι σπάνιες. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι οι επιφωνηματικές φράσεις ήταν άρρηκτα συνυφασμένες με την τελετουργία του θρήνου και ο ρόλος τους στη γλώσσα των θρηνητικών ασμάτων καταλυτικός.

Αυτή όμως είναι η μία όψη του νομίσματος, γιατί η χρήση των επιφωνηματικών φράσεων μέσα σε ένα τραγικό έργο παρουσιάζει διαφορές μεταξύ των ποιητών. Στον Αισχύλο οι επιφωνηματικές φράσεις εκφράζουν τα συναισθήματα και την ψυχολογία των χαρακτήρων του. Στα δράματα του Αισχύλου που έχουν σωθεί ολόκληρα, οι γυναίκες και οι βάρβαροι εκφέρουν τις περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις. Ο Σοφοκλής αντιθέτως αποδίδει πολλές επιφωνηματικές φράσεις σε άνδρες, είτε είναι

μέλη του Χορού, είτε πρωταγωνιστές. Στον Σοφοκλή ωστόσο οι επιφωνηματικές φράσεις δεν περιορίζονται μόνο στη σκιαγράφηση των χαρακτήρων του, ως ένα επιπλέον ιδιαίτερο γνώρισμα των χαρακτήρων σε φορτισμένες συναισθηματικές καταστάσεις. Η χρήση τους διευρύνεται και η λειτουργία τους αποκτά και λογοτεχνική διάσταση. Ο Σοφοκλής άλλοτε χρησιμοποιεί επιφωνηματικές φράσεις του Αισχύλου τις οποίες εντάσσει σε διαφορετικά συμφραζόμενα προκειμένου να ανακαλέσει στη μνήμη των ακροατών του την αισχύλεια παράσταση και άλλοτε εμφανίζει δύο χαρακτήρες να χρησιμοποιούν την ίδια επιφωνηματική φράση σε αντίστοιχες ψυχολογικές καταστάσεις προκαλώντας έτσι έναν εσωτερικό διάλογο μεταξύ των χαρακτήρων του συγκεκριμένου έργου. Ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί λιγότερες επιφωνηματικές φράσεις από τους άλλους δύο τραγικούς προκειμένου να σκιαγραφήσει τις ψυχολογικές διακυμάνσεις των ηρωίδων του και τη συναισθηματική τους φόρτιση. Η χρήση των επιφωνηματικών φράσεων από τον Ευριπίδη ακολουθεί την ίδια παράδοση των άλλων δύο τραγικών, αν και περισσότερο αυτή του Αισχύλου παρά του Σοφοκλή, κυρίως ως προς την ιδιαίτερη σοφόκλεια λογοτεχνική τους εκμετάλλευση. Όπως όμως και με άλλες λογοτεχνικές και τραγικές συμβάσεις, έτσι και με τις επιφωνηματικές φράσεις ο Ευριπίδης δοκιμάζει τα όρια της λογοτεχνικής τους λειτουργίας, όταν στη σκηνή του Φρύγα ακόμα και οι επιφωνηματικές φράσεις μπορούν να στοχεύουν στην παρωδία.

2. Σατυρικό Δράμα

Επιφωνηματικές φράσεις στον *Κύκλωπα* του Ευριπίδη

Στον *Κύκλωπα* του Ευριπίδη οι επιφωνηματικές φράσεις και η λειτουργία τους διαφέρουν από τη χρήση τους στην τραγωδία, επειδή πρόκειται για διαφορετικό

γραμματειακό είδος¹⁷⁵:

Κύκλωψ

Χορός

49 ψύττ'· οὐ τᾶδ' οὔ;

51 ὦή, ρίψω πέτρον τάχα σου

64 <ψύττ'· οὐ τᾶδ' οὔ; οὐ τᾶδε νεμῆ

66 ὦή, ρίψω πέτρον τάχα σου

465 ἰοῦ ἰοῦ, / γέγηθα μαινόμεσθα τοῖς εὐρήμασιν

656 ἰὼ ἰὼ· γενναίοτατ' ὦ / θεῖτε σπεύδετ' ἐκκαίετε τὰν ὄφρυν

Σιληνός

110 παπαῖ· τὸν αὐτὸν δαίμον' ἐξαντλεῖς ἐμοί

153 Οδ. ἰδοῦ. Σι. παπαιάξ, ὡς καλὴν ὀσμὴν ἔχει

156 βαβαί· χορεῦσαι παρακαλεῖ μ' ὁ Βάκχιος

157 ἄ ἄ ἄ. / Οδ. μῶν τὸν λάρυγγα διεκάναξέ σου καλῶς;

193 οἴμοι· Κύκλωψ ὄδ' ἔρχεται· τί δράσομεν;

228 ὦμοι, πυρέσσω συγκεκομμένος τάλας

589 οἴμοι· πικρότατον οἶνον ὄψομαι τάχα

Οδυσσεύς

347 αἰαῖ, πόνους μὲν Τρωικούς ὑπεξέδυν

Κύκλωψ

503 παπαπαῖ· πλέως μὲν οἴνου / γάνυμαι <δὲ> δαιτὸς ἥβαι

565 ἄ ἄ, τί δράσεις; Σι. ἠδέως ἡμύστισα

572 παπαῖ, σοφόν γε τὸ ξύλον τῆς ἀμπέλου

576 ἰοῦ ἰοῦ, / ὡς ἐξένευσά μογίς· ἄκρατος ἢ χάρις

663 ὦμοι, κατηνθρακώμεθ' ὀφθαλμοῦ σέλας

665 ὦμοι μάλ', ὡς ὑβρίσαμεθ', ὡς ὀλώλαμεν

687 οἴμοι γελῶμαι· κερτομεῖτέ μ' ἐν κακοῖς

696 αἰαῖ· παλαιὸς χρησμός ἐκπεραίνεται

¹⁷⁵ Στα χωρία του *Κύκλωπα* ακολουθεῖται ἡ ἔκδοση του Diggle.

Οι επιφωνηματικές φράσεις συμπληρώνονται με τον ακόλουθο τρόπο:

ἄ ἄ + πρότ. (565)

ἄ ἄ ἄ χωρίς συμπλήρωμα (157)

αἰαῖ + πρότ. (347, 696)

βαβαί + πρότ. (156)

ιοὺ ἰοῦ + πρότ. (464, 576)

ἰὼ ἰὼ + πρότ. (656)

οἴμοι + πρότ. (193, 687)

παπαῖ + πρότ. (110, 572)

παπαιάξ + πρότ. (153)

παπαπαῖ + πρότ. (503)

ψύττα + πρότ. (49, 64)

ὦή + πρότ. (51, 66)

ῶμοι + πρότ. (228, 663, 665)

Όλες οι επιφωνηματικές φράσεις εκφωνούνται από άνδρες, εφόσον δεν υπάρχουν γυναικείοι χαρακτήρες στον *Κύκλωπα*, και μάλιστα πολλές από αυτές αποδίδονται σε ανθρωπόμορφα όντα, όπως ο Σιληνός και ο Κύκλωπας. Ως προς τη θέση τους στον στίχο, όλες τοποθετούνται στην αρχή, εκτός από το παπαιάξ, το οποίο τίθεται στη μέση του στίχου. Όλες οι φράσεις συμπληρώνονται με πρόταση, εκτός από τη φράση ἄ ἄ ἄ, η οποία δεν έχει συμπλήρωμα. Οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις απαντούν στα διαλογικά μέρη του δράματος, ενώ στα λυρικά μέρη χρησιμοποιούνται μόνο τα ψύττα, ὦή, παπαπαῖ. Η σημασία τους συχνά

διαφοροποιείται από την τραγωδία. Το **οἶμοι** χαρακτηρίζεται ως «παρατραγικό»¹⁷⁶, δηλαδή χρησιμοποιείται σε χωρία που λαμβάνονται αυτούσια από την τραγωδία και εντασσόμενα σε διαφορετικό νοηματικό περιβάλλον προκαλούν το γέλιο. Το **ὤμοι** δηλώνει σωματικό πόνο, σε αντίθεση με την τραγωδία όπου δηλώνει θλίψη. Το **παπαῖ** δηλώνει μάλλον πόνο¹⁷⁷, το **παπαιάξ** εκφράζει έκπληξη¹⁷⁸, όπως και το **παπαπαῖ**¹⁷⁹, ενώ το **ὠή** χρησιμοποιείται για να προσελκύσει την προσοχή¹⁸⁰. Το επιφώνημα **ψύττα** δεν απαντά στην τραγωδία, ούτε στην κωμωδία, είναι ηχομιμητικό και χρησιμοποιείται στο κάλεσμα κάποιου αντί του ονόματός του, όπως το νεοελληνικό ψιτ.¹⁸¹

Τα παράγωγα επιφωνηματικών φράσεων που απαντούν στον *Κύκλωπα* είναι τα εξής: ἀλαλαγμός, εὐ(ι)άζω, εὔιος¹⁸². Ωστόσο, δεν απαντά καμία επιφωνηματική φράση, από τις οποίες παράγονται οι παραπάνω λέξεις. Αξίζει προσοχής το γεγονός ότι και τα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων εντάσσονται στον χαρούμενο και σκωπτικό χαρακτήρα του σατυρικού δράματος, καθώς παράγονται από τις φράσεις ἀλαλά και εὐοῖ, επιφωνηματικές φράσεις άμεσα συνδεδεμένες με τη γιορτή του Απόλλωνα και του Διόνυσου αντίστοιχα. Επομένως και τα παράγωγα ενσωματώνονται και λειτουργούν στο κλίμα του ενθουσιασμού και της γιορτής που μεταφέρει το σατυρικό δράμα. Η χρήση τους δεν διαφέρει από αυτήν της τραγωδίας: ο ποιητής για να αποδώσει τα συναισθήματα των χαρακτήρων χρησιμοποιεί στον ευθύ λόγο επιφωνηματικές φράσεις για λόγους ενάργειας, ενώ σε άλλες περιπτώσεις χρησιμοποιεί τα παράγωγά τους.

Στο σατυρικό δράμα απαντούν κατεξοχήν επιφωνήματα κοινά με την τραγωδία,

¹⁷⁶ Βλ. Seaford 1984, 223.

¹⁷⁷ Βλ. Seaford 1984, 124.

¹⁷⁸ Βλ. Seaford 1984, 132.

¹⁷⁹ Βλ. Seaford 1984, 199.

¹⁸⁰ Βλ. Seaford 1984, 110.

¹⁸¹ Για περισσότερα βλ. Seaford 1984, 110.

¹⁸² Για τα χωρία του *Κύκλωπα* βλ. τον Πίνακα Ι με τα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων στο τέλος της εργασίας.

των οποίων το συγκείμενο, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, απαντά στην τραγωδία, αλλά η σημασία τους είναι διαφορετική και συχνά παρατραγική. Η χρήση τους στοχεύει στην πρόκληση γέλιου, καθώς διαφοροποιείται πλήρως το πλαίσιο, στο οποίο εντάσσονται, για να υπηρετήσουν τις ανάγκες ενός διαφορετικού γραμματειακού είδους. Χαρακτηριστική είναι η κατάληξη –αξ στο **παπαιάξ**, η οποία απαντά κυρίως στην κωμωδία. Στην τραγωδία οι επιφωνηματικές φράσεις είναι συνήθως σημασιολογικά έντονα φορτισμένες, ενώ στο σατυρικό δράμα «αποφορτίζονται», εξαιτίας του διαφορετικού νοηματικού περιβάλλοντος, και προκαλούν θυμηδία. Οι τραγικοί ήρωες αντιμετωπίζουν διλήμματα, συγκρούονται με διάφορες δυνάμεις (φυσικές, κοινωνικές) και πάσχουν λόγω της ιδιοσυγκρασίας της ανθρώπινης φύσης. Οι ήρωες του σατυρικού δράματος, αντίθετα, αντικατοπτρίζουν την άλλη όψη της ζωής, την εύθυμη, αυτήν που ικανοποιεί μόνο τα ανθρώπινα ένστικτα. Οι επιφωνηματικές φράσεις στον λόγο αυτών των ηρώων παίρνουν εξαρχής διαφορετική διάσταση και αποκτούν διαφορετική λειτουργία με στόχο να προκαλέσουν το γέλιο των ακροατών και να αποφορτίσουν το κλίμα της προηγούμενης τραγικής παράστασης, καθώς πάντα και όχι τυχαία η παράσταση του σατυρικού δράματος ακολουθούσε αυτή των τραγωδιών.

3. Κωμωδία

Επιφωνηματικές φράσεις στον Αριστοφάνη

Οι επιφωνηματικές φράσεις, που απαντούν στις σωζόμενες κωμωδίες του Αριστοφάνη, είναι: *ιώ, αϊαῖ, οἴμοι, φεῦ, ἄ, ὤμοι, εἶεν, ἦν, ἐλελελεῦ, βαβαιάξ, βομβάξ, βομβαλοβομβάξ, ἀπαπαῖ, ἱανοῖ, παπαπαππάξ, παπαῖ, ὦ, αἰβοῖ, βαβαί, ἰαβοῖ, αἰβοιβοῖ, ἰατταταιάξ, ἰαππαπαιάξ, ἰή, ἐποποῖ, ὦόπ, ποποποπο...ποῖ,*

ιού, εὐοῖ, ιαῦ, αῖ. Επιπλέον, απαντούν συνδυασμοί επιφωνηματικών φράσεων, είτε πρόκειται για διπλή, τριπλή ή πολλαπλή επανάληψη της ίδιας φράσης, είτε για συνεκφορά δύο διαφορετικών φράσεων: ἄ ἄ, ὦ ὦ, ἰὼ ἰὼ, ἰοῦ ἰοῦ, ἰοῦ ἰοῦ ἰοῦ ἰοῦ ἰοῦ ἰοῦ, ἔ ἔ, ἔ ἔ, ἰῆ ἰῆ, ἰῆ ἰῆ ἰῆ, ἦ ἦ, φεῦ φεῦ, ἄτταταῖ ἄτταταῖ, κοῖ κοῖ, ὦ οπόπ ὦ οπόπ, παππάξ παππάξ, ὕ ὕ...ὕ ὕ, ἀπαπαῖ φεῦ, ἰῆ ἰεῦ, βαβαῖ βαβαιάξ, ὦ φεῦ φεῦ, φεῦ δᾶ, ἀλαλαλαῖ ἰῆ, εὐοῖ εὐοῖ εὐαῖ εὐαῖ, αἰαῖ αἰαῖ ἔ ἔ, ὀ ὀ ὀ, παπαπαπαῖ, ἀπαπαπαῖ παπαιάξ.

Παρατίθενται οι αριστοφανικοί στίχοι ή τα χωρία, όπου οι στίχοι δεν είναι αρκετοί για τον προσδιορισμό της σημασίας, με τις επιφωνηματικές φράσεις ανά έργο και χαρακτήρα¹⁸³:

Άχαρνής

Δικαιόπολις

64 Βαβαιάξ. ᾤκβάτανα τοῦ σχήματος

67 ἐπ' Εὐθυμένους ἄρχοντος. ΔΙ. Οἴμοι τῶν δραχμῶν

105 Οἴμοι κακοδαίμων ὡς σαφῶς. ΠΡ. Τί δ' αὖ λέγει;

163 ὁ σωσίπολις. Οἴμοι τάλας ἀπόλλυμαι

174 Οἴμοι τάλας, μυττωτὸν ὅσον ἀπώλεσα

189 Αἰβοῖ. ΑΜ. Τί ἐστιν; ΔΙ. Οὐκ ἀρέσκουσίν μ' ὅτι

209 Ἐκπέφυγ', οἴχεται φροῦδος. Οἴμοι τάλας τῶν ἐτῶν τῶν / ἐμῶν

457 Φεῦ. Εὐδαιμονοίης, ὡσπερ ἡ μήτηρ ποτέ

473 Οἴμοι κακοδαίμων, ὡς ἀπόλωλ'. Ἐπελαθόμην

806 τοῖς χοιριδίοισιν. ᾤρα τρώξονται; Βαβαῖ / οἶον ροθιάζουσ'

1080 Ἰὼ στράτευμα πολεμολαμαχαϊκόν

1084 Αἰαῖ, τίνα δ' αὖ μοῖ προστρέχει τις ἀγγελῶν;

1198 Ἄτταταῖ ἄτταταῖ, / τῶν τιθίων, ὡς σκληρὰ καὶ κυδῶνια

1207 Ἰῆ ἰῆ, χαῖρε, Λαμαχίππιον

1227 ΔΙ. Ὅρατε τουτονὶ κενόν. Τήνελλα καλλίνικος

1228 ΧΟ. Τήνελλα δῆτ', εἶπερ καλεῖς γ', ὦ πρέσβυ, καλλίνικος

- 1229 ΔΙ. Καὶ πρὸς γ' ἄκρατον ἐγγέας ἄμυστιν ἐξέλαψα
 1230 ΧΟ. Τήνελλά νυν, ὦ γεννάδα· χῶρει λαβῶν τὸν ἄσκον
 1231 ΔΙ. Ἔπεσθέ νυν ἄδοντες· ὦ τήνελλα καλλίνικος
 1232 ΧΟ. Ἄλλ' ἐφόμεσθα σὴν χάριν / τήνελλα καλλίνικον ἄ / δοντες σὲ

Λάμαχος

- 590 Οἴμ' ὡς τεθνήξεις. ΔΙ. Μηδαμῶς, ὦ Λάμαχε
 1078 Ἴῶ στρατηγοὶ πλείονες ἢ βελτίονες
 1081 Οἴμοι κακοδαίμων, καταγελαῖς ἤδη σύ μου
 1083 Αἰαῖ, / οἴαν ὁ κῆρυξ ἀγγελίαν ἠγγειλέ μοι
 1116 Οἴμ' ὡς ὑβρίζεις. ΔΙ. Τὰς ἀκρίδας κρίνει πολὺ
 1142 Νεῖφει. Βαβαιάξ· χειμέρια τὰ πράγματα
 1190 Ἄτταταῖ ἄτταταῖ, / στυγερά τάδε γε κρυερά πάθεα· τάλας ἐγώ
 Διόλλυμαι δορὸς ὑπὸ πολεμίου τυπείς.
 1205 Ἴῶ ἰῶ τραυμάτων ἐπωδύνων
 1212 Ἴῶ ἰῶ, Παιὰν Παιάν

Ημιχόριο α'

- 566 Ἴῶ Λάμαχ', ὦ βλέπων ἀστραπάς
 568 ἰῶ Λάμαχ', ὦ φίλ', ὦ φυλέτα

Κόρη

- 780 Κοῖ κοῖ. / ΜΕ. Αὔτα 'στὶ χοῖρος;
 800 Αὐτὸς δ' ἐρώτη. ΔΙ. Χοῖρε χοῖρε. ΚΟΡΑ Κοῖ κοῖ
 801 ΔΙ. Τρώγοις ἄν ἐρεβίνθους; ΚΟΡΑ Κοῖ κοῖ κοῖ
 802 ΔΙ. Τί δαί; Φιβάλεως ἰσχάδας; ΚΟΡΑ Κοῖ κοῖ
 803 ΔΙ. Τί δαί σύ; τρώγοις ἄν; ΚΟ. Κοῖ κοῖ κοῖ

Γεωργός

- 1018 Οἴμοι τάλας. ΔΙ. ὦ Ἡράκλεις, τίς οὔτοσί;
 1036 Οἴμοι κακοδαίμων τοῖν γεωργοῖν βοιδίον

Ἄγγελος Α

- 1071 Ἴῶ πόνοι τε καὶ μάχαι καὶ Λάμαχοι

Ἰππῆς

¹⁸³ Στα χωρία των κωμωδιῶν του Αριστοφάνη ακολουθεῖται η ἐκδοση των Hall - Geldart.

Δημοσθένης

- 1 Ἰατταταιᾶξ τῶν κακῶν, ἰατταταῖ
 10 Μυμῦ μυμῦ μυμῦ μυμῦ μυμῦ μυμῦ
 183 Οἴμοι, τί ποτ' ἔσθ' ὅτι σαυτὸν οὐ φῆς ἄξιον;
 1078 Εἶεν. / Τούτοις ὁ μισθὸς τοῖς ἀλωπεκίοισι ποῦ;

Νικίας

- 10 Μυμῦ μυμῦ μυμῦ μυμῦ μυμῦ μυμῦ
 97 Οἴμοι, τί ποθ' ἡμᾶς ἐργάσει τῶ σῶ ποτῶ;
 139 ὑπὸ βυρσοπώλου; ΔΗ. Νῆ Δί'. ΝΙ. Οἴμοι δεῖλαιος

Αλλαντοπώλης

- 234 Οἴμοι κακοδαίμων ὁ Παφλαγῶν ἐξέρχεται
 752 Οἴμοι κακοδαίμων, ὡς ἀπόλωλ'. 'Ο γὰρ γέρων
 998 Οἴμ' ὡς χεσεῖω, κούχ ἅπαντας ἐκφέρω
 1193 Οἴμοι, πόθεν λαγῶά μοι γενήσεται;

Κλέων

- 340 Οἴμοι, διαρραγήσομαι. ΑΛ. Καὶ μὴν ἐγὼ οὐ παρήσω
 451 ΧΟ. Παῖ ἀνδρικῶς. ΚΛ. Ἰοῦ ἰού, / τύπτουσί μ' οἱ ξυνωμόται
 887 Οἴμοι τάλας, οἷοις πιθηκιομοῖς με περιελαύνεις
 1200 Οἴμοι τάλας, ἀδίκως γε τᾶμ' ὑφήρπασας
 1206 Οἴμοι κακοδαίμων, ὑπεραναιδευθήσομαι
 1237 Εἶεν. / 'Εν παιδοτρίβου δὲ τίνα πάλην ἐμάνθανες;
 1243 Οἴμοι κακοδαίμων, οὐκέτ' οὐδέν εἰμ' ἐγώ
 1248 Οἴμοι, πέπρακται τοῦ θεοῦ τὸ θέσφατον

Χορός

- 464 Οἴμοι σὺ δ' οὐδὲν ἐξ ἀμαξουργοῦ λέγεις;
 602 ἐμβαλόντες ἀνεφρυάξανθ'. «Ἰππαπαῖ, τίς ἐμβαλεῖ;

Δῆμος

- 858 Οἴμοι τάλας, ἔχουσι γὰρ πόρπακας; ᾤ πόνηρε
 891 προσαμφιῶ τοδί· σὺ δ' οἴμωζ', ᾧ πόνηρ'. ΔΗ. Ἰαιβοῖ
 957 Αἰβοῖ τάλας. ΑΛ. Τί ἐστιν; ΔΗ. 'Απόφερ' ἐκποδῶν
 1096 Ἰοῦ ἰού. / Οὐκ ἦν ἄρ' οὐδεὶς τοῦ Γλάνιδος σοφώτερος
 1218 'Ορᾶς <τάδ';> ΔΗ. Οἴμοι, τῶν ἀγαθῶν ὅσων πλέα

Νεφέλαι

Στρεψιάδης

1 ἰοὺ ἰοῦ. / ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, τὸ χρῆμα τῶν νυκτῶν ὅσον23 ὄτ' ἐπριάμην τὸν κοππατίαν. οἴμοι τάλας41 φεῦ. / εἴθ' ὦφελ' ἢ προμνήστρι' ἀπολέσθαι κακῶς57 οἴμοι. τί γάρ μοι τὸν πότην ἤπτες λύχνον;105 ἦ ἦ, σιώπα. μηδὲν εἶπης νήπιον176 εἶεν. τί οὖν πρὸς τάλφιτ' ἐπαλαμήσατο;256 ἐπὶ τί στέφανον; οἴμοι, Σώκρατες390-91 ἀτρέμας πρῶτον, παππάξ παππάξ, κᾶπειτ' ἐπάγει παπα / παππάξχῶταν χέζω, κομιδιῆ βροντᾶ, παπαπαππάξ504 οἴμοι κακοδαίμων, ἡμιθνής γενήσομαι707 ἄτταταῖ ἄτταταῖ. / Χο. τί πάσχεις; τί κάμνεις;729 κάπαιόλημ'. ΣΤ. οἴμοι τίς ἂν δῆτ' ἐπιβάλοι742 ὀρθῶς διαιρῶν καὶ σκοπῶν. ΣΤ. οἴμοι τάλας773 ΣΩ. σοφῶς γε νῆ τὰς Χάριτας. ΣΤ. οἴμ', ὡς ἦδομαι789 οἴμοι, τίς ἦν; ΣΩ. οὐκ εἰς κόρακας ἀποφθερεῖ791 οἴμοι. τί οὖν δῆθ' ὁ κακοδαίμων πείσομαι;1155 βοάν. ἰῶ, κλάετ' ὠβολοστάται1170 ἰῶ ἰῶ, τέκνον, ἰῶ ἰοῦ ἰοῦ / ὡς ἦδομαί σου πρῶτα τὴν χροῖαν ἰδῶν1321 ἰοὺ ἰοῦ. / ὦ γείτονες καὶ ξυγγενεῖς καὶ δημόται1324 οἴμοι κακοδαίμων τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς γνάθου1462 ὦμοι, πονηρά γ', ὦ Νεφέλαι, δίκαια δέ1473 διὰ τουτονὶ τὸν δῖνον. οἴμοι δείλαιος1476 οἴμοι παρανοίας. ὡς ἐμαινόμεν ἄρα

Φειδιππίδης

102 αἴβοι, πονηροί γ', οἶδα. τοὺς ἀλαζόνας829 αἴβοι τί ληρεῖς; ΣΤ. ἴσθι τοῦθ' οὕτως ἔχον844 οἴμοι. τί δράσω παραφροῦντος τοῦ πατρός;

Χορός

543 οὐδ' εἰσηῆξε δᾶδας ἔχουσ' οὐδ' ἰοὺ ἰοῦ βοᾶ

Δίκαιος Λόγος

906 δήσας; ΔΙ. αἴβοι, τουτὶ καὶ δὴ

Άδικος Λόγος

1075 εἶεν. πάρειμι' ἐντεῦθεν εἰς τὰς τῆς φύσεως ἀνάγκας

Άδικος Λόγος/ Δίκαιος Λόγος

925 ΑΔ. ὥμοι σοφίας- ΔΙ. ὥμοι μανίας

Πασίας

1238 οἴμ' ὡς καταγελαῖς. ΣΤ. ἔξ χοῦς χωρήσεται

Αμυνίας

1259 ἰὼ μοι μοι / ΣΤ. ἔα· τίς οὔτοσί ποτ' ἔσθ' ὁ θρηνῶν;

Μαθητῆς Α

1493 ιοῦ ιοῦ. / ΣΤ. σὸν ἔργον, ὦ δᾶς, ἰέναι πολλὴν φλόγα

Μαθητῆς Β

1497 οἴμοι· τίς ἡμῶν πυρπολεῖ τὴν οἰκίαν;

Σωκράτης

1504 οἴμοι τάλας δείλαιος ἀποπνιγήσομαι

Σφήκες

Ξανθίας

24 οἴμοι, τί δητὰ μοι κακὸν γενήσεται

37 αἰβοῖ. ΣΩ. τί ἐστι; ΖΑ. παῦε παῦε, μὴ λέγε

40 ἴστη βόειον δημόν. ΖΑ. οἴμοι δείλαιος

137 οἴμοι. ΣΩ. τί ἐστι; ΖΑ. Βδελυκλέων ἀνίσταται

1292 ἰὼ χελῶναι μακάρια τοῦ δέρματος

Σωσίας

202 ἀνύσας τι προσκύλισον. ΣΩ. οἴμοι δείλαιος

909 ἔργων δέδρακε κάμῃ καὶ τὸ ῥυππαπαῖ

Βδελυκλέων

207 οἴμοι κακοδαίμων· στρουθὸς ἀνὴρ γίγνεται

995 πάτερ πάτερ, τί πέπονθας; οἴμοι. ποῦ 'σθ' ὕδωρ;

1449 οἴμ', ὡς ἀπολῶ σ' αὐτοῖσι τοῖσι κανθάρσι

Χορός

235 πάρεσθ' ὃ δὴ λοιπόν γ' ἔτ' ἐστίν, ἀπαπαῖ παπαιάξ

302 <ἔ.ἔ.> σὺ δὲ σὺκά μ' αἰτεῖς

309 ἀπαπαῖ φεῦ, <ἀπαπαῖ φεῦ,> / μὰ Δί' οὐκ ἔγωγε νῶν οἶδ'

Παῖδες

315 ἔ.ἔ. πάρα νῶν στενάζειν

Φιλοκλέων

165 ΖΑ. ἀλλ' οὐκ ἔχεις ὀδόντας. ΦΙ. οἴμοι δειλαιο

696 ταυτί με ποιούσ'; οἴμοι, τί λέγεις; ὡς μου τὸν θῖνα

713 οἴμοι, τί πέπονθ'; ὡς νάρκη μου κατὰ τῆς χειρὸς καταχεῖ / ται;

750 ἰώ μοί μοι. ΒΔ. οὔτος, τί βοᾷς;

849 οἴμοι, διατρίβεις κάπολεῖς τριψημερῶν

931 ἰοὺ ἰού. / ὅσας κατηγόρησε τὰς πανουργίας

973 αἰβοῖ, τί τόδε ποτ' ἔσθ' ὅτῳ μαλάττομαι;

1150 καὶ στήθ' ἀναμπισχόμενος. ΦΙ. οἴμοι δειλαιο

1335 ἰῆ ἰεῦ, καλούμενοι / ἀρχαῖά γ' ὑμῶν. ἄρά γ' ἴσθ'

1338 δικῶν; ἰαβοῖ αἰβοῖ / τάδε μ' ἀρέσκει· βάλλε κημούς

1379 ἄ ἄ, τί μέλλεις δρᾶν; ΒΔ. ἄγειν ταύτην λαβῶν

Κατήγορος

1417 οἴμοι κακοδαίμων. προσκαλοῦμαί σ' ὦ γέρον

Εἰρήνη

Οικέτης α

15 Αἰβοῖ· φέρ' ἄλλην χάτεραν μοι χάτεραν

79 Οἴμοι τάλας· ἴτε δεῦρο δεῦρ', ὦ γείτονες

110 ΤΡ. Οὐκ ἔστι παρὰ ταῦτ' ἄλλ'. ΟΙ. α. 'Ιοὺ ἰοὺ ἰού / ὦ παιδί'

Τρυγαῖος

173 Οἴμ' ὡς δέδοικα, κούκέτι σκώπτων λέγω

233 μέλλει· θορυβεῖ γοῦν ἔνδοθεν. ΤΡ. Οἴμοι δειλαιο

248 Βαβαῖ βαβαιάξ, ὡς μεγάλα καὶ δριμέα

345 ἰοὺ ἰού κεκραγένοι / ΧΟ. Εἰ γὰρ ἐκγένοιτ' ἰδεῖν ταύτην με τὴν ἡμέραν [ποτέ]

453 'Ημῖν δ' ἀγαθὰ γένοιτ'. 'Ἰῆ παιῶν, ἰῆ

- 454 Ἦφελε τὸ παίειν, ἀλλ' ἱὴ μόνον λέγε
 455 Ἰὴ ἱὴ τοίνυν, ἱὴ μόνον λέγω
 468 Εἶα ὦ / ΧΟ. <Ἄλλ> ἄγετε ξυνανέλκετε καὶ σφῶ
 495 Εἶα ὦ / ΧΟ. ὥς κακόννοι τινές εἰσιν ἐν ἡμῖν
 877 Εἶεν· τίς ἐσθ' ὑμῶν δίκαιος, τίς ποτε;
 930 ΤΡ. Ὅϊ; ΧΟ. Ναὶ μὰ Δί'. ΤΡ. Ἀλλὰ τοῦτό γ'
 933 ὑπὸ τοῦ δέους λέγωσ' Ἰωνικῶς ὀϊ
 1066 Αἰβοῖβοῖ. ΙΕ. Τί γελᾷς; ΤΡ. Ἦσθην χαροποῖσι πιθήκοις
 1191 Ἰοὺ ἰοῦ. Ὅσον τὸ χρῆμ' ἐπὶ δεῖπνον ἦλθ' εἰς τοὺς γάμους
 1284 Εἶεν· ἐκόρεσθεν τοῦ πολέμου κᾶτ' ἦσθιον
 1291 Αἰβοῖ. Ἦ γὰρ ἐγὼ θαύμαζον ἀκούων, εἰ σὺ μὴ εἶης / ἀνδρὸς βουλομάχου

Ερμῆς

- 195 Ἦθι νυν κάλεσόν μοι τὸν Δί'. ΕΡ. Ἰὴ ἱὴ ἱὴ / ὅτ' οὐδὲ μέλλεις
 425 Ὅϊμ' ὡς ἐλεήμων εἶμ' αἰεὶ τῶν χρυσίδων
 460 Ἦ εἶα / ΧΟ. Εἶα μάλα
 461 Ἦ εἶα / ΧΟ. Εἶα ἔτι μάλα
 463 Ἦ εἶα, ὦ εἶα / ΤΡ. Ἀλλ' οὐχ ἔλκουσ' ἄνδρες ὁμοίως
 486 Ἦ εἶα / ΤΡ. Εἶα μάλα
 488 Ἦ εἶα / ΤΡ. Εἶα, νῆ Δία
 544 τὰ πρόσωφ', ἵνα γνῶς τὰς τέχνας. ΕΡ. Αἰβοῖ τάλας
 663 Εἶεν· ἀκούω. ταῦτ' ἐπικαλεῖς; μανθάνω
 693 Ἦ ὦ, / οἷά μ' ἐκέλευσεν ἀναπυθέσθαι σου

Χορός

- 317 ἦν ἅπαξ ἐς χεῖρας ἔλθη τὰς ἐμάς. Ἰοὺ ἰοῦ
 454 Ἦφελε τὸ παίειν, ἀλλ' ἱὴ μόνον λέγε
 517 Ἦ εἶα νυν, ὦ εἶα πᾶς
 518 Ἦ εἶα εἶα εἶα εἶα εἶα εἶα
 519 Ἦ εἶα εἶα εἶα εἶα εἶα πᾶς
 929 ΤΡ. Τῶ δαὶ δοκεῖ σοι δῆτα τῶν λοιπῶν; ΧΟ. Ὅϊ

Πόλεμος

- 236 Ἰὼ βροτοὶ βροτοὶ βροτοὶ πολυτλήμονες
 242 Ἰὼ Πρασιαὶ τρισάθλια καὶ πεντάκις
 250 Ἰὼ Σικελία, καὶ σὺ δ' ὡς ἀπόλλυσαι

Κυδοιμός

257 Ὡς δριμύς. Οἴμοι μοι τάλας, ὦ δέσποτα

280 Οἴμοι τάλας, οἴμοι γε κᾶτ' οἴμοι μάλα

Λοφοποιός

1210 Οἴμ' ὡς προθέλυμνόν μ', ὦ Τρυγαῖ', ἀπώλεσας

Σαλπιγγοποιός

1245 Οἴμοι καταγελαῖς. ΤΡ. Ἄλλ' ἕτερον παραινέσω

Δόρυξος

1255 Οἴμ', ὦ κρανοποιί', ὡς ἀθλίως πεπράγαμεν.

ῥΟρνιθες

Ευελπίδης

12 Οἴμοι. ΠΙ. Σὺ μέν, ὦ τᾶν, τὴν ὁδὸν ταύτην ἴθι

59 Ἐποποιῖ. Ποήσεις τοί με κόπτειν αὐθις αὖ. / Ἐποποιῖ

86 Οἴμοι κακοδαίμων, χῶ κολιοῖός μοι χεται

145 παρὰ τὴν ἐρυθρὰν θάλατταν. ΕΥ. Οἴμοι, μηδαμῶς

272 ἀλλὰ λιμναῖος. ΕΥ. Βαβαῖ, καλός γε καὶ φοινί / κιοῦς

296 ὀρνέων; ΕΥ. ὦναξ Ἄπολλον, τοῦ νέφους. Ἰοῦ ἰοῦ

610 Αἰβοῖ, πολλῶ κρείττους οὔτοι τοῦ Διὸς ἡμῖν βασιλεύειν

Θεράπων

62 Οἴμοι τάλας, ὀρνιθοθήρα τουτωί

Πισθέταιρος

58 Οὐκ ἀντὶ τοῦ παιδός <σ> ἐχρῆν ἐποποιῖ καλεῖν;

162 Φεῦ φεῦ. / ὦ Η μέγ' ἐνορῶ βούλευμ' ἐν ὀρνίθων γένει

305 Ἰοῦ ἰοῦ τῶν ὀρνέων, ἰοῦ ἰοῦ τῶν κοφίχων

307 ὦ Ἀρ' ἀπειλοῦσίν γε νῶν; Οἴμοι, κεχήνασίν γέ τοι

505 χῶπόθ' ὁ κόκκυξ εἶποι «κόκκυ», τότ' <ἄν> οἱ Φοίνικες ἅπαντες

889 Παῦ' ἐς κόρακας· παῦσαι καλῶν. Ἰοῦ ἰοῦ

1052 Οἴμοι κακοδαίμων, καὶ σὺ γὰρ ἐνταῦθ' ἦσθ' ἔτι;

1055 Αἰβοῖ· λαβέτω τις αὐτόν. Οὔτος, οὐ μενεῖς;

1258 Οὐκ ἀποσοβήσεις; οὐ ταχέως; εὐράξ πατὰξ

1260 Οἴμοι τάλας. Οὔκουν ἐτέρωσε πετομένη

1342 Αἰβοῖ. / Οὐκ ἔστιν οὐδὲν τοῦ πέτεσθαι γλυκύτερον

1395 ᾽ὠπ / ΚΙ. τὸν ἀλαδρόμον ἀλάμενος / ἄμ' ἀνέμων πνοαῖσι βαίην

1501 Ὀῖμ' ὡς βδελύττομαί σε. ΠΡ. Τί γὰρ ὁ Ζεὺς

1510 Ἰοὺ ἰού· / εὖ γ' ἐπενόησας αὐτὸ καὶ προμηθικῶς

1646 Ὀῖμοι τάλας οἶόν σε περισοφίζεται

Ἐποψ

193 Ἰοὺ ἰού· / μὰ γῆν, μὰ παγίδας, μὰ νεφέλας, μὰ δίκτυα

227 Ἐποποῖ ποποποποποποποῖ, / ἰὼ ἰὼ ἰτῶ ἰτῶ ἰτῶ ἰτῶ

ἴτω τις ὧδε τῶν ἐμῶν ὁμοπτέρων

237 τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ. / ὅσα θ' ὑμῶν κατὰ κήπους ἐπὶ κισσοῦ

819 Ἰοὺ ἰού· / καλὸν γ' ἀτεχνῶς <σύ> καὶ μέγ' ἠῦρες τοῦνομα

Χορός

260 τοροτοροτοροτοροτοτίξ, / κικκαβαῦ κικκαβαῦ, / τοροτοροτοροτορολιλιλίξ

310 Ποποποποποποποποποποποῖ ποῦ μ' ἄρ' ὄς

343 Ἰὼ ἰὼ / ἔπαγ' ἐπιθ' ἐπίφερε πολέμιον ὄρμᾶν

364 Ἐλελελεῦ· χῶρει, κάθες τὸ ρύγχος· οὐ μέλλειν ἐχρῆν

406 Ἰὼ ἔποψ σέ τοι καλῶ

738 τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ / ποικίλη, μεθ' ἧς ἐγὼ

741 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ / ἐζόμενος μελίας ἐπι φυλλοκόμου

743 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ / δι' ἐμῆς γένυος ξουθῆς μελέων

747 τοτοτοτοτοτοτοτοτοτοτίγξ / ἔνθεν ὡσπερὶ μέλιττα

751 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ / Εἰ μετ' ὀρνίθων τις ὑμῶν, ὧ θεαταί, βούλεται

770 τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ / συμμιγῆ βοῆν ὁμοῦ

773 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ / ὄχθῳ ἐφεζόμενοι παρ' Ἐβρον ποταμόν

775 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ / διὰ δ' αἰθέριον νέφος ἦλθε βοά

779 τοτοτοτοτοτοτοτοτοτοτίγξ / πᾶς δ' ἐπεκτύπησ' Ὀλυμπος

784 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ / Οὐδέν ἐστ' ἄμεινον οὐδ' ἥδιον ἢ φύσαι πτερά

1723 ᾽ὠ φεῦ φεῦ τῆς ὥρας τοῦ κάλλους

1763 Ἄλαλαλαί, ἰῆ παιῶν· / τῆνελλα καλλίνικος, ὦ / δαιμόνων ὑπέρτατε

Ὀρνις

267 Τοροτίξ τοροτίξ / ΠΙ. ᾽ὠγάθ', ἀλλ' <οὔν> οὔτοσι

Ποιητής

951 νιφόβρολα πεδία πολύπορά τ' ἦλυθον. Ἄλαλαί

Χρησμολόγος

990 Οὐκ εἶ θύραζ'; Ἐς κόρακας. ΧΡ. Οἴμοι δειλαιοῦ

Μέτων

1019 Οἴμοι κακοδαίμων. ΠΙ. Οὐκ ἔλεγον ἐγὼ πάλαι;

Ἄγγελος Β

1170 Ἰοὺ ἰοῦ, ἰοῦ ἰοῦ, ἰοῦ ἰοῦ. / ΠΙ. Τί τὸ πρᾶγμα τουτί;

Συκοφάντης

1464 Οἴμοι τάλας, μάστιγ' ἔχεις. ΠΙ. Πτερῶ μὲν οὔν

1466 Οἴμοι τάλας. ΠΙ. Οὐ πτερυγιεῖς ἐντευθενί;

Προμηθεύς

1494 Οἴμοι τάλας, ὁ Ζεὺς ὅπως μὴ μ' ὄφεται

Λυσιστράτη

Καλονίκη

66 Αἰδί θ' ἕτεροι χωροῦσί τινες. ΚΑ. Ἰοὺ ἰοῦ

215 ὅστις πρὸς ἐμὲ πρόσσεισιν ἐστυκῶς. Παπαῖ, / ὑπολύεται μου τὰ γόνατ'

Λαμπιτώ

198 Φεῦ δᾶ, τὸν ὄρκον ἄφατον ὡς ἐπαινίω

Χορός Γερόντων

256 Ἦ πόλλ' ἀελπτ' ἔνεστιν ἐν τῷ μακρῷ βίω, φεῦ / ἐπεὶ τίς ἂν ποτ' ἤλπισ'

294 Φῦ φῦ

295 Ἰοὺ ἰοῦ τοῦ καπνοῦ. / Ὡς δεινόν, ὦναξ Ἡράκλεις

304 Φῦ φῦ

305 Ἰοὺ ἰοῦ τοῦ καπνοῦ. / Τουτί τὸ πῦρ ἐγρήγορεν θεῶν ἕκατι καὶ ζῆ

312 Θώμεσθα δὴ τὸ φορτίον. Φεῦ τοῦ καπνοῦ, βαβαιάξ

382 Οἴμοι τάλας. Χ. ΓΥ. Μῶν θερμόν ἦν;

961 Κᾶγωγ' οἰκτίρω σ' αἰαῖ

Χορός Γυναικῶν

716 Ἰὼ Ζεῦ / ΛΥ. Τί Ζῆν' ἀυτεῖς; Ταῦτα δ' οὔν οὕτως ἔχει

Πρόβουλος

393 πλεῖν εἰς Σικελίαν, ἡ γυνὴ δ' ὀρχουμένη / «Αἰαῖ Ἄδωνιν» φησίν

449 Οἴμοι κακοδαίμων· ἐπιλέλοιφ' ὁ τοξότης

462 Οἴμ' ὡς κακῶς πέπραγέ μου τὸ τοξικόν

Λυσιστράτη

829 Ἰοῦ ἰού, γυναῖκες, ἴτε δεῦρ' ὡς ἐμέ

Κινησίας

845 Οἴμοι κακοδαίμων, οἶος ὁ σπασμός μ' ἔχει

857 τουτὶ γένοιτο,» φησίν. ΚΙ. ὤ πρὸς τῶν θεῶν

924 ΜΥ. Ἰδού. / ΚΙ. Παπαιάξ. ἤκε νυν ταχέως πάνυ

954 Οἴμοι τί πάθω; Τίνα βινήσω

Χορός Λακῶνων

1078 Βαβαί· νενεύρωται μὲν ἦδε συμφορὰ

Χορός Αθηναίων

1291 Ἀλαλαί, ἰῆ παιῶ

1292 Αἴρεσθ' ἄνω, ἰαί, ὡς ἐπὶ νίκη, ἰαί

1293 Εὔοι, εὔοι, εὐαί, εὐαί

Θεσμοφοριάζουσαι

Μνησίλοχος

45 Βομβάξ / ΕΥ. Σίγα. Τί λέγει;

49 Βομβαλοβομβάξ / ΘΕ. μέλλει γὰρ ὁ καλλιεπὴς Ἀγάθων

222 ῶμοι. ΕΥ. Τί κέκραγας; Ἐμβαλῶ σοι πάτταλον

223 ἦν μὴ σιωπᾶς. ΜΝ. Ἀτταταῖ ἰατταταῖ / ΕΥ. Οὔτος σύ, ποῖ θεῖς;

231 Μῦ μῦ. ΕΥ. Τί μύζεις; Πάντα πεπόηται καλῶς

232 Οἴμοι κακοδαίμων, ψιλὸς αὖ στρατεύσομαι

237 Οἴμοι κακοδαίμων, δελφάκιον γενήσομαι

241 Οἴμοι τάλας. ὕδωρ ὕδωρ, ῶ γείτονες

245 ἀποπεπόνηκας. ΜΝ. Φῦ, ἰοῦ τῆς ἀσβόλου

780 κήρυκας ἐμῶν μόχθων. Οἴμοι / τουτὶ τὸ ῥῶ μοχθηρόν

945 Ἰαππαπαιάξ. ὤ κροκῶθ', οἱ εἴργασαι

1004 Οἴμοι κακοδαίμων, μᾶλλον ἐπικρούεις σύ γε

1005 ΤΟ. Ἔτι μᾶλλον βοῦλις; ΜΝ. Ἀτταταῖ ἰατταταῖ / κακῶς ἀπόλοιο

1042 πολυδάκρυτον Ἀίδα γόνον φλέγουσα, / αἰαῖ αἰαῖ ἔἔ

1047 Ἰὼ μοι μοίρας ἄτεγκτε δαῖμον

Κηρύκαινα

311 ἡ παιῶν ἡ παιῶν ἡ παιῶν. Χαίρωμεν

Κλεισθένης

625 MN. 'Η δεῖν' ἔμοιγ'. ΚΛ. Οἴμοι τάλας, οὐδέν λέγεις

Γυναίκα Α

407 Εἶεν. Γυνή τις ὑποβαλέσθαι βούλεται

689 ᾠ ποῖ σὺ φεύγεις; Οὔτος οὔτος, οὐ μενεῖς;

754 Οἴμοι τέκνον. Δὸς μοι σφαγεῖον, Μανία

Γυναίκα Γ

920 Οἴμ' ὡς πανοῦργος καὺτὸς εἶναί μοι δοκεῖς

Ευριπίδης

885 Αἰαῖ, τέθνηκε. Ποῦ δ' ἐτυμβεύθη τάφω;

1128 Αἰαῖ: τί δράσω; Πρὸς τίνας στρεφθῶ λόγους;

Χορός

993 εὔιον εὔιον, εὔοι / <παννύχιος> ἀναχορεύων

Τοξότης

1185 Οἴμ' ὡς στέριπο τὸ τιττί', ὥσπερ γογγύλη

1188 Εἶεν: καλή τὸ σκῆμα περὶ τὸ πόστιον

1191 Ὁ ὄ ὄ, παπαπαπαῖ, / ὡς γλυκερὸ τὸ γλῶσσ', ὥσπερ Ἄττικὸς μέλις

1212 Οἴμ' ὡς ἀπόλωλο. Ποῦ τὸ γέροντ' ἐντευτενί;

1216 Οἴμοι / τί δρᾶσι; Ποῖ τὸ γράδι'; Ἄρταμουξία

Βάτραχοι

Ξανθίας

33 Οἴμοι κακοδαίμων: τί γὰρ ἐγὼ οὐκ ἐναυμάχουν;

196 Οἴμοι κακοδαίμων, τῷ ξυνέτυχον ἐξιῶν;

272 Ἰαῦ. ΔΙ. Βάδιζε δεῦρο. ΖΑ. Χαῖρ', ὦ δέσποτα

649 Οὔκουν ἀνύσεις; ἄτταταῖ. ΑΙ. Τί τᾶτταταῖ;

657 Οἴμοι. ΑΙ. Τί ἐστι; ΖΑ. Τὴν ἄκανθαν ἐξελε

759 ᾠ. ΑΙ. Πρᾶγμα, πρᾶγμα μέγα κекίνηται, μέγα

Διόνυσος

- 57 ΗΡ. Ἄλλ' ἀνδρός; / ΔΙ. Ἄπαπαῖ
 141 Φεῦ. / Ὡς μέγα δύνασθον πανταχοῦ τῷ δὺ' ὀβολῷ
 222 τὸν ὄρρον, ῶ κοᾶξ κοᾶξ
 226 Ἄλλ' ἐξόλοισθ' αὐτῷ κοᾶξ· οὐδὲν γὰρ ἐστ' ἄλλ' ἢ κοᾶξ
 251 Βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ
 261 Βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ
 266 <βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ> / ἕως ἂν ὑμῶν ἐπικρατήσω τῷ κοᾶξ,
βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ. / Ἔμελλον ἄρα παύσειν ποθ' ὑμᾶς τοῦ κοᾶξ
 271 Ὁ Ζανθίας. Ποῦ Ζανθίας; ἢ Ζανθία
 307 Οἴμοι τάλας, ὡς ὠχρίασ' αὐτήν ιδῶν
 309 Οἴμοι, πόθεν μοι τὰ κακὰ ταυτὶ προσέπεσεν;
 653 Ἰοῦ ἰοῦ. ΑΙ. Τί ἐστίν; ΔΙ. Ἴππέας ὀρῶ
 921 ὦ παμπόνηρος, οἳ ἄρ' ἐφενაკιζόμεν ὑπ' αὐτοῦ
 1029 ὁ χορὸς δ' εὐθύς τῷ χεῖρ' ὠδὶ συγκρούσας εἶπεν· «Ἰαυοῖ.»
 1214 Οἴμοι πεπλήγμεθ' αὔθις ὑπὸ τῆς ληκύθου
 1384 Κόκκυ / ΑΙ. κ. ΕΥ. Μεθεῖται

Ηρακλῆς

- 63 Ἔτνους; Βαβαιάξ, μυριάκις γ' ἐν τῷ βίῳ.

Χάρων

- 180 Χωρῶμεν ἐπὶ τὸ πλοῖον. / ΧΑΡΩΝ Ὡόπ, παραβαλοῦ
 208 ῶ οπόπ ῶ οπόπ
 269 Ὡ παῦε, παῦε, παραβαλοῦ τῷ κωπίῳ

Βάτραχοι

- 209 Βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ, / βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ
 214 κοᾶξ κοᾶξ
 220 βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ
 225 βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ
 235 βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ
 239 βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ
 256 βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ

Λιακός

- 607 ΖΑ. Οὐκ ἐς κόρακας; Μὴ πρόσιτον. ΑΙ. Εἶεν, καὶ μάχει;
 649 Οὐκουν ἀνύσεις; ἀτταταῖ. ΑΙ. Τί τάτταταῖ;

Αισχύλος

926 ἄγνωτα τοῖς θεωμένοις. ΑΙ. Οἴμοι τάλας.

1073 οὐκ ἠπίσταντ' ἄλλ' ἢ μᾶζαν καλέσαι καὶ «Ῥυππαπαῖ» / εἰπεῖν

1341 Ἰὼ πόντιε δαῖμον, / τοῦτ' ἐκεῖν· ἰὼ ξύνοικοι

Ευριπίδης

1265 Ἰῆ κόπον οὐ πελάθεις ἐπ' ἄρωγάν;

1267 Ἰῆ κόπον οὐ πελάθεις ἐπ' ἄρωγάν;

1271 Ἰῆ κόπον οὐ πελάθεις ἐπ' ἄρωγάν;

1275 Ἰῆ κόπον οὐ πελάθεις ἐπ' ἄρωγάν;

1277 Ἰῆ κόπον οὐ πελάθεις ἐπ' ἄρωγάν;

1286 τοφλαττοθρατ τοφλαττοθρατ

1288 τοφλαττοθρατ τοφλαττοθρατ

1290 τοφλαττοθρατ τοφλαττοθρατ

1292 τοφλαττοθρατ τοφλαττοθρατ

1295 τοφλαττοθρατ τοφλαττοθρατ

Ἐκκλησιάζουσαι

Γυναίκα Β

160 ὦ νῆ τὸν Ἀπόλλω. ΠΡ. παῦε τοίνυν, ὡς ἐγὼ

Βλέπυρος

323 οἴμοι κακοδαίμων, ὅτι γέρων ὦν ἠγόμην

391 ἀλεκτρυῶν ἐφθέγγετ'. ΒΛ. οἴμοι δειλαιοσ

Νεανίας

911 αἰαῖ τί ποτε πείσομαι;

970 εἰρημέν' ἐστίν. σὺ δέ μοι, φίλτατον, ὦ ἰκετεύω

1021 οἴμοι Προκρούστης τήμερον γενήσομαι

1051 πρότερον καθεύδειν αὐτόν; Νε. οἴμοι δειλαιοσ

1093 οἴμοι κακοδαίμων ἐγγύς ἤδη τῆς θύρας

Χορός

1180 αἴρεσθ' ἄνω, ιαί, εὐαί

1181 δειπνήσομεν, εὐοῖ, εὐαί, εὐαί, ὡς ἐπὶ νίκη

1182 εὐαί, εὐαί, εὐαί, εὐαί

Ερμής

1125 ἐνίοτε τοιαῦτ' ἀγάθ' ἔχων; ΕΡ. Οἴμοι τάλας

1126 οἴμοι πλακοῦντος τοῦ 'ν τετράδι πεπεμμένου

1128 Οἴμοι δὲ κωλῆς ἦν ἐγὼ κατήσθιον

1132 Οἴμοι δὲ κύλικος ἴσον ἴσῳ κεκραμένης

Η λειτουργία των επιφωνηματικών φράσεων στον Αριστοφάνη ποικίλλει. Η κατάταξη που ακολουθεί βασίζεται στη συχνότητα εμφάνισης των επιφωνηματικών φράσεων στις αριστοφανικές κωμωδίες και τις συμπληρώσεις που ακολουθούν την καθεμιά, πρώτα οι απλές και μετά οι επαναλαμβανόμενες (μέσα στην παρένθεση αναφέρεται το πρόσωπο, από το οποίο εκφέρεται η φράση: Α=Άνδρας, Γ=Γυναίκα, Π=Παίδες, Χ=Χορός Ορνίθων):

οἴμοι + γεν. (Α) (*Αχαρνής* 67, *Ιππής* 1218, *Νεφέλαι* 1476, *Πλούτος* 389, 1126, 1128, 1132)

+ ον. (Α) (*Αχαρνής* 105, 163, 174, 209, 473, 1081, 1018, 1036, *Ιππής* 139, 234, 752, 887, 1200, 1206, 1243, 1248, 858, *Νεφέλαι* 23, 504, 742, 1324, 1473, 1504, *Σφήκες* 40, 202, 207, 165, 1150, 1417, *Ειρήνη* 79, 233, 280, *Όρνιθες* 62, 1052, 1260, 1646, 990, 1019, 1464, 1466, 1494, *Λυσιστράτη* 382, 449, 845, *Θεσμοφοριάζουσαι* 232, 237, 241, 1004, 625, *Βάτραχοι* 33, 196, 307, 926, *Εκκλησιάζουσαι* 323, 391, 1051, 1093, *Πλούτος* 169, 850, 880, 930, 1125)

+ δοτ. (Α) (*Ειρήνη* 257)

+ κλ. (Γ) (*Θεσμοφοριάζουσαι* 754)

+ πρότ. (Α+Γ) (*Αχαρνής* 590, 1116, *Ιππής* 183, 340, 464, 998, 1248, *Νεφέλαι* 57, 256, 729, 773, 789, 791, 844, 1238, 1497, *Σφήκες* 24, 995, 1449, 696, 849, *Ειρήνη* 173, 425, 1210, 1245, 1255, *Όρνιθες* 145, 307, 1501, *Λυσιστράτη* 462, 954, *Θεσμοφοριάζουσαι* 780, 920, 1185,

1212, 1216, *Βάτραχοι* 309, 1214, *Εκκλησιάζουσαι* 1021, *Πλούτος*
899, 934, 935)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Σφήκες* 137, *Ορνιθες* 12, *Βάτραχοι* 657)

φεῦ + γεν. (Α) (*Λυσιστράτη* 312)

+ πρότ. (Α) (*Λυσιστράτη* 256, *Βάτραχοι* 141, *Πλούτος* 362)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Αχαρνής* 457, *Νεφέλαι* 41)

ἰώ + κλ. (Α+Γ) (*Αχαρνής* 1080, 1078, 566, 568, 1071, *Σφήκες* 1292, *Ειρήνη* 236, 242,

250, *Ορνιθες* 406, *Λυσιστράτη* 716, *Βάτραχοι* 1341)

+ δοτ. (Α) (*Νεφέλαι* 1259, *Θεσμοφοριάζουσαι* 1047)

+ πρότ. (Α) (*Νεφέλαι* 1155)

αἰβῶι + ον. (Α) (*Ιππής* 957, *Ειρήνη* 544)

+ πρότ. (Α) (*Νεφέλαι* 102, 829, 906, *Σφήκες* 973, *Ειρήνη* 15, *Ορνιθες* 610, 1055)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Αχαρνής* 189, *Σφήκες* 37, *Ειρήνη* 1291)

ῶ + ον. (Α) (*Βάτραχοι* 921)

+ πρότ. (Α) (*Βάτραχοι* 269, *Εκκλησιάζουσαι* 970, *Λυσιστράτη* 857, 1097, 1269, 1304)

ἰή + κλ. (Α+Γ) (*Ειρήνη* 453, *Θεσμοφοριάζουσαι* 311)

+ πρότ. (Α) (*Βάτραχοι* 1265, 1267, 1271, 1275, 1277)

αἰαῖ + πρότ. (Α) (*Αχαρνής* 1083, 1084, *Θεσμοφοριάζουσαι* 885, *Εκκλησιάζουσαι* 911)

+ αιτ. (Α) (*Λυσιστράτη* 393)

ῶμοι + γεν. (Α) (*Νεφέλαι* 925)

+ πρότ. (Α) (*Νεφέλαι* 1462)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Θεσμοφοριάζουσαι* 222)

εἶεν + πρότ. (Α) (*Ιππής* 1078, 1237, *Νεφέλαι* 176, 1075, *Ειρήνη* 663, 877, 1284,

Θεσμοφοριάζουσαι 407, 1188, *Βάτραχοι* 607)

βαβαί + πρότ. (Α) (*Αχαρνής* 806, *Ορνιθες* 272, *Λυσιστράτη* 1078)

ǎ + πρότ. (A) (*Πλούτος* 127)

χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Βάτραχοι* 759)

έποποι̃ + πρότ. (A) (*Ορνιθες* 59)

χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Ορνιθες* 60)

ώόπ + πρότ. (A) (*Βάτραχοι* 180)

χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Ορνιθες* 395)

ήν + πρότ. (A) (*Ειρήνη* 327, *Βάτραχοι* 1390)

βαβαιιάξ + πρότ. (A) (*Αχαρνής* 64, *Βάτραχοι* 63)

έλελελεϋ̃ + πρότ. (X) (*Ορνιθες* 364)

βομβάξ χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Θεσμοφοριάζουσαι* 45)

βομβαλοβομβάξ χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Θεσμοφοριάζουσαι* 49)

άπαπαϊ̃ χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Βάτραχοι* 57)

παπαπαππάξ χωρίς συμπλήρωμα (A)

παπαϊ̃ + πρότ. (A) (*Λυσιστράτη* 215, *Πλούτος* 220)

ιαιβοϊ̃ χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Ιππής* 891)

αίβοιβοϊ̃ χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Ειρήνη* 1066)

ιατταταιιάξ + γεν. (A) (*Ιππής* 1)

ιαππαπαιιάξ + πρότ. (A) (*Θεσμοφοριάζουσαι* 945)

ποποποπο...ποϊ̃ + πρότ. (X) (*Ορνιθες* 310)

ιού̃ + γεν. (A) (*Θεσμοφοριάζουσαι* 245)

εϋοϊ̃ χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Θεσμοφοριάζουσαι* 993)

ιαϋ̃ χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Βάτραχοι* 272)

αΐ̃ + κλ. (Γ) (*Πλούτος* 706)

τήνελλα καλλίνικος χωρίς συμπλήρωμα (A) (*Αχαρνής* 1227, 1228, 1230, 1231, 1233)

μυμῦ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Ιππής* 10, *Θεσμοφοριάζουσαι* 231)

ἀτταταῖ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Βάτραχοι* 649)

ἰππαπαῖ +πρότ. (Α) (*Ιππής* 602)

ρουππαπαῖ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Σφήκες* 909, *Βάτραχοι* 1073)

ἀλαλαί χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Ορνιθες* 951)

ὀί χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Ειρήνη* 929, 930, 933)

ἦ + κλ. (Α) (*Βάτραχοι* 271)

ἰαί χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Λυσιστράτη* 1292, 1293, *Εκκλησιάζουσαι* 1180)

τοφλαττοθράτ χωρίς συμπλήρωμα (*Βάτραχοι* 1286, 1288, 1290, 1292, 1295)

θρεττανελό χωρίς συμπλήρωμα (*Πλούτος* 290,296)

ἰοῦ ἰού + γεν. (Α) (*Ορνιθες* 305, *Λυσιστράτη* 295, 305)

+ κλ. (Α+Γ) (*Λυσιστράτη* 829)

+ πρότ. (Α+Γ) (*Ιππής* 451, *Ορνιθες* 889, *Λυσιστράτη* 66)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Ιππής* 1096, *Νεφέλαι* 1, 1321, 1493, *Σφήκες* 931,

Ειρήνη 1191, 317, *Βάτραχοι* 653, *Πλούτος* 852)

ἰὼ ἰώ + γεν. (Α) (*Αχαρνής* 1205)

+ κλ. (Α) (*Αχαρνής* 1212, *Νεφέλαι* 1170)

+ πρότ. (X) (*Ορνιθες* 343)

ἀτταταῖ ἀτταταῖ + γεν. (Α) (*Αχαρνής* 1198)

+ πρότ. (Α) (*Αχαρνής* 1190)

χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Νεφέλαι* 707)

κοῖ κοί χωρίς συμπλήρωμα (Γ) (*Αχαρνής* 800, 801, 802, 803)

ᾶ ᾷ + πρότ. (Α+Γ) (*Σφήκες* 1379, *Πλούτος* 1052)

ἰῆ ἰή + πρότ. (Α) (*Αχαρνής* 1207, *Ειρήνη* 455)

ὦ ὦ + πρότ. (Α) (*Ειρήνη* 693)

ιοῦ ιοῦ ιοῦ ιοῦ ιοῦ ιοῦ ιοῦ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Ορνιθες* 1170)

ἔ ἔ + πρότ. (Α) (*Σφήκες* 302)

ἔ ἔ + πρότ. (Β) (*Σφήκες* 315)

ιῆ ιῆ ιῆ + πρότ. (Α) (*Ειρήνη* 195)

ἦ ἦ + πρότ. (*Νεφέλαι* 105)

φεῦ φεῦ + πρότ. (Α) (*Ορνιθες* 162)

φῦ φῦ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Λυσιστράτη* 294, 304)

ἀλαλαλαὶ ιῆ + κλ. (Χ+Γ) (*Ορνιθες* 1763, *Λυσιστράτη* 1291)

ὦ οπὸπ ὦ οπὸπ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Βάτραχοι* 208)

ῦ ῦ...ῦ ῦ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Πλούτος* 895)

ἀπαπαῖ φεῦ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Σφήκες* 309)

ἀππαπαῖ παπαιάξ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Σφήκες* 235)

εὐράξ πατάξ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Ορνιθες* 1258)

ιῆ ιεῦ + πρότ. (Α) (*Σφήκες* 1335)

βαβαὶ βαβαιάξ + πρότ. (Α) (*Ειρήνη* 248)

ὦ φεῦ φεῦ + γεν. (Χ) (*Ορνιθες* 1723)

φεῦ δᾶ + πρότ. (Γ) (*Λυσιστράτη* 198)

εὐοῖ εὐοῖ εὐαὶ εὐαὶ χωρίς συμπλήρωμα (Α) (*Λυσιστράτη* 1294, *Εκκλησιάζουσαι* 1183)

αἰαῖ αἰαῖ ἔ ἔ + πρότ. (Α) (*Θεσμοφοριάζουσαι* 1042)

Η παράθεση αυτή των αριστοφανικών στίχων επιτρέπει τη διατύπωση κάποιων παρατηρήσεων σχετικά με τη λειτουργία των επιφωνηματικών φράσεων και τη σημασία τους. Οι επιφωνηματικές φράσεις στον Αριστοφάνη όπως και στους τραγικούς

συμπληρώνονται με όνομα σε πτώση ονομαστική, γενική, δοτική, αιτιατική ή κλητική και με πρόταση. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, όπου η επιφωνηματική φράση τίθεται μόνη της στον στίχο, χωρίς συμπλήρωμα (οἴμοι, φεῦ, ἄ, ὦμοι, βομβάξ, βομβαλοβομβάξ, ἀπαπαῖ, παπαπαππάξ, αἰβοῖ, ιαβοῖ, αἰβοιβοῖ, ἐποποῖ, ὠόπ, εὐοῖ, ιαῦ, ιοῦ ἰού, ιοῦ ἰοῦ ἰοῦ ἰοῦ ἰοῦ ἰού, ἀτταταῖ ἀτταταῖ, κοῖ κοῖ, ὦ οπόπ ὦ οπόπ, ὕ ὕ...ὕ ὕ, ἀπαπαῖ φεῦ, ὦ, εὐοῖ εὐοῖ εὐαῖ εὐαῖ, μυμῦ, τοφλαττοθράτ).

Η θέση των επιφωνηματικών φράσεων στον στίχο ποικίλλει. Οι περισσότερες τίθενται στην αρχή του στίχου ή της στροφής ή καταλαμβάνουν έναν ολόκληρο στίχο. Όμως, κάποιες από αυτές απαντούν στην αρχή, στη μέση ή στο τέλος του στίχου (φεῦ, ιοῦ ἰού, ἰή, οἴμοι, βαβαί), κάποιες στην αρχή ή στη μέση (ἰώ, ὦμοι, αἰβοῖ, ὦ, ἰού, παπαπαππάξ, βαβαιάξ, βομβάξ, ἀπαπαῖ), κάποιες στην αρχή ή στο τέλος (κοῖ κοῖ, αἰαῖ, ἐποποῖ, εὐοῖ, τήνελλα καλλίνικος), κάποιες μόνο στην αρχή (εἶεν, μυμῦ, ἦ ἦ, φῦ φῦ, τοφλαττοθρατ) κάποιες μόνο στη μέση (ἰού, αἶ, παππάξ παππάξ, ἵπαπαῖ, ρυπαπαῖ, ἦ, ἀτταταῖ, οἶ, θρεττανελό) και κάποιες μόνο στο τέλος (ιαβοῖ, ιατταταῖ, βομβαλοβομβάξ, ιαυοῖ, ἰώ ἰοῦ ἰού, ἀπαπαῖ φεῦ, ιαβοῖ αἰβοῖ, ιοῦ ἰοῦ ἰού, ἰή ἰή ἰή, ἰαῖ, ἀτταταῖ ἰατταταῖ, εὐοῖ εὐαῖ, ἰαῖ εὐαῖ, ἀππαπαπαῖ παπαιάξ, ἀλαλαί, εὐράξ πατάξ, ἰαῖ)¹⁸⁴.

Στις σωζόμενες κωμωδίες του Αριστοφάνη οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις τίθενται στα διαλογικά μέρη των κωμωδιών του. Αξίζει να επισημανθεί ότι στα λυρικά μέρη απαντούν πολύ λιγότερες επιφωνηματικές φράσεις, κάποιες από τις οποίες απαντούν μόνο σε λυρικά μέρη. Πρόκειται για τις φράσεις τήνελλα καλλίνικος, εὐοῖ, ἰαῖ, ἀλαλαί, ἵπαπαῖ, εὐράξ πατάξ. Αν εξαιρέσουμε τις δύο τελευταίες, επειδή απαντούν άπαξ στην κωμωδία και μάλιστα αποτελούν επινόηση του Αριστοφάνη για να

¹⁸⁴ Η φράση ἦ ἦ απαντά άπαξ στην αρχή του στίχου (Νεφέλαι 105).

εκφράσουν προτροπή προς τα άλογα και απομάκρυνση των πουλιών αντίστοιχα, οι υπόλοιπες είναι φράσεις συνδεδεμένες με τη λατρεία και απαντούν σε ύμνους που εκφέρονται σε λυρικά μέρη συνήθως στην έξοδο των κωμωδιών, οι οποίες συχνά τελειώνουν με γιορτές. Η χρήση των επιφωνηματικών φράσεων κυρίως στα διαλογικά μέρη δηλώνει ίσως την επικράτηση των κωμικών χαρακτήρων έναντι του Χορού. Οι υποκριτές εκφράζουν συναισθήματα με έντονο τρόπο συνήθως σε συμπραζόμενα ειρωνείας, αυτοσαρκασμού, παρωδίας ή παρατραγωδίας και η λειτουργία των επιφωνηματικών φράσεων είναι καθοριστική στην κωμωδία.

Ο προσδιορισμός της σημασίας κάθε επιφωνηματικής φράσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το συγκείμενο, στο οποίο εντάσσεται, και συχνά από το πρόσωπο από το οποίο εκφέρεται. Ο Labiano Pundain (2000) αναλύει με αλφαβητική σειρά όλες τις επιφωνηματικές φράσεις των κωμωδιών του Αριστοφάνη ως προς τη σημασία και τη λειτουργία τους στο αριστοφανικό corpus, ενώ ασχολείται διεξοδικά με τα παρατραγικά χωρία¹⁸⁵. Το **ιού** δηλώνει πόνο¹⁸⁶ και έκπληξη ή θυμό¹⁸⁷, ενώ το **ιού ιού** δηλώνει χαρά ή απελπισία¹⁸⁸. Το επιφώνημα **αίβοι** δηλώνει αηδία¹⁸⁹, ενώ το **οἴμοι** εκφράζει χαρά, θυμό, πόνο ή φόβο¹⁹⁰. Είναι συχνός ο συνδυασμός του επιφώνηματος με τα επίθετα **κακοδαίμων** και **τάλας**: η φράση **οἴμοι κακοδαίμων** είναι κωμική έκφραση θλίψης ή αποτελεί κωμική παρωδία τραγικών στίχων¹⁹¹, ενώ η φράση **οἴμοι**

¹⁸⁵ Για λεπτομερέστερη ανάλυση κάθε φράσης του Αριστοφάνη βλ. Labiano Pundain s.v.

¹⁸⁶ Βλ. Dover 1968, 92 και Starkie 1966, 10.

¹⁸⁷ Βλ. Henderson 1987, 94.

¹⁸⁸ Βλ. Κακριδής 1987, 56, Dunbar 1995, 199 και 608, Sommerstein 1991, 277.

¹⁸⁹ Βλ. Dover 1968, 107, Starkie 1966, 34 και Dunbar 1995, 261. Στους *Αχαρνές* συγκεκριμένα εκφράζει αηδία στην πικρή γεύση του κρασιού, βλ. Starkie 1968(a), 49, Graves 1967, 66 και Dover 2002, 87. Στους *Ορνιθες* εκφράζει και αποδοκιμασία ή ενθουσιασμό, βλ. Κακριδής 1987, 198, Sommerstein 1991, 270, Dover 2002, 87 και Dunbar 1995, 575 και 655. Η φράση **αίβοι τάλας** εκφράζει έκπληξη και μεμψιμοιρία, βλ. Sommerstein 1985, 158 και Sommerstein 1993, 69.

¹⁹⁰ Βλ. Starkie 1966, 179 και 268, Neil 1966, 31, Starkie 1968(a), 123, Starkie 1968(b), 376, Stanford 1993, 222, Dover 2002, 87 και Dunbar 1995, 696.

¹⁹¹ Βλ. Starkie 1966, 125, Ussher 1973, 122, Neil 1966, 37, 107 και 163.

τάλας φανερώνει αγανάκτηση, απόγνωση και εκνευρισμό¹⁹². Το επιφώνημα **ὦμοι** δηλώνει χαρά¹⁹³, ενώ το **ἰὼ μοι** πόνο και λύπη, όπως και το **ἰὼ μοί μοι**¹⁹⁴. Η φράση **φε ὕ δᾶ** εκφράζει κατάπληξη¹⁹⁵, όπως και το επαναλαμβανόμενο **φεῦ φεῦ**¹⁹⁶ και το επιφώνημα **βαβαί**¹⁹⁷, ωστόσο το επιφώνημα **βαβαιάξ** δηλώνει έκπληξη, συνήθως δυσάρεστη, πόνο ή αγωνία¹⁹⁸. Το επιφώνημα **ἰὼ** χρησιμοποιείται στην κωμωδία μόνο σε παρωδία τραγικών στίχων¹⁹⁹, ωστόσο η φράση **ἰὼ παιάν**, συνήθης τύπος επίκλησης στη λυρική ποίηση, χρησιμοποιείται με τον ίδιο τρόπο από τον Αριστοφάνη²⁰⁰. Το επιφώνημα **ἰή** δηλώνει χαρά και σπάνια θλίψη²⁰¹, ενώ η φράση **ἰή παιών** αποτελεί επίκληση στον Απόλλωνα ή έκφραση θριάμβου και γιορτής και αντλείται από τη λυρική ποίηση²⁰². Το **εὐοῖ** δείχνει ενθουσιασμό και συνδέεται με τη διονυσιακή λατρεία²⁰³. Τα επιφωνήματα **αἰαῖ** και **παπαῖ** χαρακτηρίζονται ως τραγικά²⁰⁴, ενώ το **ἄπαπαῖ** είναι συνώνυμο του παπαῖ και δηλώνει θλίψη²⁰⁵. Το **ἄτταταῖ** εκφράζει ενθουσιασμό και πόνο ή διαμαρτυρία²⁰⁶, ενώ το **ἄτταταῖ ἰ α τταταῖ** λύπη²⁰⁷. Το επιφώνημα **ᾄ** ενδιαφέρον ή προσδοκία²⁰⁸ ή είναι συνώνυμο της προστακτικής «σταμάτα»²⁰⁹, ενώ στη

¹⁹² Βλ. Sommerstein 1994, 194, Sommerstein 1996, 237 και Sommerstein 1993(a), 68-69, όπου διαπιστώνει ότι η φράση αποδίδεται από τον Αριστοφάνη μόνο σε άνδρες, ενώ απαντά σπάνια στην τραγωδία. Κατά τον Κακριδή 1987, 259, η φράση είναι παρατραγική.

¹⁹³ Βλ. Starkie 1966, 207 και Rogers 1930, 119.

¹⁹⁴ Βλ. Rogers 1930, 154 και Sommerstein 1983, 204.

¹⁹⁵ Βλ. Henderson 1987, 94. Στους *Αχαρνής* 457 εκφράζει έκπληξη και ευχαρίστηση. Βλ. Olson 2002, 193.

¹⁹⁶ Βλ. Κακριδής 1987, 51 και 291, Dunbar 1995, 186.

¹⁹⁷ Βλ. Henderson 1987, 192 και Olson 2002, 275.

¹⁹⁸ Βλ. Starkie 1968(a), 25, Dover 1997, 102, Sommerstein 1996, 162 και Olson 2002, 91. Σύμφωνα με τον Graves 1967, 128, αναπαράγει τον ήχο της γλώσσας, όταν πλαταγίζει στα δόντια.

¹⁹⁹ Για παράδειγμα *Αχαρνής* 1071, *Ειρήνη* 236, *Νεφέλες* 1259, *Σφήκες* 750.

²⁰⁰ Πρβλ. το κεφάλαιο για τη λυρική ποίηση. Επίσης βλ. Starkie 1968(a), 118 και 210 και Graves 1967, 132. Ο Starkie 1968(b), 352 υποστηρίζει ότι ενδέχεται να δηλώνει και πόνο.

²⁰¹ Βλ. Stanford 1993, 299.

²⁰² Βλ. Dover 1997, 209, Sommerstein 1994, 177, Henderson 1987, 218, Κακριδής 1987, 296, Sommerstein 1991, 311, Dunbar 1995, 769 και Austin-Olson 2004, 155. Πρβλ. και πινδαρικούς παιάνες στο κεφάλαιο για τη λυρική ποίηση και Rutherford 2001, 18-20.

²⁰³ Βλ. Austin-Olson 2004, 307.

²⁰⁴ Βλ. Starkie 1968(a), 213 και 235 και Austin-Olson 2004, 285.

²⁰⁵ Βλ. Starkie 1968(b), 178 και Dover 1997, 102.

²⁰⁶ Βλ. Dover 1997, 102, Sommerstein 1996, 161, Olson 2002, 358 και Neil 1966, 10.

²⁰⁷ Βλ. Austin-Olson 2004, 128.

²⁰⁸ Βλ. Stanford 1993, 237.

διπλή εκφορά του εκφράζει έκπληξη²¹⁰ ή διαμαρτυρία²¹¹. Το επιφώνημα **εἶεν** δηλώνει μετάβαση σε κάποιο άλλο θέμα ή αλλαγή ομιλητή²¹². Η φράση **ιῆ ἰεῦ** χρησιμοποιείται για να δηλώσει χλευασμό, ενώ το **ἔ ἔ** προέρχεται από την τραγωδία²¹³. Το επιφώνημα **ἦ** απαντά μόνο στους *Βατράχους* πριν από κύριο όνομα²¹⁴. Η φράση **ἦ ἦ** δηλώνει αποδοκιμασία²¹⁵. Το επιφώνημα **ὠόπ** χρησιμοποιείται ως παράγγελμα, για να αρχίσει η κωπηλασία και στην κωμωδία συχνά έχει την έννοια της προστακτικής «σταμάτα»²¹⁶. Το επιφώνημα **ἦν** χρησιμοποιείται με την έννοια του μορίου «να!» και ακολουθείται από την προστακτική «ἰδού». Το **ἐλελεῦ** χρησιμοποιείται ως πολεμική κραυγή²¹⁷, όπως και το **ἰὼ ἰὼ**²¹⁸. Το επιφώνημα **αἶ** εμφανίζεται άπαξ στην κωμωδία (*Πλούτος* 706) και δηλώνει λύπη ή έκπληξη²¹⁹. Άπαξ εμφανίζεται το **ἰαππαπαιάξ**, το οποίο αποτελεί νεολογισμό του Αριστοφάνη, το οποίο πλάθει με σύμφυση τριών επιφωνημάτων, ἄππαπαῖ, παπαιάξ και ἰατταταῖ, για να δηλώσει πόνο ή λύπη²²⁰. Η φράση **ἄππαπαῖ παπαιάξ** στην τραγωδία εκφράζει λύπη ή σωματικό πόνο κυρίως στα πόδια²²¹, αλλά στην κωμωδία χρησιμοποιείται για να προκαλέσει θυμηδία. Η φράση **εὐράξ πατάξ** χρησιμοποιείται για να φοβίσει και να απομακρύνει πουλιά ή άλλα ζώα²²². Η λέξη **εὐράξ** είναι ομηρική²²³ και είναι επίρρημα που σημαίνει «εκ πλαγίου», ενώ το **πατάξ**

²⁰⁹ Βλ. Sommerstein 1996, 222.

²¹⁰ Βλ. Starkie 1968(b), 366.

²¹¹ Βλ. Austin-Olson 2004, 243.

²¹² Βλ. Olson 1998, 206, Austin-Olson 2004, 182 και Dover 1997, 152.

²¹³ Βλ. Starkie 1968(b), 361 και 180.

²¹⁴ Βλ. Stanford 1993, 175. Ο Διώνυσος ψάχνει τον Ξανθία και του φωνάζει: ἦ Ξανθία, ενώ ο Ξανθίας απαντά με ένα «κού κου» (ἰαῦ). Στον τονισμό του επιφωνήματος δεν ακολουθείται η έκδοση των Hall – Geldart, αλλά το κείμενο που υιοθετεί ο Stanford 1993 .

²¹⁵ Βλ. Starkie 1968(b), 36.

²¹⁶ Βλ. Dover 1997, 118, Sommerstein 1996, 172 και 176, Stanford 1993, 161 και 167, Κακριδή 1987, 246, Sommerstein 1991, 291 και Dunbar 1995, 670.

²¹⁷ Βλ. Somerstein 1991, 220 και Dunbar 1995, 276.

²¹⁸ Βλ. Κακριδή 1987, 81.

²¹⁹ Βλ. Sommerstein 2001, 183.

²²⁰ Βλ. Sommerstein 1994, 218 και Austin-Olson 2004, 297.

²²¹ Βλ. Sommerstein 1983, 171.

²²² Βλ. Sommerstein ³1991, 282 , Dunbar 1995, 630 και Κακριδής 1987, 228.

²²³ Βλ. *Ιλιάδα* Λ 251 και Ο 541.

προέρχεται από το ρήμα «πατάσσω»²²⁴. Η φράση **ρυππαπαῖ** αναπαριστά την κραυγή των ναυτικών²²⁵, με την οποία ο Αριστοφάνης δημιουργεί λογοπαίγνιο στους *Ιππής*, όπου απαντά το επιφώνημα **ίππαπαῖ**, για να ταιριάζει με τους ίππους. Το επιφώνημα **οἶ**, που απαντά μόνο στην *Ειρήνη* (929-33) είναι ένα λογοπαίγνιο για το επιφώνημα οἶ²²⁶. Οι φράσεις **μυμῦ**, **φῦ φῦ** και **ὕ ὕ...ὕ ὕ** είναι ηχομιμητικές, η πρώτη εκφράζει το μουρμουρητό, το κλαψούρισμα²²⁷, η δεύτερη το φύσημα για να ανάψουν τα κάρβουνα²²⁸, ενώ η τελευταία αναπαριστά την εισπνοή από τη μύτη²²⁹. Οι φράσεις **τοφλαττοθράτ** και **θρεττανελό** αναπαριστούν φωνητικά τον ήχο της λύρας²³⁰. Στους *Όρνιθες* απαντούν και τα επιφωνήματα **άλαλαλαί** και **τήνελλα**, το πρώτο από τα οποία εκφωνείται ως λατρευτική κραυγή χαράς προς τιμήν του Απόλλωνα, και το δεύτερο ως κραυγή νίκης και προέρχεται από την λυρική ποίηση²³¹.

Οι αριστοφανικές κωμωδίες βρίθουν παραγώγων από επιφωνηματικές φράσεις, τα οποία είναι τα ακόλουθα: αίακτός, γρυλίζω, γρύζω, αναγρύζω, γρυκτός, έλελίζω, όλολύζω, έπολολύζω, όλολυγή, εὔιος, ίηπαιωνίζω, ίήιος, κοκκύω, κοίζω, μύζω, οἶζυρός, οἰκτίρω, κατοικτίρω, ἄνοικτος, οἰμώζω, ἀποιμώζω, οἰμωγή, ὄτοτύζω, ὠτοτύξιοι, ἐπώζω. Από τα παράγωγα αυτά τα γρυλίζω, γρύζω, αναγρύζω, γρυκτός, ίηπαιωνίζω, κοκκύω, κοίζω, ἐπώζω,

²²⁴ Για την προέλευση της φράσης, βλ. Labiano Pundain 2000, 177-178.

²²⁵ Βλ. Sommerstein 1983, 211 και Dover 1997, 195. Στις *Σρήκες* υποδηλώνει τους φτωχούς Αθηναίους που επάνδρωναν τον στόλο και σε μεγάλο ποσοστό τα δικαστήρια και ήταν θερμοί υποστηρικτές του Κλέωνα.

²²⁶ Βλ. Olson 1998, 247.

²²⁷ Βλ. Σπυρόπουλος 1987, 189, ωστόσο στους *Ιππής* το επιφώνημα χρησιμοποιείται για να αποδώσει ένα «νόμο» στη μουσική. Οι Austin-Olson 2004, 130 θεωρούν ότι στις *Θεσμοφοριάζουσες* εκφράζει διαμαρτυρία.

²²⁸ Βλ. Henderson 1987, 94. Το φῦ φῦ δεν φαίνεται να έχει κάποια σχέση ετυμολογική με το φεῦ, σε αντίθεση με όσα υποστηρίζει ο Chantraine s.v.

²²⁹ Βλ. Sommerstein 2001, 193.

²³⁰ Βλ. Dover 1997, 211. Ίσως να προέρχονται από το ρήμα θράττω, που σημαίνει «ενοχλώ».

²³¹ Συγκεκριμένα απαντά στον Αρχίλοχο (*Υμνος στον Ηρακλή*, 4) και βλ. κεφ. 2. Για τις παραπάνω επιφωνηματικές φράσεις βλ. Κακριδή 1987, 296, Sommerstein 1991, 311 και Dunbar 1995, 769. Πρβλ. σημ. 71. Η φράση αυτή απαντά και στην έξοδο των *Αχαρνέων*. Ο Sommerstein 1984 υποθέτει ότι επειδή οι ύμνοι αυτοί δεν αποτελούν σύνθεση του Αριστοφάνη, αλλά έτοιμο υλικό, ίσως να παραλείπονταν σε

ὠτοτύξιοι²³² δεν απαντούν στους άλλους δραματικούς ποιητές, ίσως επειδή οι περισσότερες είναι ηχομιμητικές φωνών ζώων²³³. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Αριστοφάνης χρησιμοποιεί στις κωμωδίες του όλες τις επιφωνηματικές φράσεις, από τις οποίες προέρχονται οι παραπάνω λέξεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλά από τα παράγωγα ρήματα που χρησιμοποιεί ο Αριστοφάνης προέρχονται από ηχομιμητικά επιφωνήματα με την προσθήκη μιας παραγωγικής κατάληξης (συνήθως -ίζω ή -ύζω) και έχουν τη σημασία του «λέω ό,τι εκφράζει το επιφώνημα», όπως τα γρυλίζω, γρύζω, αναγρύζω, κοκκύω, κοίζω²³⁴. Στόχος της χρήσης τους είναι κυρίως η πρόκληση γέλιου, όπως και η χρήση ηχομιμητικών επιφωνημάτων που χρησιμοποιούνται ευρέως στην κωμωδία και μάλιστα αυτών που μιμούνται φωνές ζώων. Άλλα από τα παράγωγα απαντούν και στην τραγωδία και εντάσσονται στην κωμωδία με σκοπό την παρατραγωδία ή την παρωδία (για παράδειγμα τα ὀλολύζω, ὀλολυγή, οίμώζω, οίμωγή). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ρήμα ἰηπαιωνίζω, το οποίο παράγεται από μία ολόκληρη φράση που αποτελείται από δύο λέξεις. Ο Αριστοφάνης αντλεί το επίθετο οἰζυρός από τον Όμηρο, ενώ άλλα παράγωγα μοιράζεται με τους τραγικούς ποιητές: τα αἰακτός, ἐπολολύζω, μύζω, ὄτοτύζω με τον Αισχύλο, τα ἐλελίζω, ἄνοικτος με τον Ευριπίδη, τα εὔιος, κατοικτίρω με τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη και τα ἰήιος, ἀποιμώζω και με τους τρεις τραγικούς. Συνεπώς, εκτός από αυτά που επινοεί χρησιμοποιεί αρκετά παράγωγα που απαντούν και στους άλλους ποιητές. Σε χωρία παρατραγωδίας ή σε χωρία που θέλει να προκαλέσει το γέλιο των θεατών ο Αριστοφάνης χρησιμοποιεί επιφωνηματικές φράσεις σε ευθύ λόγο,

έργα ευρείας κυκλοφορίας. Είναι πιθανόν να παραλείφθηκαν αντίστοιχοι ύμνοι από την έξοδο των *Βατράχων*, του *Πλούτου* και ίσως των *Ιππέων*.

²³² Η συγκεκριμένη λέξη επινοείται από τον Αριστοφάνη για παραλληλισμό με τους Ολοφύξιους στον προηγούμενο στίχο (1041). Βλ. Κακριδής 1987, 195.

²³³ Για τα χωρία των κωμωδιών βλ. τον Πίνακα Ι με τα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων στο τέλος της εργασίας.

²³⁴ Ο Labiano Iundain 2000, 357-58 αναφέρεται με συντομία στα παράγωγα ρήματα αυτού του είδους

ενώ τα παράγωγά τους χρησιμοποιούνται σε ευθύ ή πλάγιο λόγο σε τριτοπρόσωπη αφήγηση για την απλή περιγραφή της συναισθηματικής κατάστασης κάποιου.

Στον Αριστοφάνη παρατηρείται μεγάλη ποικιλία επιφωνηματικών φράσεων και συνδυασμού τους, οι περισσότερες από τις οποίες αποδίδονται σε άνδρες. Μόνο σε γυναίκες αποδίδονται τα επιφωνήματα αἶ (*Πλούτος* 706, *Γυναίκα*) και εὐοῖ (*Θεσμοφοριάζουσαι* 993, *Χορός*), καθώς και οι φράσεις κοῖ κοί (*Αχαρνής* 780, 800-803 *Κόρη*) και φεῦ δᾶ (*Λυσιστράτη* 198, *Λαμπιτώ*), ενώ το ἔ ἔ αποδίδεται μόνο στους παιδιάδες (*Σφήκες* 315). Όλα τα υπόλοιπα εκφωνούνται από άνδρες, εκτός από τη φράση ἄ ἄ, η οποία αποδίδεται και σε γυναίκες, καθώς και κάποιες από τις λειτουργίες των οἴμοι, ἰώ, ἄ, ἰοῦ ἰού και ἰή, οι οποίες αποδίδονται και στα δύο φύλα. Επομένως, στον Αριστοφάνη τα επιφωνήματα αφορούν κυρίως στους χαρακτήρες ανδρών. Όλες οι φράσεις εκφέρονται από θνητούς με εξαίρεση τον Ερμή στην *Ειρήνη* (ἰή ἰή ἰή 195, ὦ 460, 461, 463, 467, 486, 488, 494, αἶβοῖ 544, ὦ ὦ 693) και τον *Πλούτο* (οἴμοι 1125, 1126, 1128, 1132), και τον Διόνυσο στους *Βατράχους* (ἄπαπαῖ 57, φεῦ 141, οἴμοι 307, 309, 1214, ἰοῦ ἰού 653, ὦ 921).

Στον Αριστοφάνη απαντούν πολλές επιφωνηματικές φράσεις κοινές με την τραγωδία (ἄ, αἰαῖ, ἄτταταῖ, εἶεν, εὐοῖ, ἦν, ἰού, ἰώ, οἴμοι, παπαῖ, φεῦ, ὦ, ὦμοι), αλλά και πολλές «νέες». Τα επιφωνήματα με κατάληξη -αξ αποτελούν ιδιαίτερο κωμικό χαρακτηριστικό και απαντούν και στον *Κύκλωπα* (πρβλ. παπαιάξ). Με το σατυρικό δράμα ίσως να μοιράζεται και το βαβαί. Πολλά επιφωνήματα είναι ηχομιμητικά, όπως τα ἔποποῖ, ὠόπ, ὦ οπόπ ὦ οπόπ, κοῖ κοί, κόκκυ καθώς και όσα εκφωνούνται από τους Χορούς των *Ορνίθων* και των *Βατράχων* στα χορικά των αντίστοιχων κωμωδιών ως επωδοί:

και επισημαίνει ότι στην κωμωδία τα περισσότερα από αυτά προέρχονται από ηχομιμητικά επιφωνήματα.

ἐποποιῖ ποποποποποποποῖ, ἰὼ ἰὼ ἰτῶ ἰτῶ ἰτῶ ἰτῶ, τιοῖ τιοῖ τιοῖ τιοῖ τιοῖ τιοῖ τιοῖ
 τιοῖ,τοροτοροτοροτοροτοῖξ /κικκαβαῦ κικκαβαῦ /τοροτοροτοροτορολιλιλιξ,
 τιοῖ τιοῖ τιοῖ τιοῖτῖγξ, τοτοτοτοτοτοτοτοτοτοτῖγξ, τοροτῖξ τοροτῖξ, ὦ κοᾶξ
 κοᾶξ, βρεκεκεκεξ κοᾶξ κοᾶξ κοᾶξ.

Ο Αριστοφάνης προσπαθώντας να εκφράσει τις «φωνές» των πουλιών και των βατράχων αντίστοιχα χρησιμοποιεί φράσεις ηχομιμητικές ασυνάρτητες για τον ανθρώπινο λόγο, αφού πρόκειται για ήχους ή «λόγο» των ζώων με την προφορά των οποίων προσπαθεί να μιμηθεί τον ήχο των συγκεκριμένων ζώων.

Στον Αριστοφάνη απαντούν πολλές επιφωνηματικές φράσεις της τραγωδίας για να εκφράσουν πόνο σωματικό ή ψυχικό σε παρατραγικά συμφραζόμενα για την πρόκληση γέλιου. Συγκεκριμένα οι φράσεις **αἰαῖ, ἔ ἔ** και **φεῦ** εκφράζουν ψυχικό πόνο, ενώ η φράση **ἄτταται** εκφράζει μόνο σωματικό πόνο. Άλλες φράσεις χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν άλλοτε σωματικό και άλλοτε ψυχικό πόνο, όπως οι **ἰού, ἰώ, οἴμοι, παπαῖ** και **ῶμοι**²³⁵.

Ο Αριστοφάνης χρησιμοποιεί κάποιες από τις επιφωνηματικές φράσεις και για να σχολιάσει τον τρόπο χρήσης, λειτουργίας και σημασίας του, δηλαδή εκφέρονται από έναν κωμικό χαρακτήρα, ο οποίος όμως μεταφέρει τα λόγια κάποιου άλλου και δεν αποτελούν συνεπώς έκφραση των δικών του συναισθημάτων²³⁶. Οι επιφωνηματικές φράσεις λειτουργούν με αυτό τον τρόπο στα ακόλουθα χωρία του Αριστοφάνη²³⁷:

Ἰππηῖς 602 ἐμβαλόντες ἀνεφρυάξανθ'· «Ἰπαπαῖ, τίς ἐμβαλεῖ;

Νεφέλαι 543 οὐδ' εἰσηῖξε δᾶδας ἔχουσ' οὐδ' ἰού ἰού βοᾶ·

Εἰρήνη 345 ἰού ἰού κεκραγέναι.

454 Ἔφελε τὸ παίειν, ἀλλ' ἦ μόνον λέγε.

²³⁵ Βλ. Labiano Iundain 2000, 337-339.

²³⁶ Πρόκειται για τη μεταγλωσσική λειτουργία, την οποία επιτελεί σε μεγάλο βαθμό στον Αριστοφάνη το επιφώνημα ἰού. Βλ. Labiano Iundain 2000, 225-227.

²³⁷ Για τα χωρία βλ. Labiano Iundain 2000, 360-361.

Βάτραχοι 649 Οὐκουν ἀνύσεις; ἀτταταῖ. Αἱ.Τί τὰτταταῖ;

1029 ὁ χορὸς δ' εὐθύς τῷ χεῖρ' ὦδι συγκρούσας εἶπεν· «Ἰαυοῖ.»

1073 οὐκ ἠπίσταντ' ἀλλ' ἦ μᾶζαν καλέσαι καὶ «Ῥυππαπαῖ» / εἶπεῖν

Πλοῦτος 276 Ὡς σεμνὸς οὐπίτριπτος. Αἱ κνήμαι δέ σου βοῶσιν

ιοῦ ιοῦ, τὰς χοίνικας καὶ τὰς πέδας ποθοῦσαι.

478 Καὶ τίς δύναιτ' ἄν μὴ βοᾶν ιοῦ ιοῦ.

Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή η λειτουργία των επιφωνημάτων δεν απαντά σε άλλα ποιητικά είδη, αλλά εμφανίζεται μόνο στην κωμωδία, με εξαίρεση τον *Ορέστη* του Ευριπίδη (1395-1399). Η μεταφορά σε ευθύ λόγο των όσων λέει κάποιος άλλος και κυρίως των επιφωνημάτων που εκφέρει και η μη απόδοσή τους σε πλάγιο λόγο προσδίδει ζωντάνια και ενάργεια στην παράσταση του κωμικού λόγου, με σκοπό να προκαλεί το γέλιο.

Στις αριστοφανικές κωμωδίες απαντούν και κάποια άλλα επιφωνήματα, κυρίως ηχομιμητικά, τα οποία κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν. Στους *Σφήκες* 903 αναφέρεται το γάβγισμα ενός σκύλου (αῦ αῦ). Στις *Νεφέλες* ο Στρεψιάδης αναφέρει (1382-83):

εἰ μὲν γε βρῦν εἶποις, ἐγὼ γνοῦς ἄν πιεῖν ἐπέσχον·

μαμμᾶν δ' ἄν αἰτήσαντος, ἦκόν σοι φέρων ἄν ἄρτον

Πρόκειται για τη γλώσσα των βρεφών, η οποία είναι κατά βάση ηχομιμητική. Η πρώτη λέξη (βρ[ῦν]) χρησιμοποιείται από τα βρέφη ή από τους ενήλικες, όταν απευθύνονται σε αυτά, για να δηλώσουν τη δίψα τους, ενώ η δεύτερη (μαμμ[ᾶν]) για να ζητήσουν τροφή²³⁸. Στον *Πλούτο* 17 χρησιμοποιείται η λέξη γρῦ ως η ορθογραφική αναπαράσταση μιας μη λεκτικής άρθρωσης λόγου (καὶ ταῦτ'

²³⁸ Βλ. Golden 1995, 11-34 γενικά για τη γλώσσα των βρεφών και των παιδιών, και στις σελ. 23-24 για το παραπάνω χωρίο των *Νεφελών*.

ἀποκρινόμενος τὸ παράπαν οὐδὲ γρυῦ)²³⁹. Εκφράζει την απόλυτη σιωπή κάποιου σε μια δεδομένη στιγμή²⁴⁰, και στα νεοελληνικά χρησιμοποιείται αντίστοιχα η φράση «δεν είπε γρυ».

Στον Αριστοφάνη παρατηρείται πλήθος επιφωνηματικών φράσεων με ποικίλες σημασίες, πολλές από τις οποίες είναι ηχομιμητικές και μάλιστα αναπαριστούν «φωνές» ζώων, κυρίως στις κωμωδίες του με ζωόμορφους χορούς, αλλά και ήχους της γλώσσας που έχουν συνδεθεί με συγκεκριμένες σημασίες. Τόσο οι επιφωνηματικές φράσεις όσο και οι συνδυασμοί τους εκφέρονται κυρίως από χαρακτήρες ανδρών. Ο Αριστοφάνης εντάσσει στο έργο του αρκετές τραγικές φράσεις στα χωρία παρατραγωδίας. Παράλληλα, ουσιαστικά εισάγει τη μεταγλωσσική λειτουργία των επιφωνηματικών φράσεων που δεν απαντά σε άλλον ποιητή, εκτός από μία περίπτωση στον *Ορέστη* του Ευριπίδη. Αξιοποιεί τις επιφωνηματικές φράσεις και τις λειτουργίες τους στο σύνολό τους στις κωμωδίες του εμπλουτίζοντας τον κωμικό λόγο και εξυπηρετώντας τις ανάγκες του. Ιδιαίτερα στα χωρία της παρατραγωδίας οι επιφωνηματικές φράσεις των τραγικών χαρακτήρων, συνήθως θρηνητικές, εκφερόμενες από κωμικούς χαρακτήρες σε συνδυασμό με τη σκευή των υποκριτών και τα εξωγλωσσικά και παραγλωσσικά στοιχεία επιτυγχάνουν στο μέγιστο βαθμό τον σκοπό της κωμωδίας, την πρόκληση γέλιου.

Σύγκριση των δραματικών ποιητών

Ο ακόλουθος συγκεντρωτικός πίνακας παρουσιάζει συγκριτικά μόνο τις επιφωνηματικές φράσεις, που απαντούν στον Αισχύλο, τον Σοφοκλή, τον Ευριπίδη και

²³⁹ Βλ. Sommerstein 2001, 136, όπου συμπληρώνει ότι η λέξη αυτή απαντά όχι μόνο στην κωμωδία, αλλά και στη δικανική ρητορική (Δημοσθ. 19.39).

²⁴⁰ Για περισσότερη συζήτηση των παραπάνω χωρίων βλ. Labiano Pundain 2000, 361-362.

στον Αριστοφάνη. Στην αριστερή στήλη τίθενται οι επιφωνηματικές φράσεις ανάλογα με τη συχνότητα της χρήσης τους και στις υπόλοιπες σημειώνεται με x η εμφάνισή τους στους δραματικούς ποιητές:

Επιφωνηματικές Φράσεις	Τραγωδία			Σατυρικό Δράμα	Κωμωδία
	Αισχύλος	Σοφοκλής	Ευριπίδης	Κόκλωπας	Αριστοφάνης
αἰαῖ	x	x	x	x	x
ἰώ	x	x	x	x	x
οἶμοι	x	x	x	x	x
παπαῖ	x	x	x	x	x
ῶμοι	x	x	x	x	x
εἶεν	x	x	x		x
ᾶ		x	x	x	x
φεῦ	x	x	x		x
ῶ	x	x	x		x
οἴ γ' ὦ	x	x	x		
ἰού		x		x	x
ἔλελεῦ	x				x
ῶή	x		x	x	
ἄτταταῖ		x			x
εὔοι		x	x		x
ἦν			x		x
βαβαῖ				x	x
οἶ	x		x		
ὄτοτοτοῖ	x		x		
τοτοῖ	x	x			

αἶα	x				
ἤέ	x				
ἰωά	x				
ὄᾶ	x				
οἰοῖ	x				
ποποῖ	x				
αἶ					x
ἰαππαπαιάξ					x

Από τον παραπάνω πίνακα συνάγεται ότι τα περισσότερα επιφωνήματα που χρησιμοποιούνται στο σατυρικό δράμα και στην κωμωδία προέρχονται από την τραγωδία, είτε χρησιμοποιούμενα και από τους τρεις τραγικούς, είτε από τους δύο ή από έναν. Οι φράσεις αἶαῖ, ἰώ, οἴμοι, παπαῖ, ὦμοι εντοπίζονται και στους τρεις τραγικούς, στον *Κύκλωπα* και στον Αριστοφάνη. Επιπλέον, στον *Κύκλωπα* και στον Αριστοφάνη χρησιμοποιούνται και τα ᾶ και ἰού, από τα οποία το πρώτο χρησιμοποιείται από τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη, ενώ το δεύτερο μόνο από τον Σοφοκλή. Τόσο τα ᾶ και ἰού, όσο και το ἰώ, απαντούν στον *Κύκλωπα* μόνο σε διπλή ή τριπλή επανάληψη. Επιπρόσθετα, στον *Κύκλωπα* υπάρχει το επιφώνημα ὦή, το οποίο εντοπίζεται σε τραγωδίες του Αισχύλου και του Ευριπίδη και το επιφώνημα βαβαί, το οποίο ενώ δεν απαντά στις σωζόμενες τραγωδίες, απαντά στον Αριστοφάνη. Αν και οι πηγές μας περιορίζονται μόνο στον *Κύκλωπα* ως το μόνο ολόκληρο σωζόμενο σατυρικό δράμα, φαίνεται ότι το σατυρικό δράμα αντλεί υλικό, τόσο από την τραγωδία, όσο και από την κωμωδία. Οι ποιητές του σατυρικού δράματος είναι οι ίδιοι οι ποιητές της τραγωδίας, οι οποίοι κατά τη σύνθεση και παράσταση του σατυρικού δράματος συνθέτουν έργα με κριτήρια κωμικά. Συνεπώς, είναι αναμενόμενο να εμφανίζονται ενσωματωμένα δάνεια στοιχεία και επιφωνηματικές φράσεις και από την τραγωδία και

από την κωμωδία, με σκοπό την πρόκληση γέλιου.

Στον Αισχύλο και τον Σοφοκλή οι περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις τίθενται στα λυρικά μέρη των δραμάτων τους, ενώ στον Ευριπίδη και στον Αριστοφάνη τίθενται στα διαλογικά μέρη. Στους τραγικούς η εξέλιξη αυτή αντανακλά ίσως τις αλλαγές σε πολιτικό επίπεδο και τον σταδιακό περιορισμό της συλλογικότητας, με τη μείωση του ρόλου του Χορού, που έδωσε τη θέση της στον ατομισμό. Στον Αριστοφάνη ίσως συνδέεται με τις κωμικές συμβάσεις και την πρωτεύουσα θέση των κωμικών χαρακτήρων έναντι του Χορού. Χρήζει ιδιαίτερης προσοχής η χρήση του εἶεν μόνο σε διαλογικά μέρη από όλους τους δραματικούς ποιητές λόγω της μεταβατικής του λειτουργίας σε άλλο θέμα συζήτησης ή σε άλλο ομιλητή, στον Αριστοφάνη συνήθως απαντά σε συμφραζόμενα παρωδίας, όπως επίσης και η χρήση του εὐοῖ μόνο σε λυρικά μέρη από τους δύο τραγικούς και τον Αριστοφάνη, ενώ στα σωζόμενα έργα του Αισχύλου δεν απαντά καθόλου, λόγω της σχέσης του με τη διονυσιακή λατρεία.

Ο Αριστοφάνης εντάσσει αρκετές από τις τραγικές επιφωνηματικές φράσεις στις κωμωδίες του με στόχο την παρατραγωδία ή την παρωδία. Το επιφωνηματικό υλικό των τραγωδιών μεταποιείται δημιουργικά με σκοπό την πρόκληση γέλιου²⁴¹. Εκτός από τις κοινές φράσεις με το σατυρικό δράμα που αντλούνται από τους τραγικούς, οι οποίες αναφέρονται παραπάνω, στις κωμωδίες του Αριστοφάνη απαντούν και φράσεις που αντλούνται από δύο ή από έναν τραγικό. Με τον Αισχύλο μοιράζεται το ἔλελεῦ σε διπλή επανάληψη, ενώ με τον Σοφοκλή τις φράσεις ἄτταταῖ και ἰού και με τον Ευριπίδη τις φράσεις εὐοῖ και ἦν, ενώ το ἄ, απαντά στους δύο τελευταίους. Από τις επαναλήψεις επιφωνηματικών φράσεων απαντούν τα ἰώ ἰώ, ἰού ἰού, ἔ ἔ, φεῦ φεῦ, τα οποία χρησιμοποιούνται από όλους τους τραγικούς, και το ἰή ἰή, το οποίο απαντά μόνο στον Αισχύλο. Ο Αριστοφάνης χρησιμοποιεί κατεξοχήν φράσεις, που απαντούν και

στους τρεις τραγικούς και επομένως ως «τραγικές» ήταν αναγνωρίσιμες από το κοινό. Ωστόσο, είτε εισάγει και «νέες», ηχομιμητικές ή μη (αἶ, ἰαππαπαιάξ), είτε αντλώντας από την τραγωδία και το σατυρικό δράμα δημιουργεί δικούς του συνδυασμούς, όπως τριπλή επανάληψη του ἰή, εξαπλή επανάληψη του ἰού, διπλή επανάληψη του ἄ και του ὦ, διπλή επανάληψη του ἄτταταῖ.

Σε πολλές από τις επιφωνηματικές φράσεις που αντλεί από την τραγωδία ο Αριστοφάνης διαφοροποιεί τη σημασία τους. Το επιφώνημα φεῦ μόνο στον Αριστοφάνη δηλώνει κατάπληξη, το ὦμοι έκπληξη, το οἴμοι χαρά και πόνο, το ἔ ἔ ειρωνεία. Ωστόσο, κάποιες φράσεις προέρχονται από συγκεκριμένο ποιητή. Το επιφώνημα ὦ εκφράζει θυμό στην *Ιλιάδα* (Α149, Δ370, Η96, Π49) και στους *Βατράχους* (269), ενώ στις *Εκκλησιάζουσες* (160, 970) και στη *Λυσιστράτη* (1269, 1304) έκκληση. Το επιφώνημα ἄ εκφράζει έκπληξη στον Ευριπίδη και στους *Βατράχους* (759). Το επιφώνημα φεῦ φεῦ έκπληξη στον Ευριπίδη και στον Αριστοφάνη. Το επιφώνημα ἄτταταῖ εκφράζει πόνο μόνο στον Σοφοκλή και στον Αριστοφάνη. Το επιφώνημα ἔλελελεῦ ἔλελελεῦ απαντά μόνο στον *Προμηθεά Δεσμώτη* (877) του Αισχύλου και στους *Ὀρνιθες* (364) του Αριστοφάνη. Η επιφωνηματική φράση ἰή ἰή απαντά μόνο στον Αισχύλο και τον Αριστοφάνη. Η επιφωνηματική φράση φεῦ δᾶ απαντά στις *Φοίνισσες* (1296), όπου δηλώνει απόγνωση, και στη *Λυσιστράτη* (198), όπου δηλώνει κατάπληξη. Η επιφωνηματική φράση ὦ ὦ δηλώνει θλίψη μόνο στον Σοφοκλή και στον Αριστοφάνη. Η επιφωνηματική φράση ἰού ἰού εκφράζει έκπληξη στον Αισχύλο και στον Αριστοφάνη, θυμό στον Αισχύλο και στη *Λυσιστράτη* (66), χαρά στον *Κύκλωπα* (464, 576) και στον Αριστοφάνη και απελπισία μόνο στον Αριστοφάνη. Χαρακτηριστική είναι η χρήση του ρηματικού επιθέτου αἰακτός (από το επιφώνημα αἶ

²⁴¹ Για αυτό το «παιχνίδι» του Αριστοφάνη με στόχο την δημιουργία παραωδίας βλ. Dobron 1997, 110-111.

αἱ): από τους τραγικούς απαντά μόνο στον Αισχύλο (*Πέρσες* 931, 1068, *Επτά επί Θήβας* 846), από τον οποίο μάλλον το δανείζεται ο Αριστοφάνης (*Αχαρνής* 1195) και το εντάσσει σε κωμικό περιβάλλον. Από τα παραπάνω παραδείγματα²⁴² συνάγεται ότι ο Αριστοφάνης άλλοτε εντάσσει στο έργο του επιφωνηματικές φράσεις που χρησιμοποιούνται ευρέως στην τραγωδία, άλλοτε αντλεί από έναν συγκεκριμένο ποιητή διατηρώντας ή αλλάζοντας την ίδια τη σημασία.

Ο διαρκής αυτός «διάλογος» του Αριστοφάνη με τα τραγικά έργα και η σκοπιμότητα του Αριστοφάνη στη χρήση επιφωνηματικών φράσεων έχει ως αποτέλεσμα να εντάσσονται τραγικοί στίχοι αυτούσιοι στις αριστοφανικές κωμωδίες, με στόχο την παρωδία. Για παράδειγμα στους *Βατράχους* 1214 στον αγώνα λόγων Αισχύλου-Ευριπίδη ο Διώνυσος παρεμβαίνει και αναφωνεί: οἴμοι πεπλήγμεθ' αὔθις ὑπὸ τῆς ληκύθου, ανακαλώντας την αναφώνηση του Αγαμέμνονα τη στιγμή του θανάτου του: ὦμοι μάλ' αὔθις, δευτέραν πεπληγμένος (*Αγαμέμνων* 1343) και της Κλυταιμίστρας τη στιγμή του δικού της θανάτου: ὦμοι πέπληγμαι (*Ηλέκτρα* Σοφοκλή 1415)²⁴³. Ο Αριστοφάνης διαφοροποιεί σκόπιμα την επιφωνηματική φράση, αλλά διατηρεί το ίδιο λεξιλογικό περιβάλλον, καθώς τα οἴμοι και ὦμοι εκφράζουν συνήθως αρνητικό συναίσθημα στην τραγωδία. Εξάλλου, το οἴμοι εμφανίζεται ως το επιφώνημα με τις περισσότερες σημασίες και ο Αριστοφάνης στο συγκεκριμένο χωρίο φαίνεται να εκμεταλλεύεται αυτή την πολυσημία, καθώς το οἴμοι μάλλον αποκτά και άλλη σημασιολογική χροιά (θυμός, τρόμος, έκπληξη, οίκτος, αγανάκτηση), και να διευρύνει τη σημασία του ὦμοι, το οποίο εμφανίζεται με λιγότερες σημασίες (θλίψη, ειρωνεία).

Στις *Θεσμοφοριάζουσες* 1128 ο Ευριπίδης αναφωνεί: αἰαῖ·τί δράσω;

²⁴² Για περισσότερα παραδείγματα βλ. και το Λεξικό των επιφωνημάτων στο τέλος της εργασίας.

²⁴³ Για τη διακειμενική αυτή σχέση βλ. Χατζηανέστη 2000, 366 και Kells 1973, 220. Πρβλ. σημ. 108.

πρὸς τίνας στρεφθῶ λόγους;, επαναλαμβάνοντας τον στίχο μιας από τις πιο χαρακτηριστικές ηρωίδες του, της Μήδειας (*Μήδεια* 1042): αἰαῖ· τί δράσω; καρδία γὰρ οἴχεται. Η επιφωνηματική φράση επαναλαμβάνεται αλλά με διαφορετική σημασία, καθώς εντάσσεται σε διαφορετικό νοηματικό περιβάλλον. Και στις δύο περιπτώσεις η φράση δηλώνει την απόγνωση του προσώπου που μιλάει, ωστόσο ο τόνος διαφέρει: η Μήδεια βρίσκεται σε έντονη συναισθηματική φόρτιση μπροστά στην απόφαση να σκοτώσει τα ίδια της τα παιδιά και η κατάστασή της είναι κυριολεκτικά τραγική. Ο Ευριπίδης του Αριστοφάνη σε ένα παρατραγικό χωρίο προσπαθεί να πείσει έναν τοξότη και επειδή δεν μπορεί να συνεννοηθεί μαζί του αναφωνεί στο τέλος την παραπάνω φράση. Η τραγική φράση στο στόμα του «Ευριπίδη» της κωμωδίας για ένα τελείως διαφορετικό πρόβλημα και σίγουρα καθόλου τραγικό, όπως της Μήδειας, προκαλεί γέλιο με την ένταξη αυτούσιων στίχων της τραγωδίας σε κωμικά συμφραζόμενα²⁴⁴.

Η σχέση της κωμωδίας του Αριστοφάνη με το σατυρικό δράμα δεν είναι σαφής, καθώς σώζεται μέχρι σήμερα ουσιαστικά ένα σατυρικό δράμα ολόκληρο, ο *Κύκλωπας* του Ευριπίδη. Είναι πιθανόν σε άλλα σατυρικά δράματα να εμφανίζονταν ζώομορφοι χοροί και συνεπώς να χρησιμοποιούσαν ηχομιμητικά επιφωνήματα, όπως και οι ζώομορφοι αριστοφανικοί χοροί. Στον *Κύκλωπα* απαντά το επιφώνημα παπαιάξ, του οποίου η κατάληξη είναι κατεξοχήν κωμική και απαντά στον Αριστοφάνη (πρβλ. βομβάξ, βαβαιάξ). Επιπλέον, το επιφώνημα βαβαί απαντά και στον *Κύκλωπα* και στον Αριστοφάνη, ωστόσο δεν μπορεί να προσδιοριστεί αν προέρχεται από το σατυρικό δράμα ή την κωμωδία. Πολλές από τις επιφωνηματικές φράσεις του *Κύκλωπα* προέρχονται από την τραγωδία (ιώ, οἴμοι, ὤμοι, παπαῖ, ᾄ), γεγονός το οποίο υποδηλώνει την επιμονή των τραγικών ποιητών να ακολουθούν τις τραγικές συμβάσεις

²⁴⁴ Για ανάλυση του όρου παρατραγωδία βλ. Rau 1967, 7-17.

σύνθεσης, ή τουλάχιστον να μην ενστερνίζονται πλήρως αυτές των κωμικών ποιητών, ακόμα και όταν συνθέτουν ένα σατυρικό δράμα²⁴⁵. Έτσι, για το σατυρικό δράμα *Κύκλωψ* ο Ευριπίδης δανείζεται επιφωνηματικές φράσεις και από την τραγωδία και από την κωμωδία, αλλά τις εντάσσει στα συμφραζόμενα του *Κύκλωπα*, ένα έργο ούτε τραγικό ούτε κωμικό, αλλά σατυρικό, ένα έργο με τραγικές συμβάσεις και τεχνικές σύνθεσης σε κωμικά συμφραζόμενα και το αντίστροφο.

²⁴⁵ Για τα στοιχεία που δανείζεται το σατυρικό δράμα από την τραγωδία και τη σχέση των δύο ειδών μεταξύ τους, βλ. Χουρμουζιάδη 1974, 62 κ.ε. και Sutton 1980, 159-179.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι επιφωνηματικές φράσεις στην ποίηση της αρχαϊκής και κλασικής εποχής αποτελούν σημαντικό λειτουργικό στοιχείο εκφοράς του ποιητικού λόγου. Εντασσόμενες σε ένα λεξιλογικό περιβάλλον αποτελούν οργανικό μέρος του ποιητικού λόγου και συμβάλλουν αποφασιστικά στο σημαινόμενο. Η εξέλιξη του ποιητικού λόγου από το έπος ως την κωμωδία ανιχνεύεται και μέσω της χρήσης των επιφωνηματικών φράσεων. Αυτοί οι συνδυασμοί φθόγγων, οι άναρθρες κραυγές, φαινομενικά ασήμαντες, επιτελούν τη δική τους λειτουργία και αποκτούν σημασία.

Κυρίαρχο χαρακτηριστικό των επιφωνηματικών φράσεων αποτελεί η πολυσημία τους ήδη από τα ομηρικά έπη και η μη ακριβής αντιστοιχία ένα προς ένα σημαίνοντος και σημαινόμενου, το οποίο κάθε φορά διαμορφώνεται από το συγκεκριμένο. Η επιφωνηματική φράση με τις περισσότερες σημασίες φαίνεται να είναι η **οἴμοι**, ενώ ακολουθούν οι φράσεις **ὦ πόποι** και **φεῦ**²⁴⁶. Η λειτουργία διαφοροποιείται ανάλογα με το γραμματειακό είδος και φαίνεται σταδιακά να εξελίσσεται. Στο έπος οι επιφωνηματικές φράσεις συμπληρώνονται με πρόταση ή με όνομα σε πτώση κλητική, στα αποσπάσματα της λυρικής ποίησης με πρόταση, με όνομα σε πτώση κλητική ή ονομαστική και στο δράμα με πρόταση ή με όνομα σε όλες τις πτώσεις. Έτσι, οι λειτουργικές δομές διευρύνονται στο δράμα, λόγω της χρήσης πολλών επιφωνηματικών φράσεων αλλά και λόγω των πιο ευέλικτων «συντακτικών» και μάλλον μετρικών δομών. Η χρήση ποικίλων μέτρων, τόσο στα διαλογικά, όσο και στα λυρικά μέρη, δίνει τη δυνατότητα στους ποιητές να συμπληρώνουν τις επιφωνηματικές φράσεις με κάθε είδους συμπλήρωμα, σε αντίθεση με τον Όμηρο, όπου το δακτυλικό εξάμετρο και οι

²⁴⁶ Για τις σημασίες των φράσεων με παραδείγματα βλ. Λεξικό στο τέλος της εργασίας.

λογότυποι περιορίζουν σημαντικά τις δυνατότητες χρήσης περισσότερων επιφωνηματικών φράσεων. Η σχετικά περιορισμένη δυνατότητα του δακτυλικού εξαμέτρου φαίνεται και από το γεγονός ότι στην *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* εμφανίζονται παράγωγα επιφωνημάτων, αλλά όχι τα ίδια τα επιφωνήματα από τα οποία προέρχονται. Σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρείται και η αυτόνομη χρήση των επιφωνημάτων, όταν απαντούν μόνα τους στον στίχο, συνήθως extra metrum, χωρίς κάποιο νοηματικό ή επεξηγηματικό συμπλήρωμα, όπως: αἰαῖ αἰαῖ, ἔ ἔ, ἰώ, φεῦ, φεῦ φεῦ. Η αυτόνομη χρήση εξαίρει εμφατικά τη σημασία τους, σε συνδυασμό ίσως με στοιχεία της όψεως και της παράστασης, όπως επίσης και των εξωγλωσσικών και παραγλωσσικών στοιχείων που δε μας σώζονται. Είναι αξιοσημείωτη η συσσώρευση επιφωνηματικών φράσεων σε στιγμές έντονης συναισθηματικής φόρτισης, εφόσον η εκφορά τους συνδέεται άμεσα με το συναίσθημα, το οποίο υπερβαίνει τη λογική και εκφράζεται με τις επιφωνηματικές φράσεις σε αρθρωμένο λόγο. Στο έπος οι περισσότερες φράσεις εκφέρονται από άνδρες, όπως επίσης και στον Σοφοκλή και τον Αριστοφάνη. Στον Αισχύλο και τον Ευριπίδη υπερτερούν οι γυναίκες, αν και με διαφορετικό τρόπο: στον Αισχύλο οι περισσότερες φράσεις εκφέρονται από Χορό γυναικών, ενώ στον Ευριπίδη από ηρωίδες. Η διαπίστωση αυτή καταδεικνύει τη διαφορά οπτικής και αντίληψης των δύο τραγικών: ο Αισχύλος εκφράζει κοινούς φόβους και συναισθήματα μιας ομάδας ανθρώπων μπροστά σε κάποιον κίνδυνο, παρουσιάζει συλλογικές αντιδράσεις, σε αντίθεση με τον Ευριπίδη, ο οποίος εστιάζει στο ατομικό και κυρίως στη γυναικεία ψυχή και τα πάθη της, διεισδύει στη γυναικεία φύση και δίνει λόγο στις ηρωίδες του για να εκφράσουν τα ατομικά τους συναισθήματα. Στη λυρική ποίηση η εικόνα είναι συγκεχυμένη, κυρίως λόγω της αποσπασματικής διάσωσής της, αλλά και λόγω της φύσης του είδους και της σχετικότητας του ποιητικού «εγώ». Οι θεοί εκφέρουν επιφωνηματικές φράσεις κυρίως στο έπος, ενώ στη δραματική ποίηση οι περιπτώσεις

είναι ελάχιστες λόγω της θεματικής των δραμάτων. Οι θεοί στο έπος διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στα ανθρώπινα αντικατοπτρίζοντας ίσως την αρχαϊκή αντίληψη, σε αντίθεση με το δράμα το οποίο αντανακλά εν μέρει την κλασική αντίληψη κατά την οποία ο ρόλος των θεών στα ανθρώπινα δεν έχει την πρότερη βαρύτητα και έκταση.

Ως προς τη θέση τους στον στίχο, οι επιφωνηματικές φράσεις τίθενται στην αρχή του στίχου και μόνο στο δράμα τοποθετούνται και στη μέση ή το τέλος του στίχου, οπότε και εντάσσονται στο μέτρο και στη μουσική των λυρικών μερών. Στο έπος οι φράσεις βρίσκονται στην αρχή του στίχου και εντάσσονται στο εξάμετρο, ενώ στο δράμα τίθενται κυρίως *extra metrum*. Η επιφωνηματική φράση δηλώνει την άμεση αντίδραση σε ένα ερέθισμα, επομένως είναι φυσικό να εκφωνείται στην αρχή του στίχου και μάλιστα πολλές φορές στην αρχή του λόγου ενός χαρακτήρα ως πρώτη αντίδραση η οποία προδιαθέτει για ό,τι επακολουθεί. Όταν η επιφωνηματική φράση τίθεται στο τέλος του στίχου και του νοήματος, δηλώνει την ανεπάρκεια του λόγου να εκφράσει το συναίσθημα του ατόμου πριν από τη σιωπή. Ανάλογα με τη θέση της επιφωνηματικής φράσης στον στίχο παρατηρείται το ακόλουθο σχήμα ως προς τη σημασία της θέσης της επιφωνηματικής φράσης:

Αρχή στίχου: (σιωπή) – επιφωνηματική φράση – λόγος

Τέλος στίχου: λόγος – επιφωνηματική φράση – (σιωπή).

Η επιφωνηματική φράση πάντοτε τοποθετείται μεταξύ λόγου και σιωπής ή αντίστροφα και καθορίζει τον λόγο ή την απουσία του, οπότε παρατηρείται μετάβαση από άναρθρο/άλλογο επίπεδο σε έλλογο και αντίστροφα.

Οι επιφωνηματικές φράσεις, ως στοιχείο του προφορικού κυρίως λόγου, καθώς αποτελούν ενστικτώδη αντίδραση σε κάποιο ερέθισμα, ενσωματώνονται στον ποιητικό λόγο, κυρίως αυτόν του δράματος. Στην ομηρική ποίηση οι επιφωνηματικές φράσεις είναι συγκεκριμένες και αποκτούν συγκεκριμένες σημασίες. Στη λυρική ποίηση οι

ενδείξεις για τις επιφωνηματικές φράσεις είναι πενιχρές λόγω της αποσπασματικής διάσωσης της. Στην τραγωδία τα επιφωνήματα είναι πολύ περισσότερα και η λειτουργία τους ποικίλλει, ενώ οι σημασίες διευρύνονται σε σχέση με τα άλλα λογοτεχνικά είδη και εμπλουτίζονται. Συγκριτικά ο Αισχύλος στις μόλις επτά σωζόμενες τραγωδίες του χρησιμοποιεί τις περισσότερες επιφωνηματικές φράσεις από τους τρεις τραγικούς. Είναι πιθανόν στη λυρική ποίηση να γινόταν εκτενής χρήση επιφωνημάτων, τα οποία ωστόσο δεν σώζονται σήμερα, και από εκεί να ενσωματώθηκαν στο δράμα, αφού η δραματική ποίηση αντλεί θέματα και τεχνικές σύνθεσης τόσο από το έπος, όσο και από τη λυρική ποίηση. Στην κωμωδία παρακολουθούμε την εξέλιξη των επιφωνημάτων, κάποια από τα οποία χρησιμοποιούνται μόνο στο έπος ή τη λυρική ποίηση, ενώ τα περισσότερα δανείζονται από την τραγική ποίηση, με την οποία κυρίως διαλέγεται η κωμωδία, και παρακολουθούν τις κωμικές συμβάσεις με στόχο την παρωδία ή την παρατραγωδία. Με δεδομένο το γεγονός ότι στο έπος χρησιμοποιούνται ελάχιστες επιφωνηματικές φράσεις και ότι πολλές από αυτές στο δράμα απαντούν σε λυρικά μέρη (στάσιμα, κομμός), τα οποία αντλούν το υλικό τους κατεξοχήν από τη λυρική ποίηση (θρήνοι, εγκώμια, επίνικοι), θα μπορούσε να διατυπωθεί η υπόθεση, αν και οι ενδείξεις είναι πενιχρές, ότι κάποια από τα επιφωνήματα αυτά χρησιμοποιούνταν στη λυρική ποίηση, από όπου μετά ενσωματώθηκαν στην τραγωδία με λειτουργία και σημασία ίσως παρεμφερή με αυτή της λυρικής ποίησης.

Η ιδιαιτερότητα σε κάποιες από τις επιφωνηματικές φράσεις έγκειται στη λειτουργία τους και κατ' επέκταση στη σημασία τους. Τα περισσότερα επιφωνήματα αποτελούν συνδυασμούς φθόγγων, κυρίως φωνηέντων, ωστόσο κάποια από αυτά αποτελούν προϊόν σύνθεσης ενός επιφωνήματος και της προσωπικής αντωνυμίας, συνήθως στη δοτική (οἶμοι, ὦμοι) ή στην αιτιατική (ὦιμε). Αξίζει να σημειωθεί ότι το επιφώνημα που προκύπτει με τη σύνθεση σταδιακά φαίνεται να αυτονομείται, να

αποφορτίζεται σημασιολογικά από τα συνθετικά του, και να λειτουργεί αυτόνομα στον λόγο με νέο, δικό του συμπλήρωμα. Για παράδειγμα το επιφώνημα ὦμοι ακολουθείται συχνά από τη δοτική μοι ή την ονομαστική ἐγώ, πράγμα που σημαίνει ότι το πρόσωπο δηλώνεται ξανά για λόγους έμφασης. Επιπλέον με δείκτη τη σημασία είναι πιθανόν το επιφώνημα ἰώ να έχει άμεση σχέση με το επιφώνημα ὦ και την κλητική προσφώνηση ὦ, με δεδομένο το γεγονός ότι το ἰώ συχνά απαντά σε επίκληση σε θεούς (ἰώ Ζεῦ). Ίσως το ἰώ να αποτελεί εξέλιξη του ὦ, επειδή απαντά για πρώτη φορά στη δραματική ποίηση. Αντιθέτως, είναι σαφές ότι τα επιφωνήματα αἰαῖ, ἔ ἔ και ἔ ἔ διαφοροποιούνται μεταξύ τους, λόγω της προσωδίας και επομένως της διαφορετικής προφοράς τους. Το δεύτερο διαφοροποιείται από το τρίτο, λόγω της δασείας η οποία δίνει τον ήχο /he/, σε αντίθεση με το δεύτερο που αποδίδεται ως /e/. Σε κάποια χωρία των χειρογράφων εντοπίζονται λάθη των αντιγραφέων και παρατηρείται σύγχυση σχετικά με τις παραπάνω επιφωνηματικές φράσεις.

Η ένταξη των επιφωνημάτων στον έναρθρο λόγο και η «νομιμοποίησή» τους στον ποιητικό λόγο ενισχύεται από τον σχηματισμό παράγωγων λέξεων από επιφωνήματα, τα οποία εντοπίζονται σε διάφορα κείμενα (για παράδειγμα οἰμῶζω, οἰμωγή, οἶκτος, αἰακτός)²⁴⁷. Ιδιαίτερη σημασία για την εξέλιξη των επιφωνηματικών φράσεων στον λόγο αποτελεί η ενσωμάτωση παραγῶγων στα ομηρικά έπη, επειδή εντοπίζονται παράγωγα επιφωνηματικών φράσεων οι οποίες δεν χρησιμοποιούνται στα έπη. Οι επιφωνηματικές φράσεις χρησιμοποιούνται σε στιγμές συναισθηματικής φόρτισης πάντα σε πρωτοπρόσωπη αφήγηση, ενώ τα παράγωγα χρησιμοποιούνται σε τριτοπρόσωπη αφήγηση προκειμένου να περιγράψουν απλώς μη έντονες συναισθηματικές καταστάσεις. Η διαπίστωση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι

²⁴⁷Για περισσότερα παραδείγματα βλ. την Εισαγωγή και τον Πίνακα Ι με τα παράγωγα από επιφωνηματικές φράσεις στο τέλος της εργασίας.

επιφωνηματικές φράσεις που απαντούν σε μεταγενέστερα ποιητικά είδη υπάρχουν στον προφορικό λόγο ήδη από τα ομηρικά έπη και μάλιστα ως βάση για τη δημιουργία παράγωγων λέξεων, οι οποίες υπόκεινται σε γραμματικούς κανόνες, ωστόσο στον Όμηρο για μετρικούς ή νοηματικούς λόγους απαντούν πολύ λίγες από αυτές. Κάποιες άλλες υπάρχουν στον ομηρικό λόγο μέσω των παράγωγων λέξεων που έχουν σχηματιστεί και χρησιμοποιηθεί από τον ποιητή της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*. Συνεπώς οι επιφωνηματικές φράσεις ως αυθόρμητη έκφραση λόγου και στοιχείο της πρωτογλώσσας εντάσσονται ήδη από τα ομηρικά έπη στη γραμματική και ενσωματώνονται στον ποιητικό λόγο μέσω της παραγωγής λέξεων. Οι δραματικοί ποιητές χρησιμοποιούν σε ευρεία κλίμακα τα παράγωγα των επιφωνηματικών φράσεων και μάλιστα ο τρόπος χρήσης τους δεν διαφοροποιείται από αυτόν στα ομηρικά έπη. Σε χωρία δραματικής έντασης οι ποιητές χρησιμοποιούν επιφωνηματικές φράσεις σε ευθύ λόγο για την εναργή παράσταση έντονων συναισθηματικών καταστάσεων, ενώ σε άλλες περιπτώσεις χρησιμοποιούν τα παράγωγά τους για την ζωντανή περιγραφή της συναισθηματικής κατάστασης κάποιου.

Οι επιφωνηματικές φράσεις ως στοιχείο της πρωτογλώσσας εντάσσονται στον ποιητικό λόγο, ως κύριο συστατικό του προφορικού καθημερινού (colloquial) λόγου. Με την ένταξή τους στον ποιητικό λόγο ταξινομούνται και κωδικοποιούνται σημασιολογικά. Ενώ φαίνεται ότι κάθε επιφωνηματική φράση είναι πολύσημη, ωστόσο οι σημασίες εντάσσονται στο ίδιο σημασιολογικό πεδίο για την έκφραση παρεμφερών συναισθημάτων ή συνηθέστερα λεπτών σημασιολογικών αποχρώσεων της ίδιας συναισθηματικής κατάστασης. Στο σημασιολογικό αυτό εύρος οφείλεται και η λογοτεχνική εκμετάλλευση κάποιων επιφωνηματικών φράσεων με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το αϊαῖ και τον *Αίαντα* του Σοφοκλή όπου ήρωας και επιφώνημα αλληλοερμηνεύονται. Δεν είναι τυχαίο ότι στον Όμηρο οι επιφωνηματικές φράσεις

απαντούν σε χωρία μίμησης, και όχι αφήγησης, όταν οι ίδιοι οι ήρωες παίρνουν τον λόγο και εκφράζουν τις σκέψεις τους σε πρώτο πρόσωπο. Στα σωζόμενα αποσπάσματα της λυρικής ποίησης κυριαρχεί το πρώτο πρόσωπο, ενώ στο δράμα οι επιφωνηματικές φράσεις αποδίδονται κυρίως στους πρωταγωνιστές, σε «υψηλούς» χαρακτήρες, και σε άνδρες, παρά την κοινή πεποίθηση ότι οι γυναίκες κυρίως συνδέονται με το συναίσθημα.

Οι επιφωνηματικές φράσεις αποτελούν σημαντική πηγή νοήματος για μια παράσταση πάντα εντασσόμενες στο ευρύτερο λεξιλογικό τους περιβάλλον. Καθορίζουν και καθορίζονται από τον λόγο, με τον οποίο βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση και αποτελούν έναν «πρωτόγονο» τρόπο έκφρασης συναισθημάτων, μια μορφή πρωτογλώσσας και ενστικτώδους αντίδρασης, η οποία δεν διαφέρει σημασιολογικά από τις «άλογες» φωνές των ζώων. Δεν είναι τυχαία η χρήση πολλών και διαφορετικών επιφωνηματικών φράσεων από τους ζωόμορφους χορούς στις αριστοφανικές κωμωδίες. Η πρωτόγονη αυτή μορφή λόγου εντάσσεται στον ποιητικό λόγο ήδη από τον Όμηρο, όπου αποδίδεται και σε θεούς. Προοδευτικά στη δραματική ποίηση οι επιφωνηματικές φράσεις αποκτούν σημαντική θέση, καθώς εντάσσονται στον ευθύ λόγο, τον διάλογο, ως ζωντανά στοιχεία του προφορικού λόγου, τα οποία θα συνοδεύονταν από εξίσου σημαντικά παραγλωσσικά και εξωγλωσσικά στοιχεία, χαμένα σήμερα, αλλά καθοριστικά για τον ευκολότερο προσδιορισμό της σημασίας των επιφωνηματικών φράσεων. Στον τραγικό λόγο οι επιφωνηματικές φράσεις συμβάλλουν στη σκιαγράφηση των τραγικών χαρακτήρων και αποκτούν συγκεκριμένες σημασίες, τις οποίες αξιοποιεί η κωμωδία προκειμένου να παρωδήσει τις τραγικές συμβάσεις έκφρασης, όπως του θρήνου. Επομένως, οι επιφωνηματικές φράσεις, παράλληλα με τη λειτουργία τους σε επίπεδο γλωσσικό (πρωτογλώσσα) μπορούν να λειτουργήσουν και ως δείκτης για τη συγκριτική μελέτη των ποιητικών ειδών κατά την αρχαϊκή και την

κλασική εποχή από τη στιγμή που εντασσόμενες στην ποίηση αποκτούν λογοτεχνική διάσταση. Στο έπος οι επιφωνηματικές φράσεις είναι ελάχιστες σε σύγκριση με τη δραματική ποίηση, και είναι πολύ πιθανόν να ήταν περισσότερες στη λυρική ποίηση, η οποία όμως σώζεται αποσπασματικά. Η τραγική ποίηση η οποία διαλέγεται, τόσο με το έπος, όσο και με τη λυρική ποίηση, παρουσιάζει σημαντικές διαφορές στη χρήση των επιφωνηματικών φράσεων, ακόμα και μεταξύ των ποιητών: ο Αισχύλος χρησιμοποιεί τις περισσότερες φράσεις από όλους τους τραγικούς, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης εισάγουν νέες φράσεις, ενώ δεν μοιράζονται στα σωζόμενα έργα τουλάχιστον όλες τις φράσεις του Αισχύλου. Ο Αριστοφάνης διαλέγεται με όλα τα άλλα ποιητικά είδη και είτε εισάγει νέες επιφωνηματικές φράσεις, είτε δανείζεται από τις υπάρχουσες εμπλουτίζοντας το σημασιολογικό τους πεδίο με τον δικό του τρόπο. Είναι πιθανόν οι φράσεις αυτές να προέρχονται από τον καθημερινό προφορικό λόγο, αλλά εντασσόμενες στα λογοτεχνικά έργα κωδικοποιούνται σταδιακά ως προς τη λειτουργία μέσα στην πρόταση και τη σημασία τους. Τα «άλογα» αυτά μέρη του λόγου, τα επιφωνήματα και οι επιφωνηματικές φράσεις, παρουσιάζουν την ίδια δυναμική η οποία παρατηρείται και σε άλλα μέρη του λόγου αλλά και στην ίδια τη γλώσσα: η χρήση και η σημασία τους δεν παραμένει στατική από τον Όμηρο στους τραγικούς και τον Αριστοφάνη, αλλά διαρκώς μεταβάλλεται, εμπλουτίζεται και μετασχηματίζεται με λεπτές διαφοροποιήσεις για να αποδώσει κάθε φορά τα ίδια ανθρώπινα αισθήματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Εκδόσεις

- Allen, T.W., 1902-1912. *Homeri Opera*, τόμ. I-V, Oxford.
- Bowra, C.M., ⁸1980. *Pindari Carmina cum Fragmentis*, Oxford.
- Diggle, J., 1981-1994. *Euripidis Fabulae*, τόμ. 1-3, Oxford.
- Hall, F.M. – W.M. Geldart, ¹¹1967, ¹²1978. *Aristophanis Comoediae*, τόμ. 1-2, Oxford.
- Keil, H., 1857. *Grammatici Latini*, τόμ. 1-8, Leipzig.
- Lloyd-Jones, H. – Wilson, N.G., 1990. *Sophoclis Fabulae*, Oxford.
- Page, D.L., 1968. *Lyrice Graeca Selecta*, Oxford.
- _____, 1972. *Aeschylus Septem Quae Supersunt Tragoedias*, Oxford.
- Roberts, W.R., 1969. *Demetrius On Style. The Greek Text of Demetrius De Elocutione*.
Hildersheim.
- Spengel, L., 1969. *Rhetores Graeci*, τόμ. 1-3, Leipzig.
- Uhlig, G., 1883. *Grammatici Graeci* τόμ. 1-5, Leipzig.
- Voigt, E.-M., 1971. *Sappho et Alcaeus. Fragmenta*, Amsterdam.
- Winterbottom, M., 1970. *M. Fabi Quintiliani, Institutionis Oratoriae*, τόμ. 1-2, Oxford.

II. Λεξικά - Γραμματικές

- Chantraine, P., 1968-80. *Dictionnaire etymologique de la langue grecque*, τόμ. 1-4.
Paris.
- Ebeling, H., 1963. *Lexicon Homericum*, Hildersheim.

- Gunliffe, R.J., ²1963. *A Lexicon of the Homeric Dialect*, Norman & London.
- Holton, D.- P. Mackridge - E. Φιλίππáκη Warburton, 1999. *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*, μτφρ. Β. Σπυρόπουλος, Αθήνα.
- LSJ : H.G. Liddell - R. Scott - H.S. Jones, ⁹1940. *A Greek - English Lexicon*, Oxford (ελληνική μτφρ. Ξ.Π. Μόσχος - Μ. Κωνσταντινίδης, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας*, 4 τόμοι, Αθήνα 1906).
- Λορεντζάτος, Π., 1925. *Ομηρικόν Λεξικόν*, Θεσσαλονίκη.
- Οικονόμου, Μ., ⁹2001. *Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής*, Θεσσαλονίκη.
- Schwyzler, E., 2002. *Η Σύνταξη της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, μτφρ. Γ.Ε. Παπασιμπας - Π.Χαιρόπουλος, Αθήνα.

III. Μελέτες

- Argyle, M., 1972. «Non-Verbal Communication in Human Social Interaction» στο R.A. Hinde (εκδ.), *Non-Verbal Communication*, Cambridge: 243-269.
- Austin, C.- S. Olson Douglas, 2004. *Aristophanes Thesmophoriazusaе*, Oxford.
- Barrett, W.S., 1983. *Euripides Hippolytos*, Oxford.
- Benardete, S., 1975. «A Reading of Sophocles' *Antigone*: II», *Interpretation* 5/1: 1-55.
- Bond, G.F., 1981. *Euripides Heracles*, Oxford.
- Carson, A., 1996. «Screaming in Translation: The *Elektra* of Sophokles», στο F. Dunn (εκδ.) *Sophocles' «Electra» in Performance*, Drama. Beiträge zum antiken Drama und seiner Rezeption 4, Stuttgart: 5-11.

- Clay, J.S., 1989. *The Politics of Olympus. Form and Meaning in the Major Homeric Hymns*, Princeton.
- Collard, C., 1975. *Euripides Supplices*, Groningen.
- _____, 1991. *Euripides Hecuba*, Warminster.
- Cropp, M.J., 2000. *Euripides Iphigenia in Tauris*, Warminster.
- Dale, A.M., 1967. *Euripides Helen*, Oxford.
- Dawe, R.R., 1991. *Σοφοκλέους Οιδίπους Τύραννος*, μτφρ. Γ. Χριστοδούλου, Αθήνα.
- Denniston, J.D., 1936. *Euripides Electra*, Oxford.
- Denniston, J.D.- D. Page, 1957. *Aeschylus Agamemnon*, Oxford.
- Dickey, E., 1996. *Greek Forms of Address from Herodotus to Lucian*, New York.
- Dobrov, G.W., 1997. «Language, Fiction and Utopia», στο G.W. Dobrov (επιμ.), *The City as Comedy. Society and Representation in Athenian Drama*, Chapel Hill & London: 95-132.
- Dodds, E.R., 1953. *Euripides Bacchae*, Oxford.
- Dover, K.J., 1968. *Aristophanes Clouds*, Oxford.
- _____, 1997. *Aristophanes Frogs*, Oxford.
- _____, 2002. «Some Evaluative Terms in Aristophanes», στο A. Willi (επιμ.), *The Language of Greek Comedy*, Oxford: 85-97.
- Dunbar, N., 1995. *Aristophanes Birds*, Oxford.
- Easterling, P.E., 1996. *Σοφοκλέους Τραχίνιαι*, μτφρ. Π. Φαναράς, Αθήνα.
- Garvie, A.F., 1986. *Aeschylus Choepori*, Oxford.
- _____, 1998. *Sophocles Ajax*, Warminster.
- Givòn, T., 1995. *Functionalism and Grammar*, Amsterdam/Philadelphia.
- Golden, M., 1995. «Baby Talk and Child Language in ancient Greece» στο F. de

- Martino - A.H. Sommerstein (επιμ.), *Lo Spettacolo delle Voci*, Bari: 11-34.
- Graffi, G., 1996. «L' interiezione tra i Grammatici Greci e i Grammatici Latini»,
Incontri Linguistici 19: 11-18.
- Graves, C.E., 1967. *The Acharnians*, Cambridge.
- Griffith, M., 1983. *Aeschylus Prometheus Bound*, Cambridge.
- _____, 1999. *Sophocles Antigone*, Cambridge.
- Hall, E., 1989. *Inventing the Barbarian. Greek Self-Definition through Tragedy*,
Oxford.
- _____, 1996. *Aeschylus Persians*, Warminster.
- Henderson, J., 1987. *Aristophanes Lysistrata*, Oxford.
- Hudson-Williams, T., 1979. *The Elegies of Theognis*, New York.
- Hutchinson, G.O., 1985. *Aeschylus: Septem contra Thebes*, Oxford.
- Johansen, H. F.- E. W., Whittle, 1980. *Aeschylus The Suppliants*, Copenhagen.
- Jebb, R.C., 1981. *Sophocles Oedipus Tyrannus*, Cambridge.
- Κακριδής, Φ.Ι., 1987. *Αριστοφάνους Όρνιθες*, Αθήνα-Γιάννινα.
- Kandel, E.R. - J.H. Schwartz - T.M. Jessell, 1999. *Νευροεπιστήμη και Συμπεριφορά*, Α.
Καραμανλίδης (επιμ.), Ηράκλειο.
- Kells, J.H., 1973. *Sophocles Electra*, Cambridge.
- Kirk, G. et al., 1985-1995. *The Iliad, a Commentary*, τόμ. 1-6, Cambridge.
- Kornarou, E., 2001. *KOMMOI in Greek Tragedy*, Diss. King's College, London.
- Labiano Ilundain, J.M., 2000. *Estudio de las Interjecciones en las Comedias de
Aristofanes*, Classical and Byzantine Monographs, vol. LVIII, Amsterdam.
- Lee, K.H., 1976. *Euripides Troades*, London.
- _____, 1997. *Euripides Ion*, Warminster.
- Lloyd, M., 1994. *Euripides Andromache*, Warminster.

- Mastrorade, D.J., 1994. *Euripides Phoenissae*, Cambridge.
- _____, 2002. *Euripides Medea*, Cambridge.
- Mazzoldi, S., 2002. «Cassandra's Prophecy between Ecstasy and Rational Mediation», *Kernos* 15: 145-154.
- McClure, L.K., 1995. «Female Speech and Characterization in Euripides», στο F. de Martino - A.H. Sommerstein (επιμ.), *Lo Spettacolo delle Voci*, Bari: 35-60.
- _____, 1999. *Spoken Like a Woman. Speech and Gender in Athenian Drama*, Princeton.
- Morenilla-Talens, C., 1995. «Entre la interjeccion y la cursiva fonica. La expresion de la tension emocional en la tragedia griega », στο F. de Martino - A.H. Sommerstein (επιμ.), *Lo Spettacolo delle Voci*, Bari: 131-171.
- Neil, R.A., 1966. *The Knights of Aristophanes*, Hildesheim.
- Newiger, H.-J., 1996. *Drama und Theater. Ausgewählte Schriften zum griechischen Drama*, Stuttgart.
- Newmeyer, F.J., 2002. «Uniformitarian Assumptions and Language Evolution Research», στο A. Wray (επιμ.), *The Transition to Language*, Oxford: 359-76.
- Olson Douglas S., 1998. *Aristophanes Peace*, Oxford.
- _____, 2002. *Aristophanes Acharnians*, Oxford.
- Owen, A.S., 1990. *Euripides Ion*, Oxford.
- Page, D.L., 1961. *Euripides Medea*, Oxford.
- Perdicoyianni-Palèologue, H., 2002. «The Interjections in Greek Tragedy», *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* 99: 49-88
- Powell, J.U., 1979. *The Phoenissae of Euripides*, New York.

- Pucci, P., 1987. *Odysseus Polutropos: Intertextual Readings in the "Odyssey" and the "Iliad"*, Ithaca.
- Pulley, S., 2000. *Iliad, Book I*, Oxford.
- Rau, P., 1967. *Paratragodia. Untersuchung einer komischen Form des Aristophanes*, München.
- Ringer, M., 1998. *Electra and the Empty Urn: Metatheater and Role Playing in Sophocles*, Chapel Hill & London.
- Rogers, B.B., 1930. *The Clouds of Aristophanes*, London.
- Romilly, J., de 1997. *Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη*, μτφρ. Α. Στασινοπούλου-Σκιαδά, Αθήνα.
- Rutherford, I., 2001. *Pindar's Paeans. A Reading of the Fragments with a Survey of the Genre*, Oxford.
- Seaford, R., 1984. *Euripides Cyclops*, Oxford.
- Shisler, F.L., 1942. «The Technique of the Portrayal of Joy in Greek Tragedy», *Transactions of American Philological Association* 73: 277-92.
- Sommerstein, A.H , 1983. *Wasps*, Warminster.
- _____, 1984. *Acharnians*, Warminster.
- _____, 1985. *Peace*, Warminster.
- _____, ³1991. *Birds*, Warminster .
- _____, 1993(a). «The Language of Athenian Women», στο F. de Martino - A.H. Sommerstein (επιμ.), *Lo Spettacolo Delle Voci*, Bari: 61-85.
- _____, 1993(b). *Aeschylus Eumenides*, Cambridge.
- _____, 1994. *Thesmophoriazusaie*, Warminster.
- _____, 1996. *Frogs*, Warminster.

- _____, 1998. *Ecclesiazusae*, Warminster.
- _____, 2001. *Wealth*, Warminster.
- Σπυρόπουλος, Η.Σ., 1987. *Αριστοφάνους Ιππείς*, Αθήνα.
- Stanford, W.B., 1977. *The Odyssey of Homer*, vol. II (Books XIII – XXIV), London.
- _____, 1983. *Greek Tragedy and the Emotions. An Introductory Study*, London.
- _____, 1993. *Αριστοφάνους Βάτραχοι*, μτφρ. Μ. Μπλέτας, Αθήνα.
- Starkie, W.J.M., 1966. *The Clouds of Aristophanes*, Amsterdam.
- _____, 1968(a). *The Acharnians of Aristophanes*, Amsterdam.
- _____, 1968(b). *The Wasps of Aristophanes*, Amsterdam.
- Stevens, P.T., 1976. *Colloquial Expressions in Euripides*, Wiesbaden.
- Sutton, D.F., 1980. *The Greek Satyr Play*. Beiträge zur klassischen Philologie 90, Meisenheim am Glan.
- Tsagalīs, Ch., 2004. *Epic Grief: Personal Laments in Homer's Iliad*, Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte Bd. 70, Berlin.
- Ussher, R.G., 1990. *Sophocles Philoctetes*, Warminster.
- West, M.L., 1990. *Euripides Orestes*, Warminster.
- Wilamowitz-Möllendorff, U., 1964. *Aristophanes Lysistrata*, Berlin.
- Willcock, M.M., 1984. *Iliad XIII – XXIV*, Warminster.
- Willink, C.W., 1986. *Euripides Orestes*, Oxford.
- Wray, A., 2002. «Dual Processing in Protolanguage: Performance without Competence», στο A. Wray (επιμ.), *The Transition to Language*, Oxford: 113-38.
- Χαραλαμπίκης Χ., 2001. «Τα Επιφωνήματα της Νέας Ελληνικής» στο C. Clairis (επιμ.), *Actes du 5^e Colloque international de linguistique grecque*

*Sorbonne, 13-15 septembre 2001 = Γλωσσολογικές Έρευνες για την
Ελληνική, Paris 2002.*

Χατζηανέστης, Ε., 2000. *Αισχύλος Αγαμέμνων*, I-II, Αθήνα.

Χουρμουζιάδης, Ν.Χ., 1974. *Σατυρικά*, Αθήνα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι
ΠΙΝΑΚΑΣ Ι
ΠΑΡΑΓΩΓΑ ΑΝΑ ΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΟΠΟΥ ΑΠΑΝΤΟΥΝ

ΕΠΙΦΩΝΗΜΑΤΙΚΗ ΦΡΑΣΗ	ΠΑΡΑΓΩΓΟ	ΧΩΡΙΑ
αίαϊ	αιάζω	<i>Αίας</i> 432, <i>Μήδεια</i> 1347, <i>Τρωάδες</i> 145, 158, <i>Ιφιγένεια εν Ταύροις</i> 227, <i>Ιων</i> 168, 1205, <i>Ορέστης</i> 80
	έξαιάζω	<i>Τρωάδες</i> 198
	αίακτός	<i>Πέρσες</i> 931, 1069, <i>Επτά επί Θήβας</i> 846, <i>Αχαρνείς</i> 1195
	φιλαίακτος	<i>Ικέτιδες</i> (Αισχ.) 802
	αΐλινος	<i>Αγαμέμνων</i> 121, 138, 159, <i>Αίας</i> 627, <i>Φιλοκτήτης</i> 218, <i>Ηρακλής</i> 348, <i>Ελένη</i> 171, 1164, <i>Φοίνισσες</i> 1519, <i>Ορέστης</i> 1395
	αΐαγμα	<i>Άλκηστη</i> 873, <i>Ελένη</i> 186, <i>Φοίνισσες</i> 335, 1519
άλαλά	άλαλάζω	<i>Ηλέκτρα</i> (Ευρ.) 855, <i>Βάκχαι</i> 592
	συναλαλάζω	<i>Ηρακλής</i> 11
	άλαλαγμός	<i>Κύκλωψ</i> 65, <i>Ελένη</i> 1352
	άλαλαγή	<i>Τραχίνιες</i> 206
	άλαλητός	<i>Β</i> 149, <i>Δ</i> 436, <i>Μ</i> 138, <i>Ξ</i> 393, <i>Π</i> 78, <i>Σ</i> 149, <i>Φ</i> 10, <i>ω</i> 463
γρῦ	γρυλίζω	<i>Αχαρνείς</i> 746, <i>Πλούτος</i> 307
	γρύζω	<i>Ιππείς</i> 294, <i>Νεφέλες</i> 963, <i>Σφήκες</i> 374, 741, <i>Ειρήνη</i> 97, <i>Λυσιστράτη</i> 509, <i>Θεσμοφοριάζουσες</i> 1095, 1096, <i>Βάτραχοι</i> 913, <i>Πλούτος</i> 454, 598
	άναγρύζω	<i>Νεφέλες</i> 945
	γρυκτός	<i>Λυσιστράτη</i> 656
έλελεῦ	έλελίζω	<i>Ηλέκτρα</i> (Ευρ.) 843, <i>Ελένη</i> 1111, <i>Φοίνισσες</i> 1514, <i>Ορνιθες</i> 213
	όλολούζω	<i>γ</i> 450, <i>δ</i> 767, <i>χ</i> 408, <i>χ</i> 411, <i>Ευμενίδες</i> 1043, 1047, <i>Ηλέκτρα</i> (Ευρ.) 691, <i>Βάκχες</i> 689, <i>Ιππείς</i> 1327, <i>Ειρήνη</i> 97, <i>Λυσιστράτη</i> 240
	άνολολούζω	<i>Τραχίνιες</i> 205, <i>Τρωάδες</i> 1000, <i>Ιφιγένεια εν Ταύροις</i> 1337, <i>Βάκχες</i> 24
	άπολολούζω	<i>Επτά επί Θήβας</i> 825
	έπολολούζω	<i>Χοηφόροι</i> 942, <i>Ιππείς</i> 616, <i>Ορνιθες</i> 783
	κατολολούζω	<i>Αγαμέμνων</i> 1118
	όλολυγή	<i>Ζ</i> 301, <i>Μήδεια</i> 1176, <i>Ορνιθες</i> 222
	όλόλυγμα	<i>Ηρακλείδες</i> 782

	ὄλολυγμός	<i>Επτά επί Θήβας 268, Αγαμέμνων 28, 595, Χοηφόροι 387, Ορέστης 1137</i>
εύοϊ	εὐ(ι)άζω	<i>Κύκλωψ 495, Βάκχες 67</i>
	εὖϊος	<i>Αντιγόνη 963, Οιδίποδας Τύραννος 211, Κύκλωψ 192, Τρωάδες 451, Φοίνισσες 656, Βάκχες 157, 238, 412, 566, 579, 608, Θεσμοφοριάζουσες 991, 993</i>
ἰῆ παιῶν	ἰηπαιωνίζω	<i>Ιππείς 408</i>
ἰύ	ἰύζω	<i>Ρ66, ο162, Πέρσες 1042, Ικέτιδες (Αισχ.) 872, 874, Τραχίνιες 787</i>
	ἰυγμός	<i>Σ572, Χοηφόροι 26, Ηρακλείδες 126</i>
ἰή	ἰήϊος	<i>Αγαμέμνων 146, Οιδίποδας Τύραννος 154, 173, 1096, Ηλέκτρα (Ευρ.) 1211, Λυσιστράτη 1281, Σφήκες 874, 891</i>
	ἰηϊήϊος (εμφατικό του ἰήϊος)	<i>Φοίνισσες 1036, 1037</i>
	ἰήλεμος	<i>Ικέτιδες (Αισχ.) 115, Οιδίποδας Τύραννος 1219, Ικέτιδες (Ευρ.) 281, Ηρακλής 110</i>
	ἰάλεμος	<i>Τρωάδες 604, 1304, Φοίνισσες 1033, 1034, Ορέστης 1390</i>
	ἰηλεμίστρια	<i>Χοηφόροι 423</i>
	ἰά	<i>Πέρσες 936</i>
ἰώ	ἰωή	<i>Δ276, Λ308, Π127, Φιλοκτήτης 216</i>
κόκκυ	κοκκύω	<i>Βάτραχοι 1380, Εκκλησιάζουσες 31</i>
κοϊ	κοϊζω	<i>Αχαρνείς 746</i>
μυμῦ	μύζω	<i>Ευμενίδες 118, 189, Θεσμοφοριάζουσες 231</i>
	μυγμός	<i>Ευμενίδες 117, 120, 129</i>
οἶ	οἶζύω	<i>Γ408, Ξ89, δ152, ψ307</i>
	οἶζύς	<i>Ζ285, Ν2, Ξ480, γ103, δ35, δ812, ε289, η211, η270, θ529, λ167, λ620, ξ415, ο342, ρ563, υ196, ψ210, Ικέτιδες (Αισχ.) 875, Αγαμέμνων 756, Ευμενίδες 893, Εκάβη 949</i>
	πάνοιζυς	<i>Χοηφόροι 50</i>

	οἰζυρός	A417, Γ112, N569, P446, γ95, δ197, δ325, δ832, ε105, θ540, λ182, ν337, π38, υ140, Σφήκες 1504, 1514, Νεφέλες 655, Ορνιθες 1641, Λυσιστράτη 948
	οἰκτίρω	Ψ548, Ω516, Πέρσες 198, Ικέτιδες (Αισχ.) 210, 486, Αγαμέμνων 1241, 1321, 1330, Χοηφόροι 502, Αίας 510, 652, Τραχίνιες 855, 1032, 1070, Ηλέκτρα (Σοφ.) 1411, 1412 (Μ.Φ.), Φιλοκτήτης 169, 309, 507, 756, 1042, Οιδίποδας επί Κολωνώ 109, 242, 255, Κύκλωψ 643, Άλκηστη 193, Μήδεια 344, 711, 1233, Ηρακλείδες 232, Ανδρομάχη 421, 893, Εκάβη 287, 807, Ικέτιδες (Ευρ.) 34, 168, 280, Ηλέκτρα (Ευρ.) 672, 673, Ηρακλής 1236, Τρωάδες 403, Ιφιγένεια εν Ταύροις 584, 664, Ίων 618, Ελένη 1053, Φοίνισσες 1444, Ορέστης 951, 1341, Βάκχες 1120, Ιφιγένεια εν Αυλίδι 1336, Ρήσος 905, Σφήκες 328, 555, 975, Λυσιστράτη 961, Θεσμοφοριάζουσες 1110
	ἐποικτίρω	Χοηφόροι 130, Αγαμέμνων 1069, Αίας 121, Ηλέκτρα (Σοφ.) 920, 1199, 1200, Οιδίποδας Τύραννος 671, 1473, Φιλοκτήτης 318, 1071, 1320, Εκάβη 341
	κατοικτίρω	Οιδίποδας Τύραννος 13, Ηρακλείδες 445, Ιφιγένεια εν Αυλίδι 469, 1246, Θεσμοφοριάζουσες 1107
	ἀντοικτίρω	Ίων 312

	οἰκτιζῶ	<i>Ικέτιδες (Αισχ.) 1031, Ευμενίδες 515, Προμηθέας 68, 684, Οιδίποδας Τύραννος 1508, Φιλοκτήτης 227, Οιδίποδας επί Κολωνώ 556, Μήδεια 656, Τρώαδες 155, Ιφιγένεια εν Ταύροις 468, Φοίνισσες 1477, Ελένη 1053, Ορέστης 783, Ιφιγένεια εν Αυλίδι 462</i>
	ἐποικτιζῶ	<i>Οιδίποδας Τύραννος 1296</i>
	κατοικτιζῶ	<i>Πέρσες 1062, Ικέτιδες (Αισχ.) 904, Ευμενίδες 121, Προμηθέας 36, Οιδίποδας Τύραννος 1177, Οιδίποδας επί Κολωνώ 384, 461, 1282, Ηρακλείδες 152</i>
	οἶκτος	<i>β81, ω438, Ικέτιδες (Αισχ.) 59, 64, 386, Επτά επί Θήβας 51, Αγαμέμνων 135, Χοηφόροι 411, Ευμενίδες 515, Αίας 525, 895, Ηλέκτρα (Σοφ.) 100, Τραχίνιες 298, 801, 864, Φιλοκτήτης 965, 1074, Οιδίποδας επί Κολωνώ 1636, Μήδεια 931, Ηρακλείδες 129, Ιππόλυτος 740, 1089, Ανδρομάχη 62, 144, Εκάβη 519, 566, 851, Ικέτιδες (Ευρ.) 194, Ηλέκτρα (Ευρ.) 294, 968, 1330, Τρώαδες 60, 155, 197, 473, 736, Ιφιγένεια εν Ταύροις 147, 485, 646, 904, 1054, Ίων 47, 361, 925, 970, 1276, Ελένη 164, 1542, Φοίνισσες 957, 1584, Ορέστης 702, 1239, Ιφιγένεια εν Αυλίδι 653, 934</i>

	οἰκτρός	Λ242, λ381, λ421, <i>Ικέτιδες</i> (Αισχ.) 61, <i>Επτά επί Θήβας</i> 321, <i>Προμηθέας</i> 238, 435, <i>Αίας</i> 628, <i>Ηλέκτρα</i> (Σοφ.) 193, 194, 1067, 1161, <i>Οιδίποδας Τύραννος</i> 58, 1462, <i>Τραχίνιες</i> 243, 1071, 1271, <i>Φιλοκτήτης</i> 186, 1167, <i>Άλκηστη</i> 264, <i>Μήδεια</i> 648, <i>Άνδρομάχη</i> 141, 421, <i>Εκάβη</i> 321, 417, 457, 912, <i>Ικέτιδες</i> (Ευρ.) 49, 68, 96, 104, 179, 190, 281, <i>Ηλέκτρα</i> (Ευρ.) 132, 158, 672, 1312, <i>Ηρακλής</i> 304, 536, 1179, 1237, 1427, <i>Τρωάδες</i> 206, 585, 602, <i>Ιφιγένεια εν Ταύροις</i> 227, 228, 229, <i>Ἰων</i> 959, <i>Ελένη</i> 184, 456, 944, 945, 1094, 1209, <i>Φοίνισσες</i> 627, 1541, 1696, 1761, <i>Ορέστης</i> 814, 1023, 1034, <i>Βάκχες</i> 1324, <i>Ιφιγένεια εν Αυλίδι</i> 887, 981, 985, 1255
	οἰκτιστός	Χ76, λ412, μ258, μ342, ψ79, ω34
	οἰκτρῶς	δ719, κ409, τ543, ω59, <i>Πέρσες</i> 688, <i>Ηλέκτρα</i> (Σοφ.) 102, 145, <i>Τραχίνιες</i> 1080, <i>Φιλοκτήτης</i> 1043, <i>Άνδρομάχη</i> 400, <i>Εκάβη</i> 339, <i>Τρωάδες</i> 142, <i>Ρήσος</i> 892
	οἰκτιστα	χ472
	ἀνοικτῶς	<i>Οιδίποδας Τύραννος</i> 181, <i>Εκάβη</i> 91, <i>Τρωάδες</i> 756
	ἀνοικτος	<i>Τρωάδες</i> 787, <i>Θεσμοφοριάζουσες</i> 1022
	ἔποικτος	<i>Αγαμέμνων</i> 1221, 1614
	κάτοικτος	<i>Αγαμέμνων</i> 1285
	φίλοικτος	<i>Αγαμέμνων</i> 241
	φιλοίκτιστος	<i>Αίας</i> 580
	φιλοικτίρμων	<i>Ιφιγένεια εν Ταύροις</i> 345
	οἰκτισμός	<i>Ευμενίδες</i> 189
	οἰκτίσματα	<i>Ηρακλείδες</i> 158
οἴμοι	οἰμῶζω	Γ364, Ε68, Η125, Κ521, Σ35, Υ417, Φ529, Χ33, Χ34, Χ408, Ψ11, Ω591, ι506, λ59, ν198, <i>Αγαμέμνων</i> 1599, <i>Χοηφόροι</i> 8, <i>Αίας</i> 940, 963, <i>Ηλέκτρα</i> (Σοφ.) 788, <i>Αντιγόνη</i> 1210, 1226, <i>Ιππόλυτος</i> 1314, 1405, <i>Ιφιγένεια εν Ταύροις</i> 318, 861, <i>Φοίνισσες</i> 1432, <i>Αχαρνείς</i> 1035, <i>Ιππείς</i> 891, <i>Νεφέλες</i> 217, <i>Σφήκες</i> 1033, <i>Ειρήνη</i> 756, <i>Όρνιθες</i> 347, 1207, 1503, 1628, <i>Λυσιστράτη</i> 516, <i>Θεσμοφοριάζουσες</i> 248, 1001, 1081, <i>Βάτραχοι</i> 178, 279, 706, <i>Εκκλησιάζουσες</i> 647, 942, <i>Πλότος</i> 58, 111, 876

	ἄποιμῶζω	<i>Αγαμέμνων 329, Φιλοκτήτης 278, Ἀλκίση 635, 768, Μήδεια 31, Εκκλησιάζουσες 392</i>
	ἔποιμῶζω	<i>Χοηφόροι 547</i>
	κατοιμῶζω	<i>Ἀνδρομάχη 1159</i>
	οἰμωγή	<i>Δ450, Θ64, Χ409, Χ447, Ω696, υ353, Πέρσες 426, Ηλέκτρα (Σοφ.) 123, Τραχίνιες 783, 790, Φιλοκτήτης 190, Μήδεια 107, Ηρακλείδες 833, Εκάβη 1036, Ηλέκτρα (Ευρ.) 752, Ειρήνη 1276, 1277, 1278</i>
	οἰμωγα	<i>Ἐπτά ἐπὶ Θήβας 1023, Αγαμέμνων 1346, 1366, 1384, Βάκχες 1112</i>
	ἄνοιμωκτος	<i>Χοηφόροι 433, 511</i>
	ἄνοιμωκτεῖ	<i>Αἴας 1227</i>
ὄτοτοῖ	ὄτοτύζω	<i>Χοηφόροι 327, Ειρήνη 1011, Λυσιστράτη 520, Θεσμοφοριάζουσες 1082</i>
	ἄνοτοτύζω	<i>Ἐλένη 371</i>
	ἔποτοτύζω	<i>Φοίνισσες 1038</i>
	ὠτοτύξιοι	<i>Ὀρνιθες 1042 (επινόηση Ἀριστοφάνη)</i>
φεῦ	*φεύζω (ἔφευξα)	<i>Αγαμέμνων 1307</i>
ὦ	ὦζω	<i>Ευμενίδες 124</i>
	ἔπώζω	<i>Ὀρνιθες 266</i>
	ὠγμός	<i>Ευμενίδες 123, 126</i>

ΠΙΝΑΚΑΣ Π

ΠΑΡΑΓΩΓΑ ΕΠΙΦΩΝΗΜΑΤΙΚΩΝ ΦΡΑΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ 8^{ΟΥ} – 5^{ΟΥ} ΑΙ.
π.Χ.

ΠΑΡΑΓΩΓΕΣ ΛΕΞΕΙΣ	ΕΠΟΣ	ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΣΑΤΥΡΙΚΟ ΔΡΑΜΑ			ΚΩΜΩΔΙΑ
	Όμηρος	Αισχύλος	Σοφοκλής	Ευριπίδης	Αριστοφάνης
οϊκτίρω	x	x	x	x	x
οϊμώζω	x	x	x	x	x
οϊμωγή	x	x	x	x	x
οϊκτος	x	x	x	x	
οϊκτρός	x	x	x	x	
οϊκτρῶς	x	x	x	x	
ὀλολύζω	x	x		x	x
ὀλολυγή	x			x	x
ιύζω	x	x	x		
ιυγμός	x	x		x	
οἰζύς	x	x		x	
ιωή	x			x	
οἰζυρός	x				x
ιήιος		x	x	x	x
ἀποιμώζω		x	x	x	x
αἴλιος		x	x	x	
ιήλεμος		x	x	x	
ἐποικτίρω		x	x	x	
οϊκτίζω		x	x	x	
κατοικτίζω		x	x	x	
εὔιος			x	x	x
κατοικτίρω			x	x	x
αιάζω			x	x	
ἀνολολύζω			x	x	
ἀνοϊκτως			x	x	
ὀλολυγμός		x		x	
οἰμωγμα		x		x	
αἰακτός		x			x
ἐπολολύζω		x			x
μύζω		x			x
ὀτοτύζω		x			x
ἐλελίζω				x	x
ἄνοικτος				x	x
ἀλαλητός	x				
οἰζύω	x				
οἰκτιστος	x				
οἰκτιστα	x				
φιλαίακτος		x			
ἀπολολύζω		x			
κατολολύζω		x			
ιηλεμίστρια		x			

ιά		x			
μυγμός		x			
πάνοιζυς		x			
ἔποικτος		x			
κάτοικτος		x			
φίλοικτος		x			
οἰκτισμός		x			
ἐποιμῶζω		x			
ἀνοίμωκτος		x			
*φεύζω (ἔφευξα)		x			
ῶζω		x			
ῶγμός		x			
ἀλαλαγή			x		
ἐποικτίζω			x		
φιλοίκτιστος			x		
ἀνοιμωκτεῖ			x		
ἐξαιιάζω				x	
αἴαγμα				x	
ἀλαλάζω				x	
συναλαλάζω				x	
ἀλαλαγμός				x	
ὀλόλυγμα				x	
εὐ(ι)άζω				x	
ἰητήιος				x	
ιάλεμος				x	
ἀντοικτίρω				x	
φιλοικτίρωνων				x	
οἰκτίσματα				x	
κατοιμῶζω				x	
ἀνοτοτύζω				x	
ἐποτοτύζω				x	
γρυλίζω					x
γρύζω					x
ἀναγρύζω					x
γρυκτός					x
ἰηπαιωνίζω					x
κοκκύω					x
κοῖζω					x
ῶτοτύξιοι					x
ἐπῶζω					x

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΛΕΞΙΚΟ ΕΠΙΦΩΝΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ

ἄ

1. οἶκτος

Ἕομήρου Ἰλιάς

- Λ 441 ἄ δειλ' ἦ μάλα δὴ σε κιχάνεται αἰπὺς ὄλεθρος
 Λ 452 ἄ δειλ' οὐ μὲν σοί γε πατήρ καὶ πότνια μήτηρ
 Π 837 ἄ δειλ', οὐδέ τοι ἐσθλὸς ἐὼν χραίσμησεν Ἄχιλλεύς
 Ρ 201 ἄ δειλ' οὐδέ τί τοι θάνατος καταθύμιός ἐστιν
 Ρ 443 ἄ δειλώ, τί σφῶϊ δόμεν Πηληϊ ἄνακτι
 Ω 518 ἄ δειλ', ἦ δὴ πολλὰ κάκ' ἄνσχεο σὸν κατὰ θυμόν

Ἕομήρου Ὀδύσσεια

- κ 431 ἄ δειλοί, πόσ' ἴμεν; τί κακῶν ἰμείρετε τούτων;
 λ 618 ἄ δειλ', ἦ τινὰ καὶ σὺ κακὸν μόρον ἠγηλάζεις
 ξ 361 ἄ δειλὲ ξείνων, ἦ μοι μάλα θυμόν ὄρινας
 σ 389 ἄ δειλ', ἦ τάχα τοι τελέω κακόν, οἳ ἄγορεύεις
 υ 351 ἄ δειλοί, τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν ὑμέων
 φ 86 ἄ δειλώ, τί νυ δάκρυ κατεῖβετον ἠδὲ γυναικὶ
 φ 288 ἄ δειλὲ ξείνων, ἔνι τοι φρένες οὐδ' ἠβαιαί

Σημωνίδης Fragmenta

- 7.76 ἄπυγος, αὐτόκωλος. ἄ τάλας ἀνὴρ
 ὅστις κακὸν τοιοῦτον ἀγκαλίζεται

2. θαυμασμός

Θέογνης Ἐλεγείαι

- 1013 ἄ μάκαρ εὐδαίμων τε καὶ ὄλβιος, ὅστις ἄπειρος

Βακχυλίδης Ἐπίνικοι

3. 10 ἄ τρισευδαίμων ἀνὴρ

3. διαμαρτυρία

Προμηθεύς Δεσμώτης

114 ἄ ἄ ἔα ἔα.

τίς ἄχῳ, τίς ὁδμὰ προσέπτα μ' ἀφεγγής,
θεόουτος, ἢ βρότειος, ἢ κεκραμένη;

Οἰδίπους Τύραννος

1147 ἄ, μὴ κόλαζε, πρέσβυ, τόνδ', ἐπεὶ τὰ σὰ

Φιλοκλήτης

1300 ἄ, μηδαμῶς, μὴ πρὸς θεῶν, μὴ ἴφης

Ἑλένη

445 ἄ μὴ προσεῖλει χεῖρα μηδ' ὦθει βία

Βάκχαι

810 ἄ.

βούληι σφ' ἐν ὄρεσι συγκαθημένας ἰδεῖν;

Πλοῦτος

127 ἄ, μὴ λέγ', ὦ πόνηρε, ταῦτ'. ΧΡ. Ἔχ' ἦσυχος

4. ἐκπληξη

Ἄλκηστις

526 ἄ, μὴ πρόκλαι' ἄκοιτιν, ἐς τότ' ἀμβαλοῦ

Ἡρακλῆς

629 ἄ,

οἶδ' οὐκ ἀφιασ' ἀλλ' ἀνάπτουται πέπλων
τοσῶιδε μάλλον ὦδ' ἔβητ' ἐπὶ ξυροῦ;

Βάτραχοι

759 ἄ. ΑΙ. Πρᾶγμα, πρᾶγμα μέγα κεκίνηται, μέγα

5. αντίστοιχο της προστακτικής «σταμάτα»

Θεσμοφοριάζουσαι

689 ἄ, ποῖ σὺ φεύγεις; Οὔτος οὔτος, οὐ μενεῖς;

ᾶ ᾶ**1. σωματικός πόνος***Φιλοκτήτης*732 ᾶ, ᾶ, ᾶ, ᾶ739 ᾶ, ᾶ, ᾶ, ᾶ.

ΝΕ. Τί ποτε πέπονθας; οὐκ ἔρεῖς, ἀλλ' ὦδ' ἔση
σιγηλός; ἐν κακῷ δέ τω φαίνη κυρῶν

2. τρόμος*Χοηφόροι*1048 ᾶ ᾶ

δμωαὶ γυναῖκες αἶδε, Γοργόνων δίκην

3. έκπληξη*Ἄγαμέμνων*1125 ᾶ ᾶ, ἰδοὺ ἰδοὺ ἄπεχε τῆς βοῶς*Ἄλκηστις*28 ᾶ ᾶ

τί σὺ πρὸς μελάθροισ; τί σὺ τῆϊδε πολεῖς

*Ἄνδρομάχη*1076 ᾶ ᾶ, τί δράσεις, ὦ γεραϊέ; μὴ πέσης*Ἐκάβη*1070 ᾶ ᾶ,

σίγα κρυπτὰν βάσιν αἰσθάνομαι

*Ἡρακλῆς*1051 φόνος ὅσος ὄδ' . . . Αμ. ᾶ ᾶ,

διά μ' ὀλεῖτε. <Χο.> κεχυ-
μένος ἐπαντέλλει

Βάκχαι586 ᾶ ᾶ,

τάχα τὰ Πενθέως μέλαθρα διατι-
νάξεται πεσήμασιν

596 ᾶ ᾶ,

πῦρ οὐ λεύσσεις, οὐδ' ἀυγάζηι
<τόνδε> Σεμέλας ἱερὸν ἀμφὶ τάφον

Κύκλωψ565 ᾶ ᾶ, τί δράσεις; Σι. ἠδέως ἠμύστισα**Σφῆκες**1379 ᾶ ᾶ, τί μέλλεις δρᾶν; ΒΔ. ἄγειν ταύτην λαβῶν**Πλοῦτος**1052 ᾶ ᾶ,

τὴν δᾶδα μή μοι πρόσφερ'.

4. διαμαρτυρία**Μήδεια**1056 ᾶ ᾶ.

μὴ δῆτα, θυμέ, μὴ σύ γ' ἐργάσηι τάδε

Ὀρέστης275 ᾶ ᾶ

τί δῆτα μέλλετ'; ἐξακρίζετ' αἰθέρα
πτεροῖς, τὰ Φοίβου δ' αἰτιασθε θέσφατα

Ῥῆσος799 ᾶ ᾶ.

ὀδύνη με τείρει κούκέτ' ὀρθοῦμαι τάλας

5. θλίψη**Ῥῆσος**749 ᾶ ᾶ ᾶ ᾶ.

οἶα μ' ὀδύνη τείρει φονίου

6. χαρά*Κύκλωψ*157 ἄ ἄ ἄ.

Οδ. μῶν τὸν λάρυγγα διεκάναξέ σου καλῶς;

ἄ δᾶ**1. φόβος***Προμηθεύς Δεσμώτης*568 ἄλευ', ἄ δᾶ φοβοῦμαι**ἄ ἄ, ἔ ἔ****1. θλίψη***Προμηθεύς Δεσμώτης*566 ἄ ἄ, ἔ ἔ

χρῖει τίς αὖ με τὰν τάλαιναν οἴστρος;

αἶα**1. απόγνωση***Πέρσαι*433 αἶα, κακῶν δὴ πέλαγος ἔρρωγεν μέγα**αἶαῖ****1. απόγνωση***Θέογνης Ἐλεγῆαι*1341 αἶαῖ, παιδὸς ἐρῶ ἀπαλόχροος, ὅς με φίλοισιν*Βακχυλίδης Ἐπίνικοι*5. 153 αἶαῖ πύματον δὲ πνέων δάκρυσα τλά[μων

Βακχylίδης Fragmenta

2.1 αἰαῖ τέκος ἀμέτερον

Σιμωνίδης Ἐπιγράμματα

7.515.1 αἰαῖ, νοῦσε βαρεῖα, τί δὴ ψυχαῖσι μεγάρεις

Πέρσαι

257 δάι'. αἰαῖ, διαίνεσθε, Πέρ-

270 γᾶς ἀπ' Ἄσιδος ἦλθεν, αἰαῖ,

331 αἰαῖ, κακῶν ὕψιστα δὴ κλύω τάδε

Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας

787 αἰαῖ, πικρογλώσσους ἀράς

893 αἰαῖ δαιμόνιοι

894 αἰαῖ δ' ἀντιφόνων θανάτων ἀραί

Αἴας

430 αἰαῖ τίς ἄν ποτ' ᾤεθ' ὦδ' ἐπώνυμον

Ἡλέκτρα (Σοφοκλής)

136 αἰαῖ, ἰκνοῦμαι. / ΧΟ. Ἀλλ' οὔτοι τόν γ' ἐξ Ἄϊδα παγκοίνου λίμνας πατέρ

152 αἰαῖ, δακρύεις. / ΧΟ. Οὔτοι σοὶ μούνα, τέκνον, / ἄχος ἐφάνη βροτῶν

Οἰδίπους Τύραννος

754 αἰαῖ, τάδ' ἤδη διαφανῆ. Τίς ἦν ποτε

Ἀντιγόνη

1288 αἰαῖ, ὀλωλότ' ἄνδρ' ἐπεξεργάσω

1310 δειλαιοὺς ἐγώ, αἰαῖ / δειλαῖα δὲ συγκέκραμαι δῦα

Τραχίνια

968 αἰαῖ, ὄδ' ἀναύδατος φέρεται

1081 αἰαῖ, ὦ τάλας, αἰαῖ, / ἔθαλψεν ἄτης σπασμὸς ἀρτίως ὄδ' αὔ

Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

1734 αἰαῖ, δυστάλαινα, / ποῖ δῆτ' αὔθις ὦδ' ἔρημος ἄπορος / αἰῶνα τλάμον'

ἔξω;

Ἄλκηστις

215 <αἰαῖ >ἔξεισί τις; ἢ τέμω τρίχα

228 αἰαῖ ἄξια καὶ σφαγᾶς τάδε

872 Αδ. αἰαῖ.

Χο. πέπονθας ἄξι' αἰαγμάτων

889 αἰαῖ. / Χο. πέρας δέ γ' οὐδὲν ἀλγέων τίθης

Μήδεια

111 αἰαῖ.

ἔπαθον τλάμων ἔπαθον μεγάλων

ἄξι' ὀδυρμῶν

143 αἰαῖ. / διά μου κεφαλαῖς φλόξ οὐρανό / βαίη τί δέ μοι ζῆν ἔτι κέρδος;

277 αἰαῖ πανώλης ἢ τάλαιν' ἀπόλλυμαι

1008 αἰαῖ.

Πα. τάδ' οὐ ξυνωιδὰ τοῖσιν ἐξηγγεμένοις

1009 αἰαῖ μάλ' αὐθις. Πα. μῶν τιν' ἀγγέλλων τύχην

1042 αἰαῖ τί δράσω; καρδία γὰρ οἴχεται

Ἰππόλυτος

208 αἰαῖ

πῶς ἂν δροσερᾶς ἀπὸ κρηνίδος

καθαρῶν ὑδάτων πῶμ' ἀρυσάιμαν

806 αἰαῖ τί δῆτα τοῖσδ' ἀνέστεμμαι κάρα

813 αἰαῖ τόλμας, / βιαίως θανοῦσ' ἀνοσίῳ τε συμφορᾶ

1070 αἰαῖ, πρὸς ἦπαρ δακρύων ἐγγύς τόδε

1255 αἰαῖ κέκρανται συμφορὰ νέων κακῶν

1444 αἰαῖ, κατ' ὅσων κιγχάνει μ' ἤδη σκότος

Ἄνδρομάχη

1072 αἰαῖ πρόμαντις θυμὸς ὡς τι προσδοκᾶ

Ἐκάβη

182 αἰαῖ σᾶς ψυχᾶς. / Πο. ἐξαύδα μὴ κρύψῃς δαρὸν

229 αἰαῖ παρέστηχ', ὡς ἔοικ', ἀγὼν μέγας

332 αἰαῖ τὸ δοῦλον ὡς κακὸν πέφυκ' ἀεὶ

685 αίαϊ, κατάρχομαι νόμον / βακχεῖον, ἐξ ἀλάστορος

Ἰκέτιδες

291 αίαϊ. Θη. τὰ τούτων οὐχὶ σοὶ στενακτέον

806 <Χο.> τῶν γ' ἐμῶν κακῶν ἐγώ.

<Αδ.> αίαϊ. Χο.

819 αίαϊ. Χο. τοῖς τεκοῦσι δ' οὐ λέγεις;

999 χαλκεοτευχοῦς, αίαϊ, Καπανέως. / πρὸς δ' ἔβαν δρομὰς ἐξ ἐμῶν /
οἴκων ἐκβακχευσαμένα

1148 αίαϊ τύχας ἄλις γόων/ ἄλις <δ'> ἀλγέων ἐμοὶ πάρεστιν

Ἡρακλῆς

898 αίαϊ κακῶν. Χο.αίαϊ δῆτα τὸν γεραιὸν ὡς στένω

πατέρα τάν τε παιδοτρόφον

900 αίαϊ δῆτα τὸν γεραιὸν ὡς στένω

913 Αγ. τεθναῖσι παῖδες. Χο. αίαϊ. / Αγ. στενάζεθ' ὡς στενακτά

1025 αίαϊ, τίνα στεναγμὸν/ἢ γόον ἢ φθιτῶν ὠιδὰν ἢ τίν' "Αι-

δα χορὸν ἀχήσω;

1067 Χο. τέκνων ὄλεθρον Αμ. ὤμοι.

Χο. σέθεν τε παιδὸς Αμ. αίαϊ. / Χο. ὦ πρέσβυ. Αμ. σῖγα σῖγα

1140 αίαϊ στεναγμῶν γάρ με περιβάλλει νέφος

Ἴων

756 αίαϊ τί δρῶμεν; θάνατος ὧν κεῖται πέρι;

1477 αίαϊ πέφυκα δυσγενῆς. μήτερ, πόθεν;

Τρωάδες

130 αίαϊ, Τροίας ἐν κόλποις /τὰν Μενελάου μετανισόμεναι /στυγνὰν ἄλοχον

241 αίαϊ, τίν' ἦ

Θεσσαλίας πόλιν Φθιάδος εἶπας

579 αίαϊ. Αν. τῶνδ' ἀλγέων / Εκ. ὦ Ζεῦ Αν. καὶ συμφορᾶς

628 αίαϊ, τέκνον, σῶν ἀνοσίων προσφαγμάτων

629 αίαϊ μάλ' αὔθις, ὡς κακῶς διόλλυσαι.

1229 στέναζε, μάτερ, Εκ. αίαϊ. / Χο. νεκρῶν ἴακχον

722 αίαϊ μάλ' οὐ γὰρ μέτρια πάσχομεν κακά

Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις

146 μολπᾶς [βοᾶν] ἀλύροις ἐλέγοις, αἰαῖ

217 τῷ τᾶς Νηρέως κούρας, αἰαῖ

651 ὦ σχέτλιοι πομπαῖ - φεῦ φεῦ

<δύο> διολλῦσαι· αἰαῖ

Ἑλένη

125 αἰαῖ κακὸν τόδ' εἶπας οἷς κακὸν λέγεις

166 δάκρυσιν ἢ θρήνοις ἢ πένθεσιν; αἰαῖ. / πτεροφόροι νεάνιδες

211 αἰαῖ δαίμονος πολυστόνου

μοίρας τε σᾶς, γύναι

453 αἰαῖ τὰ κλεινὰ ποῦ 'στί μοι στρατεύματα;

Φοίνισσαι

1217 αἰαῖ τί μ' οὐκ εἶσασ εἰς εὐαγγέλου

1340 αἰαῖ

μεγάλα μοι θροεῖς πάθεα καὶ πόλει

1560 αἰαῖ. Αν. τί τόδε καταστένεις;

Ὀρέστης

855 αἰαῖ, διοιχόμεσθα δηλὸς εἶ λόγῳ

316 αἰαῖ,

δρομάδες ὦ πτεροφόροι

ποτνιαδες θεαί

1375 αἰαῖ πᾶι φύγῳ, ξέναι, πολιὸν αἰ-

θέρ' ἀμπτάμενος

1396 βάρβαροι λέγουσιν,

αἰαῖ, 'Ασιάδι φωνᾶ, βασιλέων /ὅταν αἷμα χυθῆι κατὰ γᾶν ξίφεσιν

Βάκχαι

1350 αἰαῖ, δέδοκται, πρέσβυ, τλήμονες φυγαί

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι

137 αἰαῖ, πίπτω δ' εἰς ἄταν. / ἀλλ' ἴθ' ἐρέσσω σὸν πόδα, γήραι /μηδὲν ὑπέικων

404 αἰαῖ, φίλους ἄρ' οὐκ ἐκεκτήμην τάλας

467 αἰαῖ, τὸν Ἑλένης ὥς μ' ἀπώλεσεν γάμον

Κύκλωψ

347 αἰαῖ, πόνους μὲν Τρωικούς ὑπεξέδυν

696 αἰαῖ παλαιὸς χρῆσμός ἐκπεραίνεται

Ἀχαρνῆς

1083 Αἰαῖ, / οἶαν ὁ κῆρυξ ἀγγελίαν ἠγγειλέ μοι

1084 Αἰαῖ, τίνα δ' αὖ 'μοὶ προστρέχει τις ἀγγελῶν;

Λυισστράτη

393 πλεῖν εἰς Σικελίαν, ἡ γυνὴ δ' ὀρχουμένη

«αἰαῖ ἸΑδωνιν» φησίν. Ὁ δὲ Δημόστρατος (ἐμμεση εκφορά)

961 Κᾶγωγ' οἰκτίρω σ' αἰαῖ

Θεσμοφοριάζουσαι

885 αἰαῖ, τέθνηκε. Ποῦ δ' ἐτυμβεύθη τάφω;

1128 αἰαῖ τί δράσω; Πρὸς τίνας στρεφθῶ λόγους;

Ἐκκλησιάζουσαι

911 αἰαῖ τί ποτε πείσομαι;

2. οἶκτος

Προμηθεὺς Δεσμώτης

66 αἰαῖ, Προμηθεῦ, σῶν ὕπερ στένω πόνων

αἰαῖ, ἔ ἔ

1. ἀπόγνωση

Ἰππόλυτος

594 αἰαῖ, ἔ ἔ. πρόδοτος ἐκ φίλων

αἰαῖ, ἰώ

1. ἀπόγνωση

*Ἡλέκτρα (Σοφοκλής)*1404 Αἰαῖ. Ἰὼ στέγαι / φίλων ἔρημοι, τῶν δ' ἀπολλύντων πλέαιαἰαῖ, ἰὼ μοι

1. θλίψη

*Φοίνισσαι*1492 ἀγεμόνευμα νεκροῖσι πολύστονον. αἰαῖ, ἰὼ μοι. /

ὦ Πολύνεικες, ἔφυσ ἄρ' ἐπώνυμος

αἰαῖ αἰαῖ

1. ἀπόγνωση

*Πέρσαι*672 αἰαῖ αἰαῖ

ὦ πολὺκλαυτε φίλοισι θανῶν

928 αἰαῖ <αἰαῖ> κεδναῖς ἀλκαῖς*Ἰκέτιδες (Αἰσχύλος)*866 αἰαῖ αἰαῖ.

αἶ γὰρ δυσπαλάμωσ ὄλοιο

δι' ἀλίρρυτον ἄλσος

*Χοηφόροι*1007 αἰαῖ αἰαῖ μελέων ἔργων1009 αἰαῖ, αἰαῖ,

μίμνοντι δὲ καὶ πάθος ἀνθεῖ

1019 αἰαῖ, αἰαῖ,

μόχθος δ' ὁ μὲν αὐτίχ', ὁ δ' ἤξει

*Προμηθεὺς Δεσμώτης*136 αἰαῖ αἰαῖ,

τῆς πολυτέκνου Τηθύος ἔγγονα

Αἴας

370 Οὐκ ἐκτός; οὐκ ἄφορρον ἐκνεμῆ πόδα;

αἰαῖ αἰαῖ

Ἀντιγόνη

1267 αἰαῖ αἰαῖ,

ἔθανες, ἀπελύθης

1290 αἰαῖ, αἰαῖ,

σφάγιον ἐπ' ὀλέθρῳ

γυναικεῖον ἀμφικεῖσθαι μόρον;

1305 αἰαῖ αἰαῖ,

ἀνέπταν φόβῳ

Φιλοκλήτης

1106 αἰαῖ αἰαῖ,

οὐ φορβὰν ἔτι προσφέρων

1186 αἰαῖ αἰαῖ,

δαίμων δαίμων ἀπόλωλ' ὁ τάλας

Οἰδίπους Τύραννος

1307 αἰαῖ, αἰαῖ, δύστανος ἐγώ

Ἴππόλυτος

830 αἰαῖ αἰαῖ, μέλεα μέλεα τάδε πάθη

1347 αἰαῖ αἰαῖ

δύστηνος ἐγώ, πατὴρ ἐξ ἀδίκου

1370 αἰαῖ αἰαῖ

καὶ νῦν ὀδύνα μ' ὀδύνα βαίνει

Ἀνδρομάχη

829 αἰαῖ αἰαῖ

ἔρρ' αἰθέριον πλοκάμων ἐ-

μῶν ἄπο, λεπτόμιτον φάρος

Ἴων

765 Κρ. αἰαῖ αἰαῖ

διανταῖος ἔτυπεν ὀδύνα με πλε-

μόνων τῶνδ' ἔσω

Τρωάδες

105 αἰᾶ αἰᾶ

τί γὰρ οὐ πάρα μοι μελέαι στενάχειν

193 νεκύων ἀμενηνὸν ἄγαλμα,

αἰᾶ αἰᾶ, / τὰν παρὰ προθύροις φυλακὰν κατέχουσ'

197 αἰᾶ αἰᾶ, ποίοις δ' οἴκτοις

1226 αἰᾶ αἰᾶ πικρὸν ὄδυρμα γαῖα

Φοίνισσαι

1284 αἰᾶ αἰᾶ, τρομερὰν φρίκα / τρομερὰν φρέν' ἔχω διὰ σάρκα δ' ἐμὰν

αἰᾶ αἰᾶ ἔ ἔ

1. θλίψη

Ἄνδρομάχη

1188 αἰᾶ αἰᾶ ἔ ἔ, ὦ παῖ, /μήποτε σῶν λεχέων τὸ δυσώνυμον

Θεσμοφοριάζουσαι

1042 πολυδάκρυτον Ἴδιαν γόον φλέγουσα,

αἰᾶ αἰᾶ ἔ ἔ

αἶ

1. λύπη ή έκπληξη

Πλοῦτος

706 Μὰ Δί' οὐκ ἔγωγ', ἀλλὰ σκατοφάγον. ΓΥ. αἶ τάλαν

αἶβοῖ

1. αηδία

Άχαρνής

189 αίβοι. AM. Τί ἐστιν; ΔΙ. Οὐκ ἀρέσκουσιν μ' ὅτι

Νεφέλαι

102 αίβοι, πονηροί γ', οἶδα. τοὺς ἀλαζόνας

829 αίβοι τί ληρεῖς; ΣΤ. ἴσθι τοῦθ' οὕτως ἔχον

906 δῆσας; ΔΙ. αίβοι, τουτὶ καὶ δὴ

Σφήκες

37 αίβοι. ΣΩ. τί ἐστι; ΖΑ. παῦε παῦε, μὴ λέγε

973 αίβοι, τί κακὸν ποτ' ἔσθ' ὅτῳ μαλάττομαι;

Εἰρήνη

15 αίβοι φέρ' ἄλλην χάτέραν μοι χάτέραν

544 τὰ πρόσωφ', ἵνα γνῶς τὰς τέχνας. ΕΡ. αίβοι τάλας

1291 αίβοι.

* Ἡ γὰρ ἐγὼ θαύμαζον ἀκούων, εἰ σὺ μὴ εἴης

ἀνδρὸς βουλομάχου καὶ κλαυσιμάχου τινὸς υἱός

Ὅρνιθες

610 αίβοι, πολλῶν κρείττους οὔτοι τοῦ Διὸς ἡμῖν βασιλεύειν

1055 αίβοι λαβέτω τις αὐτόν. Οὔτος, οὐ μενεΐς;

2. ευχαρίστηση

Εἰρήνη

1066 αίβοιβοι. ΙΕ. Τί γελαῖς; ΤΡ. Ἦσθην χαροποῖσι πιθήκοις

Ὅρνιθες

1342 αίβοι.

Οὐκ ἔστιν οὐδὲν τοῦ πέτεσθαι γλυκύτερον

ἀλαλαλαί, (ιή)

Κραυγή θριάμβου ἢ γιορτής.

Ὅρνιθες

951 νιφόβoλα πεδία πολύπορά τ' ἤλυθον. Ἄλαλαί.

ΠΙ.Νῆ τὸν Δί' ἄλλ' ἤδη πέφευγας ταυταγί

1763 ἀλαλαλαί, ἰῆ παιών

Λυσιστράτη

1291 ἀλαλαί, ἰῆ παιών.

Αἴρεσθ' ἄνω, ἰαί,

ὡς ἐπὶ νίκη, ἰαί.

εὐοῖ, εὐοῖ, εὐαῖ, εὐαῖ

ἀπαπαῖ**1. αγωνία*****Βάτραχοι***

57 HP. Ἄλλ' ἀνδρός;

ΔΙ. ἀπαπαῖ

ἀπαπαῖ φεῦ**1. θλίψη*****Σφήκες***

309 ἀπαπαῖ φεῦ, <ἀπαπαῖ φεῦ,>

μὰ Δί' οὐκ ἔγωγε νῶν οἶδ'

ὀπόθεν γε δεῖπνον ἔσται

ἀπαπαῖ παπαιάξ**1. ειρωνεία*****Σφήκες***

235 ἀρεσθ' ὃ δὴ λοιπὸν γ' ἔτ' ἐστίν, ἀπαπαῖ παπαιάξ

ἀτταταῖ

1. πόνος

Φιλοκτήτης

743 κρύψαι παρ' ὑμῖν, ἀτταταῖ διέρχεται

789 ἀτταταῖ.

Ἔω ξένε Κεφαλλήν, εἴθε σοῦ διαμπερές
στέρνων ἔχοιτ' ἄλγησις ἦδε

Ἀχαρνῆς

1190 ἀτταταῖ ἀτταταῖ,

στυγερὰ τάδε γε κρυερὰ πάθεα τάλας ἐγώ.
Διόλλυμαι δορὸς ὑπὸ πολεμίου τυπείς

Νεφέλαι

707 ἀτταταῖ ἀτταταῖ.

Χο. τί πάσχεις; τί κάμνεις;

2. ενθουσιασμός

Ἀχαρνῆς

1198 ἀτταταῖ ἀτταταῖ,

τῶν τιθίων, ὡς σκληρὰ καὶ κυδώνια

3. διαμαρτυρία

Θεσμοφοριάζουσαι

223 ἦν μὴ σιωπᾶς. MN. ἀτταταῖ ἰατταταῖ. / EY. Οὔτος οὐ, ποῖ θεῖς;

1005 TO. Ἔτι μᾶλλον βούλις; MN. ἀτταταῖ ἰατταταῖ /κακῶς ἀπόλοιο

Βάτραχοι

649 Οὐκουν ἀνύσεις; ἀτταταῖ. AI. Τί τὰτταταῖ;

βαβαί

1. κατάπληξη

Κύκλωψ

156 βαβαί χορεύσαι παρακαλεῖ μ' ὁ Βάκχιος

Ἄχαρνῆς

806 τοῖς χοιριδίοισιν. ᾤ Αρα τρώξονται; βαβαί / οἶον ῥοθιάζουσ', ὦ πολυτίμηθ'
Ἡράκλεις

Ὅρνιθες

272 ἀλλὰ λιμναῖος. ΕΥ. βαβαῖ, καλὸς γε καὶ φοι-

Λυισστράτη

1078 βαβαί νενεύρωται μὲν ἤδε συμφορὰ

βαβαιάξ

Ηχομιμητικό αναπαραγωγής πλαταγισμού γλώσσας στα δόντια.

1. αντίδραση σε κάτι δυσάρεστο

Ἄχαρνῆς

1142 Νείφει. βαβαιάξ χειμέρια τὰ πράγματα

Λυισστράτη

312 Θώμεσθα δὴ τὸ φορτίον. Φεῦ τοῦ καπνοῦ, βαβαιάξ

2. αντίδραση σε κάτι γελοίο

Ἄχαρνῆς

64 βαβαιάξ. ᾤ κβάτανα τοῦ σχήματος

3. αγωνία

Βάτραχοι

63 Ἔτνους; βαβαιάξ, μυριάκις γ' ἐν τῷ βίῳ

βαβαί βαβαιάξ

1. έκπληξη

Εἰρήνη

248 βαβαὶ βαβαιάξ, ὡς μεγάλα καὶ δριμέα
τοῖσι Μεγαρεῦσιν ἐνέβαλεν τὰ κλαύματα

βομβάξ

Θαυμασμός.

Θεσμοφοριάζουσαι

45 βομβάξ. / ΕΥ. Σίγα. Τί λέγει;

49 βομβαλοβομβάξ.

ΘΕ. μέλλει γὰρ ὁ καλλιεπῆς Ἄγαθων / πρόμος ἡμέτερος

γρῦ

Απόδοση της ἐκφοράς λόγου.

Πλούτος

17 καὶ ταῦτ' ἀποκρινόμενος τὸ παράπαν οὐδὲ γρῦ

ἔ ἔ

1. ἀπόγνωση

Πέρσαι

977 ἔἔ, ἔἔ, τλάμονες ἀσπαίρουσι χέρσῳ

Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας

150 ἔ ἔ, ἔ ἔ,

ὄτοβον ἀρμάτων ἀμφὶ πόλιν κλύω

158 ἔ ἔ, ἔ ἔ,

ἀκροβόλων [δ'] ἐπάλξεις λιθὰς ἔρχεται

327 ἔ ἔ, νέας τε καὶ παλαιὰς

339 ἔ ἔ, δυστυχῆ τε πράσσει

Ἰκέτιδες (Αἰσχύλος)

142 σπέρμα σεμνᾶς μέγα ματρός, εὐνὰς ἀνδρῶν, ἔ ἔ

152 σπέρμα σεμνᾶς μέγα ματρός, εὐνᾶς ἀνδρῶν, ἔ ἔ

Χοηφόροι

789 ἔ ἔ, πρὸ δὲ δὴ 'χθρῶν

Τραχίνιαι

1004 ἔ ἔ,

ἐᾷτέ με, ἐᾷτέ με

1015 ἔ ἔ,

οὐδ' ἀπαράξαι <μου> κρᾶτα βία θέλει

1023 <ἔ ἔ.> / ᾿Ω παῖ, ποῦ ποτ' εἶ; Τᾷδέ με, τᾷδέ με

Ἄλκηστις

873 Χο. πέπονθας ἄξι' αἰαγμάτων. Αδ. ἔ ἔ

890 ἔ ἔ / Χο. βαρέα μὲν φέρειν, ὅμως δὲ

Ἰκέτιδες

85 ἐς γόους πάθος πέφυκεν. ἔ ἔ

1074 ἔ ἔ,

σχέτλια τάδε παθῶν

Τρωάδες

168 ἔ ἔ.

μὴ νῦν μοι τὰν

ἐκβακχεύουσαν Κασσάνδραν

278 ἔ ἔ.

ἄρασσε κρᾶτα κούριμον,

ἔλκ' ὀνύχεσσι δίπτυχον παρειάν

1216 ἔ ἔ, φρενῶν

ἔθιγες ἔθιγες

Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)

150 ἔ ἔ, δρύπτε κάρα / οἶα δέ τις κύκνος ἀχέτας

Ἑλένη

661 ἔ ἔ πικρὰς ἐς ἀρχὰς βαίνεις,

662 ἔ ἔ πικρὰν δ' ἐρευνᾶς φάτιν

2. ἐκπληξή

Φοίνισσαι

127 ἔ ἔ

ὡς γαῦρος, ὡς φοβερὸς εἰσιδεῖν

3. ειρωνεία (παρατραγωδία)

Σφήκες

302 <ἔ ἔ.> σὺ δὲ σὺκά μ' αἰτεῖς

315 ἔ ἔ. πάρα νῶν στενάζειν

ἔ ἔ

1. ἀπόγνωση

Προμηθεὺς Δεσμώτης

579 τί ποτέ μ', ὦ Κρόνιε παῖ, τί ποτε ταῖσδ'

ἐνέζευξας εὐρῶν ἀμαρτοῦσαν ἐν πημοναῖσιν,

ἔ ἔ

598 θεόσυτόν τε νόσον ὠνόμασας, ἃ

μαραίνει με χρίουσα κέντροισι φοιταλέοισιν;

ἔ ἔ

Ἴππόλυτος

1354 ἔ ἔ

ὦ στυγνὸν ὄχημ' ἵππειον

Τρωάδες

1303 Εκ. ἰὼ γὰ τρόφιμε τῶν ἐμῶν τέκνων.

ἔ ἔ

1318 Εκ. ἰὼ θεῶν μέλαθρα καὶ πόλις φίλα,

ἔ ἔ

ἔ ἔ, ἰὼ

1. απόγνωση

Ἡλέκτρα (Σοφοκλής)

840 ἔξ, ἰώ. ΧΟ. πάμψυχος ἀνάσσει

Τραχίνια

1025 πρόσλαβε κουφίσας. Ἐξ, ἰώ δαῖμον / Θρώσκει δ' αὖ, θρώσκει δειλαία

ἔξ, παπαῖ παπαῖ

1. έκπληξη

Ἀγαμέμνων

1114 ἔξ, παπαῖ παπαῖ, τί τόδε φαίνεται;

ἔξ, ότοτοτοῖ

1. απόγνωση

Χοηφόροι

869 ἔξ, ότοτοτοῖ.

Χο. ἔα ἔα μάλα

εἶεν

1. ανυπομονησία

Χοηφόροι

657 εἶεν, ἀκούω ποδαπὸς ὁ ξένος; πόθεν;

719 εἶεν, φίλιαι δμωίδες οἴκων

Προμηθεύς Δεσμώτης

36 εἶεν, τί μέλλεις καὶ κατοικτίζη μάτην;

Αἴας

101 εἶεν τί γὰρ δὴ παῖς ὁ τοῦ Λαερτίου;

Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

476 εἶεν τὸ δ' ἔνθεν ποῖ τελευτῆσαί με χρή;

1308 εἶεν τί δήτα νῦν ἀφιγμένος κυρῶ;

Ἰππόλυτος

297 εἶεν τί σιγᾶς; οὐκ ἔχρην σιγᾶν, τέκνον

Ἴων

275 εἶεν

τί δαὶ τόδ'; ἄρ' ἀληθὲς ἢ μάτην λόγος;

Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)

618 εἶεν σὺ δὴ τοῦνθένδε βούλευσον, γέρον

Φοίνισσαι

849 εἶεν, πάρεσμεν τί με καλεῖς σπουδῆ, Κρέον;

Εἰρήνη

663 Εἶεν ἀκούω. ταῦτ' ἐπικαλεῖς; μανθάνω

877 Εἶεν τίς ἐσθ' ὑμῶν δίκαιος, τίς ποτε;

2. αρχή μονολόγου**Εὐμενίδες**

244 εἶεν τόδ' ἐστὶ τάνδρὸς ἐκφανὲς τέκμαρ

Ἡρακλῆς

451 εἶεν τίς ἱερεὺς, τίς σφαγεὺς τῶν δυσπότμων

1214 εἶεν σὲ τὸν θάσσοντα δυστήνους ἔδρας

Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)

596 εἶεν φίλας μὲν ἡδονὰς ἀσπασμάτων

907 εἶεν τίν' ἀρχὴν πρῶτά σ' ἐξείπω κακῶν

Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις

342 εἶεν σὺ μὲν κόμιζε τοὺς ξένους μολῶν

3. αλλαγή θέματος

Ἡλέκτρα (Σοφοκλής)

534 εἶεν, δίδαξον δὴ με <τοῦτο>, τοῦ χάριν

Ἄλκηστις

299 εἶεν σὺ νῦν μοι τῶνδ' ἀπόμνησαι χάριν

Μήδεια

386 εἶεν

καὶ δὴ τεθναῖσι τίς με δέξεται πόλις;

Ἐκάβη

313 εἶεν τί δῆτ' ἐρεῖ τις, ἦν τις αὖ φανῆ

Ἰκέτιδες (Ευριπίδης)

1094 εἶεν τί δὴ χρή τὸν ταλαίπωρόν με δρᾶν;

Ἡρακλῆς

1358 εἶεν γεραιέ, τὰς ἐμὰς φυγὰς ὄρας

Τρωάδες

945 εἶεν.

οὐ σ', ἀλλ' ἐμαυτὴν τοῦπι τῶιδ' ἐρήσομαι

998 εἶεν βία γὰρ παῖδα φῆς <σ'> ἄγειν ἐμόν

Ἑλένη

761 εἶεν τὰ μὲν δὴ δεῦρ' ἀεὶ καλῶς ἔχει

Ὀρέστης

774 εἶεν. ἐς κοινὸν λέγειν χρή. Πυ. τίνος ἀναγκαίου πέρι;

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι

454 εἶεν τί φήσω πρὸς δάμαρτα τὴν ἐμήν;

1185 εἶεν

θύσεις δὲ παῖδ' ἔνθα τίνας εὐχὰς ἐρεῖς;

Νεφέλαι

176 εἶεν. τί οὖν πρὸς τᾶλφιτ' ἐπαλαμήσατο;

1075 εἶεν. πάρειμ' ἐντεῦθεν εἰς τὰς τῆς φύσεως ἀνάγκας

4. διαπίστωση

Ἠλέκτρα (Ευριπίδης)

959 εἶεν κομίζειν τοῦδε σῶμ' ἔσω χρεῶν

5. έκπληξη

Φιλοκτήτης

1308 εἶεν τὰ μὲν δὴ τόξ' ἔχεις, κοῦκ ἔσθ' ὄτου

Ἴππῆς

1078 εἶεν.

Τούτοις ὁ μισθὸς τοῖς ἀλωπεκίοισι ποῦ;

1237 εἶεν.

Ἐν παιδοτρίβου δὲ τίνα πάλην ἐμάνθανες;

Εἰρήνη

1284 εἶεν ἐκόρεσθεν τοῦ πολέμου κᾶτ' ἦσθιον

Θεσμοφοριάζουσαι

407 Εἶεν, Γυνή τις ὑποβαλέσθαι βούλεται

1188 Εἶεν καλή τὸ σκῆμα περὶ τὸ πρόστιον

Βάτραχοι

607 ΖΑ. Οὐκ ἐς κόρακας; Μὴ πρόσσιτον. Αἰ. Εἶεν, καὶ μάχει;

ἐλελεῦ, ἐλελεῦ

1. πολεμική κραυγή

Προμηθεὺς Δεσμώτης

877 ἐλελεῦ, ἐλελεῦ,

ὑπὸ μ' αὖ σφάκελος καὶ φρενοπληγεῖς

μανίαί θάλπουσ'

Ὅρνιθες

364 ἐλελελεῦ χώρει, κάθες τὸ ρύγχος οὐ μέλλειν ἐχρῆν

εύαν, εὐοῖ

Λατρευτική κραυγή, συνδέεται με τη λατρεία του Βάκχου.

Τραχίνια

219 εὐοῖ, / ὁ κισσὸς ἄρτι Βακχίαν

Τρωάδες

325 πάλλε πόδ' αἰθέριον, <ἄναγ'> ἄναγε χορὸν

εύαν, εὐοῖ

Βάχχαι

141 εὐοῖ.

ῥεῖ δὲ γάλακτι πέδον, ῥεῖ δ' οἴνωι

ῥεῖ δὲ μελισσᾶν νέκταρι

Θεσμοφοριάζουσαι

993 εὖιον εὖιον, εὐοῖ, / <παννύχιος> ἀναχορεύων

Ἐκκλησιάζουσαι

1180 αἴρεσθ' ἄνω, ιαί, εὐαί,

δειπνήσομεν, εὐοῖ, εὐαί,

εὐαί, ὡς ἐπὶ νίκη.

εὐαί, εὐαί, εὐαί, εὐαί

εὐράξ πατάξ

Ηχομιμητικό του ήχου που εκφέρεται για την απομάκρυνση των πουλιών.

Ὅρνιθες

1258 Οὐκ ἀποσοβήσεις; οὐ ταχέως; εὐράξ πατάξ

ἦέ

1. λύπη

Πέρσαι

- 570 ληφθέντες πρὸς ἀνάγκας, ἤέ
 577 σκύλλονται πρὸς ἀναύδων, ἤέ
 652 θεῖον ἀνάκτορα Δαριᾶνα. ἤέ
 657 ἐπεὶ στρατὸν εὖ ποδούχει. ἤέ

2. ἀπόγνωση**Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας**

- 966 ἤέ. Ἰσ. ἤέ.
 Ἀν. μαίνεται γόοισι φρήν
 978 - ἤέ. -ἤέ.
 Ἀν. δυσθέατα πήματα

Ἰκέτιδες (Αισχύλος)

- 831 ἤέ ἤέ. βαῖνε φυγᾶ πρὸς ἀλκάν

ἦν**1. Με τη σημασία του μορίου «να!» (συντάσσεται με την προστακτική «ἰδού»).****Ηρακλῆς**

- 867 ἦν ἰδού και δι τινάσσει κρᾶτα βαλβίδων ἄπο

Ειρήνη

- 327 ἦν ἰδού, και δι πέπαυμαι

Βάτραχοι

- 1390 ἦν ἰδού

ἦ**Ἐκκληση.****Βάτραχοι**

- 271 Ὁ Ζανθίας. Ποῦ Ζανθίας; ἦ Ζανθία

ἦ ἦ**1. φόβος**

Νεφέλαι

105 Στ. ἦ ἦ, σιώπα· μηδὲν εἴπηρς νήπιον

ἦ ἦ ἦ ἦ**1. απόγνωση*****Πέρσαι***

1075 ἦ ἦ ἦ ἦ, τρισκάμοισιν,

ἦ ἦ ἦ ἦ, βάρισιν ὀλόμενοι

θρεττανελό**Ηχομιμητικό του ήχου της λύρας.*****Πλοῦτος***

296 Ἡμεῖς δέ γ' αὖ ζητήσομεν θρεττανελό τὸν Κύκλωπα

290 Καὶ μὴν ἐγὼ βουλήσομαι θρεττανελό τὸν Κύκλωπα

ιαί**Κραυγή θριάμβου ή γιορτής.*****Λυσιστράτη***

1292 Αἴρεσθ' ἄνω, ιαί,

ὡς ἐπὶ νίκη, ιαί

Ἐκκλησιάζουσαι

1180 αἴρεσθ' ἄνω, ιαί, εὐαί

Ἴαιβοῖ**1. αηδία*****Ἴππῆς***

891 προσαμφιῶ τοδί σὺ δ' οἴμωζ', ὦ πόνηρ'. ΔΗ. ιαιβοῖ

ιαιβοῖ αἰβοῖ

1. γλευασμός

Σφήκες

1338 δικῶν; ιαιβοῖ αἰβοῖ. / τάδε μ' ἀρέσκει βάλλε κημούς

ιαππαπαιάξ

1. πόνος

Θεσμοφοριάζουσαι

945 ιαππαπαιάξ. ᾿ω κροκῶθ', οἷ εἴργασαι

ιατταταιάξ

1. πόνος

Ἰππῆς

1 ιατταταιάξ τῶν κακῶν, ιατταταῖ

ιαῦ

1. ἐκπληξή

Βάτραχοι

272 ιαῦ. ΔΙ. Βάδιζε δεῦρο. ΖΑ. Χαῖρ', ὦ δέσποτα

ιαυοῖ

1. θλίψη

Βάτραχοι

1029 ὁ χορὸς δ' εὐθύς τῶ χειρ' ὡδὶ συγκρούσας εἶπεν «ιαυοῖ.»

ιῆ**1. Συνδέεται με τη λατρεία του Απόλλωνα****Πίνδαρος****Παιάνες**

1. 5 ιῆ ιῆ, νῦν ὁ παντελής Ἐνιαυτός

4. 28 ιῆ ιῆ, ὦ ἱεπα[ιάν

6. 121 ιῆ ιῆ τε| νῦν, μέτρα παιηό-

ν]ων ιῆ τε, νέο[ι

2. Κραυγή θριάμβου ή γιορτής**Είρηνη**

453 Ἡμῖν δ' ἀγαθὰ γένοιτ'. ιῆ παιών, ιῆ

454 Ἔφελε τὸ παίειν, ἀλλ' ιῆ μόνον λέγε

455 Ἴη ιῆ τοίνυν, ιῆ μόνον λέγω

Θεσμοφοριάζουσαι

311 ιῆ παιών ιῆ παιών ιῆ παιών. Χαίρωμεν

Βάτραχοι

1265 Ἴη κόπον οὐ πελάθεις ἐπ' ἀρωγάν;

1267 Ἴη κόπον οὐ πελάθεις ἐπ' ἀρωγάν;

1271 Ἴη κόπον οὐ πελάθεις ἐπ' ἀρωγάν;

1275 Ἴη κόπον οὐ πελάθεις ἐπ' ἀρωγάν;

1277 Ἴη κόπον οὐ πελάθεις ἐπ' ἀρωγάν;

ιῆ ιεῦ**1. γλευασμός****Σφήκες**

1335 ιῆ ιεῦ, καλούμενοι. / ἀρχαῖά γ' ὑμῶν. ἄρά γ' ἴσθ' / ὡς οὐδ'

ἀκούων ἀνέχομαι

ιῆ ιῆ

1. απόγνωση

Ἰκέτιδες (Δισχύλος)

115 ἰὴ ἰή, ἰηλέμοισιν ἐμπρεπῆ

2. γλευασμός

Ἀχαρνῆς

1207 ἰὴ ἰή, χαῖρε, Λαμαχίππιον

Εἰρήνη

195 ἴθι νυν κάλεσόν μοι τὸν Δί'. ΕΡ. ἰὴ ἰὴ ἰή, /

ὅτ' οὐδὲ μέλλεις ἐγγύς εἶναι τῶν θεῶν

455 ἰὴ ἰὴ τοίνυν, ἰὴ μόνον λέγω

ἰὴ ἰή, ἰὼ ἰώ

1. απόγνωση

Πέρσαι

1004 Χο. βεβᾶσιν, οἶ, νώνυμοι.

ἰὴ ἰή, ἰὼ ἰώ

ἰοὺ ἰοῦ

1. ἐκπληξη

Ἀγαμέμνων

25 ἰοὺ ἰοῦ.

Ἀγαμέμνωνος γυναικὶ σημαίνω τορῶς

Λυσιστράτη

295 ἰοὺ ἰοῦ τοῦ καπνοῦ

305 ἰοὺ ἰοῦ τοῦ καπνοῦ

Ὅρνιθες

295 ὀρνέων; ΕΥ. ὦναξ Ἄπολλον, τοῦ νέφους. ἰοὺ ἰοῦ

305 ἰοὺ ἰοῦ τῶν ὀρνέων, ἰοὺ ἰοῦ τῶν κοψίχων

2. θυμός

Χοηφόροι

881 ἰοὺ ἰοῦ.

κωφοῖς αὐτῶ καὶ καθεύδουσιν μάτην

ἄκραντα βάζω. ποῦ Κλυταιμῆστρα; τί δρᾶ;

Λυσιστράτη

66 Αἰδί θ' ἕτεροι χωροῦσί τινες. ἰοὺ ἰοῦ

3. αποκάλυψη κάποιας φρικτῆς ἀλήθειας

Αἴας

737 ἰοὺ ἰοῦ

βραδεῖαν ἡμᾶς ἄρ' ὁ τήνδε τὴν ὁδὸν

πέμπων ἔπεμψεν, ἢ 'φάνην ἐγὼ βραδύς

Οἰδίπους Τύραννος

1071 ἰοὺ ἰοῦ, δύστηνε τοῦτο γάρ σ' ἔχω

Τραχίνιαι

1143 ἰοὺ ἰοῦ δύστηνος, οἴχομαι τάλας

Φιλοκτίτης

38 ἰοὺ ἰοῦ καὶ ταῦτά γ' ἄλλα θάλπεται

Ἰππόλυτος

776 (ἔσωθεν) ἰοὺ ἰοῦ

βοηδρομεῖτε πάντες οἱ πέλας δόμων

4. χαρά

Κύκλωψ

464 ἰοὺ ἰοῦ,

γέγηθα μαινόμεσθα τοῖς εὐρήμασιν

576 ἰοὺ ἰοῦ,

ὡς ἐξένευσα μόγις ἄκρατος ἢ χάρις

Ἰππῆς

1096 ἰοὺ ἰού.

Οὐκ ἦν ἄρ' οὐδεις τοῦ Γλάνιδος σοφώτερος

Εἰρήνη

110 TP. Οὐκ ἔστι παρὰ ταῦτ' ἄλλ'. Οἱ Α ἰοὺ ἰοὺ ἰού.

ὦ παιδί', ὁ πατήρ ἀπολιπὼν ἀπέρχεται

317 ἦν ἄπαξ ἐς χεῖρας ἔλθη τὰς ἐμάς. Ἰού ἰού

345 ἰοὺ ἰού κεκραγένοι. (ἐμμεση εκφορά)

ΧΟ. Εἰ γὰρ ἐκγένοιτ' ἰδεῖν ταύτην με τὴν ἡμέραν [ποτέ]

1191 ἰοὺ ἰού.

“Ὅσον τὸ χρῆμ' ἐπὶ δεῖπνον ἦλθ' εἰς τοὺς γάμους

Ὅρνιθες

193 ἰοὺ ἰού

μὰ γῆν, μὰ παγίδας, μὰ νεφέλας, μὰ δίκτυα,

μὴ γὼ νόημα κομψότερον ἤκουσά πω

819 ἰοὺ ἰού

καλόν γ' ἀτεχνῶς <σύ> καὶ μέγ' ἠῦρες τοῦνομα

1510 ἰοὺ ἰού

εὖ γ' ἐπενόησας αὐτὸ καὶ προμηθικῶς

Λυσιστράτη

829 ἰοὺ ἰού, γυναῖκες, ἴτε δεῦρ' ὡς ἐμὲ

5. ἀπελπισία

Ἰππῆς

451 ΧΟ. Παῖ ἀνδρικῶς. ΚΛ. ἰοὺ ἰού,

τύπτουσί μ' οἱ ξυνωμόται

Νεφέλαι

1 ἰοὺ ἰού.

ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, τὸ χρῆμα τῶν νυκτῶν ὅσον

543 οὐδ' εἰσηῆξε δᾶδας ἔχουσ' οὐδ' ἰοὺ ἰού βοᾶ (ἐμμεση εκφορά)

1321 ἰοὺ ἰού.

ὦ γείτονες καὶ ξυγγενεῖς καὶ δημόται,
 ἀμυνάθετέ μοι τυπτομένῳ πάσῃ τέχνῃ
 1493 ιοὺ ἰού.

Στ. σὸν ἔργον, ὦ δᾶς, ἰέναι πολλήν φλόγα

Σφήκες

931 ιοὺ ἰού.

ὅσας κατηγόρησε τὰς πανουργίας

Εἰρήνη

317 ἦν ἄπαξ ἐς χεῖρας ἔλθη τὰς ἐμάς. ιοὺ ἰού

Ὅρνιθες

889 Παῦ' ἐς κόρακας παῦσαι καλῶν. ιοὺ ἰού

1170 ιοὺ ἰού, ἰού ἰού, ἰού ἰού.

ΠΙ. Τί τὸ πρᾶγμα τουτί;

ΑΓ. Β Δεινότατα πεπόνθαμεν

Βάτραχοι (απόγνωση και χαρά)

653 ιοὺ ἰού. ΑΙ. Τί ἐστίν; ΔΙ. Ἴππέας ὀρῶ

Πλούτος

276 ὥς σεμνὸς οὐπίτριπτος. Αἰ κνήμαι δέ σου βοῶσιν

ιοὺ ἰού, τὰς χοίνικας καὶ τὰς πέδας ποθοῦσαι (ἐμμεση εκφορά)

478 Καὶ τίς δύναιτ' ἄν μὴ βοᾷν ιοὺ ἰού (ἐμμεση εκφορά)

852 καὶ δωδεκάκις καὶ μυριάκις ιοὺ ἰού

ιοὺ ἰού πόπαξ

1. ἐκπληξή (εμφατικό του πόποι)

Εὐμενίδες

143 ιοὺ ἰού πόπαξ. ἐπάθομεν, φίλαι

ἰοὺ ἰοῦ, ὦ ὦ

1. ἀπόγνωση

*Ἀγαμέμνων*1214 ἰοὺ ἰοῦ, ὦ ὦ κακάἵππαπαῖΣτους *Ἴππη̃ς* λογοπαίγνιο για το ρυππαπαῖ.*Ἴππη̃ς*602 ἐμβαλόντες ἀνεφρυάξανθ'· «Ἴππαπαῖ, τίς ἐμβαλεῖ;ἰῶ

1. ἐκκλήση

Τιμόθεος *Πέρσαι* [791]105 κα[λ]έοντ'· ἰῶ Μύσισαι178 ἰῶ κατασκαφαῖ δόμων187 ἰῶ βαρεῖα συμφορά*Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας*97 ἰῶ, μάκαρες εὐεδροῖ167 ἰῶ τέλειοι τέλειαί τε γᾶς174 ἰῶ φίλοι δαίμονες845 ἰῶ πολύστονοι, τόδ' εἰρ-
γάσασθ' ἄπιστον975 ἰῶ Μοῖρα βαρυδότεира μογερά986 ἰῶ Μοῖρα βαρυδότεира μογερά1000 ἰῶ, πάντων πολυπονώτατοι1001 ἰῶ, δαιμονῶντες ἐν ἄτᾳ*Ἰκέτιδες (Αἰσχύλος)*162 ἄ Ζήν, Ἰοῦς ἰῶ μῆνις

176 <ᾶ Ζήν, Ἰοῦς ἰὼ μῆνις
 776 ἰὼ γᾶ βοῦνι, πάνδικον σέβας
 905 ἰὼ πόλεως ἀγοὶ πρόμοι, δάμναμαι

Ἄγαμέμνων

411 ἰὼ λέχος καὶ στίβοι φιλάνορες
 503 ἰὼ πατρῶον οὔδας Ἄργείας χθονός
 518 ἰὼ μέλαθρα βασιλέων, φίλαι στέγαι
 1106 ἰὼ τάλαινα, τόδε γὰρ τελεῖς;
 1156 ἰὼ γάμοι, γάμοι Πάριδος, ὀλέθριοι φίλων
 1157 ἰὼ Σκαμάνδρου πάτριον ποτόν
 1167 ἰὼ πόνοι πόνοι πόλεος ὀλομένας τὸ πᾶν
 1168 ἰὼ πρόπυργοι θυσίαι πατρὸς
 1305 ἰὼ πάτερ σοῦ σῶν τε γενναίων τέκνων
 1327 ἰὼ βρότεια πράγματ'· εὐτυχοῦντα μὲν
 1455 ἰὼ παράνοους Ἑλένα
 1537 ἰὼ γᾶ γᾶ, εἴθ' ἔμ' ἐδέξω

Χοηφόροι

43 ἰὼ γαῖα μαῖα
 50 ἰὼ πάνοιζυς ἐστία
 51 ἰὼ κατασκαφαὶ δόμων
 469 ἰὼ δύστον' ἄφερτα κήδη
 470 ἰὼ δυσκατάπαυστον ἄλγος

Εὐμενίδες

149 ἰὼ παῖ Διός ἐπὶ κλοπος πέλη
 791 ἰὼ μεγάλατοι κόραι δυστυχεῖς
 821 ἰὼ μεγάλατοι κόραι δυστυχεῖς

Αἴας

339 ἰὼ παῖ παῖ. / ΤΕ. ὦμιμοι τάλαινα! Εὐρύσακες, ἀμφὶ σοὶ βοᾶ
 347 ἰὼ, φίλοι ναυβάται, μόνοι ἐμῶν φίλων
 356 ἰὼ, γένος ναΐας ἄρωγὸν τέχνας
 379 ἰὼ πάνθ' ὀρῶν, ἅπαντ' αἴων
 394 ἰὼ σκότος, ἐμὸν φάος
 412 ἰὼ, πόροι ἀλίρροθοι

893 ἰὼ τλήμων

974 ἰὼ μοί μοι

Ἡλέκτρα (Σοφοκλής)

150 ἰὼ παντλάμων Νιόβα, σὲ δ' ἔγωγε νέμω θεόν

1231 ἰὼ γοναί./ γοναί σωμάτων ἐμοὶ φιλάτων, /ἐμόλετ' ἀρτίως (χαρά)

Οἰδίπους Τύραννος

1186 ἰὼ γενεαὶ βροτῶν

1207 ἰὼ κλεινὸν Οἰδίπου κάρα

1216 ἰὼ, Λαίειον <ῶ> τέκνον

1311 ἰὼ δαῖμον, ἴν' ἐξήλου. / ΧΟ. Ἐς δεινὸν οὐδ' ἀκουστὸν οὐδ' ἐπόψιμον

1313 ἰὼ σκότου / νέφος ἐμὸν ἀπότροπον, ἐπιπλόμενον ἄφατον

1321 ἰὼ φίλος / σὺ μὲν ἐμὸς ἐπίπολος ἔτι μόνιμος

1391 ἰὼ Κιθαιρῶν, τί μ' ἐδέχου; τί μ' οὐ λαβῶν

Ἀντιγόνη

862 ἰὼ ματρῶναι λέκτρων ἄ-/ται

869 ἰὼ δυσπότημων κασί-/γνητε

1146 ἰὼ πῦρ πνεόντων / χοράγ' ἄστρων, νυχίων / φθεγμάτων ἐπίσκοπε

1261 ἰὼ φρενῶν δυσφρόνων ἀμαρτήματα

1266 ἰὼ παῖ, νέος νέω ξὺν μόρω

1284 ἰὼ

ἰὼ δυσκάθαρος "Αἶδου λιμῆν

1320 ἐγώ, φάμ' ἔτυμον. ἰὼ πρόσπολοι

Τραχίνια

856 ἰὼ κελαινὰ λόγχα προμάχου δορός

1031 ἰὼ ἰὼ Παλλάς, τόδε μ' αὖ λωβᾶται. ἰὼ παῖ

Φιλοκλήτης

219 ἰὼ ξένοι / τίνες ποτ' ἐς γῆν τήνδε ναυτίλω πλάτη

400 ἰὼ μάκαιρα ταυροκτόνων

736 ἰὼ θεοί. / ΝΕ. Τί τοὺς θεοὺς οὕτως ἀναστένων καλεῖς;

Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

822 ἰὼ ξένοι, τί δράσεται; ἢ προδώσετε

833 ἰὼ πόλις. / ΧΟ. Τί δρᾶς, ὦ ξέν'; οὐκ ἀφήσεις; τάχ' εἰς / βάσανον εἶ χερῶν
884 ἰὼ πᾶς λεώς, ἰὼ γᾶς πρόμοι

Ἄλκηστις

861 ἰὼ, στυγναὶ πρόσοδοι, στυγναὶ δ' ὄψεις

Μήδεια

1251 ἰὼ Γᾶ τε καὶ παμφαῆς
ἀκτὶς Ἰλίου

Ἰππόλυτος

672 ἐτύχομεν δίκας. ἰὼ γᾶ καὶ φῶς / πᾶι ποτ' ἐξαλύξω τύχας;
884 κακόν ἰὼ πόλις / Ἰππόλυτος εὐνής τῆς ἐμῆς ἔτλη θιγεῖν

Ἐκάβη

1091 ἰὼ Ἀχαιοί./ ἰὼ Ἀτρεΐδαι./ βοὰν βοὰν ἀυτῶ, βοὰν

Ἰκέτιδες (Ευριπίδης)

918 ἰὼ τέκνον, δυστυχή / σ' ἔτρεφον ἔφερον ὑφ' ἥπατος
1072 ἰὼ,
γύναι, δεινὸν ἔργον ἐξεργάσω

Ἡρακλῆς

891 ἰὼ στέγαι. / Χο. κατάρχεται χορεύματ' ἄτερ τυπάνων
894 ἰὼ δόμοι. / Χο. πρὸς αἵματ', οὐχὶ τᾶς Διονυσιάδος
1210 δάκρυον ἐκβαλῶν ἰὼ παῖ, κατὰ- / σχεθε λέοντος ἀγρίου θυμόν

Ἴων

714 ἰὼ δειράδες Παρνασοῦ πέτρας
752 ἰὼ δαῖμον. / Κρ. τὸ φροῖμιον μὲν τῶν λόγων οὐκ εὐτυχές
754 ἰὼ τλαῖμον. / Κρ. ἀλλ' ἦ τι θεσφάτοισι δεσποτῶν νοσεῖ;

Τρωάδες

1302 ἰὼ γᾶ τρόφιμε τῶν ἐμῶν τέκνων
1317 ἰὼ θεῶν μέλαθρα καὶ πόλις φίλα
1331 ἰὼ τάλαινα πόλις ὅμως

Ἡλέκτρα (Ευριπίδης)988 ἰώ,

βασιλεία γύναι χθονὸς Ἀργείας

1185 ἰώ τύχας, σᾶς τύχας/ μάτερ τεκοῦσ' / ἄλαστα μέλεα καὶ πέρα**Ἴφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις**143 ἰώ δμωαί157 ἰώ δαῖμον845 ἰώ Κυκλωπὶς ἐστία ἰώ πατρίς**Ἑλένη**335 ἰώ μέλεος ἀμέρα. / τίν' ἄρα τάλαινα τίνα λόγον / δακρύνοντ' ἀκούσομαι;362 ἰώ τάλαινα Τροία/ δι' ἔργ' ἀνεργ' ὄλλυσαι μέλεά τ' ἔτλας**Φοίνισσαι**109 ἰώ πότνια παῖ / Λατοῦς Ἑκάτα, κατάχαλκον ἅπαν / πεδῖον ἀστράπτει317 χαρμονᾶν; ἰώ τέκος / ἔρημον πατρῶιον ἔλιπες δόμον680 ἰώ, βαρβάροις λιταῖς / βᾶθι βᾶθι τάνδε γᾶν**Βάκχαι**576 ἰώ, / κλύετ' ἐμᾶς κλύετ' αὐδᾶς578 ἰώ βάκχαι, ἰώ βάκχαι. / Χο. τίς ὄδε, τίς πόθεν ὁ κέλαδος**Ἴφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι**1498 ἰώ γᾶ μάτερ ὦ Πελασγία**Ἀχαρνῆς**566 ἰώ Λάμαχ', ὦ βλέπων ἀστραπάς568 ἰώ Λάμαχ', ὦ φίλ', ὦ φυλέτα1071 ἰώ πόνοι τε καὶ μάχαι καὶ Λάμαχοι1078 ἰώ στρατηγοὶ πλείονες ἢ βελτίονες1080 ἰώ στράτευμα πολεμολαμαχαϊκόν**Σφήκες**1292 ἰώ χελῶναι μακάριαι τοῦ δέρματος**Ὅρνιθες**406 ἰώ ἔποψ σέ τοι καλῶ

Εἰρήνη236 ἰὼ βροτοὶ βροτοὶ βροτοὶ πολυτλήμονες242 ἰὼ Πρασιαὶ τρισάθλια καὶ πεντάκις250 ἰὼ Σικελία, καὶ σὺ δ' ὡς ἀπόλλυσαι***Βάτραχοι***1341 ἰὼ πόντιε δαῖμοντοῦτ' ἐκεῖν' ἰὼ ξύνοικο**2. ἐπίκληση σε θεοῦς*****Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας***166 ἰὼ παναλκεῖς θεοί***Χοηφόροι***462 ἰὼ θεοί, κραίνετ' ἐνδίκως <λιτάς>.***Εὐμενίδες***149 ἰὼ παῖ Διός ἐπὶ κλοπος πέλη778 ἰὼ θεοὶ νεώτεροι, παλαιούς νόμους808 ἰὼ θεοὶ νεώτεροι, παλαιούς νόμους***Φιλοκτήτης***736 ἰὼ θεοί.***Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ***1085 ἰὼ θεῶν, πάνταρχε***Ἰκέτιδες (Ευριπίδης)***628 ἰὼ Ζεῦ, τᾶς παλαιομάτορος / παιδογόνε πόριος Ἰνάχου***Ἡρακλῆς***888 ἰὼ Ζεῦ, τὸ σὸν γένος ἄγονον αὐτίκα***Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)***1177 ἰὼ Γᾶ καὶ Ζεῦ πανδερκέτα/ βροτῶν, ἴδετε τάδ' ἔργα φόνι-/α μυσάρᾳ

1190 ἰὼ Φοῖβ', ἀνύμνησας δίκαι' / ἄφαντα, φανερά δ' ἐξέπρα-/ξας ἄχεα,
φόνια δ' ὤπασας

Φοίνισσαι

182 ἰὼ Νέμεσι καὶ Διὸς βαρύβρομοι βρονταὶ

1290 ἰὼ μοι πόνων, ἰὼ Ζεῦ, ἰὼ Γᾶ

Λυσιστράτη

716 ἰὼ Ζεῦ. / ΛΥ. Τί Ζῆν' ἀντεῖς; Ταῦτα δ' οὔν οὕτως ἔχει

3. ἀπόγνωση

Πέρσαι

907 ἰὼ,

δύστηνος ἐγὼ στυγεραῖς μοίρας

Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας

481 ἐπεύχομαι δὴ τὰ μὲν εὖ τυχεῖν, ἰὼ

871 ἰὼ. δυσασυμφόταται πασῶν ὀπόσαι

951 ἰὼ πολλοῖς ἐπανθίσαντες

994 ἰὼ πόνος. Ἰσ. ἰὼ κακά

1002 ἰὼ, ποῦ σφε θήσομεν χθονός;

1003 ἰὼ, ὅπου τιμῶτατον

Ἰκέτιδες (Αἰσχύλος)

850 ἴχαρ φρενὶ τ' ἄταν. ἰὼ ἰόν

Αἴας

333 ἰὼ μοί μοι. / ΤΕ. Τάχ', ὡς ἔοικε, μάλλον ἢ οὐκ ἠκούσατε

336 ἰὼ μοί μοι. / ΧΟ. Ἄνηρ ἔοικεν ἢ νοσεῖν, ἢ τοῖς πάλαι /
νοσήμασι ξυνοῦσι λυπεῖσθαι παρών

385 ἰὼ μοί μοι. / ΧΟ. Μηδὲν μέγ' εἶπησ' οὐχ ὄραξ' ἴν' εἶ κακοῦ;

891 ἰὼ μοί μοι. / ΧΟ. Τίνος βοή πάραυλος ἐξέβη νάπους;

937 ἰὼ μοί μοι. / ΧΟ. Χωρεῖ πρὸς ἧπαρ, οἶδα, γενναία δύη.

939 ἰὼ μοί μοι. / ΧΟ. Οὐδέν σ' ἀπιστῶ καὶ δις οἰμῶξαι, γύναι

974 ἰὼ μοί μοι. / ΧΟ. Σίγησον. Αὐδὴν γὰρ δοκῶ Τεύκρου κλύειν

Ἥλέκτρα (Σοφοκλής)

77 ἰώ μοί μοι δύστηνος./ ΠΑ. Καί μὴν θυρῶν ἔδοξα προσπόλων τινὸς

Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

198 ἰώ μοί μοι. // ΑΝ. βάσει βάσιν ἄρμοσαι

536 ἰώ. ΟΙ. ἰώ δῆτα μυ-/ρίων

876 ἰώ τάλας./ ΧΟ. Ὅσον λῆμ' ἔχων ἀφίκου, ξέν', εἰ / τάδε δοκεῖς τελεῖν

Ἄλκηστις

393 ἰώ μοι τύχας. μαῖα δὴ κάτω

876 ἰώ μοί μοι./ Χο. τὸ μήποτ' εἰσιδεῖν φιλίας ἀλόχου

πρόσωπόν σ' ἔσαντα λυπρόν

892 ἰώ μοί μοι. / Χο. γυναικᾶ συμφορὰ δ'

ἑτέρους ἑτέρα /πιέζει φανεῖσα θνατῶν

Μήδεια

96 ἰώ, δύστανος ἐγὼ μελέα τε πόνων

98 ἰώ μοί μοι, πῶς ἂν ὀλοίμαν;

115 ἰώ μοί μοι, ἰώ τλήμων.

1270 (ἔσωθεν) ἰώ μοι

Χο. ἀκούεις βοᾶν ἀκούεις τέκνων;

Ἰππόλυτος

1384 ἰώ μοί μοι / τί φῶ; πῶς ἀπαλλά-/ ξω βιοτὰν ἐμὰν

τοῦδ' ἀνάλητον πάθους;

Ἀνδρομάχη

825 ἰώ μοί μοι / σπάραγμα κόμας ὀνύχων τε / δάτ' ἀμύγματα θήσομαι

Ἐκάβη

175 ἰώ τέκνον·/ [ὡς εἰδῆς οἶαν οἶαν ἀίω φάμαν περὶ σᾶς ψυχᾶς]

Ἰκέτιδες (Ευριπίδης)

1077 ἰώ τάλας / μετέλαχες τύχας Οἰδιπόδα, γέρον

Ἡρακλῆς

749 ἰώ μοί μοι. / Χο. τόδε κατάρχεται μέλος ἐμοὶ κλύειν / φίλιον ἐν δόμοις

θάνατος οὐ πόρσω

887 <ἔσωθεν> ἰώ μοι μέλεος./ Χο. ἰὼ Ζεῦ, τὸ σὸν γένος ἄγονον αὐτίκα

1031 ἰώ μοι / ἴδεσθε δὲ τέκνα πρὸ πατρὸς / ἄθλια κείμενα δυστάνου

Τρωάδες

281 ἰώ μοί μοι. / μυσαρῶι δολίωι λέλογχα / φωτὶ δουλεύειν

1237 ἰώ μοί μοι. / Εκ. ὦ φίλταται γυναῖκες

Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)

114 ἰώ μοί μοι. / ἐγενόμαν Ἄγαμέμνονος / καί μ' ἔτικτε Κλυταιμῆστρα

129 ἰώ μοί μοι. / τίνα πόλιν, τίνα δ' οἶκον, ὦ / τλᾶμον σύγγον', ἀλατεύεις

159 ἰώ μοι, <ἰώ> μοι μοι / πικρᾶς μὲν πελέκεως τομᾶς /σᾶς, πάτερ

1167 ἰώ μοί μοι. / Χο. ὦιμωξα κάγῳ πρὸς τέκνων χειρουμένης

1208 ἰώ μοι, πρὸς πέδῳ / τιθεῖσα γόνιμα μέλεα; τακόμαν δ' ἐγῶ

Φοίνισσαι

1508 ἰώ μοί μοι, / τίς Ἑλλάς ἢ βάρβαρος ἢ / τῶν προπάροιθ' εὐγενετᾶν

1290 ἰώ μοι πόνων, ἰώ Ζεῦ, ἰώ Γᾶ / ὁμογενῆ δέραν, ὁμογενῆ ψυχάν

Ὀρέστης

1465 ἄ δ' ἀνίαχεν ἴαχεν· ἰώ μοί μοι/ λευκὸν δ' ἐμβαλοῦσα πῆχυν στέρνοις

Νεφέλαι

1155 βοάν. ἰώ, κλάετ' ὦβολοστάται

1259 ἰώ μοι μοι. / Στ. ἔα τίς οὔτοσί ποτ' ἔσθ' ὁ θρηνῶν; οὔ τι που

Σφήκες

750 ἰώ μοί μοι. ΒΔ. οὔτος, τί βοᾶς;

Θεσμοφοριάζουσαι

1047 ἰώ μοι μοίρας ἄτεγκτε δαῖμον.

4. χαρά

Ἥλέκτρα (Σοφοκλής)

1271 ἰώ χρόνῳ / μακρῶ φίλτάταν ὀδὸν

ἰώ ἰώ

1. απόγνωση

Πέρσαι

974 ἰὼ ἰὼ μοι

Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας

1004 ἰὼ ἰὼ, πῆμα πατρὶ πάρευνον

Ἀγαμέμνων

1146 ἰὼ ἰὼ λιγείας μόρον ἀηδόνας

Αἴας

707 ἰὼ ἰὼ. Νῦν αὖ/ νῦν, ὦ Ζεῦ, πάρα λευκὸν εὐ- / ἀμερον πελάσαι φάος

Ἄλκηστις

741 ἰὼ ἰὼ. σχετλία τόλμης

Ἴππόλυτος

1146 ἰὼ ἰὼ

συζύγιοι Χάριτες, τί τὸν τάλαν' ἐκ πατρίας γᾶς

Ἀνδρομάχη

1226 ἰὼ ἰὼ τί κείνηται, τίνος αἰσθάνομαι

Ἰκέτιδες (Ευριπίδης)

805 ἰὼ ἰὼ. Χο. τῶν γ' ἐμῶν κακῶν ἐγώ

828 ἰὼ ἰὼ μοί μοι / κατὰ με πέδον γᾶς ἔλοι

1114 ἰὼ <ἰὼ > τάδε δὴ παίδων ἤδη φθιμένων

1133 ἰὼ ἰὼ ποῦ δὲ πόνος ἐμῶν τέκνων

Ἴων

1501 ἰὼ <ἰὼ > δειναὶ μὲν <αἰ> τότε τύχαι

Τρωάδες

164 ἰὼ ἰὼ.

μέλαι, μόχθων ἐπακουσόμεναι

Τρωιάδες, ἐξορμίζεσθ' οἴκων

187 ἰὼ ἰὼ.

τίς μ' Ἀργείων ἢ Φθιωτᾶν
ἢ νησαίαν ἄξει χώραν
δύστανον πόρσω Τροίας;

1118 ἰὼ ἰὼ,

καίν' ἐκ καινῶν μεταβάλλουσαι
χθονὶ συντυχίαι. λεύσσετε Τρώων

Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)

159 ἰὼ μοι, <ἰὼ> μοι

1198 ἰὼ ἰὼ μοι. ποῖ δ' ἐγὼ, τίν' ἐς χορόν

Φοίνισσαι

310 ἰὼ ἰὼ, μόλις φανείς / ἄελπτα κἀδόκητα ματρὸς ὠλέναις

1723 ἰὼ ἰὼ, δυστυχεστάτας φυγὰς

1725 ἰὼ ἰὼ, δεινὰ δεῖν' ἐγὼ τλάς

Βάκχαι

580 ἰὼ ἰὼ, πάλιν αὐδῶ / ὁ Σεμέλας, ὁ Διὸς παῖς

Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι

590 ἰὼ ἰὼ μεγάλαι μεγάλων / εὐδαιμονίαι τὴν τοῦ βασιλέως / ἴδετ'

Ἰφιγένειαν

1283 ἰὼ ἰὼ.

νιφόβολον Φρυγῶν νάπος

Ἴδας τ' ὄρεα

1505 ἰὼ ἰὼ.

λαμπαδοῦχος ἀμέρα

Διὸς τε φέγγος

1510 ἰὼ ἰὼ.

ἴδεσθε τὰν Ἰλίου καὶ Φρυγῶν ἐλέπτολιν

Ῥῆσος

454 ἰὼ ἰὼ.

φίλα θροεῖς, φίλος Διόθεν εἶ

731 ἰὼ ἰὼ, συμφορὰ βαρεῖα Θρηκῶν.

733 ἰὼ ἰὼ,

δύστηνος ἐγὼ σύ τ' ἄναξ Θρηικῶν

820 ἰὼ ἰὼ,

μέγας ἐμοὶ μέγας ᾧ πολίοχον κράτος

Κύκλωψ

656 ἰὼ ἰὼ γενναιότατ' ᾧ-/θεῖτε σπεύδετ'

Ἀχαρνῆς

1205 ἰὼ ἰὼ τραυμάτων ἐπωδύνων

2. ἐκκλιση

Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας

87 ἰὼ ἰὼ θεοὶ θεαί τ', ὀρόμενον

875 ἰὼ ἰὼ δύσφρονες

881 ἰὼ ἰὼ δωμάτων

969 ἰὼ ἰὼ πάνδυρτε σύ

998 ἰὼ ἰὼ, δυστόνων κακῶν ἄναξ

Ἰκέτιδες (Αἰσχύλος)

125 ἰὼ ἰὼ, ἰὼ δυσάγκριτοι πόνοι

Ἀγαμέμνων

410 ἰὼ ἰὼ δῶμα δῶμα καὶ πρόμοι

1136 ἰὼ ἰὼ ταλαίνας κακόποτμοι τύχαι

1489 ἰὼ ἰὼ βασιλεῦ βασιλεῦ

1513 ἰὼ ἰὼ βασιλεῦ βασιλεῦ

Χοηφόροι

429 ἰὼ ἰὼ δαΐα

Αἴας

694 ἰὼ ἰὼ, Πάν Πάν /ᾧ Πάν, Πάν ἀλίπλαγκτε (χαρά)

Τραχίνιαι

221 ἰὼ ἰὼ Παιάν ἴδ', ᾧ φίλα γύναι

Φιλοκτήτης

759 ὡς ἐξεπλήσθη. ΝΕ. ἰὼ ἰὼ δύστηνε σύ

Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

1491 ἰὼ ἰὼ, παῖ, βᾶθι, βᾶθ'

Ἰππόλυτος

811 ἰὼ ἰὼ τάλαινα μελέων κακῶν

Ἰκέτιδες (Ευριπίδης)

1127 ἰὼ ἰὼ,

παῖ, δάκρυα φέρεις φίλαι

Ἴων

1445 ἰὼ ἰὼ, λαμπρᾶς αἰθέρος ἀμπτυχαί (χαρά)

Τρωάδες

173 ἰὼ ἰὼ.

Τροία Τροία δύσταν', ἔρρεις

1251 ἰὼ ἰὼ

μελέα μήτηρ, ἦ τὰς μεγάλας

1312 ἰὼ ἰὼ, Πρίαμε Πρίαμε/

σύ μὲν ὀλόμενος ἄταφος ἄφιλος / ἄτας ἐμᾶς ἄιστος εἶ

1327 ἰὼ <ἰὼ>, τρομερὰ τρομερὰ

μέλεα, φέρετ' ἐμὸν ἴχνος

Ὀρέστης

976 ἰὼ ἰὼ, πανδάκρυτ'

ἐφαμέρων ἔθνη

1353 ἰὼ ἰὼ φίλαι / κτύπον ἐγείρετε, κτύπον καὶ βοᾶν

1537 ἰὼ ἰὼ τύχα/ ἕτερον εἰς ἀγῶν' ἕτερον αὖ δόμος

Βάκχαι

582 ἰὼ ἰὼ δέσποτα δέσποτα/ μόλε νυν ἀμέτερον ἐς / θίασον, ὦ Βρόμιε Βρόμιε

Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι

1333 ἰὼ ἰὼ,

μεγάλα πάθεα, μεγάλα δ' ἄχρα

1491 ἰὼ ἰὼ νεάνιδες / συνεπαίδετ' Ἄρτεμιν

Ῥῆσος

379 ἰὼ ἰὼ,

μέγας ὦ βασιλεῦ

728 ἰὼ, ἰὼ,

δαίμονος τύχα βαρεῖα. φεῦ φεῦ

Ἀχαρνῆς

1212 ἰὼ ἰὼ, Παιάν Παιάν

Ὅρνιθες

343 ἰὼ ἰὼ / ἔπαγ' ἐπιθ' ἐπίφερε πολέμιον ὄρμάν

ἰωά

1. πόνος

Πέρσαι

1071 ἰωά δὴ κατ' ἄστν

1072 ἰωά δῆτα, ναὶ ναί

ἰὼ μοι, αἰαῖ

1. απόγνωση

Ἄλκηστις

863 μελάθρων. ἰὼ μοί μοι, αἰαῖ <αἰαῖ>

Ἰππόλυτος

569 ἰὼ μοι, αἰαῖ

ὦ δυστάλαινα τῶν ἐμῶν παθημάτων

Ἀνδρομάχη

1175 ἰὼ μοί μοι, αἰαῖ, / ὦ πόλι Θεσσαλίας, διολώλαμεν

ἰὼ μοί μοι ἔ ἔ

1. θλίψη

*Προμηθεὺς Δεσμώτης*742 ἰὼ μοί μοι ἔ ἔἰὼ ἰή

1. απόγνωση

*Ἄγαμέμνων*1485 ἰὼ ἰή διαὶ Διὸςἰὼ ἰοὺ ἰοῦ

1. πόνος

*Νεφέλαι*1170 ἰὼ ἰὼ, τέκνον, ἰὼ ἰοὺ ἰοῦ / ὡς ἤδομαί σου πρῶτα τὴν χροιάν ἰδώνἰὼ πόποι

1. αγανάκτηση

*Ἄγαμέμνων*1100 ἰὼ πόποι, τί ποτε μήδεται;ἰὼ μοι, φεῦ φεῦ

1. απόγνωση

*Ἴππόλυτος*365 κατανύσαι φρενῶν. ἰὼ μοι, φεῦ φεῦ. / ὦ τάλαινα τῶνδ' ἀλγέωνἴω, ῶ ῶ

1. θλίψη

Οιδίπους επί Κολωνῶ

224 ἰώ, ὦ ὦ. ΟΙ. Δύσμορος. ΧΟ. ὦ ὦ. /ΟΙ. Θύγατερ, τί ποτ' αὐτίκα κύρσει;

κοῖ κοῖ

Ηχομιμητικό του γρυλίσματος του χοίρου.

Ἀχαρνῆς

780 κοῖ κοῖ. / ΜΕ. Αὐτα 'στὶ χοῖρος;

800 Αὐτὸς δ' ἐρώτη. ΔΙ. Χοῖρε χοῖρε. ΚΟΡΑ κοῖ κοῖ

801 ΔΙ. Τρώγοις ἄν ἐρεβίνθους; ΚΟΡΑ κοῖ κοῖ κοῖ

802 ΔΙ. Τί δαί; Φιβάλεως ἰσχάδας; ΚΟΡΑ κοῖ κοῖ

803 ΔΙ. Τί δαί σύ; τρώγοις ἄν; ΚΟ. κοῖ κοῖ κοῖ

κόκκυ

Ηχομιμητικό της φωνῆς του κούκου.

Ὅρνιθες

505 χῶπόθ' ὁ κόκκυξ εἶποι «κόκκυ» τότε <ἄν> οἱ Φοίνικες ἅπαντες

Βάτραχοι

1384 ΔΙ. Κόκκυ. / ΑΙ. κ. ΕΥ. Μεθεῖται

μυμῦ

1. Ηχομιμητικό του ἤχου του αυλού.

Ἰππῆς

10 Μυμῦ μυμῦ μυμῦ μυμῦ μυμῦ

2. Ηχομιμητικό του μουρμουρητού, του κλαψουρίσματος.

Θεσμοφοριάζουσαι

231 Μῦ μῦ. ΕΥ. Τί μύξεις; Πάντα πεπότηται καλῶς

ὀᾶ

1. πόνος

Πέρσαι

117 ὀᾶ Περσικοῦ στρατεύματος τοῦδε μὴ πόλις πύθη-

122 ὀᾶ, τοῦτ' ἔπος γυναικοπληθῆς ὄμιλος ἀπύων

570 ἀκτὰς ἀμφὶ Κυχρείας, ὀᾶ

572 βαρὺ δ' ἀμβόασον

οὐράνι' ἄχη, ὀᾶ

578 παίδων τὰς ἀμιάντου, ὀᾶ

582 δαιμόνι' ἄχη, ὀᾶ

Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας

89 ὀᾶ/ – ὑπὲρ τειχέων

οἷ

1. πόνος

Θέογνης Ελεγείες

1107 οἷ μοι ἐγὼ δειλός· καὶ δὴ κατάχαρμα μὲν ἐχθροῖς

Πέρσαι

664 βάσκε πάτερ ἄκακε Δαριάν, οἷ

671 βάσκε πάτερ ἄκακε Δαριάν, οἷ

1045 οἷ μάλα καὶ τόδ' ἀλγῶ

1053 οἷ στονόεσσα πλαγά

2. απόγνωση

Πέρσαι

445 οἷ γῶ τάλαινα συμφορᾶς κακῆς, φίλοι.

517 οἷ γῶ τάλαινα διαπεπραγμένου στρατοῦ

Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας

805 οἷ γῶ τάλαινα μάντις εἰμὶ τῶν κακῶν

Χοηφόροι

- 691 οἱ γῶ, κατ' ἄκρας εἴπας ὡς πορθούμεθα
 888 οἱ γῶ, ξυνῆκα τοῦπος ἐξ αἰνιγμάτων
 893 οἱ γῶ. τέθηκας, φίλτατ', Αἰγίσθου βία
 928 οἱ γῶ τεκοῦσα τόνδ' ὄφιν ἐθρεψάμην

Αἴας

- 803 οἱ γῶ, φίλοι, πρόστητ' ἀναγκαίης τύχης

Ἥλέκτρα (Σοφοκλής)

- 674 οἱ γῶ τάλαινα, ὄλωλα τῆδ' ἐν ἡμέρᾳ
 1115 οἱ γῶ τάλαινα, τοῦτ' ἐκεῖν', ἦδη σαφές

Ἐκάβη

- 438 οἱ γῶ, προλείπω λύεται δέ μου μέλη
 498 οἱ γῶ τάλαινα, διὰ γάμον μιᾶς ἕνα
 676 οἱ γῶ τάλαινα μῶν τὸ βακχεῖον κάρᾳ

Τρωάδες

- 161 οἱ ἐγῶ, τί θέλουσ'; ἦ πού μ' ἦδη
 624 οἱ γῶ τάλαινα. τοῦτ' ἐκεῖν' ὅ μοι πάλαι
 1272 οἱ γῶ τάλαινα τοῦτο δὴ τὸ λοίσθιον

Ἑλένη

- 594 οἱ γῶ τίς ἡμῶν ἐγένετ' ἀθλιωτέρα;
 684 τὰ δὲ <σὰ> κατὰ μέλαθρα πάθεα πάθεα μᾶ-
 τερ, οἱ γῶ
 857 οἱ ἐγῶ τάλαινα τῆς τύχης γὰρ ὧδ' ἔχω

Φοίνισσαι

- 1274 οἱ γῶ, τί λέξεις, μήτερ; Ἰο. οὐ φίλ', ἀλλ' ἔπου

Ὀρέστης

- 266 οἱ γῶ τάλαινα, τίν' ἐπικουρίαν λάβω
 1018 οἱ ἐγῶ πρὸ τύμβου γάρ σ' ὀρώσ' ἀναστένω
 1020 οἱ ἐγῶ μάλ' αὔθις ὡς σ' ἰδοῦσ' ἐν ὄμμασιν

1347 οἷ ἐγώ τίνας τούσδ' εἰσορῶ;

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι

1277 οἷ γῶ θανάτου <τοῦ> σοῦ μελέα

1279 οἷ γῶ, μήτερ ταύτῶν ταύτῶν γάρ

οἷ, ἔ ἔ

1. αγανάκτηση

Προμηθεύς Δεσμώτης

601 ἐπικότοισι μήδεσι δαμῆσα. δυσδαιμόνων δὲ τίνες οἷ, ἔ ἔ

οἶ

Λογοπαίγνιο με το οἶ.

Εἰρήνη

933 ὑπὸ τοῦ δέους λέγῳσ' Ἰωνικῶς οἶ

οἶοἷ

1. πόνος

Πέρσαι

931 ὄδ' ἐγών, οἶοἷ, αἰακτός

955 οἶοἶοἷ, βόα καὶ πάντ' ἐκπεύθου.

966 οἶοἶοἷ, ποῦ δέ σοι Φαρνοῦχος;

1067 οἶοἷ οἶοἷ.

Ξε. αἰακτός ἐς δόμους κίε

Ἰκέτιδες (Αἰσχύλος)

876 οἶοἷ οἶοἷ λύμας, ἄ σὺ πρὸ γᾶς ὑλάσκων

885 οἶοἷ, πάτερ, βροτιοσα

οἶοἷ δᾶ, φεῦ

1. απόγνωση

Εύμενίδες

841 οιοῖ δᾶ, φεῦ. τίς μ' ὑποδύεται πλευράς ὀδύνα;
ἄιε μάτερ Νύξ

874 οιοῖ δᾶ, φεῦ. τίς μ' ὑποδύεται πλευράς ὀδύνα;
ἄιε μάτερ Νύξ

οἴμοι

1. θλίψη

Ἀγαμέμνων

1225 οἰκουρόν, οἴμοι, τῷ μολόντι δεσπότη

Χοηφόροι

434 τὸ πᾶν ἀτίμως ἔλεξας, οἴμοι

876 οἴμοι μάλ' αὔθις ἐν τρίτοις προσφθέγμασιν

Αἴας

354 οἴμ' ὡς ἔοικας ὀρθὰ μαρτυρεῖν ἄγαν

587 οἴμ' ὡς ἀθυμῶ καί σε πρὸς τοῦ σοῦ τέκνου

800 οἴμοι τάλαινα, τοῦ ποτ' ἀνθρώπων μαθῶν;

944 οἴμοι, τέκνον, πρὸς οἷα δουλείας ζυγὰ

1002 οἴμοι. ἴθ', ἐκκάλυπον, ὡς ἴδω τὸ πᾶν κακόν

Ἥλέκτρα (Σοφοκλής)

788 οἴμοι τάλαινα νῦν γὰρ οἰμῶξαι πάρα

883 οἴμοι τάλαινα καὶ τίνος βροτῶν λόγον

926 οἴμοι τάλαινα τοῦ τάδ' ἤκουσας βροτῶν;

930 οἴμοι τάλαινα τοῦ γὰρ ἀνθρώπων ποτ' ἦν

1108 οἴμοι τάλαινα, οὐ δὴ ποθ' ἦς ἠκούσαμεν

1143 οἴμοι τάλαινα τῆς ἐμῆς πάλαι τροφῆς

1160 οἴμοι μοι. / ᾤ δέμας οἰκτρὸν. Φεῦ, φεῦ

1162 ᾤ δεινοτάτας, οἴμοι μοι / πεμφθεῖς κελεύθους, φίλταθ', ὡς μ' ἀπώλεσας

1179 οἴμοι ταλαίνης ἄρα τῆσδε συμφορᾶς

1409 οἴμοι τάλαινα· Αἴγισθε, ποῦ ποτ' ὦν κυρεῖς;

1479 οἴμοι, ξυνηκα τοῦπος οὐ γὰρ ἔσθ' ὅπως

Οἰδίπους Τύραννος

744 οἴμοι τάλας ἔοικ' ἑμαυτὸν εἰς ἀράς

1316 οἴμοι, οἴμοι μάλ' αὐθις· οἶον εἰσέδου μ' ἅμα

Ἀντιγόνη

933 οἴμοι, θανάτου τοῦτ' ἐγγυτάτω

1105 οἴμοι μόλις μὲν, καρδίας δ' ἐξίσταμαι

1270 οἴμ' ὡς ἔοικας ὁψὲ τὴν δίκην ἰδεῖν

1271 οἴμοι, / ἔχω μαθῶν δειλαιοῖς ἐν δ' ἐμῶ κάρφῳ

1275 οἴμοι, λακπάτητον ἀντρέπων χαράν

Τραχίνιαι

375 οἴμοι τάλαινα, ποῦ ποτ' εἰμὶ πράγματος;

971 οἴμοι ἐγὼ σοῦ, πάτερ, ὦ μέλεος

972 Τί πάθω; τί δὲ μήσομαι; οἴμοι.

986 ὀδύνας; οἴμοι <μοι> ἐγὼ τλάμων

1145 οἴμοι, φρονῶ δὴ ξυμφορᾶς ἴν' ἔσταμεν

Φιλοκτήτης

332 οἴμοι φράσης μοι μὴ πέρα, πρὶν ἂν μάθω

416 οἴμοι τάλας. Ἄλλ' οὐχ ὁ Τυδέως γόνος

426 οἴμοι, δὴ αὐτὸς τῶδ' ἐξέδειξας, οἶν ἐγὼ

622 οἴμοι τάλας ἢ κείνος, ἢ πᾶσα βλάβη

788 προσέρχεται τόδ' ἐγγύς. οἴμοι μοι τάλας

978 οἴμοι πέπραμαι κάπόλωλ' ὄδ' ἦν ἄρα

995 οἴμοι τάλας. Ἡμᾶς μὲν ὡς δούλους σαφῶς

1123 οἴμοι μοι, καὶ που πολιᾶς

Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

820 οἴμοι. ΚΡ. Τάχ' ἔξεις μᾶλλον οἰμώζειν

828 οἴμοι τάλαινα, ποῖ φύγω; ποῖαν λάβω

1399 οἴμοι κελεύθου τῆς τ' ἐμῆς δυσπραξίας

1400 οἴμοι δ' ἐταίρων οἶον ἄρ' ὁδοῦ τέλος

1427 οἴμοι τάλαινα τίς δὲ τολμήσει κλύων

Ἄλκηστις

258 οἴμοι πικράν γε τήνδε μοι ναυκληρίαν

Μήδεια

117 μετέχουσι; τί τούσδ' ἔχθεις; οἴμοι,

τέκνα, μὴ τι πάθῃθ' ὡς ὑπεραλγῶ

1210 τίθησιν; οἴμοι, συνθάνοιμί σοι, τέκνον

Ἡρακλεῖδαι

433 οἴμοι τί δῆτ' ἔτερψας ᾧ τάλαινά με

Ἰππόλυτος

799 οἴμοι τέκνων μοι μὴ τι συλᾶται βίος;

874 οἴμοι τόδ' οἶον ἄλλο πρὸς κακῶ κακόν

1350 ἀπόλωλα τάλας, οἴμοι μοι

1454 οἴμοι φρενὸς σῆς εὐσεβοῦς τε κάγαθῆς

Ἄνδρομάχη

394 οἴμοι κακῶν τῶνδ' ᾧ τάλαιν' ἐμὴ πατρίς

443 οἴμοι τί δῆτά σ' οὐ καταστένω, τέκνον;

846 οἴμοι πότμου. / ποῦ μοι πυρὸς φίλα φλόξ;

1066 οἴμοι τόδ' ἤδη δεινόν. οὐχ ὅσον τάχος

Ἐκάβη

180 οἴμοι τέκνον. / Πο. τί με δυσφημεῖς; φροίμιά μοι κακά

681 οἴμοι, βλέπω δὴ παιῖδ' ἐμὸν τεθνηκότα

812 οἴμοι τάλαινα, ποῖ μ' ὑπεξάγεις πόδα;

1252 οἴμοι, γυναικός, ὡς ἔοιχ', ἡσώμενος

1255 οἴμοι τέκνων τῶνδ' ὀμμάτων τ' ἐμῶν, τάλας

Ἰκέτιδες (Ευριπίδης)

769 οἴμοι πόσῳ σφιν συνθανεῖν ἂν ἤθελον

1139 βεβᾶσιν, οὐκέτ' εἰσὶν οἴμοι πάτερ

Ἡρακλῆς

1050 ἐγείρετε. Χο. οἴμοι. / φόνος ὅσος ὄδ' Ἀμ. ἄ ἄ, διὰ μ' ὀλεῖτε

1374 οἴμοι δάμαρτος καὶ τέκνων, οἴμοι δ' ἐμοῦ,
ὡς ἀθλίως πέπραγα κάποζεύγνυμαι

Ἴων

902 οἴμοι μοι καὶ νῦν ἔρρει /πτανοῖς ἀρπασθεῖς θοῖνα /παῖς μοι καὶ σοί
966 οἴμοι, δόμων σῶν ὄλβος ὡς χειμάζεται

Τρωάδες

115 οἴμοι κεφαλῆς, οἴμοι κροτάφων /πλευρῶν θ', ὡς μοι πόθος εἰλίξαι
176 οἴμοι. τρομερὰ σκηναὺς ἔλιπον
345 ἔξω τε μεγάλων ἐλπίδων. οἴμοι, τέκνον
578 οἴμοι. Ἀν. τί παιᾶν' ἐμὸν στενάζεις;
720 οἴμοι, γάμων τόδ' ὡς κλύω μεῖζον κακόν
796 οἴμοι δὲ σέθεν τί γὰρ οὐκ ἔχομεν;
1230 Χο. νεκρῶν ἴακχον. Εκ. οἴμοι. / Χο. οἴμοι δῆτα σῶν ἀλάστων κακῶν
1231 οἴμοι δῆτα σῶν ἀλάστων κακῶν

Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)

201 οἴμοι τοῦ καταφθιμένου /τοῦ τε ζῶντος ἀλάτα
215 οἴμοι, γυναῖκες, ἐξέβην θρηνημάτων
1109 οἴμοι τάλαινα τῶν ἐμῶν βουλευμάτων

Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις

155 οἴμοι <μοι> φροῦδος γέννα
186 οἴμοι, τῶν Ἄτρειδᾶν οἴκων
187 ἔρρει φῶς σκήπτρόν, <τ'> οἴμοι
216 νύμφαιον, οἴμοι, δύσσυμφον
361 οἴμοι (κακῶν γὰρ τῶν τότε οὐκ ἀμνημονῶ)
855 οἴμοι. δοκῶ γὰρ οὐ παρών σ' ὄρᾶν ἐκεῖ

Ἑλένη

1205 οἴμοι, δοκῶ μὲν κάμὸν ὧδ' ἔχειν πόσιν

Φοίνισσαι

1345 οἴμοι ξυμπορᾶς βαρυποτμωτάτας
1346 οἴμοι κακῶν δύστηνος, ὦ τάλας ἐγώ

Ὀρέστης

412 οἴμοι διωγμῶν, οἷς ἐλαύνομαι τάλας
 722 οἴμοι, προδέδομαι, κούκέτ' εἰσὶν ἐλπίδες
 859 οἴμοι προσῆλθεν ἐλπίς, ἦν φοβουμένη

Βάκχαι

1248 οἴμοι κακῶν μὲν πρῶτα σῶν, ἔπειτ' ἐμῶν

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι

136 οἴμοι, γνώμας ἐξέεσαν, / αἰαῖ, πίπτω δ' εἰς ἄταν

Σφῆκες

1449 οἴμ', ὡς ἀπολῶ σ' αὐτοῖσι τοῖσι κανθάροις

Θεσμοφοριάζουσαι

754 οἴμοι τέκνον. Δὸς μοι σφαγεῖον, Μανία

2. Θυμός**Αἴας**

367 οἴμοι γέλωτος, οἶον ὑβρίσθην ἄρα
 791 οἴμοι, τί φῆς, ἄνθρωπε; μῶν ὀλώλαμεν;

Ἀντιγόνη

49 οἴμοι φρόνησον, ᾧ κασιγνήτη, πατήρ
 86 οἴμοι, καταύδα πολλὸν ἐχθίων ἔση

Τραχίνιαι

1133 οἴμοι πρὶν ὡς χρῆν σφ' ἐξ ἐμῆς θανεῖν χερός;

Ἴων

832 οἴμοι, κακούργους ἄνδρας ὡς ἀεὶ στυγῶ

Ἀχαρνῆς

590 οἴμ' ὡς τεθνήξεις. ΔΙ. Μηδαμῶς, ᾧ Λάμαχε
 1081 οἴμοι κακοδαίμων, καταγελαῖς ἤδη σύ μου
 1116 οἴμ' ὡς ὑβρίζεις. ΔΙ. Τὰς ἀκρίδας κρίνει πολὺ

Ἰππῆς

183 οἴμοι, τί ποτ' ἔσθ' ὅτι σαυτὸν οὐ φῆς ἄξιον;
998 οἴμ' ὡς χεσεῖω, κούχ ἅπαντας ἐκφέρω

Νεφέλαι

57 οἴμοι. τί γάρ μοι τὸν πότην ἤπτες λύχνον;

Ὅρνιθες (και αηδία)

1501 οἴμ' ὡς βδελύττομαί σε. ΠΡ. Τί γὰρ ὁ Ζεὺς

3. απορία

Αἴας

809 οἴμοι, τί δράσω, τέκνον; οὐχ ἰδρυτέον.
920 οἴμοι, τί δράσω; τίς σε βαστάσει φίλων;
1024 οἴμοι, τί δράσω; πῶς σ' ἀποσπάσω πικροῦ

Οἰδίπους Τύραννος

1419 οἴμοι, τί δῆτα λέξομεν πρὸς τόνδ' ἔπος;

Φιλοκλήτης

969 οἴμοι, τί δράσω; μήποτ' ὄφελον λιπεῖν
1063 οἴμοι τί δράσω δύσμορος; Σὺ τοῖς ἐμοῖς
1350 οἴμοι, τί δράσω; πῶς ἀπιστήσω λόγοις

Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

1254 οἴμοι, τί δράσω; πότερα τὰμαυτοῦ κακὰ

Ἄλκηστις

380 οἴμοι, τί δράσω δῆτα σοῦ μονούμενος;

Μήδεια

1271 οἴμοι, τί δράσω; ποῖ φύγω μητρὸς χέρας;

Ἰππόλυτος

1051 οἴμοι, τί δράσεις; οὐδὲ μηνυτὴν χρόνον
1446 οἴμοι, τέκνον, τί δράς με τὸν δυσδαίμονα;

Ἐκάβη

419 οἴμοι τί δράσω; ποῖ τελευτήσω βίον;

712 οἴμοι, τί λέξεις; χρυσὸν ὡς ἔχοι κτανῶν;

Ἡρακλῆς

1157 οἴμοι, τί δράσω; ποῖ κακῶν ἐρημίαν

Ἴων

1113 οἴμοι, τί λέξεις; οὔτι που λελήμεθα

Ἡλέκτρα (Ευριπίδης)

243 οἴμοι, τί γάρ μοι τῶνδ' ἐστὶ φίλτερον;

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις

291 οἴμοι, κτενεῖ με ποῖ φύγω; παρῆν δ' ὄρᾱν

1028 οἴμοι, διεφθάρμεσθα πῶς σωθεῖμεν ἄν;

Φοίνισσαι

1310 οἴμοι, τί δράσω; πότερ' ἐμαυτὸν ἢ πόλιν

Ὀρέστης

849 οἴμοι τί χρῆμ' ἔδρασε; τίς δ' ἔπεισέ νιν;

1610 οἴμοι, τί δράσω; Ορ. πείθ' ἐς Ἀργείους μολῶν . . .

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι

442 οἴμοι, τί φῶ δύστηνος; ἄρξωμαι πόθεν;

Κύκλωψ

193 οἴμοι Κύκλωψ ὄδ' ἔρχεται τί δράσομεν;

Νεφέλαι

844 οἴμοι τί δράσω παραφρονοῦντος τοῦ πατρός;

Λυσιστράτη

954 οἴμοι τί πάθω; Τίνα βινήσω

4. τρόμος

Ἡλέκτρα (Σοφοκλής)

1475 οἴμοι, τί λεύσσω; ΟΡ. Τίνα φοβῆ; τίν' ἀγνοεῖς;

Οιδίπους Τύραννος

1169 οἴμοι, πρὸς αὐτῷ γ' εἰμί τῷ δεινῷ λέγειν

Ὀρέστης

253 οἴμοι, κασίγνητ', ὄμμα σὸν ταράσσεται

Εἰρήνη

173 οἴμ' ὡς δέδοικα, κούκέτι σκώπτων λέγω

5. ἐκπληξή**Οιδίπους Τύραννος**

1033 οἴμοι, τί τοῦτ' ἀρχαῖον ἐννέπεις κακόν;

Ἀντιγόνη

320 οἴμ', ὡς λάλημα δῆλον ἐκπεφυκὸς εἶ

839 οἴμοι γελῶμαι.

1294 οἴμοι,/ κακὸν τόδ' ἄλλο δεύτερον βλέπω τάλας (θλίψη)

Τραχίνια

741 οἴμοι, τίν' ἐξήνεγκας, ὦ τέκνον, λόγον;

1203 οἴμοι, πάτερ, τί εἶπας; Οἶά μ' εἴργασαι

1206 οἴμοι μάλ' αὔθις, οἶά μ' ἐκκαλῆ, πάτερ

1230 οἴμοι. Τὸ μὲν νοσοῦντι θυμοῦσθαι κακόν

1241 οἴμοι, τάχ', ὡς ἔοικας, ὡς νοσεῖς φράσεις

Φιλοκτήτης

363 Οἱ δ' εἶπον, οἴμοι, τλημονέστατον λόγον

917 οἴμοι, τί εἶπας; ΝΕ. Μὴ στέναζε πρὶν μάθης

976 οἴμοι, τίς ἀνήρ; ἄρ' Ὀδυσσέως κλύω;

Μήδεια

1310 οἴμοι τί λέξεις; ὡς μ' ἀπώλεσας, γύναι

Ἰππόλυτος

309 οἴμοι. Τρ. θιγγάνει σέθεν τόδε; (θλίψη)

353 οἴμοι, τί λέξεις, τέκνον; ὡς μ' ἀπώλεσας

1064 οἴμοι, τὸ σεμνὸν ὡς μ' ἀποκτενεῖ τὸ σόν

Ἄνδρομάχη

70 οἴμοι πέπυσται τὸν ἐμὸν ἔκθετον γόνον;

Ἐκάβη

511 οἴμοι, τί λέξεις; οὐκ ἄρ' ὡς θανουμένους

Ἰκέτιδες (Ευριπίδης)

156 οἴμοι; διώκεις μ' ἢ μάλιστ' ἐγὼ 'σφάλην

Ἡρακλῆς

1132 οἴμοι τίν' ὄψιν τήνδε δέρκομαι τάλας; (τρόμος)

1146 οἴμοι τί δῆτα φείδομαι ψυχῆς ἐμῆς

Ἴων

923 οἴμοι, μέγας θησαυρὸς ὡς ἀνοίγνυται

Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)

290 οἴμοι, τόδ' οἶον εἶπας . . . αἴσθησις γὰρ οὖν

Φοίνισσαι

1332 οἴμοι, τὸ μὲν σημεῖον εἰσορῶ τόδε

Βάκχαι

805 οἴμοι τόδ' ἤδη δόλιον ἔς ἐμέ μηχανᾶ

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι

742 οἴμοι μάτην ἦξ', ἐλπίδος δ' ἀπεσφάλην

Κύκλωψ

589 οἴμοι πικρότατον οἶνον ὄψομαι τάχα

687 οἴμοι γελῶμαι κερτομεῖτέ μ' ἐν κακοῖς

Ἴππῆς

97 Οἴμοι, τί ποθ' ἡμᾶς ἐργάσει τῷ σῶ ποτῶ;

464 Οἴμοι σὺ δ' οὐδὲν ἐξ ἀμαξουργοῦ λέγεις;

Νεφέλαι

- 729 κάπαιόλημ'. ΣΤ. οἴμοι τίς ἄν δῆτ' ἐπιβάλοι
 791 οἴμοι. τί οὖν δῆθ' ὁ κακοδαίμων πείσομαι;
 1238 οἴμ' ὡς καταγελαῖς. ΣΤ. ἔξ χοῦς χωρήσεται.
 1476 οἴμοι παρανοίας. ὡς ἐμαινόμεν ἄρα
 1497 οἴμοι τίς ἡμῶν πυρπολεῖ τὴν οἰκίαν;

Σφήκες

- 24 οἴμοι, τί δῆτά μοι κακὸν γενήσεται
 137 οἴμοι. ΣΩ. τί ἐστι; ΖΑ. Βδελυκλέων ἀνίσταται
 696 ταυτί με ποιοῦσ'; οἴμοι, τί λέγεις; ὡς μου τὸν θῖνα
 713 οἴμοι, τί πέπονθ'; ὡς νάρκη μου κατὰ τῆς χειρὸς καταχέι-
 ται;
 849 οἴμοι, διατρίβεις κάπολεῖς τριψημερῶν
 995 πάτερ πάτερ, τί πέπονθας; οἴμοι. ποῦ 'σθ' ὕδωρ;

Εἰρήνη

- 1245 οἴμοι καταγελαῖς. ΤΡ. 'Ἄλλ' ἕτερον παραινέσω
 1255 οἴμ', ὦ κρανοποί', ὡς ἀθλίως πεπράγαμεν

Ὅρνιθες

- 12 οἴμοι. ΠΙ. Σὺ μὲν, ὦ τᾶν, τὴν ὁδὸν ταύτην ἴθι
 145 παρὰ τὴν ἐρυθρὰν θάλατταν. ΕΥ. οἴμοι, μηδαμῶς
 307 ᾠ Ἀρ' ἀπειλοῦσίν γε νῶν; οἴμοι, κεχήνασίν γέ τοι

Λυσιστράτη

- 462 οἴμ' ὡς κακῶς πέπραγέ μου τὸ τοξικόν

Θεσμοφοριάζουσαι

- 780 κήρυκας ἐμῶν μόχθων. οἴμοι, / τουτὶ τὸ ῥῶ μοχθηρόν
 920 οἴμ' ὡς πανοῦργος καύτος εἶναί μοι δοκεῖς
 1212 οἴμ' ὡς ἀπόλωλο. Ποῦ τὸ γέροντ' ἐντευτενί;
 1216 οἴμοι, / τί δρᾶσι; Ποῖ τὸ γράδι'; Ἄρταμουξία

Βάτραχοι

- 309 οἴμοι, πόθεν μοι τὰ κακὰ ταυτὶ προσέπεσεν;
 657 οἴμοι. ΑΙ. Τί ἐστι; ΖΑ. Τὴν ἄκανθαν ἔξελε

Ἐκκλησιάζουσαι

1021 οἴμοι Προκρούστης τήμερον γενήσομαι

6. οἶκτος**Ἀντιγόνη**

82 οἴμοι ταλαίνης, ὡς ὑπερδέδοικά σου

554 οἴμοι τάλαινα, κάμπλάκω τοῦ σοῦ μόρου;

7. αγανάκτηση**Ἄλκηστις**

914 δαίμονος; οἴμοι. πολὺ γὰρ τὸ μέσον

1064 οἴμοι. κόμιζε πρὸς θεῶν ἐξ ὀμμάτων

Μήδεια

1371 οἶδ' εἰσίν, οἴμοι, σὼ κάρρα μιάστορες

Ἡρακλεῖδαι

224 ἰκέτας ἀλήτας συγγενεῖς -οἴμοι, κακῶν

Ἰππόλυτος

1312 οἴμοι. Ἀρ. δάκνει σε, Θησεῦ, μῦθος; ἀλλ' ἔχ' ἥσυχος

Ἀνδρομάχη

384 οἴμοι, πικρὰν κλήρωσιν αἴρεσίν τέ μοι

435 οἴμοι δόλω μ' ὑπήλθες, ἠπατήμεθα

693 οἴμοι, καθ' Ἑλλάδ' ὡς κακῶς νομίζεται

Ἐκάβη

191 οἴμοι μάτερ, πῶς φθέγγη;

Ἰκέτιδες (Ευριπίδης)

1080 οἴμοι τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε

Ἡρακλῆς

1340 οἴμοι πάρεργα < > τάδ' ἔστ' ἐμῶν κακῶν

Ἴων

359 οἴμοι προσφῶδός ἡ τύχη τῶμῳ πάθει

Τρωάδες

1187 οἴμοι, τὰ πόλλ' ἀσπάσμαθ' αἴ τ' ἐμαὶ τροφαὶ

8. χαρά

Ἀχαρνῆς

67 ἐπ' Εὐθυμένους ἄρχοντος. ΔΙ. οἴμοι τῶν δραχμῶν

Νεφέλαι

773 ΣΩ. σοφῶς γε νῆ τὰς Χάριτας. ΣΤ. οἴμ', ὡς ἦδομαι

Εἰρήνη

425 οἴμ' ὡς ἐλεήμων εἴμ' αἰεὶ τῶν χρυσίδων

Θεσμοφοριάζουσαι

1185 οἴμ' ὡς στέριπο τὸ τιττί', ὥσπερ γογγύλη

9. πόνος

Ἀχαρνῆς

105 οἴμοι κακοδαίμων ὡς σαφῶς. ΠΡ. Τί δ' αὖ λέγει;

163 ὁ σωσίπολις. οἴμοι τάλας ἀπόλλυμαι

174 οἴμοι τάλας, μυττωτὸν ὅσον ἀπώλεσα

209 'Ἐκπέφευγ', οἴχεται φροῦδος. οἴμοι τάλας τῶν ἐτῶν τῶν
ἐμῶν

473 οἴμοι κακοδαίμων, ὡς ἀπόλωλ'. Ἐπελαθόμην

1018 οἴμοι τάλας. ΔΙ. ᾧ Ἡράκλεις, τίς οὐτοσί;

1036 οἴμοι κακοδαίμων τοῖν γεωργοῖν βοιδίοι

1116 Οἴμ' ὡς ὑβρίζεις. ΔΙ. Τὰς ἀκρίδας κρίνει πολὺ

Ἰππῆς

139 ὑπὸ βυρσοπάλου; ΔΗ. Νῆ Δί'. ΝΙ. οἴμοι δειλαιοσ

234 οἴμοι κακοδαίμων ὁ Παφλαγῶν ἐξέρχεται

340 Οἴμοι, διαρραγήσομαι. ΑΛ. Καὶ μὴν ἐγὼ οὐ παρήσω

752 οἴμοι κακοδαίμων, ὡς ἀπόλωλ'. Ὁ γὰρ γέρων

858 οἴμοι τάλας ἔχουσι γὰρ πόρπακας; ᾧ πόνηρε

887 οἴμοι τάλας, οἷσις πιθηκιομοῖς με περιελαύνεις

- 1200 οἴμοι τάλας, ἀδίκως γε τᾶμ' ὑφήρπασας
 1206 οἴμοι κακοδαίμων, ὑπεραναιδευθήσομαι
 1218 Ὅρᾱς <τάδ'> ΔΗ. οἴμοι, τῶν ἀγαθῶν ὅσων πλέα
 1243 οἴμοι κακοδαίμων οὐκέτ' οὐδέν εἰμ' ἐγώ
 1248 Οἴμοι, πέπρακται τοῦ θεοῦ τὸ θέσφατον

Νεφέλαι

- 23 ὅτ' ἐπριάμην τὸν κοππατίαν. οἴμοι τάλας
 256 ἐπὶ τί στέφανον; οἴμοι, Σώκρατες
 504 οἴμοι κακοδαίμων, ἡμιθνής γενήσομαι
 742 ὀρθῶς διαιρῶν καὶ σκοπῶν. ΣΤ. οἴμοι τάλας
 1324 οἴμοι κακοδαίμων τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς γνάθου
 1473 διὰ τουτονὶ τὸν δῖνον. οἴμοι δειλαιοσ

Σφῆκες

- 40 ἴστη βόειον δημόν. ΖΑ. οἴμοι δειλαιοσ
 165 ΖΑ. ἀλλ' οὐκ ἔχεις ὀδόντας. ΦΙ. οἴμοι δειλαιοσ
 202 ἀνύσας τι προσκύλισον. ΣΩ. οἴμοι δειλαιοσ
 207 οἴμοι κακοδαίμων στρουθὸς ἀνὴρ γίγνεται
 1150 καὶ στῆθ' ἀναμπισχόμενος. ΦΙ. οἴμοι δειλαιοσ
 1417 οἴμοι κακοδαίμων. προσκαλοῦμαί σ' ὦ γέρον

Εἰρήνη

- 79 οἴμοι τάλας ἴτε δεῦρο δεῦρ', ὦ γείτονες
 233 μέλλει θορυβεῖ γοῦν ἔνδοθεν. ΤΡ. οἴμοι δειλαιοσ
 257 ὥς δριμύς. οἴμοι μοι τάλας, ὦ δέσποτα
 280 οἴμοι τάλας, οἴμοι γε κᾶτ' οἴμοι μάλα
 1210 οἴμ' ὡς προθέλυμνόν μ', ὦ Τρυγαῖ', ἀπώλεσας

Ὅρνιθες

- 62 οἴμοι τάλας, ὀρνιθοθήρα τουτωί
 86 οἴμοι κακοδαίμων, χῶ κολοιός μοῖχεται
 990 Οὐκ εἶ θύραζ'; Ἐς κόρακας. ΧΡ. οἴμοι δειλαιοσ
 1019 οἴμοι κακοδαίμων. ΠΙ. Οὐκ ἔλεγον ἐγὼ πάλαι;
 1052 οἴμοι κακοδαίμων, καὶ σὺ γὰρ ἐνταῦθ' ἦσθ' ἔτι;
 1260 οἴμοι τάλας. Οὔκουν ἐτέρωσε πετομένη
 1464 οἴμοι τάλας, μάστιγ' ἔχεις. ΠΙ. Πτερῶ μὲν οὔν

- 1466 οἴμοι τάλας. ΠΙ. Οὐ πτερυγιεῖς ἐντευθενί;
 1494 οἴμοι τάλας, ὁ Ζεὺς ὅπως μή μ' ὄψεται
 1646 οἴμοι τάλας οἶόν σε περισσοφίζεται

Λυσιστράτη

- 382 οἴμοι τάλας. Χ. ΓΥ. Μῶν θερμόν ἦν;
 449 οἴμοι κακοδαίμων ἐπιλέλοιφ' ὁ τοξότης
 845 οἴμοι κακοδαίμων, οἶος ὁ σπασμός μ' ἔχει

Θεσμοφοριάζουσαι

- 232 οἴμοι κακοδαίμων, φιλὸς αὖ στρατεύσομαι
 237 οἴμοι κακοδαίμων, δελφάκιον γενήσομαι
 241 οἴμοι τάλας. Ὑδωρ ὕδωρ, ὦ γείτονες
 625 ΜΝ. Ἡ δεῖν' ἔμοιγ'. ΚΛ. οἴμοι τάλας, οὐδὲν λέγεις
 1004 οἴμοι κακοδαίμων, μᾶλλον ἐπικρούεις σύ γε

Βάτραχοι

- 33 οἴμοι κακοδαίμων τί γὰρ ἐγὼ οὐκ ἐναυμάχουν;
 196 οἴμοι κακοδαίμων, τῶ ξυνέτυχον ἐξιῶν;
 307 οἴμοι τάλας, ὡς ὠχρίασ' αὐτὴν ἰδῶν
 926 ἄγνωτα τοῖς θεωμένοις. ΑΙ. οἴμοι τάλας
 1214 οἴμοι πεπλήγημεθ' αὐθις ὑπὸ τῆς ληκύθου

Ἐκκλησιάζουσαι

- 323 οἴμοι κακοδαίμων, ὅτι γέρων ὦν ἠγόμην
 391 ἀλεκτρυνῶν ἐφθέγγετ'. ΒΛ. οἴμοι δειλῆιος
 1021 οἴμοι Προκρούστης τήμερον γενήσομαι
 1051 πρότερον καθεύδειν αὐτόν; Νε. οἴμοι δειλῆιος
 1093 οἴμοι κακοδαίμων ἐγγὺς ἤδη τῆς θύρας

Πλοῦτος

- 169 οἴμοι τάλας, ταυτί μ' ἐλάνθανεν πάλαι
 389 Οὕτω πάνυ πολλὰ κέκλοφας; ΧΡ. οἴμοι τῶν κακῶν
 850 οἴμοι κακοδαίμων, ὡς ἀπόλωλα δειλῆιος
 880 οἴμοι τάλας μῶν καὶ σὺ μετέχων καταγελαῖς;
 899 τούτους ὑβρίζειν εἰς ἔμ'; οἴμ' ὡς ἄχθομαι
 930 οἴμοι τάλας ἀποδύομαι μεθ' ἡμέραν

- 934 οἴμοι περιείλημμαι μόνος. ΚΑ. Νυνὶ βοᾶς;
 935 οἴμοι μάλ' αὔθις. ΚΑ. Δὸς σύ μοι τὸ τριβώνιον
 1125 ἐνίοτε τοιαῦτ' ἀγάθ' ἔχων; ΕΡ. οἴμοι τάλας
 1126 οἴμοι πλακοῦντος τοῦ 'ν τετράδι πεπεμμένου
 1128 οἴμοι δὲ κωλῆς ἦν ἐγὼ κατήσθιον (ἐκπληξη)
 1132 οἴμοι δὲ κύλικος ἴσον ἴσφ κεκραμένης. (ἐκπληξη)

οἴμοι, πανοίμοι

1. θλίψη

Χοηφόροι

- 875 οἴμοι, πανοίμοι δεσπότης <πεπληγμένου>

ὀ ὀ ὀ, ἄ ἄ ἄ

1.θλίψη (ίσως εκτεταμένος τύπος του ὀᾶ)

Ἰκέτιδες (Αισχύλος)

- 825 ὀ ὀ ὀ, ἄ ἄ ἄ. ὄδε μάρπις νάιος γάιος

ὀ ὀ ὀ, παπαπαπαῖ

1. ἐκπληξη

Θεσμοφοριάζουσαι

- 1191 ΤΟ. ὀ ὀ ὀ, παπαπαπαῖ,
 ὡς γλυκερὸ τὸ γλῶσσ', ὥσπερ Ἄττικὸς μέλις

ὀτ(τ)οτοῖ

1. πόνος, θλίψη

Πέρσαι

- 268 ὀτοτοτοῖ, μάταν
 274 ὀτοτοτοῖ, φίλων

918 ὄτοτοῖ, βασιλεῦ, στρατιᾶς ἀγαθῆς

1044 ὄτοτοτοτοῖ.

βαρεῖά γ' ἄδε συμφορά

1051 Ζε. ἐπορθίαζέ νυν γόοις.

ὄτοτοτοτοῖ

Ἰκέτιδες (Αισχύλος)

889 ὄναρ ὄναρ μέλαν,

ὄτοτοτοτοῖ

899 ὄτοτοτοτοῖ,

μᾶ Γᾶ μᾶ Γᾶ βοᾶν

Ἀγαμέμνων

1257 ὄτοτοῖ, Λύκει' Ἰ Απολλον, οἱ ἐγὼ ἐγὼ

Χοηφόροι

158 κλύ', ὦ δέσποτ', ἐξ ἀμαυρᾶς φρενός.

ὄτοτοτοτοτοτοῖ

Ἀνδρομάχη

1197 ὄττοτοτοτοῖ, θανόντα δεσπότην γόοις

1200 ὄττοτοτοτοῖ, διάδοχά <σοι> τάλας ἐγὼ

Ἡρακλῆς

875 ὄτοτοτοῖ, στέναξον ἀποκείρεται

Ἴων

790 ὄτοτοτοῖ τὸν δ' ἐμὸν ἄτεκνον ἄτεκνον ἔλακ'

Τρωάδες

1287 ὄτοτοτοτοῖ.

Κρόνιε, πρύτασι Φρύγιε, γενέτα

1294 ὄτοτοτοτοῖ.

λέλαμπεν Ἰλιος

Φοίνισσαι

1530 ὄτοτοτοῖ, λείπε σοὺς / δόμους, ἀλαὸν ὄμμα φέρων

Ὀρέστης

1390 ὀττοτοῖ

ιαλέμων ιαλέμων/ Δαρδανία τλάμων

ὀτ(τ)οτοῖ ὀτ(τ)οτοῖ

1. πόνος, θλίψη

Ἥλέκτρα (Σοφοκλής)

1245 ὀττοτοῖ <ὀττοτοῖ>

ὀτοτοτοτοῖ πόποι δᾶ

1. απόγνωση

Ἀγαμέμνων

1072 ὀτοτοτοτοῖ πόποι δᾶ

1076 ὀτοτοτοτοῖ πόποι δᾶ

παπαῖ

1. πόνος

Πέρσαι

1032 καὶ πλέον ἢ παπαῖ μὲν οὔν (έμμεση εκφορά)

Φιλοκτήτης

745 Ἄπόλωλα, τέκνον βρύκομαι, τέκνον παπαῖ,

ἄπαπαπαπαπαῖ, παπαπαπαπαπαπαπαῖ

754 Πῶς οὐκ οἶσθα; παπαπαπαπαπαῖ

786 παπαῖ μάλ', ὦ πούς, οἶά μ' ἐργάση κακά (σωματικός)

793 παπαῖ μάλ' αὔθις. ᾗ διπλοῖ στρατηλάται (σωματικός)

895 παπαῖ τί δῆτ' ἄ<ν> δρῶμ' ἐγὼ τοῦνθένδε γε;

Ἄλκηστις

226 παπαῖ/ ὦ παῖ Φέρητος, οἷ ἔπρα-/ ξας δάμαρτος σᾶς στερεῖς

Λυσιστράτη

215 ὅστις πρὸς ἐμὲ πρόσεισιν ἔστυκῶς. Παπαῖ,
ὑπολύεταιί μου τὰ γόνατ', ὦ Λυσιστράτη

2. αποτροπιασμός**Ἄγαμέμνων**

1256 παπαῖ, οἶον τὸ πῦρ ἐπέρχεται δέ μοι

Εὐμενίδες

262 δυσαγκόμιστον, παπαῖ

Ἥλέκτρα (Σοφοκλής)

866 ἄτερ ἐμᾶν χερῶν/ ΧΟ. παπαῖ. / ΗΛ. κέκευθεν, οὔτε του τάφου ἀντιάσας

Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

544 ΧΟ. πατρός; ΟΙ. παπαῖ, δευτέραν ἔπαισας, ἐπὶ νόσῳ νόσον

Ἡρακλῆς

1120 παπαῖ, τόδ' ὡς ὑποπτον ἠνίξω πάλιν

Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι

655 παπαῖ. τὸ σιγαῖν οὐ σθένω σὲ δ' ἦνεσα

3. ἐκπληξή**Κύκλωψ**

110 παπαῖ τὸν αὐτὸν δαίμον' ἐξαντλεῖς ἐμοί

572 παπαῖ, σοφόν γε τὸ ξύλον τῆς ἀμπέλου

4. θλίψη**Πλοῦτος**

220 παπαῖ, πονηροὺς γ' εἶπας ἡμῖν ξυμμάχους

παπαῖ, φεῦ

1. πόνος

Φιλοκτήτης

785 παπαῖ, φεῦ / παπαῖ μάλ', ὦ πούς, οἷά μ' ἐργάση κακά

παπαιάξ

1. ευχάριστη έκπληξη

Κύκλωψ

153 Οδ. ἰδού. Σι. παπαιάξ, ὡς καλήν ὁσμὴν ἔχει

Λυσιστράτη

924 Ἰδού.

παπαιάξ, ᾗ κέ νυν ταχέως πάνυ

παπαπαῖ

1. έκπληξη

Κύκλωψ

503 παπαπαῖ πλέως μὲν οἴνου / γάνυμαι <δὲ> δαιτὸς ἦβαι

παππάξ παππάξ

Ηχομιμητικό.

Νεφέλαι

390-91 ἀτρέμας πρῶτον, παππάξ παππάξ, κάπειτ' ἐπάγει παπαπαππάξ

χῶταν χέζω, κομιδῆ βροντᾶ, παπαπαππάξ, ὡσπερ ἐκεῖναι

πόποι δᾶ

1. τρόμος

*Χοηφόροι*405 πόποι δᾶ νερτέρων τυραννίδεςποποῖ

1. πόνος

*Πέρσαι*550 Ζέρξης μὲν ἄγαγεν, ποποῖ560 νᾶες μὲν ἄγαγον, ποποῖρυππαπαῖ**Κραυγή των ναυτικών.***Σφήκες*909 ἔργων δέδρακε κάμῃ καὶ τὸ ρυππαπαῖ*Βάτραχοι*1073 οὐκ ἠπίσταντ' ἄλλ' ἢ μᾶζαν καλέσαι καὶ «Ρυππαπαῖ»
εἰπεῖντῆ**Χρησιμοποιείται για να επιστήσει την προσοχή.***Ὅμηρου, Ἰλιάς*Ξ 219 τῆ νῦν τοῦτον ἰμάντα τεῶ ἔγκάθεο κόλπῳΨ 618 τῆ νῦν, καὶ σοὶ τοῦτο γέρον κειμήλιον ἔστωΩ 287 τῆ σπεῖσον Διὶ πατρί, καὶ εὖχεο οἴκαδ' ἰκέσθαι

Ὅμηρου, Ὀδύσσεια

ε 346 τῆ δέ, τόδε κρήδεμνον ὑπὸ στέρνοιο τανύσσαι

θ 477 κῆρυξ, τῆ δὴ, τοῦτο πόρε κρέας, ὄφρα φάγησι

ι 347 Κύκλωψ, τῆ, πῖε οἶνον, ἐπεὶ φάγες ἀνδρόμεα κρέα

κ 287 τῆ, τόδε φάρμακον ἐσθλὸν ἔχων ἐς δώματα Κίρκης

τῆνελλα (καλλίνικος)**1. λατρευτική κραυγή**

Ἀρχύλοχος Ὑμνος στον Ἡρακλή

1.4 τῆνελλα καλλίνικε χαῖρε ἄναξ Ἡράκλεις

2. κραυγή νίκης

Ὅρνιαθες

1764 τῆνελλα καλλίνικος, ὦ

δαιμόνων ὑπέρτατε

Ἀχαρνῆς

1227 ΔΙ. Ὅρατε τουτονὶ κενόν. τῆνελλα καλλίνικος

1228 ΧΟ. τῆνελλα δῆτ', εἶπερ καλεῖς γ', ὦ πρέσβυ, καλλίνικος

1229 ΔΙ. Καὶ πρὸς γ' ἄκρατον ἐγχεάς ἄμυστιν ἐξέλαψα

1230 ΧΟ. τῆνελλά νυν, ὦ γεννάδα χώρει λαβῶν τὸν ἄσκόν

1231 ΔΙ. Ἔπεσθέ νυν ἄδοντες· ὦ τῆνελλα καλλίνικος

1232 ΧΟ. Ἄλλ' ἐφόμεσθα σὴν χάριν / τῆνελλα καλλίνικον ἄ-/
δοντες σὲ καὶ τὸν ἄσκόν

τοτοῖ**1. πόνος**

Πέρσαι

551 Ζέρξης δ' ἀπώλεσεν, τοτοῖ

561 νᾶες δ' ἀπώλεσαν, τοτοῖ

Τραχίνια

1010 ἤπιταί μου, τοτοτοῖ, ἥδ' αὐθ' ἔρπει. Πόθεν ἔστ', ὦ

τοφλαττοθρατ**Ηχομιμητικό του ήχου της λύρας.***Βάτραχοι*

1286 τοφλαττοθρατ τοφλαττοθρατ

1288 τοφλαττοθρατ τοφλαττοθρατ

1290 τοφλαττοθρατ τοφλαττοθρατ

1292 τοφλαττοθρατ τοφλαττοθρατ

1295 τοφλαττοθρατ τοφλαττοθρατ

ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ**1. αποτροπιασμός***Πλούτος*

895 ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ ὕ.

ΚΑ. Κακόδαιμον, ὀσφραίνει τι;

φεῦ**1. λύπη***Πέρσαι*

285 φεῦ, τῶν Ἀθηνῶν ὡς στένω μεμνημένος

569 τοῖ δ' ἄρα πρωτομόροιο, φεῦ

576 γναπτόμενοι δ' ἄλι δεινᾶ, φεῦ

Ἀγαμέμνων

1143 ἀκόρετος βοᾶς, φεῦ, ταλαίνας φρεσὶν

1448 φεῦ, τίς ἂν ἐν τάχει, μὴ περιώδυνος

Χοηφόροι

194 φεῦ. εἴθ' εἶχε φωνὴν ἔμφρον' ἀγγέλου δίκην

Εὐμενίδες

811 ἐν γὰρ τῷδε, φεῦ

837 ἐμὲ παθεῖν τάδε, φεῦ

839 ἀτίετον μύσος, φεῦ

871 ἀτίετον μύσος, φεῦ

Αἴας

1266 φεῦ τοῦ θανόντος ὡς ταχεῖά τις βροτοῖς

Ἥλέκτρα (Σοφοκλής)

828 φεῦ. ΧΟ. Μηδὲν μέγ' αὐσης

842 φεῦ. ΧΟ. φεῦ δῆτ' ὀλοὰ γὰρ / ΗΛ. ἐδάμη. ΧΟ. Ναί

Ἀντιγόνη

1048 φεῦ

ἄρ' οἶδεν ἀνθρώπων τις, ἄρα φράζεται

Τραχίνια

987 ἢ δ' αὖ μιαρὰ βρύκει. φεῦ

Φιλοκλήτης

1019 φεῦ.

Ἔοιο καί τοι πολλάκις τόδ' ηὔξάμην

Ἰππόλυτος

1078 φεῦ

εἴθ' ἦν ἑμαυτὸν προσβλέπειν ἐναντίον

στάνθ', ὡς ἐδάκρυσ' οἷα πάσχομεν κακά

1145 ἔτεκες ἀνόνατα φεῦ / μανίῳ θεοῖσιν

1415 φεῦ

εἴθ' ἦν ἀραῖον δαίμοσιν βροτῶν γένος

Ἐκάβη

55 φεῦ

ὦ μήτερ, ἦτις ἐκ τυραννικῶν δόμων

δούλειον ἡμαρ εἶδες, ὡς πράσσεις κακῶς
864 φεῦ.

οὐκ ἔστι θνητῶν ὅστις ἔστ' ἐλεύθερος
956 φεῦ

οὐκ ἔστιν πιστόν οὐδέν, οὔτ' εὐδοξία

Ἴων

330 φεῦ
πέπονθέ τις σῆι μητρὶ ταῦτ' ἄλλη γυνή.

960 φεῦ
τλήμων σὺ τόλμης, ὁ δὲ θεὸς μᾶλλον σέθεν

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις

472 φεῦ
τίς ἄρα μήτηρ ἢ τεκοῦσ' ὑμᾶς ποτε

Ὀρέστης

161 τάλας. Ηλ. φεῦ μόχθων. / ἄδικος ἄδικα τότ' ἄρ' ἔλακεν ἔλακεν
327 φεῦ μόχθων, οἴων, ὦ τάλας,
ὄρεχθεις ἔρρεις

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι

1124 φεῦ
τίν' ἂν λάβοιμι τῶν ἐμῶν ἀρχὴν κακῶν;

2. ἐκπληξη

Βακχυλίδης Διθύραμβοι

17. 119 νᾶα πάρα λεπτόπρυμνον φάνη φεῦ,
οἴαισιν ἐν φροντίσι Κνώσιον

Πέρσαι

725 φεῦ, μέγας τις ἦλθε δαίμων, ὥστε μὴ φρονεῖν καλῶς

Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας

597 φεῦ τοῦ ξυναλλάσσοντος ὄρνιθος βροτοῖς

Ἡλέκτρα (Σοφοκλής)

920 φεῦ τῆς ἀνοίας, ὥς σ' ἐποικτίρω πάλαι

Ἄλκηστις

536 φεῦ.

εἴθ' ἠύρομέν σ', Ἄδμητε, μὴ λυπούμενον

719 φεῦ

εἴθ' ἀνδρὸς ἔλθοις τοῦδέ γ' ἐς χρεῖαν ποτέ

1102 φεῦ.

εἴθ' ἐξ ἀγῶνος τήνδε μὴ λαβές ποτε

Ἰππόλυτος

345 φεῦ

πῶς ἂν σύ μοι λέξεις ἀμὲ χρὴ λέγειν; (ἀνυπομονησία)

Ἴων

1516 φεῦ

ἄρ' ἐν φαενναῖς ἡλίου περιπτυχαῖς

ἔνεστι πάντα τάδε καθ' ἡμέραν μαθεῖν;

Ἡλέκτρα (Ευριπίδης)

262 φεῦ

γενναῖον ἀνδρ' ἔλεξας, εὔ τε δραστήον

282 φεῦ

εἴθ' ἦν Ὀρέστης πλησίον κλύων τάδε (ειρωνεία)

367 φεῦ

οὐκ ἔστ' ἀκριβὲς οὐδὲν εἰς εὐανδρίαν

Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις

559 φεῦ

ὥς εὔ κακὸν δίκαιον ἐξεπράξατο

627 φεῦ

πῶς ἂν μ' ἀδελφῆς χεῖρ περιστείλειεν ἄν;

Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι

710 φεῦ

σοφός γ' ὁ θρέψας χῶ διδούς σοφώτερος (θαυμασμός)

3. θαυμασμός

Πέρσαι

739 φεῦ, ταχεῖά γ' ἦλθε χρησμών πράξις, ἐς δὲ παῖδ' ἐμὸν

Ἡρακλεῖδαι

552 φεῦ

ὄδ' αὖ λόγος σοι τοῦ πρὶν εὐγενέστερος

Ὀρέστης

1155 φεῦ

οὐκ ἔστιν οὐδὲν κρεῖσσον ἢ φίλος σαφής

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι

977 φεῦ

πῶς ἂν σ' ἐπαινέσαιμι μὴ λίσαν λόγοις

4. αγανάκτηση

Ἡλέκτρα (Σοφοκλής)

1021 φεῦ

εἶθ' ὄφελος τοιάδε τὴν γνώμην πατρὸς

1183 φεῦ τῆς ἀνύμφου δυσμόρου τε σῆς τροφῆς

Ἀντιγόνη

323 φεῦ

ἢ δεινὸν ᾧ δοκεῖ γε καὶ ψευδῆ δοκεῖν

Φιλοκτήτης

1302 NE. Οὐκ ἂν μεθείην. ΦΙ. φεῦ τί μ' ἄνδρα

Ἡρακλεῖδαι

718 φεῦ

Ζεὺς ἐξ ἐμοῦ μὲν οὐκ ἀκούσεται κακῶς

740 φεῦ

εἶθ', ὦ βραχίων, οἷον ἠβήσαντά σε

μεμνήμεθ' ἡμεῖς, ἠνίκα ξὺν Ἡρακλεῖ

Ἰππόλυτος

925 φεῦ, χρῆν βροτοῖσι τῶν φίλων τεκμήριον

936 φεῦ τῆς βροτείας -ποῖ προβήσεται; -φρενός

Ἡρακλῆς

1397 φεῦ

αὐτοῦ γενοίμην πέτρος ἀμνήμων κακῶν

Ἴων

1312 φεῦ.

δεινόν γε θνητοῖς τοὺς νόμους ὡς οὐ καλῶς

ἔθηκεν ὁ θεὸς οὐδ' ἀπὸ γνώμης σοφῆς

Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)

968 φεῦ

πῶς γὰρ κτάνω νιν, ἢ μ' ἔθρεψε κᾶτεκεν;

Φοίνισσαι

1740 φεῦ τὸ χρήσιμον φρενῶν / Αν. ἐς πατρός γε συμφορὰς / εὐκλεᾶ με θήσει

Ὀρέστης

1052 φεῦ

πῶς ἂν ξίφος νῶ ταύτόν, εἰ θέμις, κτάνοι

Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι

665 φεῦ

εἶθ' ἦν καλόν μοι σοί τ' ἄγειν σύμπλον ἐμέ

5. αποστροφή/αποτροπιασμός

Μήδεια

496 φεῦ δεξιὰ χεῖρ, ἦς σὺ πόλλ' ἐλαμβάνου

6. μετάβαση

Ἡρακλῆς

217 φεῦ

ὦ γαῖα Κάδμου (καὶ γὰρ ἐς σ' ἀφίξομαι

460 φεῦ

ἢ πολὺ γε δόξης ἐξέπεσον εὐέλπιδος

7. κατάπληξη

Φιλοκτήτης

234 ᾠ φίλτατον φώνημα φεῦ τὸ καὶ λαβεῖν

πρόσφθεγμα τοιοῦδ' ἀνδρὸς ἐν χρόνῳ μακρῷ (χαρά)

Ἀχαρνῆς

457 φεῦ.

εὐδαιμονοίης, ὥσπερ ἡ μήτηρ ποτέ

Νεφέλαι

41 φεῦ.

εἶθ' ὦφελ' ἡ προμνήστρι' ἀπολέσθαι κακῶς

Λυιστράτη

256 ᾠ πόλλ' ἄελπτ' ἔνεστιν ἐν τῷ μακρῷ βίῳ, φεῦ

ἐπεὶ τίς ἂν ποτ' ἤλπισ', ὦ Στρυμόδωρ', ἀκοῦσαι

312 Θώμεσθα δὴ τὸ φορτίον. Φεῦ τοῦ καπνοῦ, βαβαιάξ

Βάτραχοι

141 φεῦ.

ᾠς μέγα δύνασθον πανταχοῦ τῷ δὴ ὀβολῷ

Πλοῦτος

362 φεῦ,

ὡς οὐδὲν ἀτεχνῶς ὑγιῆς ἐστιν οὐδενός

φεῦ φεῦ

1. λύπη

Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας

135 σύ τ', ᾠ Ἀρης, φεῦ, φεῦ, πόλιν ἐπώνυμον

1054 φεῦ φεῦ. / ὦ μεγάλαυχοι καὶ φθερσιγενεῖς

Κῆρες Ἐρινύες, αἴτ' Οἰδιπόδα

Ἀγαμέμνων

1483 φεῦ φεῦ, κακὸν αἶνον

Χοηφόροι

396 φεῦ φεῦ, κάρανα δαίξας;

Προμηθεὺς Δεσμώτης

98 φεῦ φεῦ, τὸ παρὸν τό τ' ἐπερχόμενον

124 φεῦ φεῦ, τί ποτ' αὖ κινάθισμα κλύω

Οἰδίπους Τύραννος

316 φεῦ φεῦ, φρονεῖν ὡς δεινὸν ἔνθα μὴ τέλη

964 φεῦ φεῦ, τί δῆτ' ἄν, ὦ γυναί, σκοποῖτό τις

Ἀντιγόνη

1300 φεῦ φεῦ μάτερ ἀθλία, φεῦ τέκνον

Ἄλκηστις

874 φεῦ φεῦ. /Χο. τὰν νέρθε δ' οὐδὲν ὠφελεῖς

891 φεῦ φεῦ. /Χο. τλᾶθ' οὐ σὺ πρῶτος ὦλεσας

2. αἰγανάκτηση

Αἴας

958 πολὺν γέλωτα, φεῦ, φεῦ/ ξύν τε διπλοῖ βασιλῆς / κλύοντες Ἄτρεΐδαι

Ἥλέκτρα (Σοφοκλής)

764 φεῦ φεῦ τὸ πᾶν δὴ δεσπότηται τοῖς πάλαι

1161 ὦ δέμας οἰκτρόν. φεῦ, φεῦ

1174 φεῦ φεῦ τί λέξω; ποῖ λόγων ἀμηχανῶν

Οἰδίπους Τύραννος

1324 φεῦ φεῦ,

οὐ γάρ με λήθεις, ἀλλὰ γιγνώσκω σαφῶς

Τραχίνια

1017 μολών τοῦ στυγεροῦ; φεῦ φεῦ. / ΠΡ. ᾧ παῖ τοῦδ' ἀνδρός,
τοῦργον τόδε μεῖζον ἀνήκει

Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

520 φεῦ φεῦ. / ΧΟ. Πείθου κάγω γὰρ ὅσον σὺ προσχρήζεις

1748 φεῦ φεῦ, ποῖ μόλωμεν, / ᾧ Ζεῦ;

Μήδεια

146 φεῦ φεῦ θανάτῳ καταλυσαιίμαν

292 φεῦ φεῦ. οὐ νῦν με πρῶτον ἀλλὰ πολλάκις, Κρέον

ἔβλαψε δόξα μεγάλα τ' εἴργασται κακά

330 φεῦ φεῦ, βροτοῖς ἔρωτες ὡς κακὸν μέγα

358 φεῦ φεῦ, μελέα τῶν σῶν ἀχέων

1040 φεῦ φεῦ τί προσδέρκεσθέ μ' ὄμμασιν, τέκνα;

Ἰππόλυτος

242 φεῦ φεῦ, τλήμων. / μαῖα, πάλιν μου κρύψον κεφαλήν

870 φεῦ φεῦ, τῶν ἐμῶν τυράννων δόμους

1358 φεῦ φεῦ πρὸς θεῶν, ἀτρέμα, δμῶες

Ἀνδρομάχη

183 φεῦ φεῦ

κακόν γε θνητοῖς τὸ νέον ἔν τε τῶι νέωι

Ἡρακλῆς

1028 φεῦ φεῦ

ἴδεσθε, διάνδιχα κληῖθρα

κλίνεται ὑψιπύλων δόμων

Τρωάδες

190 φεῦ φεῦ.

τῶι δ' ἄ τλάμων

ποῦ παῖ γαίας δουλεύσω γραῦς

584 φεῦ φεῦ. Εκ. φεῦ δῆτ' ἐμῶν / Αν. κακῶν. Εκ. οἰκτρὰ τύχα

Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)

120 φεῦ φεῦ σχετλίων πόνων

καὶ στυγεράς ζόας

244 φεῦ φεῦ τί δ' αὖ σοῦ σῶ κασιγνήτῳ, δοκεῖς;

1327 φεῦ φεῦ δεινὸν τόδ' ἐγηρύσω

Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις

156 φεῦ φεῦ τῶν Ἄργει μόχθων

861 φεῦ φεῦ χερνίβων ἐκεῖ <νων· οἴμοι>

576 φεῦ φεῦ τί δ' ἡμεῖς οἱ τ' ἐμοὶ γεννήτορες;

652 ᾧ σχέτλιοι πομπαῖ, -φεῦ φεῦ-

<δύο> διολλῦσαι. αἰαῖ

Ἑλένη

229 φεῦ φεῦ, τίς ἦ Φρυγῶν / ἢ τίς Ἑλλανίας ἀπὸ χθονός

ἔτεμε τὰν δακρυόεσσαν

777 φεῦ φεῦ μακρόν γ' ἔλεξας, ᾧ τάλας, χρόνον

Φοίνισσαι

246 Φοινίσσα χώρα. φεῦ φεῦ. / κοινὸν αἶμα, κοινὰ τέκεα /

τᾶς κερασφόρου πέφυκεν Ἴοῦς

1425 φεῦ φεῦ, κακῶν σῶν, Οἰδίπου, σ' ὅσον στένω

Βάκχαι

1259 φεῦ φεῦ φρονήσασαι μὲν οἷ' ἐδράσατε

Ῥῆσος

728 ἰώ, ἰώ, δαίμονος τύχα βαρεῖα. φεῦ φεῦ

3. αποτροπιασμός

Ἀγαμέμνων

1306 φεῦ φεῦ.

Χο. τί τοῦτ' ἔφευξας, εἴ τι μὴ φρενῶν στύγος;

Οἰδίπους Τύραννος

1303 φεῦ φεῦ, δύσταν! ἀλλ' οὐδ' ἐσιδεῖν

Μήδεια

1393 φεῦ φεῦ, μυσσὰ καὶ παιδολέτορ

4. έκπληξη

Ἄλκηστις

727 φεῦ φεῦ τὸ γῆρας ὡς ἀναιδεΐας πλέων

Ἡρακλεΐδαι

535 φεῦ φεῦ, τί λέξω παρθένου μέγαν λόγον

Ἰππόλυτος

778 φεῦ φεῦ, πέπρακται βασιλις οὐκέτ' ἔστι δὴ

Ἡρακλῆς

1195 φεῦ φεῦ τίς ἀνδρῶν ὧδε δυσδαίμων ἔφου;

Ἴων

1369 φεῦ φεῦ κατ' ὄσσων ὡς ὑγρὸν βάλλω δάκρυ

Τρωάδες

618 φεῦ φεῦ

ἄλλος τις Αἴας, ὡς ἔοικε, δεύτερος

παιδὸς πέφηνε σῆς· νοσεῖς δὲ χᾶτερα

Ὅρνιθες

162 φεῦ φεῦ

* Ἡ μέγ' ἐνορῶ βούλευμ' ἐν ὀρνίθων γένει

5. στοχασμός

Ἰππόλυτος

431 φεῦ φεῦ τὸ σῶφρον ὡς ἀπανταχοῦ καλὸν

680 φεῦ φεῦ πέπρακται, κού κατώρθωνται τέχνηαι

866 φεῦ φεῦ τόδ' αὖ νεοχμὸν ἐκδοχαῖς

Ἐκάβη

1238 φεῦ φεῦ βροτοῖσιν ὡς τὰ χρηστὰ πράγματα

Ἰκέτιδες (Ευριπίδης)

463 φεῦ φεῦ κακοῖσιν ὡς ὅταν δαίμων διδῶ

φεῦ δᾶ φεῦ δᾶ**1. απόγνωση*****Φοίνισσαι***

1296 φεῦ δᾶ φεῦ δᾶ, δίδυμοι θῆρες, / φόνιαι ψυχαὶ δορὶ παλλομένωι

2. κατάπληξη***Λυσιστράτη***

198 φεῦ δᾶ, τὸν ὄρκον ἄφατον ὡς ἐπαινίω

φεῦ, παπαῖ**1. πόνος*****Φιλοκτήτης***

792 στέρνων ἔχοιτ' ἄλγησις ἦδε. φεῦ, παπαῖ

φεῦ φεῦ, ἰώ**1. θλίψη*****Ἀντιγόνη***

1276 φεῦ φεῦ, ἰώ πόνοι βροτῶν δύσπονοι

φῦ (φῦ)

Ηχομιμητικό του ήχου του φυσήματος για το άναμμα της φωτιάς.

Λυσιστράτη

294 Φῦ φῦ

295 Ἰοῦ ἰοῦ τοῦ καπνοῦ

304 Φῦ φῦ

305 Ἴου ἰοῦ τοῦ καπνοῦ

Θεσμοφοριάζουσαι

245 ἀποπεπόνηκας. ΜΝ. Φῦ, ἰοῦ τῆς ἀσβόλου

ψύττα

Χρησιμοποιείται για να επιστήσει την προσοχή (ηχομιμητικό του ήχου με τον οποίο ο ποιμένας καλεί τα ζώα προς το μέρος του).

Κύκλωψ

49 ψύττ' οὐ τᾶδ' οὓ; οὐ τᾶδε νεμῆ

64 ψύττ' οὐ τᾶδ' οὓ; οὐ τᾶδε νεμῆ

ῶ

1. λύπη

᾽Ομήρου, Ἰλιάς

Α 414 ῶ μοι τέκνον ἐμόν, τί νύ σ' ἔτρεφον αἰνὰ τεκοῦσα;

Π 433 ῶ μοι ἐγών, ὃ τέ μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν

Σ 6 ῶ μοι ἐγώ, τί τ' ἄρ' αὐτε κάρη κομόωντες Ἀχαιοὶ

Σ 18 ῶ μοι Πηλέος υἱέ δαΐφρονος ἦ μάλα λυγρῆς

Σ 54 ῶ μοι ἐγώ δειλή, ῶ μοι δυσσαριστοτόκεια

Φ 553 ῶ μοι ἐγών εἰ μὲν κεν ὑπὸ κρατεροῦ Ἀχιλῆος

Χ 99 ῶ μοι ἐγών, εἰ μὲν κε πύλας καὶ τείχεα δύω

Ω 201 ῶ μοι πῆ δὴ τοι φρένες οἴχονθ', ἧς τὸ πάρος περ

Ω 255 ῶ μοι ἐγώ πανάποτμος, ἐπεὶ τέκον υἱας ἀρίστους

᾽Ομήρου, Ὀδύσεια

ε 408 ῶ μοι, ἐπεὶ δὴ γαῖαν ἀελπέα δῶκεν ιδέσθαι

ε 465 ῶ μοι ἐγώ, τί πάθω; τί νύ μοι μήκιστα γένηται;

λ 216 ῶ μοι, τέκνον ἐμόν, περὶ πάντων κάμμορε φωτῶν

ν 200 ῶ μοι ἐγώ, τέων αὐτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἰκάνω;

τ 363 ῶ μοι ἐγώ σέο, τέκνον, ἀμήχανος ἦ σε περὶ Ζεὺς

υ 209 ὦ μοι ἔπειτ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος, ὅς μ' ἐπὶ βουσὶν

Θέογνης Ἐλεγείαι

527 ὦ μοι ἐγὼν ἦβης καὶ γήραος οὐλομένοιο

Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας

946 ἔχουσι μοῖραν λαχόντες ὦ μέλειοι

Χοηφόροι

942 ἐπολολύξατ' ὦ δεσποσύνων δόμων

Εὐμενίδες

357 ἐπὶ τόν, ὦ, διόμεναι

Αἴας

372 ὦ δύσμορος, ὅς χεροῖν

Τραχίνιαι

971 οἴμοι ἐγὼ σοῦ, πάτερ, ὦ μέλεος

Φιλοκλήτης

1083 σ' οὐκ ἔμελλον ἄρ', ὦ τάλας / λείψειν οὐδέποτ', ἀλλά μοι
καὶ θνήσκοντι συνείση

Ἰππόλυτος

362 αἶες ὦ, ἔκλυες ὦ / ἀνήκουστα τᾶς / τυράννου πάθεα μέλεα θρεομένας;

Ἐκάβη

475 ὦ μοι τεκέων ἐμῶν, / ὦμοι πατέρων χθονός

Ἥλέκτρα (Ευριπίδης)

112 σύντειν' (ώρα) ποδὸς ὀρμάν ὦ, / ἔμβα ἔμβα κατακλαίουσα

2. ἐκπληξή

Ὀμήρου, Ἰλιάς

Θ 152 ὦ μοι Τυδέος υἱὲ δαΐφρονος, οἶον ἔειπες

Ὀμήρου, Ὀδύσεια

ν 168 ὦ μοι, τίς δὴ νῆα θοὴν ἐπέδησ' ἐνὶ πόντῳ
ο 326 ὦ μοι, ξεῖνε, τίη τοι ἐνὶ φρεσὶ τοῦτο νόημα

Θέογνης *Ἐλεγείαι*

1173 ὦ μάκαρ, ὅστις δὴ μιν ἔχει φρεσὶν ἧ πολὺ κρείσσων

Ἐκάβη

1092 ὦ ἴτε μόλετε πρὸς θεῶν

Τρωάδες

335 βόασον ὑμέναιον ὦ
μακαρίαις ἀοιδαῖς / ἰαχαῖς τε νύμφαν

Βάκχαι

590 σέβετε νιν. σέβομεν ὦ. / εἶδετε λάϊνα κίοσιν ἔμβολα

Εἰρήνη

460 ὦ εἶα / ΧΟ. Εἶα μάλα
461 ὦ εἶα / ΧΟ. Εἶα ἔτι μάλα
463 ὦ εἶα, ὦ εἶα / ΤΡ. 'Ἄλλ' οὐχ ἔλκουσ' ἄνδρες ὁμοίως
468 Εἶα ὦ / ΧΟ. <'Ἄλλ'> ἄγετε ξυνανέλκετε καὶ σφῶ
486 ὦ εἶα / ΤΡ. Εἶα μάλα
488 ὦ εἶα / ΤΡ. Εἶα, νῆ Δία
495 Εἶα ὦ / ΧΟ. 'Ὦς κακόνιοι τινές εἰσιν ἐν ἡμῖν
517 ὦ εἶά νυν, ὦ εἶα πᾶς
518 ὦ εἶα εἶα εἶά εἶα εἶα εἶά
519 ὦ εἶα εἶα εἶα εἶα εἶα πᾶς

Βάτραχοι

921 ὦ παμπόνηρος, οἳ' ἄρ' ἐφenaκιζόμεν ὑπ' αὐτοῦ

Λυσιστράτη

1209 Αθ. ὦ χαίρετ' ὦ Λάκωνες· αἰσχροῦ γ' ἐπάθομεν

3. θυμός

Ἄομηρου, *Ἰλιάς*

A 149 ὦ μοι ἀναιδείην ἐπιειμένε κερδαλέοφρον
 Δ 370 ὦ μοι Τυδέος υἱέ δαΐφρονος ἵπποδάμοιο
 Η 96 ὦ μοι ἀπειλητῆρες Ἀχαιΐδες οὐκέτ' Ἀχαιοί
 Π 49 ὦ μοι διογενές Πατρόκλεες οἶον ἔειπες

Βάτραχοι

269 ὦ παῦε, παῦε, παραβαλοῦ τὼ κωπίω

4. ἐκκληση

Ἐκκλησιάζουσαι

160 ὦ νῆ τὸν Ἀπόλλω. ΠΡ. παῦε τοίνυν, ὡς ἐγὼ
 970 εἰρημέν' ἐστίν. σὺ δέ μοι, φίλτατον, ὦ ἴκετεύω

Λυσιστράτη

1269 ὦ δεῦρ' ἴθι, δεῦρ' ὦ
 1304 ὦ εἶα κοῦφα πάλλων

ὦή

Χρησιμοποιείται για να προσελκύσει την προσοχή σε κάτι.

Εὐμενίδες

94 εὐδοίτ' ἄν, ὦή, καὶ καθευδουσῶν τί δεῖ:

Ἡρακλῆς

1106 ὦή, τίς ἐγγύς ἢ πρόσω φίλων ἐμῶν

Ἴων

907 ὦή, τὸν Λατοῦς ἀνδῶ/ ὅστ' ὀμφὰν κληροῖς

Ἑλένη

435 ὦή τίς ἄν πυλωρὸς ἐκ δόμων μόλοι
 1180 ὦή, χαλᾶτε κληθρα λύεθ' ἵππικὰς

Φοίνισσαι

269 ὦή, τίς οὔτος; ἢ κτύπον φοβούμεθα;
 1067 ὦή, τίς ἐν πύλαισι δωμάτων κυρεῖ;

1069 ὦή μάλ' αὔθις διὰ μακροῦ μέν, ἀλλ' ὅμως

Κύκλωψ

51 ὦή, ρίψω πέτρον τάχα σου

66 ὦή, ρίψω πέτρον τάχα σου

ὦμοι

1. θλίψη

Θέογνης Ελεγείες

1318 ὦμοι ἐγὼ δειλός· καὶ δὴ κατάχαρμα μέν ἐχθροῖς

ὦμ(ε)

1. θλίψη

Σαπφώ απ. 94

4 ὦμ' ὡς δεῖνα πεπ[όνθ]αμεν

ὦμοι

1. θλίψη

Πέρσαι

253 ὦμοι, κακὸν μέν πρῶτον ἀγγέλλειν κακά

Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας

655 ὦμοι, πατρὸς δὴ νῦν ἀραὶ τελεσφόροι

Ἀγαμέμνων

1045 ὦμοι τε δούλοις πάντα καὶ παρὰ στάθμην

1343 ὦμοι, πέπληγμαι καιρίαν πληγὴν ἔσω

1344 ὦμοι μάλ' αὔθις, δευτέραν πεπληγμένος

1494 ὦμοι μοι, κοίταν τάνδ' ἀνελεύθερον

1518 ὦμοι μοι, κοίταν τάνδ' ἀνελεύθερον

Αἴας

- 227 ὦμοι φοβοῦμαι τὸ προσέρπον
 233 ὦμοι κείθεν κείθεν ἄρ' ἡμῖν
 340 ὦμοι τάλαιν' Εὐρύσακες, ἀμφὶ σοὶ βοᾶ
 900 ὦμοι ἐμῶν νόστων
 901 ὦμοι, κατέπεφνες, ἄναξ
 909 ὦμοι ἐμᾶς ἄτας, οἶος ἄρ' αἰμάχθης
 946 ὦμοι, ἀναλγήτων
 980 ὦμοι βαρείας ἄρα τῆς ἐμῆς τύχης
 1205 ἐρώτων δ' ἐρώτων ἀνέπαυσεν ὦμοι

Ἥλέκτρα (Σοφοκλής)

- 1414 ὦμοι πέπληγμαί. / ΗΛ. Παῖσον, εἰ σθένεις, διπλῆν
 1415 ὦμοι μάλ' αὔθις. / ΗΛ. Εἰ γὰρ Αἰγίσθω θ' ὄμοῦ

Ἄντιγόνη

- 1265 ὦμοι ἐμῶν ἄνολβα βουλευμάτων
 1317 ὦμοι μοι, τάδ' οὐκ ἐπ' ἄλλον βροτῶν
 1341 σέ τ' αὖ τάνδ', ὦμοι μέλεος, οὐδ' ἔχω

Φιλοκλήτης

- 796 ὦμοι μοι. / ὦ Θάνατε Θάνατε, πῶς ἀεὶ καλούμενος
 934 ὦμοι τάλας. Ἄλλ' οὐδὲ προσφωνεῖ μ' ἔτι
 1086 ὦμοι μοί μοι. / ὦ πληρέστατον αὔλιον /λύπας τᾶς ἀπ' ἐμοῦ τάλαν
 1229 Τὸν ποῖον; ὦμοι μῶν τι βουλεύη νέον;
 1265 ὦμοι κακὸν τὸ χρῆμα. Μῶν τί μοι μέγα

Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

- 202 ὦμοι δύσφρονος ἄτας
 213 Τέκνον, ὦμοι, τί γεγώνω;
 216 ὦμοι ἐγώ, τί πάθω, τέκνον ἐμόν;
 518 ὦμοι. / ΧΟ. Στέρξον, ἰκετεύω
 1713 ὦμοι, γὰς ἐπὶ ξέ-/ νας θανεῖν ἔχρηξες

Μήδεια

- 1399 ὦμοι, φιλίου χρήζω στόματος

Ἰππόλυτος

817 ὦμοι ἐγὼ πόνων ἔπαθον, ὦ τάλας

Ἄνδρομάχη

513 ὦμοι μοι, τί πάθω; τάλας

535 ὦμοι μοι, τί δ' ἐγὼ κακῶν

1070 ὦμοι μοι / οἴας ὁ τλήμων ἀγγελῶν ἦκω τύχας

1173 ὦμοι ἐγὼ, κακὸν οἶον ὄρῳ τόδε

1206 [ὦμοι μοι, ταλαίπωρον ἐμέ]

Ἐκάβη

158 τᾶς οὐ φερτᾶς; ὦμοι μοι./ τίς ἀμύνει μοι; ποία γενεά, / ποία δὲ πόλις;

476 ὦμοι πατέρων χθονός θ' / ἅ καπνῶι κατερείπεται

1035 (ἐνδοθεν) ὦμοι,

τυφλοῦμαι φέγγος ὀμμάτων τάλας

1037 ὦμοι μάλ' αὔθις, τέκνα, δυστήνου σφαγῆς

1056 ὦμοι ἐγὼ, πᾶ βῶ, πᾶ στῶ, πᾶ κέλσω

1098 ὦμοι ἐμᾶς λώβας. / ποῖ τράπωμαι, ποῖ πορευθῶ;

1124 ὦμοι, τί λέξεις; ἦ γὰρ ἐγγύς ἐστί που;

Ἡρακλῆς

1066 Χο. τέκνων ὄλεθρον Αμ. ὦμοι

Ἴων

763 ὦμοι, θάνοιμι. / Πρ. θύγατερ. Κρ. ὦ τάλαιν' / ἐγὼ συμφορᾶς,

ἔλαβον ἔπαθον ἄχος

984 ὦμοι, κακίζη φέρε, σὺ νῦν βούλευέ τι

1473 ὦμοι νόθον με παρθένευμ' ἔτικτε σόν;

Τρωάδες

138 ὦμοι, θάκουσ οἴους θάσσω, / σκηναῖς ἐφέδρους Ἄγαμεμονοῖαις

251 ἦ τᾶι Λακεδαιμονοῖαι νύμφαι / δούλαν; ὦμοι μοι

Ἑλένη

540 ὦμοι, πόθ' ἦξεις; ὥς ποθινὸς ἄν μόλοις.]

676 ὦμοι ἐμῶν δεινῶν, λουτρῶν καὶ κρηναῶν

688 ᾠμοι θυγατρὸς δ' Ἑρμιόνης ἔστιν λόγος;

Φοίνισσαι

1550 <ᾠ> πάτερ, ᾠμοι. / Οι. ᾠμοι ἐγὼ παθέων πάρα γὰρ στενάχην τάδ'
 ἀυτεῖν

1551 ᾠμοι ἐμῶν παθέων πάρα γὰρ στενάχην τάδ', ἀυτεῖν

1559 ᾠ πάτερ, ᾠμοι. / Οι. αἰαῖ. Αν. τί τόδε καταστένεις;

Ὀρέστης

1381 Ἴλιον Ἴλιον, ᾠμοι μοι / Φρύγιον ἄστυ καὶ καλλίβωλον Ἴ-/ δας ὄρος ἱερόν

Ῥῆσος

902 ᾠμοι ἐγὼ σέθεν, ᾠ φίλια

903 φίλια κεφαλά, τέκνον, ᾠμοι. / Χο. ὅσον προσήκει μὴ γένους κοινωνίαν

Θεσμοφοριάζουσαι

222 ᾠμοι. ΕΥ. Τί κέκραγας; Ἐμβάλῳ σοι πάτταλον

2. σωματικός πόνος

Κύκλωψ

663 ᾠμοι, κατηνθρακώμεθ' ὀφθαλμοῦ σέλας

665 ᾠμοι μάλ', ὡς ὑβρίσμεθ', ὡς ὀλώλαμεν

3. ειρωνεία

Τρωάδες

265 ᾠμοι ἐγὼ τάφῳ πρόσπολον ἔτεκόμαν

Κύκλωψ

228 ᾠμοι, πυρέσσω συγκεκριμένος τάλας

4. χαρά

Νεφέλαι

925 ΑΔ. ᾠμοι σοφίας- ΔΙ. ᾠμοι μανίας-

1462 ᾠμοι, πονηρά γ', ᾠ Νεφέλαι, δίκαια δέ

ὦ πόποι

1. θυμός

‘Ομήρου, *Ίλιάς*

- B 157 ὦ πόποι αἰγιόχοιο Διὸς τέκος ἼΑτρυτώνη
 Η 455 ὦ πόποι ἐννοσίγαι' εὐρυσθενές, οἶον ἔειπες
 Θ 201 ὦ πόποι ἐννοσίγαι' εὐρυσθενές, οὐδέ νυ σοί περ
 Ο 185 ὦ πόποι ἦ ῥ' ἀγαθός περ ἐὼν ὑπέροπλον ἔειπεν
 Ρ 171 ὦ πόποι ἦ τ' ἐφάμην σὲ περὶ φρένας ἔμμεναι ἄλλων
 Φ 54 ὦ πόποι ἦ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρώμαι
 Φ 420 ὦ πόποι αἰγιόχοιο Διὸς τέκος ἼΑτρυτώνη

‘Ομήρου, *Ὀδύσεια*

- δ 663 ὦ πόποι, ἦ μέγα ἔργον ὑπερφιάλως ἐτελέσθη
 ε 286 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ μετεβούλευσαν θεοὶ ἄλλως
 ρ 248 ὦ πόποι, οἶον ἔειπε κύων ὀλοφώϊα εἰδώς
 σ 26 ὦ πόποι, ὡς ὁ μολοβρὸς ἐπιτροχάδην ἀγορεύει

2. αγανάκτηση

‘Ομήρου, *Ίλιάς*

- Α 254 ὦ πόποι ἦ μέγα πένθος ἸΑχαιΐδα γαῖαν ἰκάνει
 Η 124 ὦ πόποι ἦ μέγα πένθος ἸΑχαιΐδα γαῖαν ἰκάνει
 Φ 229 ὦ πόποι ἀργυρότοξε Διὸς τέκος οὐ σύ γε βουλάς
 Ψ 782 ὦ πόποι ἦ μ' ἔβλαψε θεὰ πόδας, ἦ τὸ πάρος περ

‘Ομήρου, *Ὀδύσεια*

- α 253 ὦ πόποι, ἦ δὴ πολλὸν ἀποιχομένου ἸΑδυσηὸς
 δ 333 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ κρατερόφρονος ἀνδρὸς ἐν εὐνῇ
 ν 383 ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ ἸΑγαμέμνονος ἸΑτρεΐδαο
 φ 249 ὦ πόποι, ἦ μοι ἄχος περὶ τ' αὐτοῦ καὶ περὶ πάντων

3. ἐκπληξή

‘Ομήρου, *Ίλιάς*

- Ε 714 ὦ πόποι αἰγιόχοιο Διὸς τέκος ἸΑτρυτώνη
 Θ 352 ὦ πόποι αἰγιόχοιο Διὸς τέκος οὐκέτι νῶϊ

Θ 427 ὦ πόποι αἰγιόχοιο Διὸς τέκος, οὐκέτ' ἔγωγε
 Ν 99 ὦ πόποι ἢ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρώμαι
 Ο 286 ὦ πόποι ἢ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρώμαι
 Ο 467 ὦ πόποι ἢ δὴ πάγχυ μάχης ἐπὶ μῆδεα κείρει
 Χ 373 ὦ πόποι, ἢ μάλα δὴ μαλακώτερος ἀμφαφάσθαι

ἌΟμήρου, ἌΟδύσεια

δ 169 ὦ πόποι, ἢ μάλα δὴ φίλου ἀνέρος υἱὸς ἐμὸν δῶ
 ι 507 ὦ πόποι, ἢ μάλα δὴ με παλαίφατα θέσφαθ' ἰκάνει
 ν 140 ὦ πόποι, ἐννοσίγαι' εὐρυσθενές, οἷον ἔειπες
 ν 172 ὦ πόποι, ἢ μάλα δὴ με παλαίφατα θέσφαθ' ἰκάνει

ἌΟμηρικοὶ ἌΟγμνοὶ

Εἰς ἌΟερμῆν

219 ὦ πόποι ἢ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρώμαι

4. λύπη

ἌΟμήρου, ἌΟιλιάς

Ξ 49 ὦ πόποι ἢ ῥα καὶ ἄλλοι εὐκνήμιδες ἌΟαχαιοὶ
 Ρ 629 ὦ πόποι ἤδη μὲν κε καὶ ὅς μάλα νήπιός ἐστι
 Σ 324 ὦ πόποι ἢ ῥ' ἄλιον ἔπος ἔκβαλον ἤματι κείνῳ
 Υ 293 ὦ πόποι ἢ μοι ἄχος μεγαλήτορος Αἰνεΐαο
 Υ 344 ὦ πόποι ἢ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρώμαι
 Χ 168 ὦ πόποι ἢ φίλον ἄνδρα διωκόμενον περὶ τεῖχος
 Χ 297 ὦ πόποι ἢ μάλα δὴ με θεοὶ θάνατον δὲ κάλεσσαν
 Ψ 103 ὦ πόποι ἢ ῥα τίς ἐστι καὶ εἶν ἌΟαῖδα δόμοισι

ἌΟμήρου, ἌΟδύσεια

λ 436 ὦ πόποι, ἢ μάλα δὴ γόνον ἌΟατρέος εὐρύοπα Ζεὺς
 ν 209 ὦ πόποι, οὐκ ἄρα πάντα νοήμονες οὐδὲ δίκαιοι
 φ 102 ὦ πόποι, ἢ μάλα με Ζεὺς ἄφρονα θῆκε Κρονίων

5. ἐπίπληξις

ἌΟμήρου, ἌΟδύσεια

ν 140 ὦ πόποι, ἐννοσίγαι' εὐρυσθενές, οἷον ἔειπες

ρ 124 ὦ πόποι, ἢ μάλα δὴ κρατερόφρονος ἀνδρὸς ἐν εὐνῇ

6. διαμαρτυρία

᾽Ομήρου, ᾽Οδύσσεια

α 32 ὦ πόποι, οἷον δὴ νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται

7. ειρωνεία

᾽Ομήρου, Ἰλιάς

Β 272 ὦ πόποι ἢ δὴ μυρὶ ᾽Οδυσσεὺς ἐσθλὰ ἔοργε

Π 745 ὦ πόποι ἢ μάλ' ἐλαφρὸς ἀνὴρ, ὡς ρεῖα κυβιστᾷ

᾽Ομηρικοὶ ᾽Υμνοὶ

Εἰς Ἑρμῆν

309 ὦ πόποι εἶθ' ἀπόλοιτο βοῶν γένος οὐ γὰρ ἐγὼ γε

8. πόνος

Πέρσαι

731 ὦ πόποι κεδνῆς ἀρωγῆς κάπικουρίας στρατοῦ

852 ὦ πόποι ἢ μεγάλας ἀγαθᾶς τε πο

Εὐμενίδες

145 ἐπάθομεν πάθος δυσακές, ὦ πόποι

Οἰδίπους Τύραννος

168 ὦ πόποι, ἀνάριθμα γὰρ φέρω

Τραχίνια

852 κέχυται νόσος, ὦ πόποι, οἷον

ὦ ἰοὺ ἰοὺ

1. αποτροπιασμός

Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ

220 ΟΙ. Λαΐου ἴστε τιν' ἔκγονον; ΧΟ. ὦ ἰοὺ ἰοὺ

ὦ φεῦ φεῦ

1. χαρά

*Ὅρνιθες*1723 ὦ φεῦ φεῦ τῆς ὥρας τοῦ κάλλουςὦόπ

1. παράγγελμα για να αρχίσει η κωπηλασία (ηχομιμητικό).

Βάτραχοι

180 Χωρῶμεν ἐπὶ τὸ πλοῖον.

ΧΑΡΩΝ ὦόπ, παραβαλοῦ208 ὦ οπόπ ὦ οπόπ

2. με την έννοια της προστακτικής «σταμάτα»

*Ὅρνιθες*1395 ὦόπ./ ΚΙ. τὸν ἀλαδρόμον ἀλάμενος / ἄμ' ἀνέμων πνοαῖσι βαίηνὦ ὦ

1. θλίψη

*Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ*224 ἴω, ὦ ὦ. ΟΙ. Δύσμορος. ΧΟ. ὦ ὦ*Εἰρήνη*693 ὦ ὦ,

οἷά μ' ἐκέλευσεν ἀναπτυθέσθαι σου

ὦ ὦ ὦ

1. θλίψη

Πέρσαι985 ἔλιπες ἔλιπες; ὦ ὦ <ὦ> δάων**Ηχομιμητικά από «φωνές» ζώων.****Ηχομιμητικά του κελαηδήματος των πουλιών.****Ὅρνιθες**59 ἐποποιῖ. Ποήσεις τοί με κόπτειν αὔθις αὔἐποποιῖ58 Οὐκ ἀντί τοῦ παιδός <σ'> ἐχρῆν ἐποποιῖ καλεῖν;227 ἐποποιῖ ποποποποποποποιῖ,ἰὼ ἰὼ ἰτῶ ἰτῶ ἰτῶ ἰτῶ,

ἴτω τις ὦδε τῶν ἐμῶν ὀμοπτέρων

237 τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ./ ὅσα θ' ὑμῶν κατὰ κήπους ἐπὶ κισσοῦ260 τοροτοροτοροτοροτοτίξ,κικκαβαῦ κικκαβαῦ,τοροτοροτοροτορολιλιλίξ267 τοροτίξ τοροτίξ. / ΠΙ. ᾿Ωγάθ', ἀλλ' <οὔν> οὔτοσι καὶ δὴ τις ὄρνις ἔρχεται738 τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ, / ποικίλη, μεθ' ἧς ἐγὼ741 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ,/ ἐζόμενος μελίας ἔπι φυλλοκόμου743 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ,/

δι' ἐμῆς γένυος ξουθῆς μελέων / Πανὶ νόμους ἱερούς ἀναφαίνω

747 τοτοτοτοτοτοτοτοτοτίγξ,

ἐνθεν ὡσπερὶ μέλιττα / Φρύνιχος ἀμβροσίων μελέων

751 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ,/ Εἰ μετ' ὀρνίθων τις ὑμῶν, ὦ θεαταί, βούλεται770 τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ,

συμμιγῆ βοῆν ὁμοῦ / πτεροῖσι κρέκοντες ἴακχον Ἄπόλλω

773 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ,/ ὄχθω ἐφεζόμενοι παρ' Ἐβρον ποταμόν775 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ,/ διὰ δ' αἰθέριον νέφος ἦλθε βοά779 τοτοτοτοτοτοτοτοτοτίγξ,/ πᾶς δ' ἐπεκτύπησ' Ἄλυμπος

784 τιὸ τιὸ τιὸ τιοτίγξ./ Οὐδέν ἐστ' ἄμεινον οὐδ' ἥδιον ἢ φύσαι πτερά

Ηχομιμητικά του κοάσματος των βατράχων.

Βάτραχοι

222 τὸν ὄρρον, ῶ κοὰξ κοὰξ

226 Ἄλλ' ἐξόλοισθ' αὐτῶ κοὰξ

οὐδέν γάρ ἐστ' ἄλλ' ἢ κοὰξ

251 βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ

261 βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ

266 <βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ>

ἕως ἂν ὑμῶν ἐπικρατήσω τῶ κοὰξ.

βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ

Ἔμελλον ἄρα παύσειν ποθ' ὑμᾶς τοῦ κοὰξ

209 βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ.

βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ

214 κοὰξ κοὰξ

220 βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ

225 βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ

235 βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ

239 βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ

256 βρεκεκεκέξ κοὰξ κοὰξ

Ηχομιμητικό του γαβγίσματος του σκύλου.

Σφήκες

903 αὔ αὔ

Ηχομιμητικά της γλώσσας των βρεφών.

Νεφέλαι

1382 εἰ μὲν γε βρῦν εἶποις, ἐγὼ γνοῦς ἂν πιεῖν ἐπέσχον

μαμμᾶν δ' ἂν αἰτήσαντος, ἦκόν σοι φέρων ἂν ἄρτον